

1807/18

МЕСУ

За Другим фронтом
Кілівський гошит
Голосівський ліс
Батряно осінь
Останній вечір
Далека вікна
Комендант Берліна
Друге побачення

Київ
Видавництво
художньої літератури
«Дніпро»
1982

Вагим
СОБКО

н'есу

У2
С54

*В книге
известного украинского
советского писателя
представлены лучшие,
наиболее популярные пьесы,
большинство из которых
посвящено событиям Великой
Отечественной войны.
В пьесах
рассказывается
о боевых подвигах
советских людей,
раскрывается их мужество,
героизм, преданность
социалистической Родине.*

Багряна осінь

*П'єса на три дії,
п'ять картин*

ДІЙОВІ ОСОБИ

Орина Кравченко, 22 роки.
Марія Кравченко, її мати, 50 років.
Устя, сестра Орини, 17 років.
Карпо Савуляк, 45 років.
Горпина, мати Карпа, 65 років.
Ганна, сестра Карпа, 35 років.
Солтис, сільський староста, 35 років.
Петро Сірко, 28 років.
Казимир Залеський, поміщик, 40 років.
Станіслав, 38 років.
Мотря, жінка Солтиса, 30 років.
Танкіст, 25 років.

ДІЯ ПЕРША

КАРТИНА ПЕРША

Подвір'я перед хатою Марії Кравченко. Бідність, тини розгороджені, хата обдerta, вся господа нагадує пустку, її прикрашають тільки пишні дерева.

На сцені Марія і солтис.

Марія. Скажіть панові, пане солтис, хай до врожаю почекає. Несила мені зараз той борг сплатити. У хаті крихти немає, по людях позичаю.

Солтис. Мос діло мале. Пан Залеський наказав — я тобі кажу. А там, віддаси чи не віддаси, то не моя біда — з паном говоритимеш.

Марія. Краще з вовком в лісі говорити, як з тим паном.

Солтис. Дивись мені. Щоб потім хвостом не крутила, мовляв, знати не знала і духом не відала. Слава богу, заходи в Польській державі крепкі. Що захоче пан Залеський, те й зробить з тобою. *(Виходить)*.

Марія одна, в глибокій задумі.

За хвилину входить Карпосавуляк.

Карпо. З добрим днем та святою неділею.

Марія. День добрий.

Карпо. Що ж це ви і в церкві нині не були? Адже неділя. Гріх який.

Марія. Була я в церкві, та не вистояла служби. У голові потьмарилося, мало не знепритомніла, та, спасибі, вже сусідки довели додому.

Карпо. Що ж це з вами? Захворіли, може?

Марія. Та ні... не захворіла... так, ослабла трохи...

Карпо. Ото більш вважати на себе треба.

Марія. Де вже нам вважати.

Карпо. А вважати треба. Людина ви поважна, тямуща, багатом порада ваша у пригоді може стати.

М а р і я. Та хто там поради моєї потребує.

К а р п о. Ні, не скажіть. Від вашої поради багато залежить.

М а р і я. Щось не можу я збагнути...

К а р п о. От хоч би і я — перший потребую вашої поради у дуже пильній справі.

М а р і я. У справі? Ох боже ж мій! Я ж вам нічого не винна.

К а р п о. Та що це ви вже злякалися? Певна річ, що не винні нічого. Хе-хе. Я зовсім інше на думці маю. Я з вами порадитися і ошчасливити вас хочу.

М а р і я. Ошчасливити?

К а р п о. Певна річ. Ошчасливити.

М а р і я. Ошчасливити. Не смійтеся, Карпе Івановичу, не було мені на роду щастя написано, так і до смерті, мабуть, з ним не зустрінуся.

К а р п о (*підходить ближче*). Зустрінетесь і павіть швидко зустрінетесь. Раз вже я за цю справу взявся, то справа ця виграшна.

М а р і я. Та то правда, тільки я не зрозумію, яка то справа.

К а р п о. Хе-хе-хе. Тонка то дуже справа, і не знаю я навіть, як до неї приступитися. Колись так говорили: забігла до вас у двір куниця не куниця, а красна дівиця. І запало мені в серце ту куницю — краспу дівицю піймати і за себе взяти.

М а р і я. Куниця?

К а р п о. Куниця. Орина — красна дівиця до серця мені припала. Порадьте щось мені, безталанному.

М а р і я. Так ви Орину сватати хочете?

К а р п о. А чому б і ні? Чи я старий, чи з лиця поганий, чи господа в мене добра не повна, чи шани я на селі не маю? Чи не мене сам поміщик вельможний пан Залеський до себе в гостину запрошує і вином заморським частує?

М а р і я. Та все це правда... тільки...

К а р п о. Що — тільки?

М а р і я. Не пара вам Орина.

К а р п о. Та чому ж ні?

М а р і я. Бідні ми дуже, ні скрині у дівки, ні посагу.

К а р п о. От і ошчаслиблю я вас. Отак і візьму її, бо запала вона мені в серце і жити без неї не можу. А сином я вам буду покірним і слухняним, як бог і закон велить.

М а р і я. Нерівня ми. Що ж то за життя буде...

К а р п о. А ви подумайте, подумайте, я не наполягаю.

Щось мені учора про вас пан говорив, та забув я, про що саме.

Марія. Чи не про борг, бува?

Карпо. Про борг? Не пам'ятаю. Здається, про борг, а може, і ні. Так ви подумайте добренько. Щоб, бува, пізно не було. А втім, я не наполягаю.

Марія. Та я...

Карпо. Щастя своє розуміти, цінити і вміти спіймати треба. Само воно в рота не вскочить. Так-то. Бувайте здорові. Подумайте... *(Виходить)*.

Марія. Правду люди кажуть — нещастя одне не ходить. Ощасливити нас захотів. Ворогові своєму не побажаю такого щастя.

Заходить Станіслав.

Станіслав. Драстуйте. Ви що зажурилися? Знов що скоїлося?

Марія. Та ні, це так...

Станіслав. А ви розкажіть, легше стане.

Марія. Це, Станіславе, така біда, що ні розказати її, ні виплакати.

Станіслав. А ви розкажіть. Мене не злякаєш, я вже ляканий.

Марія. Карпо Савуляк прийшов.

Станіслав. Чого йому тут треба? Гпати з двору.

Марія. Не проженеш. Орину сватає.

Станіслав. Що? Орину?

Марія. Орина, каже, мені до серця припала, жити без неї не можу і сватати буду.

Станіслав. Гпати його. Гарбуза йому.

Марія. Не даси гарбуза. Про борг панові нагадував. Мабуть, домоворилися вже з паном. Їм недовго. Попідтинню пустить, де тоді житиму?

Станіслав. Борг? А коли строк?

Марія. Давно вже мипув. Як захоче, то й нині з хати вижене.

Станіслав. Гірко. Невже ж Орину доведеться віддати?

Марія. Ні, не віддам, трупом ляжу, а не віддам.

Станіслав. А борг?

Марія. І ти мені серце краяти прийшов? І ти з ними...

Станіслав. Схаменіться, Маріє.

Марія. Задушу її своїми руками, а на катування не віддам.

Станіслав. Схаменіться...

Марія. Не віддам, не віддам дитини своєї...

Станіслав. Та не голосіть. Онде Орина йде.

Марія. Не віддам! Не віддам!

Заходить Орина.

Орина. Що таке трапилось, мамо? Кого не віддасте?

Марія. Та це так... про борг поміщикові говорили зі Станіславом. Солтис приходив, нагадував.

Орина. Нічого, мамо, чекав довго пан Залеський, ще трохи почекає.

Станіслав. А потім де ти грошей візьмеш? Клад викопаєш?

Орина. Ба ні. Краще за клад, стократ краще.

Марія. Казна-що говориш, Орино.

Орина. А я й не говорю нічого. От як збудеться, тоді і скажу. А до того часу пан почекає, я сама піду попрошу, то він і не відмовить.

Марія. Не підеш ти пана просити.

Орина. Може, й не піду. Може, й так встигнемо. Гидкий такий...

Марія. Ох, дитино моя, ніде ти грошей не дістанеш, ніхто тебе не порятус, щось знаходити, щось думати треба. Може, до рідні, може, до сусідів удатися.

Станіслав. То, Маріє, марна справа. І родичі, і сусіди наші такі ж, як і ми — біднота.

Орина. Це правда, мамо.

Марія. А що ж робити? Чекати, доки прийде, останню хату зруйнує й попідтинню пустить. І чим я перед богом завинила, що мені від пана наругу терпіти довелося? Піду, до людей піду, не може бути, щоб не порятували люди. *(Швидко виходить)*.

Станіслав. А тобі і байдуже?

Орина. Ні, Станіславе, не байдуже, та тільки маму зараз вже все одно не спиниш. А радію я, бо радісно мені на серці, бо скоро вже кінець нашої бідності, поневірянням нашим, злидням...

Станіслав. Що це з тобою таке?

Орина. А нічого.

Станіслав. Добре нічого. Аж танцює.

Орина. Сказати?

Станіслав. Скажи.

Орина. А сказати?

Станіслав. Та кажи вже, самій же кортить.

Орина. Таке... Ну добре, скажу — я йду заміж.

Станіслав. Заміж?

Орина. А що, хіба не пора, хіба я не молода, не гарна?

Станіслав. За кого ж?

Орина. Сказати?

Станіслав. Кажи вже швидше.

Орина. За Петра Сірка. А що? Хіба він мені не пара?

Станіслав. За Петра? Ох, аж легше стало.

Орина. Парубок гарний, стрункий, як явір, а ласкавий, а любить мене...

Станіслав. А обідраний, а голий, як кілок при дорозі.

Орина. А от і ні! Як обняв мене, як поцілував і сказав: люблю тебе, моє серце, і сватати буду,— зразу земля мені з-під ніг утекла. Не знаю, як і на ногах встояла.

Станіслав. І так голодно живете, а з ним не краще буде.

Орина. Неправда. Краще буде. Працювати будемо, заробляти будемо.

Станіслав. Як наш землю не забере, то, може, і будете.

Орина. А що того боргу — тридцять злотих? Заробимо, віддамо і незчуємося. Тож вкупі воно не те, що самим, без хазяїна.

Станіслав. Щастя вам. Тільки я щось не бачу, щоб зараз тут хтось з простого люду щасливо жив.

До тину підходить Мотря.

Мотря. А йди-но сюди, Орино.

Станіслав. Не йди, Орино, то змія.

Орина. Не вкусить. (*Іде до тину*).

Станіслав. Дивися, дівчино. (*Поволі виходить*).

Мотря. Щастя тобі велике на роду випало, дівчино.

Орина. Щастя? А ви звідки знаєте?

Мотря. Знаю, знаю, я все знаю. І я тобі кажу: не переч своєму щастю, бо таке воно тільки один раз у житті трапляється. А звідки ж ти знаєш, дівчино?

Орина. Він сам мені про те казав.

Мотря. Встиг уже. Швидкий. Та й то правда — кому ж і знати, як не тобі. І я тобі кажу: іди назустріч своєму щастю.

Орина. Може, й справді збудеться воно, те щастя.

Мотря. А збудеться. Певна річ, збудеться. Не такий то чоловік, щоб раз сказане слово назад брати.

Орина. Так, чоловік він добрий, і слово його тверде, це я знаю.

Мотря. Ти ще всього не знаєш, дівчино. От як заміж підеш, тільки тоді визнаєш.

Орина. Стільки про те щастя мріяно, тітко Мотре, що зараз аж не віриться.

Мотря. А чоловік же який — красивий, поважний, люди його на селі шанують, дарма що молодий.

Орина. Говоріть, тітко Мотре, говоріть. Так хочеться про нього хороші слова слухати. А то все лають та лають...

Мотря. То лихі люди лають, дівчино, розрадити вас хочуть, не вір їм.

Орина. Я не вірю.

Мотря. То не якийсь там вертихвіст. То чоловік статечний, заможний, підеш заміж, па все село хазяйкою будеш.

Орина. Заможний?

Мотря. А хіба ж ні? Чи не в нього добра повна господа, що аж комори й стодоли ломляться?

Орина. Та в нього ж...

Мотря. Чи не в нього товару в дворі ціла череда? Чи не в нього сам пан Залеський гроші позичає?

Орина. Щось я не доберу. Кому гроші?..

Мотря. Та йому ж.

Орина. Щось тут не так. Який товар? Які гроші? Він же бідшак, як і я, саме мені пара.

Мотря. Хто?

Орина. Та він же.

Мотря. Хто він?

Орина. Та він же — Петро Сірко.

Мотря. Петро?

Орина. А хто ж інший.

Мотря. Петро?

Орина. Та, звичайно ж, він.

Мотря. Так ти про Петра говорила?

Орина. Про коханого мого, про любого мого, про Петра.

Мотря. Ой дівчино! Лихо тобі буде, а не щастя. Викинь з голови того пройдисвіта. То горе твоє, то біда твоя.

Орина. Та ви ж самі його щойно хвалили.

Мотря. Того пройдисвіта?

Орина. А кого ж? Не розумію...

Мотря. Слухай, дівчино, і зважай добре — сватається до тебе Савуляк Карпо Іванович, тож лови щастя своє і думати про всяких голодранців забудь.

Орина. Лишенько моє.

Мотря. Не лишенько, а щастя, це розуміти треба.

Орина. Аж в очах потемніло. Так от чого Савуляк сюди приходив, от чого мати голосила — не віддам, казала. Не буде того, тітко Мотре, не буде. Краще мені з мосту в воду, ніж Савуляку дістатися.

Мотря. Не дурій, дівчино, розум треба мати. Ощасливить вас Карпо Іванович, голод-холод забудете, братів, сестер в школу пошлець, в люди виведеш.

Орина. Тітко Мотре, благаю вас, підіть до Карпа Івановича, попросіть, щоб не чіпав він мене, життя мого не зананащав.

Мотря. Схаменися, дівчино.

Орина. Не буде того. Ми з Петром поберемося, хоч в бідності, та в щасті жити будемо.

Мотря. Не такий чоловік Карпо Іванович, щоб щось захотіти і не здобути. Подумай, дівчино. Бувай здорова. Зі святою педілею. *(Вийшла)*.

Пауза. Заходить Станіслав.

Станіслав. Чого вона приходила, Орино?

Орина. Так... теревені правила.

Станіслав. Теревені? А ти чого зажурилася?

Орина. Та ні, Станіславе, це вам так здалося. Я весела. Хочте, я вам пісню заспіваю.

Станіслав. Ні, не хочу.

Орина. А чому? Ох, і весело ж мені, ох, і весело ж! Піду я заміж за старого, за багатого? Ні! Ріжте мене, бийте мене — не піду!

Станіслав. Та про те, здається, тобі ніхто і слова не сказав.

Орина. Не сказали, так скажуть. Не такий чоловік Савуляк, щоб захотіти і не взяти. Це Мотря правду говорила.

Заходить Марія.

Марія. Немає пам долі на цім світі. Ніхто позичити не хоче. Всюди біда, всюди злидні. Що робити?

О р и н а. Мамо...
М а р і я. Що, доню?
О р и н а. Приходив до вас Савуляк?
М а р і я. Приходив.
О р и н а. Віддасте йому мене чи пожалієте?

Марія мовчить.

Мовчите?

М а р і я. Не віддам, доню.
О р и н а. Як прийде, як боргом лякатиме, як зруйнує?
М а р і я. Не віддам.
О р и н а. Ні, мамо, неправда. Віддасте. Не ви, так горе
ваше віддасть. Горе мені, горе. *(Плаче)*.

Заходить П е т р о.

П е т р о. Орино, сонечко моє, що з тобою? Чому плачеш? І тітка Марія плачуть. І Стапіслав як чорна хмара. Що трапилося, хто вас тут зобидив?

О р и н а *(кидається до Петра)*. Петре, голубе мій, радість моя. Бери мене швидше за себе, бо чужі люди заберуть...

П е т р о. Та що ти кажеш, Орино? Хто тебе від мене забрати може?

О р и н а. Швидше засипай сватів та повіпчасмося, бо серце мені не долю віщус.

Стапіслав робить знак Марії, обоє тихо виходять.

Савуляк нині приходив, сватати мене хоче. То само горе моє приходило.

П е т р о. Савуляк? Та я йому як памну один раз боки, так навіки забуде, як до чужих дівчат свататися.

О р и н а. Мовчи. Ще, бува, хто почує.

П е т р о. Ну так нехай почує.

О р и н а. А як прийде, як боргом стане лякати, тоді що?

П е т р о. Дістанемо грошей панові борг віддати. Завтра їх у кишені матиму. Один чоловік позичити обіцяв. Процент великий править, та то вже не біда.

О р и н а. Правду кажеш?

П е т р о. Чи я ж тобі коли неправду казав? Іди сюди, ближче, поговоримо, бо скучив я за тобою хтозна-як, цілий же день не бачилися.

Орина. Та й довго ж.

Петро. А ти хіба не скучила?

Орина. Про що ти говориш, Петре? Я не чекаю тебе, я живу тобою.

Петро (*обнімає її*). Зіронецька моя, довгождана.

Заходить Станіслав.

Станіслав. Чогось там солтис нишпорить. Це він, бува, не тебе, Петре, шукає?

Петро. Мене? Чого йому мене шукати?

Станіслав. Не знаю. Тим краще, коли не тебе.

Петро. Приходь на весілля, Станіславе. Небагато гостей буде, та зате все чесні. Ох, і погуляємо ж.

Станіслав. Чого ж радіти? Все одно не буде нам щастя.

Петро. Все буде, Станіславе, і життя, і земля, і щастя. Не будь я Петром.

Станіслав. Скільки років на світі живу, а щастя не бачив. І землі нам піколи не мати. Я вже все знаю.

Петро. А от і не все. Недавно один чоловік з Тернополя приїздив. Ми з ним довго говорили. І я тепер вже знаю, буде нам щастя і земля буде, тільки само воно не прийде — взяти треба.

Станіслав. Страшно за таке діло братися. Я вже думав.

Петро. А ми візьмемося. Давай об заклад битися, що буде на нашому віку щастя і земля — все буде.

Станіслав. Ну хто ж про таке об заклад б'ється?

Петро. Нічого. От як признаєш ти, що я виграв — тридцять разів танцюєш гопака навприсідки. Я признаю, що ти виграв — я тридцять разів гопака танцюю.

Станіслав. Чудний ти, Петре. Та коли я виграю, то це ж горе для всіх нас буде.

Петро. Нічого. Я тоді гопака з горя вдарю.

Вбігає солтис і двоє посіпак.

Орина. Петре, що це?

Солтис. Держіть його. В'яжіть. Саме його нам і треба. Довго ми тебе шукали, голубчика.

Петра хапають, в'яжуть, хоч він і не опирається.

Орина. Петрусю, за що це тебе, що ти зробив лихого?

Петро. Пустіть.

Солтис. Е, ні, голубчику, не пустимо. Чого доброго, ти ще втекти захочеш, а так буде певніше.

Петро. Куди втекти? Чого мені тікати?

Орина. Нащо зв'язали його? Пустіть!

Солтис. Не голоси, дівко. Петрові твоєму честь велика припала, у військо іти. Підеш, парубче, в полк, мундир тобі видадуть, чоботи з острогами, поведеш оком, підкрутиш вуса, жодна дівка не встоїть.

Петро. Не моя черга на призов іти.

Солтис. Як ти сказав? Нема зараз черги. Всі, як один, мусимо готуватися нашу славну Жеч Посполиту захищати.

Петро. І ти теж?

Солтис. Всі мусимо бути готові нашу матір боронити.

Станіслав. Кому мати, а кому мачуха.

Солтис. Ви, пане Станіславе, поляк, а говорите, ніби цей Петро. Подумайте про це. На перший раз вам прощаю.

Станіслав. А мені прощення вашого не треба. Ми з ним одшаківі.

Орина. Неправдою, підступом берете його.

Солтис. Замовкни, дівко.

Орина. Не замовкну. Нема правди на світі.

Станіслав. Вони про те і без тебе, Орино, знають.

Солтис. Папе Станіславе! Це стає підозрілим. Ну, годі тут базікати, пішли далі. Ще не одного такого лобуря спіймати треба.

Петро. Почекайте хвилину. Дівчині коханій дайте слово сказати.

Солтис. Кажі.

Петро. Відійдіть усі. Підійди сюди, Орино. Прощай, моя ясочко. Хотіли ми з тобою жити щасливо, нещастя не знати, воно нас само знайшло. Одне тільки тобі скажу — нема таких дурнів, щоб за їхню Жеч Посполиту кров свою проливати. Втечу я з війська. Тож чекай мене, ясочко, а я про тебе і вдень і вночі думати буду, і коли сонце сходить, дивися на нього і знай, що я теж на нього дивлюся і про тебе думаю.

Солтис. Годі базікати.

Станіслав. Та дайте попрощатися, людина ви чи ні?

Солтис. Швидше, ніколи тут.

Орина. А я тобі присягаюся: коли б не прийшов, де б не знайшов, — твоєю буду. *(Обняла, поцілувала).*

Петро. Прощай, Оринко. Прощай, Станіславе, і не забувай — заклад я все одно виграю. Ходім, солтис. Що його так стояти зв'язаним — руки затікають. Не забувай, Оринко...

Петро, солтис і посіпаки виходять.

О р и п а. От і скінчилося моє щастя.

З а в і с а

КАРТИНА ДРУГА

Та сама декорація. Від першої картипи минула одна ніч. На сцені Орина сидить у глибокій задумі. За мить заходять Карпо Савуляк і Залеський.

Залеський. То, проше пана, пап замислив собі за жону хлопську дочку брати? На мою думку, то не с добре.

Карпо. Та коли ж, папе, серце лежить до неї.

Залеський. Серце? Так-так, серце. Ну що ж, охоче стану панові в пригоді, пам'ятаючи стару дружбу.

Карпо. Та ви тільки трошки допоможіть, а за мною не пропаде. Дивіться, ото ж вона і є, кралечка моя.

Залеський. Глянемо. Пся крев. Смак пеногаший.

Карпо. На все село перша красуня.

Залеський. Вірю, охоче вірю, так вірю, що коли б не серце ваше, то, може б, я і сам...

Карпо. Годі, папе Залеський.

Залеський. Проше, проше, то я жартома.

Карпо. І жартома не треба.

Залеський. Так ви хочете, щоб я з нею поговорив про почуття ваші, тобто, значить, вашим сватом був?

Карпо. Саме так.

Залеський. Охоче. А підійди-но сюди, дівчино.

Орина (*підходить*). Ви мене кликали?

Залеський. Тебе. Саме тебе. Красуня, красуня. Просто Венера у вбранні пейзаю. А чия ти така гарна вродилася?

Орина. Батькова та материпа.

Залеський. Ха-ха. Гарна, та й на язик гостра. Люблю таких.

Орина. Чого кликали, пане?

Залеський. Справа є, і то справа делікатна. Тебе як звуть?

Орина. Оришою.

Залеський. Так от, слухай, Орино, і лови своє щастя. Велику честь хоче зробити тобі Карпо Іванович, добродій Савуляк.

Орина. Чи не посвататися захотів?

Залеський. О-о! Дивіться, вона вже про все і здогадалася. Як по-вашому кажуть, голодній кумі хліб на умі.

Орина. Правильно кажуть, пане.

Залеський. Що правильно?

Орина. Що голодному хліб на умі.

Залеський. Ну про це можна поговорити потім, потім. Так-от добродій Савуляк хоче тебе своєю дружиною назвати і до своєї господи, як рівну, ввести. Ти зараз згоду свою даси, чи нам спочатку до твоєї матері по пораду піти?

Орина. Нічого я вам не скажу. Само горе прийшло до нашого двору.

Карпо. Чи я тобі огидний такий?

Орина. Ні, не огидний, тільки я вже заручена і вірною буду тому чоловікові до смерті.

Карпо. Заручена?

Орина. Чи вам мені неправду казати?

Залеський. То є кепська справа, добродію Савуляк.

Карпо. Кепська? Не знаю.

Орина. Тож краще не ходіть до пашого двору, щоб, бува, підківок не позбивали. Бувайте здорові. (*Швидко виходить*).

Залеський. Дивись ти, яка гонориста. Люблю таких. Але ваша справа, добродію Савуляк, тю-тю-тю — не вигоріла. Мое вам співчуття і найкращі побажання.

Карпо. Слухайте, пане Залеський, мені жартувати перехотілося. Слухайте, що я скажу, і робіть, що треба.

Залеський. Що то є за тон?

Карпо. Саме такий, як треба.

Залеський. Як смієш?

Карпо. Тихо. Я знаю одного пана, який свої ліси віддав під закладку хлопіві, і добре знаю, де лежить закладна...

Залеський. Не будемо сваритися, добродію Савуляк.

Карпо. І я так гадаю. Нам сваритися нічого. Так от ви зараз підете до Марії Кравченко і скажете їй, що як за годину не віддасть боргу, то пришлете солтиса і робітників

хату руйнувати, бо ви, мовляв, тут парк зробити вирішили. А потім натякніть, що як умовить дочку за мене віддати, то борг той забудете.

Залеський. Як то, прошу?

Карпо. Не бійтеся, не пропаде. Я вам заплачу.

Залеський. О, то інша справа.

Карпо. І з ділом тим не тягніть. Я зараз піду, а ви беріться до розмови.

Карпо виходить, Залеський іде до хати,
з дверей виходить Марія.

Марія. Тут уже. Чуло моє серце.

Залеський. Що це ви так здивувалися?

Марія. Зі святою педілею, пане Залеський. Прошу до хати.

Залеський. Чого ж до хати? Можна і тут поговорити. *(Обмахує хусточкою осла, сідає).*

Марія стоїть перед ним.
Скоро після початку розмови з'являється Орина,
стоїть непомітно, слухаючи.

Залеський. Дітей чи багато маєте?

Марія. Дітей? Четверо, крім старшої, крім Орини. Устя, та вже скоро дівкою буде, а тройко ще дрібшенькі.

Залеський. А чоловік де?

Марія. Вмер... Вже другий рік.

Залеський. У тюрмі, кажуть?

Марія. Ні, дома. Прийшов з тюрми, два дні покап-ляв кров'ю та й віддав богові душу, царство йому небесне. А нащо вам те знати, пане?

Залеський. Мені про все треба знати. Оце недавно пригадав я, що за тобою борг невеличкий є і давно строк йому минув. Що ти про той борг думаєш?

Марія *(після довгої паузи)*. Немає в мене грошей.

Залеський. І в мене немає. Що ж робити, я тебе питаю? А чому ж мовчиш? Вміла брати — і віддавати вміє.

Марія. З голоду пухли тоді, пане.

Залеський. Був час віддати. А тепер годі чекати. Терпіти я більше не буду. Так-так, не буду. Як за годину грошей не принесеш, присилаю солтиса з робітниками, хату твою розкидають, подвір'я геть знесуть, землю перероють, щоб і сліду не зосталося. Парк тут хочу посадити, щоб милувалося око моє, коли селом ходитиму.

Марія. Змилюйтеся, пане.

Залеський. Нічого тут просити. Я довго чекав. То є марна справа.

Марія. Де ж я з дітьми подінуся? Серце треба мати.

Залеський. Серце? Серце маю. Через те і гроші позичав. А тепер — годі.

Марія. Нема права такого, щоб хату руйнувати.

Залеський. Немає? Ось у мене право. (*Виймає з кишені папери*). Ось розказ судовий, щоб хату твою мені за борг у повну власність передати, а ти кажеш немає.

Марія. Лихо мені.

Залеський. Так через годину. (*Встає і йде*).

Марія. Чекайте хвилиночку.

Залеський. Що? Надумалася?

Марія. Тиждень той борг почекайте.

Залеський (*магнув рукою*). Годі, годі, я вже це чув.

Марія. Хоч до завтрього.

Залеський (*не слухаючи, йде*). Почекай, щось загадав я, на сльози твої дивлячись.

Марія. Я прошу, та не плачу, пане.

Залеський. Не плачеш? Горда? То все одно. Як вволиш прохання одне — пожалію і борг той відстрочу на скільки потреба буде.

Марія. Що ж ви хочете, пане?

Залеський. Є тут один чоловік, поважний, статечний...

Марія. Савуляк?

Залеський. А хіба поганий чоловік?

Марія. Він Орину сватати хоче?

Залеський. І то для неї вельми добра партія.

Марія. Ні, пане, не буде того. Руйнуйте хату, орить землю, а дитини своєї я на вічне катування Савуляку не віддам. Так і скажіть йому — не віддам.

Залеський. То є дивно.

Марія. Нічого дивуватися. Ідіть з мого двору, доки я ще тут хазяйка.

Залеський. Мовчи, пся крев.

Марія. Не мовчатиму. Ідіть!

Залеський мовчки виходить. Марія падає на ослона і плаче.

Орина виходить зі своєї схованки і підбігає до неї.

Орина. Мамо, що робити, мамо?

Марія. Не знаю, дитино моя, не знаю.

О р и н а. Зруйнує, по світу пустить, з голоду помремо. І де вона, та проклята врода, взялася? То ж нещастя, то ж горе моє, а не радість.

З хати виходить У с т я.

У с т я. Що робити? Що робити, мамо? Я в сінях стояла, все чисто чула.

Марія поволі підводиться.

М а р і я. Спробую ще раз. До людей піду, може, хто допоможе, хоч, мабуть, тільки на бога зараз надія зосталася.

У с т я. Слабка то надія, мамо...

М а р і я. Піду. Може, зглянегься хто. *(Виходить)*.

У с т я. Даремно мама пішли. Марна то надія.

О р и н а. Так, мабуть, марна.

У с т я. А ти знаєш, що я подумала?

О р и п а. Що?

У с т я. Я знаю, як нас усіх порятувати.

О р и н а. То мрії, сестро. Скільки я вже їх перемріяла.

У с т я. Ні, то не мрії. Слухай, що я зараз говоритиму, і не думай, піби я божевільна. Зараз прийдуть мати, зайдемо у хату, я вас усіх поріжу і заріжуся сама. Чула?

О р и н а. Усте, що з тобою? Ти збожеволіла!

У с т я. От бач, я так і знала, що ти це скажеш.

О р и н а. Усте, то ж гріх страшний — себе вбивати, на батьків замірятися.

У с т я. А погідтигну повіями піти не гріх? Краще вже зразу.

О р и п а. Усте, благаю тебе — вбий мене одну. Нащо всіх губити? А тоді вже всім нашим нещастям кілець. Кому наша хата потрібна? То ж врода моя Савуляку в почисте око запала і нещастя на нас пакликала.

У с т я. Тебе вбити, а всіх залишити, щоб за два-три роки другий Савуляк прийшов і пад іншими сестрами став знущатися? Говори, що хочеш, а я своє зроблю. Не ножем, так потрую вас усіх увечері, сама отруюся, а знущань над нами більше не буде.

О р и п а. Мені страшно, як ти отаке говориш.

У с т я. А чого страшно? Є така сон-трава. Мене баба Христя павчила. Заварю на окропі, остигнути дам, а тоді кожному піділлю в миску. Заснемо усі разом, і будуть нам сни хороші снитися, а ранком просто не прокинемося,

та й по всьому. І не треба вже думати ні про хліб, ні про хату, ні про папа.

О р и н а. Та що це з тобою, Усте? Що таке страшно трапилось? Навіщо вмирати?! Та я ж за Савуляка як віддамся, в розкоші жити буду і вас усіх із злиднів витягну. Та всі ж дівчата на селі такого жениха мати хотіли б. А ти вмирати збираєшся. Таке видумала. Ха-ха.

У с т я. Мене, Орино, не одуриш.

О р и н а. Чого б я тебе дурити мала? Та я за Карпа Івановича з радістю піду. Це ж не якийсь там гультіпак, а господар заможний, статечний.

Входить Марія.

М а р і я. Не дають. Вони, може, й дали б, та вже все село знає, що Савуляк з паном у це діло вмішалися, от і бояться усі. Що робити будемо, діти мої, що робити?

О р и н а. Та нічого не треба робити, матусю. Підіть зразу до Карпа Івановича та скажіть — хай швидше сватів засилає.

М а р і я. Схаменися... схаменися!

О р и н а. А чого ж, він мене любить, ходитиме коло мене, порошипці сісти не дасть...

М а р і я. Схаменися, він уже двох дружин у могилу звів.

О р и н а. Бо не любив їх, а мене любить, то й жити-мемо з ним у згоді та любовоцях.

У с т я. А Петро ж як? Забула вже?

О р и н а. Петро... Ох... Та доки Петро той з війська прийде, то й найбільша любов забудеться. А Карпо Іванович мене поважатиме та й вас усіх із злиднів витягне.

М а р і я. Ні! Не дозволю я тобі над собою таку паругу зробити.

О р и н а. Та чого ж, мамо, паругу? Людина статечна, сватається до мене, як до дівчини хорошого роду, а ви зразу вже хтозна-що подумали.

У с т я. Годі, Орино, смішки правити. Тут добре подумати треба, що робити.

О р и н а. Мені не до сміху. А за Карпа Івановича я заміж все-таки піду, що б ви мені не сказали.

Входить солтис з кількома наймитами.

С о л т и с. За судовим рішенням та наказом папа Залеського його власність — оцю халупу, тини й усе по-

двір'я — будемо розкидати і рівняти з землею. Тітко Маріє, збирайте своє лахміття, бо починати будемо з хати.

Орина. Чого б то ви цю хату взялися розкидати?

Солтис. Пан Залеський наказав, не можу його не послухатися, його це хата, що хоче, те з нею й зробить.

Орина. Іди зараз до пана і скажи, щоб той чоловік зразу сватів заслав. Чуєш?

Марія. Мовчи, Орино. Солтис, не слухай її.

Орина. Чуєш, що я тобі сказала? Піди до пана і скажи, щоб той чоловік заслав сватів зразу ж, доки я не передумала.

Солтис. А ти хто така, щоб мені наказувати?

Орина. Піди скажи, тобі ж краще буде.

Солтис. Може, й справді піти сказати? (*Глянув у бік Марії*). Що ж, піду скажу, побачимо, що з того вийде. Ходімо, хлопці. (*Виходить разом з наймиганами*).

Пауза.

Орина. Підіть, мамо, до хати та приберіть гарпенько, щоб гідно сватів зустріти.

Марія. Доню, доню, краще б я тебе у труну прибрала, ніж ту хату для сватів прибирати. (*Повернулася, швидко пішла у хату*).

Устя. Орипо, сестро, що з тобою сталося?

Орина. Зі мною? Нічого. Заміж піду, у достатках жити буду... Може, й справді те щастя ввіймаю? Щастя... Ха-ха-ха-ха!..

Устя. Не смійся так, Орипо, страшно мені, не смійся.

Орина. Не буду. То мені весело, сестричко. Що ж мені, плакати, заміж ідучи? А от слухай мене, що я тобі скажу: в місто піди, за всяку ціну Петра мого знайди і скажи йому, що вмерла для нього Орина. Мовляв, живе в розкоші, а про нього вже й думати забула.

Устя. Для чого то?

Орина. Мовчи, так треба. Скажи йому це, і ще скажи, що вільний від слова свого. Зрозуміла? Зразу ж і йди. Може, ще й у селі його застанеш.

Устя. Орино, а може, краще... увечері... сон-трави запарити? Дух від неї степовий, такий міцний піде, що аж голова закрутиться, випити трошки — і нічого вже не треба, ні жити, ні думати, ні сватів приймати, ні Петрові казати? Подумай, може, так краще?

Орина. Може, так і краще.

У с т я. Подумай, та, може, підемо на гори та назбираємо зілля того, та хоч раз у житті з пана Залеського посміємося.

О р и н а. Ні, Усте, так не буде. Іди розшукай Петра і скажи йому, що я наказала. Прощавай, сестричко, як повернешся, буду я вже засватана... кінчається воля моя. Іди сюди, поцілуємося на прощання. (*Поцілувалися*). Іди, сестричко, та приходь швиденько, бо важко мені без тебе буде.

Устя вийшла.

Що ж ті свати забарилися? Може, передумав уже Савуляк. Да, такий передумас. Ох!

Входить К а р п о С а в у л я к.

К а р п о. Чи правду сказали мені?

О р и н а. Правду.

К а р п о. Підеш за мене?

О р и н а. Піду.

К а р п о. То, може, й сватів нині заслати можна?

О р и н а. Засилай. Панові сказати не забудь, щоб хату не руйнували.

К а р п о. Сказав уже. А ти ж мене... любиш?

Орина мовчить.

Ти в мене як пані ходитимеш. Вдягну тебе, сукні такі будуть, що пані тій не спилися.

О р и н а. Добре.

К а р п о. А поцілувати мене можеш?

О р и н а. Можу. (*Підійшла, поцілувала*). От і поцілувала. Засилай швидше сватів, засилай швидше, бо пізно буде.

К а р п о. Не буде пізно. Миттю старих собак прижену. Де вони забарилися, не збагну. За смертю їх посилати.

О р и н а. А ти сам піди.

К а р п о. Почекаєш?

О р и н а. Почекаю.

К а р п о. Зараз, за хвилину тут свати будуть. Не такий чоловік Карпо Савуляк, щоб таке діло прогавити. (*Виходить*).

О р и н а. Це правда, не такий чоловік. (*Тихо опускається на коліна*). Господи, допоможи мені, порятуй життя моє молоде. Ми голодували і просили тебе — ти не допоміг.

На те була воля твоя. Вмирали брати і сестри, вмер батько, ми просили тебе, а ти не допоміг, бо на те була воля твоя. Зараз благаю тебе: порятуй, бо не можеш ти бути таким жорстоким, щоб молитви моєї, зойку серця мого не почути. Бо це не життя і не смерть, це мука довічна передо мною розкрилася, як прірва бездонна. На все, що робиться на світі, є воля твоя, хай же один раз буде вона милосердна до мене. Ти чуєш, господи?

Г о л о с М а р і ї. Орино, Орино, швидше до хати йди, он вже свати йдуть.

О р и н а (*після паузи*). Не чуєш, господи.

З а в і с а

ДІЯ ДРУГА

КАРТИНА ТРЕТЯ

Подвір'я в господі Савуляка. Будинок, критий міддю. Невисокі, але міцно збудовані типи. Високі кошари і стодоли з міцними ворітьми. Все вражає масивністю. Кучеряві дерева навколо двору. Листя на них вже пожовкло. Осінь. На призьбі поруч сидять Горпина і Ганна. Ганна, одягнена майже в усе чорне, пагадує монашку. Протягом усієї першої розмови на сцені кілька разів з'являється Орина. Вона то песе у хату відра з водою, то йде до льоху.

Г о р п и н а. Бачила я ледачих, а такої ледащиці, такої нехлюйки за все моє життя бачити не довелося. Що не зробить — все після неї переробляти доводиться, все не по-нашому, не по-хазяйському. Сказано — хто в злиднях вік жити звик, того по хазяйський шлях вже не направиш.

Г а н н а (*говорить співуче, навмисне розтягуючи слова*). Істинну правду говорите, мамо, істинну правду. І в бога не вірить, тільки двічі я її побачила, як вона на ікону перехрестилася. А так — ніколи. Горіти мені вогнем вічним у геєні огненній, коли брешу.

Г о р п и н а. Порадував мене син єдиний на старості літ. Добре, що я ще в силі, а пройде літ кілька, забере все в свої руки, хліба шматка не дасть, голодом заморить. Йй же до цього не звикати.

Г а н н а. А говорили мені люди, що полюбовник у неї був, прости мене господи, що грішним словом вуста осквернила.

Горпина. Полюбовник? А куди ж Карпо дивився? Полюбовник! Ат, не верзи казна-чого. Сама старою дівкою на нещастя моє зосталася, так тобі все полюбовники і ввижаються.

Ганна. То перст божий мені вказав непорочною отроковицею на віки вічні зостатися.

Горпина. Непорочною, непорочною. Так і нишпорит очима, де парубки ходять.

Ганна. Не можу я спокійно слова ваші облудні слухати.

Горпина. А ти слухай, слухай! Я тобі — мати, поганого не навчу.

Проходить Орина з великим відром помийв, виливає їх десь за тином і повертається.

Ти що зробила?

Орина. Чи ж не бачите? Помії вилила.

Горпина. А куди?

Орина. Де завжди виливаю, туди й вилила.

Горпина. А вже й забула, що Карпо Іванович наказали?

Орина. А що хіба?

Ганна. Наказали Карпо Іванович помії в яму не виливати, а свиням у хлівець, щоб не пропадали. Так би їй усе господарство разом з поміями вихлюпнула. Свій маєток прохлюпала, то їй наш хочеш?

Горпина. От скажу я Карпові, так він тебе ті помії вилізати примусить, і лизатимеш, ще їй облизуватимешся.

Ганна. Попроси матінку гарненько, то, може, вони пад тобою ще й змилюються.

Горпина. Попроси, то, може, й змилююся.

Орина. Не діждете, щоб я вас просила. *(Швидко пішла в хату)*.

Ганна. На страшному суді покарає її господь бог наш і ввергне у пекло, і горіти буде...

Горпина. До страшного суду ще далеко, дочко, тут карати треба. Бо як верх візьме, то погано нам буде...

Ганна. Не візьме, мамо, я вже про те подбаю.

Горпина. Та і я не забуду.

Входить Карпо, чорний, як хмара.

Горпина. Ходиш, сину, ходиш, а тут все хазяйство скоро з поміями вихлюпають.

Г а н н а. Орина наказів твоїх виконувати не хоче.

К а р п о. Яких у біса наказів?

Г а н н а. Помії за тин вилила, свиням їх не хоче давати, хоче, щоб з голоду подохли.

З хати виходить О р и н а.

К а р п о. Ти? Правду мати кажуть?

Орина мовчить.

Кажі! Чого ж ти мовчиш? Мовчить.

Г а н н а. Проти тебе заміряє, проти тебе.

К а р п о. Замовкни, пресвята блуднице, сам і без тебе розберуся. Що ж ти, Орино, наказу мого не слухаєш?

О р и н а. Забула я.

К а р п о. А попоїсти не забула? Ну, та почекай, за це з тобою потім суд і розправу чинити будемо. Пан Залеський скоро сюди прийде. До мене його не пускати. Поїхав я — і все. Куди — невідомо, коли приїду — теж невідомо. Чули?

Г о р п и н а і Г а н н а. Чули.

К а р п о. А хто пробовкнеться — голову знесу. Слово моє тверде. Дивіться ж мені. (*Швидко пройшов у хату*).

Г а н н а. Ну, твоє щастя, що братику ніколи. Та ти не радій, не радій, твоя від тебе не втече.

О р и н а. Нічого мені радіти.

Г о р п и н а. Чого стовбичиш? В хату йди. Хліб вже досі виймати час.

Орина, ні слова не кажучи, пішла в хату.

Г а н н а. Щось у братика неприємне трапилось, щось неприємне, бо таким чорненьким я його вже давно не бачила.

Г о р п и н а. Не накликай біди, дочко.

Г а н н а. А чого її наликати. Як господь попустить, то і сама прийде. А братику, видно, здорово прикрутило.

Г о р п и н а. А ти й радієш?

Г а н н а. Господь велів з чужого нещастя не радіти. Не можу проти божої заповіді піти, не можу.

Входить Залеський.

Залеський. Дзень добри!

Г о р п и н а і Г а н н а. Здрастуйте, пане.

Залеський. Де шановний Карпо Іванович, добродій Савуляк?

Горпина. Немає його, немає, паночку, десь поїхав, може, до міста, а може, й на поле.

Залеський. Так я і думав. А може, зайдете в хату та попросите, щоб вийшов він до мене.

Ганна. Немає його, немає, пане.

Залеський. А може, він десь там на піч заховався, а ви й не помітили. Підіть у хату та пошукайте.

Ганна. Нічого шукати, як на сповіді, присягаюся. *(Показує Залеському на двері і непомітно моргає).*

Залеський. Добре, паніматко. Вірю я вам, що його там нема. Але треба так вчинити: зайти в хату і голосно сказати: Карпо Іванович, з'явися на подвір'я, бо як не з'явився, то вельможний пан Залеський завтра весь твій маєток і землю продавати стає, як майно злочинця державного.

Горпина. Ой, помилуйте, пане.

Залеський. Тож зайдіть у хату.

З хати виходить Карпо.

Карпо. Нічого стару турбувати. Сам прийшов.

Залеський. Радий вас, добродію Савуляк, бачити.

Карпо. Ну, раз знайшли мене, сідайте. Говорити будемо. *(До Ганни і Горпини).* Тікайте ви звідси. Не вашого тут розуму діло.

Ганна й Горпина швидко виходять. Залеський і Савуляк сідають один проти одного на призбі й на ослоні.

Залеський. Як здоров'я? Чи добре себе почуваете?

Карпо. Годі теревені правити. Діло кажіть. Не така пора зараз. Час дорогий.

Залеський. А мені то здавалося, що вам уже поспішати й нікуди.

Карпо. Ще знайдеться.

Залеський. Пся крєв! Злюдюга! Ще й говорити зо мною будеш?

Карпо. Чого це ви прийшли до мене, пане Залеський, не зрозумію ніяк.

Залеський. Не зрозумієш? А Жєч Посполиту ошуквати, а мене дурити розумієш?

Карпо. Не знаю, про що кажете, пане.

Залеський. Значить, не знаєш?

К а р п о. Не знаю.

З а л е с ь к и й. А сховався чого, як не знаєш?

К а р п о. Я не ховався.

З а л е с ь к и й. Ти, мабуть, святий? Що ж, я тобі зараз нагадаю. Ти що, забув, що зараз війна? Що Гітлер на нашу Жеч Посполиту Польську папав?! Що ми зараз всі сили мусимо віддати для допомоги нашій державі, яка в небезпеці опинилася?!

К а р п о. Не кричіть, пане, це все я знаю. Ви діло кажіть.

З а л е с ь к и й. І в такий час ти продаєш інтендантові Зільберу сіно?

К а р п о. Продаю. Чому б і не продавати? Війна сіна потребує, от я Жечи Посполитій і допомагаю.

З а л е с ь к и й. Ха-ха-ха!.. Так ти ще й патріот, виявляється?! Пся крив. А де ж те сіно, голубчику?

К а р п о. А я звідки знаю? Зільбер купив і повіз собі десь, то вже діло не моє.

З а л е с ь к и й. А що, як я доведу, а Зільбер підтвердить, що сіна того ніколи й на світі не існувало, а шановний добродій Савуляк разом з тим інтендантом просто гроші між собою поділили? Що тоді буде?

К а р п о. А, проклята душа.

З а л е с ь к и й. Хто тебе з Зільбером звів? Я. Так ти, замість того щоб дякувати мені, своєму благодійникові, одурив мене. Сам усі гроші загарбати захотів? Ти не тікай звідси. Я зараз в місто поїду. Години за дві приїдуть за тобою. Знатимеш, як мене... як Жеч Посполиту дурити.

К а р п о. В ноги вам падати, чи все одно не помилусте?

З а л е с ь к и й. Марпа річ. Як справжній патріот польський, мушу я про той злочин до відома воєводи довести. Хай вже він судить.

На ганок виходить О р и н а.

К а р п о. Помилуйте мене, пане, я ще й вам, може у пригоді стану.

З а л е с ь к и й. Ти? Ні, ти вже чоловік мертвий.

К а р п о. А як гроші всі ті вам віддам?

З а л е с ь к и й. Марна річ. Я йду. Ти ж не тікай, дивись, бо як утечеш, то ще й гірше буде. *(Повергається, щоб іти, побачив Орину, спинився, подумав)*. А втім, почекай. Може, я тебе ще й помилую. Хай вона просить.

К а р п о *(до Орини)*. Прости.

Орина. Що просити?

Карпо. Проси вельможного пана Залеського, щоб помилував мене, Савуляка, хлопа нерозумного. Чого мовчиш? Проси! Тут життя моє на карту поставлено. Проси, благаю тебе.

Орина. Прошу вас простити його, пане Залеський.

Залеський. Ліпше проси. Хто ж просить стоячи.

Карпо. На коліна, па коліна впади.

Орина (*стоїть нерухомо*). Прошу простити його, пане Залеський. Не для нього, для себе прошу, бо вб'є він мене.

Залеський. Подумаю.

Карпо. Проси.

Орина. Прошу вас, пане.

Залеський. Подумаю. Зараз до Зільбера піду, бо ти правди все одно не скажеш. Вернуся скоро. Ти почекай, не тікай з двору. (*Повернувся до виходу*).

Карпо. Чекатиму, чекатиму приходу вашого.

Залеський. Да, ледве не забув. Давай закладну.

Карпо. Чи не забагато буде, пане?

Залеський. Ще розмовлятимеш? Давай.

Карпо. Немає в мене її тут з собою.

Залеський. Давай сюди зараз. Ну?

Карпо. Та пате, вже пате.

Залеський (*прочитав папірець, сховав*). Так почекай на мене. Тікати і не намагайся. Все одно наздожену. В мене, голубчику, руки тепер довгі. (*Виходить*).

Карпо. Ну, тепер вже, здається, викручуся. Дорогенько, мабуть, злупить, та хоч би випустив. Я з нього потім втрое візьму. Але Зільбер, Зільбер, чортова душа! Стільки взяв і все-таки виказав. А зараз же війна почалася. Саме час гроші заробляти. (*Глянув на Орину*). А ти чого стоїш тут? Казав тобі: в ноги падай. Ну, а тепер передо мною на коліна ставай, проси, щоб я тебе простив і помилував.

Орина. Одчепись.

Карпо. Що таке? Як смієш?

Орина. Бо попрошу пана, щоб тебе подалі заслав. Думаєш, не зашле, як підморгну йому один тільки раз?

Карпо. Орино! Схаменися, Орино.

Орина. Не бійся, сама не схочу.

Карпо (*помалу іде до хати*). Одпа біда не ходить, то правду мати казала. (*Вийшов*).

Орина (*сама*). Коли ж кінець тому? Коли ж кінець ганьбі тій, поневірянням, горю? Може, й справді краще

тієї сон-трави випити, щоб вже за одним разом все скінчилося?

Обережно з-за тину з'являється Марія.

Марія. Орино, доню!

Орина. Хтось кличе. Це ви, мамо?

Марія. Я, доню, я. Підійди-но сюди.

Орина. Так заходьте ж до двору, мамо. Чого ж це ви під тином стоятимете?

Марія. Боюся, доню, боюся, ще, не дай бог, Карпо вгледить.

З дверей крадькома виходить Ганна,
ховається, підслухує всю розмову.

Орина. А що, як вгледить? Чи ви не мати мені?

Марія. Та боязю. *(Входить, оглядаючись)*. Я б і не прийшла, доню, та скрута така — терпіти несила.

Орина. Трапилося щось удома?

Марія. Та ні, що ж могло трапитися? Все те ж саме. Голодно, та воно б ще терпіти можна, коли б не пан.

Орина. А що пан?

Марія. Не віддав Карпо йому того боргу, знову солтиса присилав, зруйнувати хату грозиться.

Орина. Не віддав того боргу?

Марія. Ні, донечко, не віддав. Ми й самі б раді віддати, та несила наша.

Орина. Ох, чорна душа. Ну, почекай же, буде й у мене свято.

Марія. Що ти, що ти? Страшні думки в тебе, Орино. Бережи, доню, сім'ю, чоловіка бережи.

Орина. Не бійтеся, мамо.

Марія. Донечко моя, ясочка моя, змарніла ж ти як. Видно, не йде те багатство людям на користь. У мене в бідності ти цвіла, як цвіт маковий, а тут почорніла, як гілля восени. Чи роботи в тебе багато, чи свекруха недобра? Чи, може, чоловік б'є?

Орина. Ні, мамо, все добре. Я ж своєю волею за Карпа віддалася.

Марія. Дивися, доню, аби тобі добре було, а ми все перетерпимо. І ще одне я тобі сказати хотіла, хоч... соромно й говорити таке дочці рідній.

Орина. Що таке, мамо?

Марія. Та бач... голодно дуже у нас. Чи не можна... може, сухарів... може, педогризків якихось... бо діти плачуть. Аж очі їм позапухали... від плачу.

Орина. Мамо, що ж ви зразу не сказали? Та я зараз, я зараз принесу, почекайте хвилинку, мамо.

Марія. Не треба, не треба, доню, Карпо...

Орина. Що мені Карпо? Хвилину почекайте, мамо. *(Швидко йде в хату).*

Як тільки вона закриває за собою двері,
з кутка до Марії підходить Ганна.

Ганна. Здрастуйте, паніматко. Що ж ви до хати не заходите, коли вже в гості прийшли?

Марія. Ох, що ж це робити? Орина ж зараз вийде. Битиме, лаятиме її Карпо. Та то я на хвилинку зайшла, так повз ваш двір до сусідів проходила та й зайшла. Зараз і піду.

Ганна. Та чого ж це вам зараз і тікати? Вряди-годи завітасте, та й то поговорити не хочете. Чи, бува, не загорділи?

Марія. Де вже нам гордитися. Хай я іншим разом зайду, то й поговоримо, то й до церкви разом підемо.

Ганна. Та чого ж іншим разом? Сідайте, паніматко, сідайте, прошу вас, не ображайте гордістю своєю гостини скромної нашої.

Марія. Та ні... ні... я піду.

Ганна. То не добре так — іти і з дочкою не попроситись. От зараз і сваха ваша вийде, поговорите та попрощаєтесь, а тоді вже і піти можна.

Марія. Ні. Бувайте здорові, піду вже я, ніколи мені.

Ганна. Не одпущу вас, не одпущу вас, паніматко.

Марія. Та ніколи ж мені.

Ганна. То ж є не гречно — так із гостей тікати.

На дверях з'являється Орина з хлібом у руках.

Орина. Ось, мамо, хліб вам, а завтра ще передам. Немає зараз у хаті печеного.

Ганна. Давай, давай хлібець святий. А що братик скаже, коли взнає, як піт його, як хліб його роздаєш?

Орина. Нічого не скаже.

Ганна. То, може, нічого, а може, щось і скаже.

Марія. Не треба хлібини. Може, сухарі які...

Орина. Все одно, і за сухарі, й за хлібину однаково мені нічого не буде.

Ганна. Не буде? Не буде? А бодай ти світа не побачила, як добро наше роздавати взялася! Карпе! Карпе-е-е!

Входить Савуляк.

Марія. Ой, горе мені, горе.

Карпо. Чого кричиш?

Ганна. Вона! Вона добро твоє роздає. Хліб віддала ніні, завтра хату віддасть!

Карпо. Ти хліб матері віддала?

Орина. Я.

Карпо. Хто дозволив?

Орина. Сама.

Карпо. Підійди сюди.

Орина. Чого?

Карпо. Підійди, я тобі кажу.

Орина. І не подумаю.

Карпо. Уб'ю. *(Кидається до Орини)*.

Орина. Бий, як себе не шкода. Зараз пан прийде. Що йому скажеш?

Карпо. А, проклята!

Орина. Іди в хату. Мені тут з мамою поговорити треба.

Савуляк покійно йде. Здивована Ганна — за ним.

Мамо, про Петра піякої вістки немає?

Марія. Немає, доню, немає. Бідна твоя голівонька, вб'є тебе тепер звірюка ота.

Орина. Нічого, мамо. Так коли, може, що про Петра почувте, пришліть Устю мені сказати.

Марія. Страшне щось ти говориш, доню, страшне. Піду я, дома ж чекають мене з хлібом. Бережи себе, доню, шануйся. *(Швидко виходить)*.

Орина *(підійшла до тину, сперлася, дивиться на шлях)*. Онде ще ведуть новобранців. Десь і його по шляхах отих курпих повели. *(Замислилася)*.

На ганку з'являються Горпина й Ганна.

Горпина. Дивися, Ганнусю, дивися, донечко, кроку жодного її не пропускай, бо як стане вона верх над Карпом брати, то нам вже просто хоч з хати тікай.

Г а н н а. Дивитимусь, мамо, дивитимусь. Господь бог мені допоможе грішницю ту мерзенну викрити й покарати.

Г о р п и н а. На бога надійся, а сама пильнуй, бо будемо ми з тобою без кутка і без хліба шматка на старості літ.

Г а н н а. Дивитимусь, пильнуватиму, матінко.

Ганна ховається за ріг, Горпина йде в хату.

О р и н а. Осінь... Листя пожовкло й падає. Війна почалася. А скоро ж дощі підуть. Засне все живе. І собі заснути? Правду Устя говорила: сон-трави знайти і забути про все.

З-за тину з'являється постать У с т і.

У с т я. Орино, Орино, йди сюди, та швиденько.

О р и п а. Хтось кличе?

У с т я. Орипо, це я, Устя.

О р и п а. Устя? Чого ти прийшла? Що ти тут робиш? Ти маму бачила?

У с т я. Значить, була тут мама?

О р и н а. Була, я їй хліба дала.

У с т я. Шкода. Не варт було Савуляка просити.

О р и н а. А ми його й не просили.

У с т я. Правду кажеш? Самі взяли?

О р и н а. Самі.

У с т я. А я думала — просили. Так мені боляче було, так не хотілося. А я тобі повину принесла.

О р и н а. Новину? Невже про... про нього?

У с т я. Так.

О р и н а. Про Петра?

У с т я. Та про нього ж.

О р и н а. Де ж він? Чи живий, чи здоровий?

У с т я. Та живий і здоровий.

О р и н а. Де ж ти його бачила? Де ж він?

Поруч з Устею з-за тину з'являється П е т р о.

П е т р о. Ось де я, Орино.

О р и н а. Ти... Ти тут?

П е т р о. Прийшов у горі своєму переконатися, на нещастя своє глянути.

О р и н а. Не кажи так, Петре.

П е т р о. А чому б і не казати? Чи я неправду кажу?

У с т я. Ну, ви говоріть тут, а я дивитимуся і, як хто йтиме,— свисну. Та не стовбичте отак біля тину. Зайдіть у двір, щоб з хати і з вулиці не видно було. *(Зникла)*.

О р и н а. Правду Устя говорила. Зайди, Петре, а то ще вгледить хто.

П е т р о. То ти, мабуть, чоловіка свого боїшся?

О р и н а. Не за себе, за тебе боюся.

П е т р о. То вже пізно за мене боятися.

Заходить у двір, стає з Ориною так, що з хати їх не видно.

О р и н а. Чекала я на тебе, соколе мій, чекала, вже й побачити не надіялася.

П е т р о. Воно й видно, що чекала. В той же день сватам рушники пов'язати встигла.

О р и н а. Не я то. Горе моє в'язало. Голод в'язав. Та проте знаю я, прощення мені в тебе не просити. Чужа я, дружина чоловіка чужого. Його мушу бути до самої смерті. А тільки згадаю, як стояли ми вдвох з тобою над ставом під вербами, як згадаю слова усі, що говорив ти мені, так серце у мене падає, падає, і жити не хочеться, і вірити не хочеться, що загинуло вже все це навіки і вороття йому немає.

П е т р о. Ох, Орино, Орино, що ти зробила з собою? Кажуть, добром, по своїй волі, за Савуляка віддалася. Я як почув, немов довбнею вдарило мене.

О р и н а. Нічого більше робити мені було, Петре. Нікуди податися, нікому пожалітися.

П е т р о. Як вдарило мене — і досі ще на світ божий дивитися мені тоскно.

О р и н а. Та як же ти тут? Втік, виходить, з війська?

П е т р о. Втік.

О р и н а. А як зловлять?

П е т р о. Не зловлять. Хіба що ти викажеш.

О р и н а. Петре, як не совісно...

П е т р о. Хай ловлять, нас таких уже сотня в лісі є. Так зустрінемо, що й кісточок не позбирають.

О р и н а. Петре... і я хочу...

П е т р о. Що ти хочеш?

О р и н а. До вас у ліс.

П е т р о. У ліс?

О р и н а. Так, в ліс, бо несила мені вже більше неволю оцю терпіти. Світ заочі, куди тільки вкажеш, всюди піду за тобою.

Петро. Не приймуть тебе хлопці. У нас там жінок немає. Не приймуть.

Орина. Приймуть. Я їм усе чисто розкажу, чи над мою долею не зглянуться?

Петро. Не приймуть.

Орина. Не край мені серця, надії останньої не розбивай.

Петро. Голубка моя сизокрила, чи ж мені тобі серденько краяти? Чи ж мені тебе не жаліти? Та тільки не знаю, що хлопці скажуть. Спитати їх треба. А ти чекай мене. Я тобі через Устю вісточку подам, куди й коли тобі тікати.

Орина. Соколе мій, знала, що в біді мене не залишиш. Чекатиму звістки твоєї. Хвилини рахуватиму, коли б швидше тебе, серце моє, побачити.

Ганна намагається непомітно пролізти з-за кутка до дверей у хату.
Петро її помічає.

Петро. Чекай, а це що за потвора? Стій.

Орина. Петрусю, це ж Ганна, пропали ми тепер з тобою.

Петро. Та чого ж пропали? Ану, йди сюди. Ти що там робила?

Ганна. Я... нічого. Так собі, квасольку, квасольку перебирала, як бог святий, господи прости і помилуй.

Петро. Брешеш, падлюко, слухала.

Ганна. Та я не чую нічого, щоб мені оглухнути, щоб мені світу божого більше не побачити.

Петро. Ну, йди та дивися. Попадешся ти мені вдруге — не випущу так.

Ганна швидко чкурнула в хату.

Орина. Тікай, Петре, тікай, голубчику. Савуляк же в хаті, ще вискочить зараз та впіймають тебе.

Петро. Ех, правда, не треба було стару випускати. Тікати доводиться. Прощай, зіронько моя. Чекай вістки, а я не забарюся.

Обнялися, застигли на мить в поцілунку.
На ганку з'являється Карпо з рушницею.

Карпо. Де він? Де він, виродок проклятий?

Ганна. Он де, он де вони заховалися.

К а р п о. А-а. Тут ти? Стій!

Петро перестрибує через тин, Савуляк стріляє.

О р и н а. А-а-а! Вбив. Рятуйте!

П е т р о. Не вбив, ясочко. Стріляти, старий собака, не вмєш. Чекай в гості, скоро по тебе прийду. *(Зник)*.

К а р п о. А ти що? Ославити, зганьбити мене захотїла? Серед білого дня парубків водити почала? Іди сюди.

О р и н а *(підходить)*. Прийшла.

К а р п о. Богу молися. Вбивати зараз буду тебе.

О р и н а. Може, рано ще трохи? Може, почекаєш, доки пан прийде?

К а р п о. Молись богу.

О р и н а. Значить, не будеш чекати?

К а р п о. Молись богу, бо вмреш зразу отут без святого покаяння.

О р и н а. Ну, стріляй. Думаєш, вмрети гїрше, ніж з тобою жити? Стріляй, кажу тобі, за одним разом кіпець. Нам двом на цьому світі не жити. Ти мене не вб'єш, я тебе впочі вб'ю. Стріляй зразу, щоб мені гріха на душу не брати.

Г а н н а. Сатапа! Як бог святий — сатана!

К а р п о. Ну, іди в хату.

О р и н а. Не піду.

К а р п о. Йди. *(Замахується кулаком)*.

На подвір'я входить Залеський.

Залеський. Що це тут таке? На колїна, хлопська душа. На колїна й проси помилування, бо рішу тебе завтра.

К а р п о *(помалу опускається на колїна)*. Простїть, пане.

Залеський. Так. Люблю слухняних. Можеш встати.

К а р п о. Дякую, пане Залеський.

Залеський. Ще встигнеш подякувати. Так-от слухай.

Орина хоче йти в хату.

Почекай, молодице. Ти тут нам при розмові потрібна будеш. А ти *(до Ганни)*, гава, тікай, тобі вже про рай думати час. Іди в хату.

Ганна мовчки вийшла. Залеський, не поспїшаючи, сїдає, оглядаючи то Савуляка, то Орину.

Говорив я з Зільбером. Тринадцять тисяч злотих узяв ти собі на тому сіні. Тринадцять тисяч. Ха-ха-ха! То ж твоя й біда, що тринадцять. Чортів тузінъ. От вони тобі й зашкодили. Надто багато хапнув, добродію. На тринадцять тисяч Жеч Посполиту обікрасти хотів. Ай-ай-ай. Так от гроші ці всі до одної копійчки ти віддаси мені. Чув?

К а р п о (*глухо*). Чув уже.

З а л е с ь к и й. Зараз оддаси. Підеш у хату і принесеш.

К а р п о. Немає їх у мене дома.

З а л е с ь к и й. Це вже я чув. Про закладну ти те саме говорив.

К а р п о. Віддав я гроші на торг. Богом присягаюся.

З а л е с ь к и й. Годі, годі. Неси швидко. Бо гірше буде. Що ж ти мене чекати примусиш? Швидко!

К а р п о. Легше мені серце, ніж гроші ті віддати.

З а л е с ь к и й. Знаю, знаю. Неси! Та повертайся назад зразу.

К а р п о. Що, може, ще й цих грошей мало?

З а л е с ь к и й. А ви думали що, добродію Савуляк, що на тому й окошиться? Почекайте. Це ще не все. Іди, іди по гроші.

Савуляк помалу, немов тягар несучи, пішов у хату.

З а л е с ь к и й (*до Орини*). Як то така піжна, тендітна і гарна пані такого грубого хлопа може кохати?

О р и п а. Не гірший за інших, пане.

З а л е с ь к и й. То можна кращого знайти.

О р и н а. Може, й можна, не знаю.

З а л е с ь к и й. А чому б і не пошукати?

О р и н а. Пізно вже мені шукати.

З а л е с ь к и й. Та чому ж пізно? Чому ж пізно? До ручок таких, до личка такого щастя саме прибіжить, і шукати не треба.

О р и н а. Не було мені те щастя на роду написане, не судилося.

З а л е с ь к и й. А як я покохаю, пані, то, може, те щастя і не втече?

О р и п а. Та що ви, пане?!

З а л е с ь к и й. А чому б і ні? Чи я старий? Чи я поганий?

О р и н а. Та що ви, пане, в мене ж чоловік є!

З а л е с ь к и й. Ха-ха-ха! Чоловік. Та він вас на сто злотих проміняє, не те, що на тринадцять тисяч.

Орина. Не промінняє.

Залеський. Ха-ха-ха! Він зараз прийде, от ми і спробуємо.

Орина. Пане, благаю вас...

Залеський. Гонору слово даю, присягати на хресті буду, що покохав папі з першого погляду, як тільки побачив, і навіки.

Орина. Годі, хоч ви мене не мучте.

Залеський. Чи ж то є мука — кохання моє? Дивно.

Орина. Годі, пане.

Залеський. Не буває так, щоб Казимир Залеський сказав «так», а йому щоб відповідали «ні».

З хати виходить Карпо.

Залеський. Несеш?

Карпо. Несу.

Залеський. Всі тринадцять?

Карпо. Всі.

Залеський. А тепер слухай, що я ще тобі, хлоцу поганому, звелю. Честь тобі велику зробити хочу. Нині ввечері жінку свою приведеш до мене. До мого покою. Чув?

Карпо. Ні.

Залеський. Що?

Карпо. Не чув.

Залеський. Приведеш до мого покою, і на тому будемо квити. Все те діло про сіно я забуваю. Чуєш?

Карпо. Ні.

Залеський. А зате з тих тринадцяти тисяч можеш повернути собі двісті золотих.

Карпо. Ні.

Залеський. Двісті п'ятдесят.

Карпо. Ні.

Залеський. Триста, триста п'ятдесят, чотириста.

Карпо. Ні.

Залеський. П'ятсот? Шістсот?

Карпо. Дві тисячі.

Орина. О боже мій! Продав.

Залеський. А пані говорила, що не продасть.

Карпо. Дві тисячі.

Залеський. Візьми. І запам'ятай — увечері, як посутеніє, приведеш її до самого мого покою. Чув?

Карпо. Чув.

О р и н а. А мене... а мене ви спитали?
Ќ а р п о. Ще й тебе питати!
О р и н а. А треба б спитати. Де таке право є, щоб про-
давати людину?

Ќ а р п о. Є таке право. Ти мені дружина, ти мені раба.
З а л е с ь к и й. Пані й сама казала, що вона раба свого
чоловіка.

О р и н а. Слухайте ви... Прийде й мій час з пана сала
натопити.

З а л е с ь к и й. Що таке?

О р и н а. Мовчи. Продати мене можете, як скотину,
як рабу, та духу мого, та життя мого не вб'єте. Не обли-
зуйтеся, пане, ще вечір не прийшов, ще я не у вашому
покої. Не рахуй, Карпе, тих тисяч, ще мене взяти треба.
Будьте прокляті ви! І гроші ваші, й думки ваші! (*Швидко
вибігає з воріт*).

Савуляк кидається за пою, назустріч йому в ворота вбігає У с т я.

У с т я. Дядьку Карпе, казали мама, що хліб той, що
у вас позичили, віддадуть завтра.

Ќ а р п о. А хай ти скажишся! Стала на дорозі! Пусти!

У с т я. Правда, дядьку Карпе, мама сказали, що завтра
віддадуть.

Ќ а р п о. Пусти, кажу тобі.

У с т я. І чого б то я кричала так? Просто сміх. (*Від-
ходить набік*).

Карпо вибігає на вулицю.

Ќ а р п о. Втекла. А все через тебе, чортів виродок!

У с т я. То я й піду собі. Не лайтеся, дядьку Карпе.
(*Виходить*).

Ќ а р п о. Втекла! Не втече, на краю світу знайду!
Ганно!

З хати вибігає Г а н н а.

Г а н н а. Що, братику?

Ќ а р п о. Біжи швидко Мотрю сюди гукни, єдиним
духом.

Г а н н а. Господи благослови. Побігла, братику.

Ќ а р п о. Що скажете, пане?

З а л е с ь к и й. Ще три тисячі візьми, але завтра
у мене в покої щоб була. Чув?

Ќ а р п о. Чув. За ганьбу, за наругу власними руками
приведу і долівку цілувати змушу.

Залеський. А приведеш як?
Карпо. Що?
Залеський. А приведеш як, питаю?

Вбігає Мотря.

Мотря. Ёликали?
Карпо. Ёликав. Іди по тій дорозі, дізнайся, куди
Орина пішла. Та швидко!
Мотря. А мені що за те?
Карпо. Не бійся, не пропаде. Швидко!

Мотря вийшла.

Залеський. Так я питаю, як приведеш ти її?
Карпо. Приведу.
Залеський. Не так-то просто. Судовий наказ зараз
зробити треба про повернення гулящої Орини до законно-
го чоловіка в господу.
Карпо. А хто ж зробить?
Залеський. Суддя. Ходім швидше. Хай її солтис
до вас приведе.
Карпо. На дні морському дістану.
Залеський. Дістанеш, дістанеш. Ходім.

Виходять.

Ганна. Слава тобі, господи, що залишилася я на віки
вічні дівцею непорочною.

Завіса

КАРТИНА ЧЕТВЕРТА

Декорація першої дії, тільки листя на деревах пожовкло. На сцені
Марія, Станіслав і Петро. Останній, перевдягнений
в звичайну селянську свиту, сидить поруч Станіслава на колодках.

Марія. ...І розрізали тоді пілсудчики Україну по
живому тілі, і загарбали нас усіх, братів з братами роз-
лучили, матерів з синами. Давно вже те було, а ще і зараз
ніхто про це не забув. І знають люди, що живуть вопи на

Україні, і буде час, коли ріка Збруч висохне, і брат братові руку подасть. А коли те буде, тільки бог пресвятий знає.

Петро. Не знаю, може, бог теж знає, але і на землі був один чоловік, що знав вірно, коли українці знову в одну сім'ю зберуться.

Станіслав. Бачив ти такого чоловіка?

Петро. Ні, він вже вмер. Ленін. Ймення його там боялися вголос сказати, а тільки про себе, тільки думкою, бо ім'я те — правда сама, а правди у нас бояться більше, ніж кулі. А як промовив один жовнір те ім'я вголос, застрелив його на місці поручик. І поручику тому ордена дали. Більше від куль, більше від літаків пани імені того бояться.

Марія. На смерть застрелив?

Петро. На смерть. А ми з хлопцями змовилися і хотіли того поручика забити.

Марія. Гріх то великий.

Петро. Господь простив би. Та втік від нас поручик. А це недавно було. Саме Гітлер війною пішов. А ми зібралися та і втекли у ліси. Хай пани самі тепер свою Жеч Посполиту захищають.

Станіслав. Найдуть кого на війну гнати. З неділі і мені йти. Скільки ж того люду вже зігнали!

Петро. А чим захищати будуть? Тим, хто в перший день прийшов, і чоботи, і штани, і шинель, усе дали, тим, хто на другий день, теж усе, а хто вже на третій день прийшов, то ні чобіт, ні шинелі, тільки штани. В чому ходитимуть, як зима прийде? Коли карабінок отих паршивих — та й то на всіх жовнірів не вистачає? Де вони, гроші ті, що з народу лушлять денно іночно, подівали? На паненок своїх? Хай же тепер самі свою Жеч Посполиту захищають. З нас годі.

З вулиці помалу, немов смертельно хвора, заходить Орина і важко спирається на тин. Всі схоплюються.

Марія. Орино, донечко, що з тобою?

Орина мовчить.

Петро. Зірньо моя, що тобі сталося?

Марія. Чи, може, захворіла?

Орина. Ні, мамо, нічого. Це все зараз пройде.

Марія. Та що ж трапилося? Вигнав тебе звір той?

Орина. Ні, мамо, гірше.

Петро. Побив?

Орина. Гірше. Що там побив! Хіба то первина?

Марія. Та що гірше?

Орина. Продав він мене.

Петро. Продав?

Орина. Продав, Петре. За дві тисячі злотих панові продав.

Марія. Та де ж це чувано, щоб людей продавали. Чи це тобі не привиділось?

Орина. Ні, мамо, не привиділося. Увечері й договорилися мене до покою панського вести. Як ту скотину...

Петро. Не буде того, в ліс сьогодні ж втечемо.

Орина. Голубе мій, сонце моє, правда? Візьмеш мене?

Петро. Візьму, серденько, що б там хлопці не сказали — візьму.

Орина знесилено опускається на землю.

Орина. Сил у мене не стало. Бігла, немов знала, що тебе, соколе мій, знайду отут. А зараз млосно мені, і в очах темно, і мухи... мухи чорні над головою, перед очима літають... Не вернуся я до Савуляка більше. Хай б'ють мене, хай ріжуть, хай вбивають, не вернуся.

Петро. Не повернешся, Орипо, зі мною будеш?

Орина. Не віддавай мене. Благаю тебе, не віддавай.

Петро. Не віддам, пташко моя. Битися за тебе буду, життям накладу, а не віддам.

Орина. Я знаю, Савуляк мене так не залишить. Взяти назад намагатиметься. Ще й пан Залеський йому на допомогу стане.

Станіслав. Не віддамо тебе панові. До попа в церкву підеш, розлуку візьмеш. Всі свідками станемо. А зараз тікати тобі треба.

Орипа (*намагається підвестися*). Так, тікати треба. Прийдуть, зловлять, знову до пана поведуть, як те бидло, як скотину. Щось я тільки встати не можу, знесилилася.

Петро. На руках тебе понесу...

Орина. Ні, почекай хвилину. Я от трохи спочину, посиджу хвилинку, та й сама піду. Ми ще встигнемо... встигнемо... Вони ще так скоро... так скоро, мабуть, не прийдуть.

Станіслав. Тікайте, молодята, швидше, коли Савуляк з Залеським злигались, то вже добра від того не жди.

Орина. От я на хвилину очі... очі закрию, бо світ мені тьмариться, та й підемо...

Петро. Тітко Маріє, що ж робити з нею?

Марія. Тікати треба вам.

Петро. Сам знаю. Та як же з нею?

Станіслав. Сховаємо ми її на хвилину. А ти по хлопців своїх біжи, хай приходять допомогти.

Петро. А як заберуть її без мене?

Станіслав. Не так швидко вони прийдуть. Біжи!

На подвір'я павою, не поспішаючи, впливає Мотря.

Мотря. З добрим днем та святою неділею.

Станіслав. А бодай ти сказалася, здрастуй.

Марія. Та й вас з святою неділею.

Петро (*одвернувся*). От іще цю потвору чорти припесли. (*Відходить набік*).

Мотря. Як здоров'ячко, як неділю святу празнуєте?

Марія. Та спасибі на слові доброму.

Мотря. А я оце йшла повз вапі ворота, та й думаю: треба сусідів провідати. Та оце й зайшла.

Марія. То прошу, може, до хати заїдемо, що ж тут на подвір'ї стояти?

Мотря. А чого ж до хати? Погода ж яка хороша. Осінь золота. Та й товариство усе тут. Чого ж нам набік одбиватися?

Марія. Сідайте ж хоч, прошу.

Мотря сідає на колодки, недалеко від Орини.

Мотря. А з дочкою вашою що ж це? Чи не захворіла, помилуй господи.

Марія. Та ні, оце в гості прийшла та стомилася трохи.

Орина (*здригнулася*). Хто це тут?

Мотря. Це я, це я, Ориночко, Мотря.

Орина. Чого тобі тут треба?

Мотря. Та нічого. Йшла повз хату та в гості зайшла. А ти чи не прихворіла? Чи тебе додому не провести? Мені саме в той край зараз.

Орина. Ні-ні, не піду я.

Мотря. Та чого ж ти злякалася?

Орина. Краю того злякалася. Не піду я туди більше...

Мотря. Та що ти говориш, серденько мое, там же в тебе чоловік, хазяйство.

Орина. Немає в мене там ні чоловіка, ні хазяйства, ні рідні.

Мотря. Схаменися, одумайся, то ж гріх страшний — слова такі говорити.

Орина. Бог мені простить цей гріх.

Мотря. Бог, може, й простить, а от чи люди простять?

Орина. Люди не простять, це я і без тебе знаю.

Мотря. Орино, серденько, ходім, доки чоловік не довідався, що слова ти такі страшні говорила.

Орина. Мені до Савуляка вже вороття немає.

Мотря. Та хто це тобі таке сказав? Прийдеш, до ніжок йому припадеш, і в ту ж мить забуде він усе чисто на віки вічні. Серце у нього не камінь.

Орина. Запевне, не камінь, от тільки не знаю, з чого воно зроблене, а певніше, що й зовсім у нього серця немає.

Мотря. Свят, свят, свят, одумайся, Орино.

Орина. Я вже подумала. Горе моє за мене подумало.

Мотря. Вертайся, Орино, доки не пізно.

Орина. Не вернуся.

Мотря. Подумай.

Орина. Як вас Савуляк послав вислідити, куди я пішла, то ідіть і скажіть йому, що житиму в рідній матері, до нього не повернуся, а піду до попа щоб розлуку дозволив, бо несила мені знуцання терпіти.

Мотря. Шкода мені тебе, Орино. Та кого піп послухає — Савуляка чи тебе? Як Карпо скаже, так піп і присудить, чи ти не знаєш?

Станіслав. Правду відьма говорить.

Орина. А як піп не присудить, то піду в річці втоплюся, а за Карпом не житиму.

Мотря. Гріх то великий — чоловіка свого покидати. Адже рідний він тобі. Адже і під серцем сім'я його ворухиться.

Орина. Під серцем? Ні, не ворухиться під серцем, а якби й ворухнулося, власними руками тіло б собі розірвала, щоб і спогаду про нього, щоб і подиху його в собі не посити.

Мотря. Схаменися, навіжена, схаменися.

Орина. Ні, чого ж ви не йдете Савуляку мої слова переказувати? Поспішайте, бо не встигнете.

Мотря. І чого б то я поспішала? Ти Савулякова

дружина, хай він про те і турбується. Тільки гріх тобі таке про чоловіка і про подих його говорити.

С т а н і с л а в. Ідїть, ідїть, господь їй той гріх простить.

М о т р я. І ви, пане Станіславе? Та що ж це я сиджу тут у вас? Я до вас, як до людей, у гості прийшла, а ви на мене, як вовки... *(Швидко встала, пройшлася, біля тину спинилася)*. Бувайте здорові. Не забувайте про мене, не забувайте. *(Вийшла)*.

П е т р о. Тікаймо швидше, Орино, це ж вона все чисто розкаже і Савуляку, і панові.

О р и н а. Стомилася я. Байдуже мені все на цьому світі. Хай розкажує. Все тіло розбите, наче кісток немає.

С т а н і с л а в. Іди швидше, Петре, по своїх хлопців.

П е т р о. Та покинути тут саму її страшно.

С т а н і с л а в. А ти йди швидше, то швидше й повернешся.

П е т р о. Мамо, ви ж дивіться за нею, а я миттю, тільки в Зборівський ліс забіжу та й повернуся.

М а р і я. Іди, сину, йди. Поможи тобі господь.

Петро йде, назустріч йому вбігає червона, захекана У с т я.

М а р і я. Де ти бігаєш, одірвиголово?

У с т я. Мамо... мамо... мамо, всі ми врятовані, і Орина, і Петро, і я, і всі чисто.

М а р і я. Чи ти не з глузду з'їхала?

П е т р о. Піду я, ти вже тут їм без мене розкажеш.

У с т я. Почекай, тут і тобі є що послухати, почекай.

С т а н і с л а в. Ану, почекай, Петре, хвилину.

У с т я. Була я у лісі, у лісі...

П е т р о. У Зборівському?

У с т я. Не перебивай. У Зборівському. Хлопців там твоїх бачила. До них же й ходила. Стоїмо ми, говоримо, коли лісом, просікою, їде хтось верхи.

П е т р о. Невже облава?

С т а н і с л а в. Петре, не заважай.

У с т я. Їде хтось, швидко їде, чвалом. Хлопці залягли і, тільки він під'їхав, вискочили й спинили.

М а р і я. І хто ж то був?

У с т я. Хто?

П е т р о. Кажки, тут кожна хвилина дорога.

У с т я. Гонець до папа Залеського.

П е т р о. Та й усе?

У с т я. А знаєш, що він віз?

Петро. Кажі швидше.

Устя. Лист. А в тому листі написано, щоб пан Залеський швидко свої гроші й коштовності брав і тікав якомога прудкіше на Львів, а звідти на Румунію. Чули?

Марія. Чого ж йому тікати?

Устя. Військо якесь іде, а яке — не написано. Пишеться, що пан Залеський сам догадатися мусить.

Петро. А що ж хлопці зробили?

Устя. Хлопці твої? Забрали свої ружжя та й подалися на Тернопіль. А тобі передавали, щоб наздоганяв, та швидше.

Петро. Значить... пішли вже хлопці. Що ж робити тепер?

Устя. А хлопці пішли й сказали: підемо тому війську назустріч, бо раз панові від нього тікати слід, то нам сам бог велів до нього поближче бути.

Станіслав. На Тернопіль пішли, кажен?

Устя. Так, на Тернопіль.

Станіслав. А може...

Петро. Що «може»?

Станіслав. Пі, мабуть, того, що подумав зараз, бути ще не може.

Орина. Станіславе, ви про... про Україну думали?

Станіслав. Про Україну.

Устя. Так чому ж бути не може?

Станіслав. Бо вірити боюся.

Орина. Та чого ж?

Станіслав. А що, як не воно? Тоді ж усі надії прахом пішли, а на серці стократ гірше стане. Заховатися вам з Ориною і чекати. Слухом земля гуде. Завтра й дізнаємось.

Петро. Та де ж сховатися?

Станіслав. У мене. Там шукати не будуть. Я вас так сховаю, що і з хортами не знайдеш.

Орина. Ходімо, швидше.

Устя. Почекайте. Не треба ховатися. Чуєте? Чуєте? Йдуть, ідуть. Це ж військо йде. Саме звідтіля, з Тернополя. *(Біжить до тину, звідти чути кроки в ногу, мить дивиться, полотніє і застигає з широко розкритими очима).*

З-за тину, в ногу, одкидаючи Устю набік,
виходить солтис і четверо посіпак.

Солтис. Стій! Ану, ніхто з місця не ворухнись. Хто ворухнеться — стріляти.

Станіслав. Та куди вже нам ворухитися, пане солтис?

Солтис. Мовчи.

Станіслав. Та я вже мовчу.

Солтис. Орина Савуляк, підійди сюди до мене.

Орина помалу підходить.

Слухай, що читати буду. *(Витягає з кишені жмут паперу, розгортає його і починає читати)*. «Гмінний суд розібрав скаргу Савуляка Карпа на дружину його законну Савуляк Орину і у відкритій судовій розправі постановив: Савуляк Орину, Карпа Савуляка жінку законну, яка з двору втекла проти волі і бажання чоловіка свого законного, піймати, де б вона не була, і повернути до законного чоловіка у повну його волю і милость. Буде ж тая Орина Савуляк опір чинити, ловити її силоміць, волі позбавляти і до подвір'я чоловіка свого законного водворити. Гмінний суддя Стах». Чула?

Орина. Не піду. Ріжте мене, бийте мене, вбивайте, не піду назад до Савуляка.

Солтис. Краще не огинайся.

Орина. Не піду.

Солтис. Чи тебе силоміць вести?

Орина. Горло перерву всякому, хто до мене підійде.

Солтис. Чисто вовчиця. І де собі Савуляк таку висватав?

Орина. Що ж не берете?

Солтис. Взяти!

Посіпаки кидаються до Орини,
але раптом перед ними виростають Петро і Станіслав.

Петро. Геть! Пальцем тільки зачепи, живим не встанеш.

Солтис. Постривай, а ти звідки тут узявся, голубчику? Ти ж у війську мусиш бути? Звідки ти тут узявся?

Петро. Прийшов, та й усе.

Солтис. Прийшов? Утік, значить? Узяти і цього. Чого стали?

Посіпаки нарешті наважуються підійти до Петра. Коротка бійка. Орина борониться завзято, але Станіслава, Петра й Орину зв'язали.

Орина. Пустіть, ліпше вбийте зразу, та рук не в'яжіть.

Солтис. Хай з тобою сам Савуляк розправу чинить. *(До Петра)*. Дезертир! Жеч Посполита кров'ю спливає, а ти втік. А вам, пане Станіславе, сором за хлопа заступатися.

Станіслав. Ми тут усі однакові, рівні.

Петро. Сам свою Жеч Посполиту йди захищати, з мене годі. Розв'яжи руки.

Солтис. А то вже, голубчику, не твоя печаль. Що захочу, те і зроблю з вами. Захочу — застрелю обох зараз, захочу — помилюю, захочу — до Савуляка та пана Залеського одведу. Вибирай, що хочеш?

Орина. Застрель.

Солтис. Застрелити? Найлегшого хочеш? Ні, ясочко, ти до свого чоловіка підеш, хай він тебе приголубить.

Орина. Застрель. Благаю тебе, застрель.

Солтис. Встигнеш.

Марія *(кидається до ніг солтиса)*. Пусти її, благаю тебе, ради свого щастя, ради дітей, ради сонця, ради бога, благаю — пусти.

Солтис. Одчепись, навіжена.

Станіслав. Встань, Маріє, все одно не випустить.

Марія помалу встає.

Марія. Будьте ви прокляті од віку й до віку, і душі ваші, і помисли ваші, і подих ваш.

Солтис. Не клени, тітко, все одно не pomoже.

Посіпаки, Орина, Петро, Станіслав, солтис виходять.

Устя. Мамо, мамо, я піду...

Марія. Нікуди йти.

Устя. Мамо, треба йти.

Марія. Куди?

Устя. Село ж осторонь шляху битого.

Марія. Ну та й що?

Устя. Пройдуть, не зайдуть. Привести треба. *(Вже вибігаючи)*. Привести!

Марія. Хто нам допоможе? Хто нас порятує, господи!

Завіса

ДІЯ ТРЕТЯ
КАРТИНА П'ЯТА

Подвір'я Савуляка.

На сцені Залеський сам, сидить, чекаючи.

Залеський. Цікаво глянути буде, що то вийде за вистава театральна, коли ту Орину сюди приведуть? А ласий шматочок! Хоч хлопська душа, а гарна, пся крев, як намальована.

Входить Ганна.

Ганна. З святою неділею, пане.

Залеський. А, це ти? Ну, як братик поживає? Скоро вже його в могилу зведеш?

Ганна. Таке й скажете, господи мене прости і помилуй, та то ж братик мій найрідніший.

Залеський. А сама так і чекаєш, як би того найріднішого чорти вхопили й заховали десь подалі.

Ганна. Та чи вам оте говорити не сором? Та чи ж я не християнка? Та чи я у бога святого не вірую?

Залеський. Віруєш, віруєш, усе село й містечко знає, як ти йому з парубками молишся.

Ганна. Гріх вам таке говорити. Гріх. А що я вас, пане, запитати хотіла?

Залеський. Питай.

Ганна. Що воно люди говорять, чутка така пройшла, ніби військо якесь на Тернопіль іде. Люди вже збаламутилися...

Залеський. Яке тут може бути військо? Війна від нас ще далеко.

Ганна. Не знаю, пане, не знаю, а тільки чутка така пішла.

Залеський. Коли щось скоїлося б непередбачене, то мене попередили б запевне. Для того у мене зв'язок спеціальний з Тернополем є. І ти не базікай казна-що, пліток не рознось. Про інше думати треба — справа у мене до тебе є.

Ганна. Справа?

Залеський. Ого, як стрепецулася. Видно, добре чуєш, де смаженим пахне!

Ганна. Та мені й не цікаво зовсім...

Залеський. А справа все ж є. Дивись мені, Карпові слово скажеш — не бачити тобі світу божого, як вуха власного.

Ганна. Як риба, мовчатиму.

Залеський. Дивись же мені! Так от слухай: сьогодні повернуть Орину сюди, ввечері він її до мене приведе, а завтра ми добродія Савуляка у тюрму посадимо. Чула?

Ганна. Чула, тільки страшно... страшно дуже мені.

Залеський. Боятися тут нічого. Заховаємо його в тюрму, а всім маєтком володіти ти будеш, щоб руки моєї тут видно не було. І з того маєтку третину собі візьмеш, як заміж виходити станеш. З таким багатством від женихів не одіб'єшся.

Ганна. А не одурите ви мене? Хто мене тоді захистить?

Залеський. Дурна. В такому ділі не дурять. В такому ділі вірити, як самому собі, треба.

Ганна. А за те сіно багато йому років дадуть? Треба ж так, щоб уже й не вернувся.

Залеський. А ти звідкіля про сіно знаєш?

Ганна. Та чула краєчком вуха.

Залеський. Підслухувала?

Ганна. Ні, так, випадком чула.

Залеський. Е, та з тобою треба обережно.

Ганна. А то ніколи не шкодить, прости мене господи, многогрішну рабу твою.

Залеський. Так, ти дійсно раба.

Ганна. Всі ми — раби господні.

Залеський. Так от слухай, раба, вночі треба усі Савулякові папери узяти й спалити.

Ганна. А то для чого?

Залеський. А як заберуть Савуляка, то скажем, що все це господарство твоє.

Ганна. А моє, як бог святий — моє.

Залеський. І як прийде суд майно його описувати, так нічого в нього вже не буде, а все буде тільки твоє, та ще... моє на дві третини.

Ганна. Чи то не багато, пане, прости господи мене, грішницю.

Залеський. Ні, не багато. Може, й трохи замало, та я про те ще подумаю. Так чула? Всі папери спалиш або мені віддаси.

Ганна. Добре, пане Залеський.

Залеський. Дивись же мені. Тихо, Карпо йде.

Входить Карпо Савуляк.

Карпо. Зв'язалася, пресвята праведниця. Ну що, не приходив солтис?

Г а н н а. Ні-ні, братику.
З а л е с ь к и й. Чекаємо ще й досі.
К а р п о. Забарився. За смертю його посилати. Змінити такого солтиса треба. Прудкішого поставити.
З а л е с ь к и й. Може, й замінимо, добродію Савуляк.
К а р п о. Що це гумор у вас такий добрий став?
Г а н н а. Чи їх вельможності плакати треба?
К а р п о. Ну, смійтеся, смійтеся. Тільки добре той сміється, хто сміється останній...
Г а н н а. Свята правда, братику.

Входить Мотря.

К а р п о. Ну?
М о т р я. У матері, каже, жити буду. Я вже і просила її, і умовляла, затялася на своєму, хоч ти що.
К а р п о. А хто тобі просити казав?
М о т р я. Та я не дуже й просила. Так тільки казала: вернися, бо гірше буде.
К а р п о. А зараз де ж вона?
М о т р я. Солтис там зараз з нею розмовляє. Скоро вже побачиш свою кралечку. (*Пауза*). А що воно люди говорять, ніби якась військо чуже по шляху іде. Що воно таке? Може, Гітлер?
З а л е с ь к и й. Наші це війська, резерви на фронт ідуть здобувати перемогу.
М о т р я. Якісь чутки непевні.
З а л е с ь к и й. Коли б щось непевне було, я б знав. У мене посланець в Тернополі постійно сидить.
К а р п о. А ти тут тільки плітки розносиш, геть з очей.
М о т р я. А за роботу мені що? Чи ж я оце дарма тобі стільки вибігала?
К а р п о. Завтра заходь. Порахуємося. Зараз не до тебе.
М о т р я. То я піду. Тільки ж дивися, Карпе Івановичу, щоб не пропало.
К а р п о. Не пропаде, не бійся.

Мотря вийшла.

З а л е с ь к и й. Зараз приведуть, приведуть, приведуть.

З хати виходить Горпина.

Г о р п и н а. А йди-но сюди, сину.

К а р п о *(підходячи)*. Що скажете, мамо?

Г о р п и н а. Тихо, слухай, що я тобі скажу, сину. Видно, забув ти, чого тебе мати вчила?

К а р п о. Що я забув?

Г о р п и н а. Примовку.

К а р п о. Яку?

Г о р п и н а. Вперед дивися, а оглянутися не забувай.

К а р п о. До чого це ви, мамо?

Г о р п и н а. Зрадити тебе хочуть, сину.

К а р п о. Хто? Знов Орина?

Г о р п и н а. Та ні, Ганна з паном Залеським.

К а р п о. Як знав.

Г о р п и н а. Матір стару не поважасш, а мати про тебе, нерозумного, дні й ночі думає.

К а р п о. Та як же зрадити?

Г о р п и н а. Договорилися завтра, після того як Орину панові одведеш, тебе у тюрму заховати, а майпо все па Ганну переписати і між собою поділити.

К а р п о. А, гаснидові душі!

Г о р п и н а. Прогавив, сину, а мати не прогавила. Все чисто для тебе визнала. Все підслухала.

К а р п о. Ну, спасибі, мамо. Тепер ідіть до хати. Я вже сам з ними розберуся. О, іродові діти.

Горпина виходить.

Г а н н а. Чи тобі, братику, мати не святе благословення дарувала?

К а р п о. Благословення? Ні, сестричко, благословення не дарувала, тільки тебе поблагословити казала.

Г а н н а. Мене?

К а р п о. А чому ж і не тебе? Наказала тобі рідно й братів своїх шанувати і не зраджувати, як бог наш пресвятий наказав усім людям.

Г а н н а. Ой лишенько, помилуй мене, господи, все чисто розказала. Вб'є ж він мене тепер.

К а р п о *(помалу підходить до пана, той відступає)*. Так що? Вже вирішено і підписано, папе? Орину собі бере-те, а мене ранком у тюрму. Чи не зарано? *(Хпає пана за груди)*. А, іродова душа!

З а л е с ь к и й. Пусти! Матка боска!.. Пусти.

К а р п о. Кричш? Тобі з моїх лап тепер не викрути-тися до самої смерті.

З а л е с ь к и й. Чого ж ти хочеш?

Карпо. Нічого. Рішу тебе зараз. Краще мені в лісі жити, ніж по тюрмах гнити весь вік.

Залеський. Пусти!

Ганна. Пусти його.

Карпо. Мовчи, бо й тобі те ж буде. (*Тягне пана за ріг хаги*).

Вбігає Мотря.

Мотря. Ведуть! Ведуть, Орину ведуть! Що це ви?

Карпо. Та це ми так... жартували.

Мотря вибігає.

Залеський. Ну, почекай же, хлопська личино.

Входять Орина з зв'язаними руками,
солтис і посіпаки.

Солтис. За наказом гмінного судді, пана Стаха, мушу спитати, хто тут є Карпо Савуляк.

Карпо. Ну, я. Що ти, вперше мене бачиш?

Солтис. Подавали ви в гмінний суд скаргу на дружину свою гулящу, Савуляк Орину?

Карпо. Подавав.

Солтис. Так по відкритті розправі суд те діло розглянув і присудив (*витягає з кишені папери*): Савуляк Орину, Карпа Савуляка жінку законну, яка з двору втекла проти волі й бажання чоловіка свого законного, спіймати, де б вона не була, і повернути до законного чоловіка. Розпишися отут, що здано було її тобі на руки, згідно з присудом.

Савуляк розписується.

Розв'язати тобі її, чи хай так буде?

Карпо. Хай так. Сам розв'язу.

Солтис. За роботу... слід було б...

Залеський (*дає гроші*). На — і йди. Щоб духу тут не було.

Солтис і посіпаки швидко виходять.

Карпо (*обійшовши навкруг Орини, яка нерухомо стоїть посередині сцени*). Як гулялося, голубонько? Не довго довелося погуляти?

Ганна. Ти на коліна її постав. На коліна, щоб землю цілувала і прощення у тебе просила.

Залеський *(сідає на лаві і закурює)*. Цікаво, цікаво спектакль починається.

Карпо. На коліна! Чуєш ти?

Орина стоїть нерухомо.

От заклята, затялася, як той камінь. На коліна!

Орина. Вбий мене.

Карпо. Ти в мене ще поживеш. Пану Залеському віддам тебе. А може, і не віддам.

Орина. Вбий мене. Нам двом на цьому світі місця немає.

Залеський. Чуєш ти, пані хоче сказати, що віднині любитиме тільки мене.

Орина. Не поспішайте, пане.

Карпо. На коліна, землю цілуй, де ноги мої стоять, коли життя собі зберегти хочеш.

Орина. Що ти хочеш від мене? Ти забрав мою радість, ти забрав мою молодість. Чого ж варте життя моє тепер, коли у нього забрано все? Кому ж та краса моя потрібна? Панові? Та стократ вмерти солодше, ніж з п'явкою, з жабою такою під один дах зайти!

Залеський. А... пся крев. На коліна!

Орина. Замовкніть, пане, ще я не ваша. А на коліна перед тобою не стану. Бий, ріж, катуй, убивай, та не діждешся, щоб Орина Кравченко перед тобою на колінах стояла.

Карпо. Станеш!

Залеський. Поставити!

Карпо. Станеш. *(Підбігає до зв'язаної Орини, кидає її на землю. Сам намагається стати у неї в головах, щоб складалося враження, ніби Орина його благає)*. Люди, дивіться сюди, люди, дивіться, як Орина Кравченко у мене в ногах валяється та прощення за гульню свою благає.

Залеський. Браво, добродію Савуляк, браво!

Орина. Не діждешся, щоб благала я тебе. *(Намагається підвестися з землі)*.

Карпо *(знову забігає їй в голову)*. Ха-ха-ха! Ось чого вся твоя гордість варта. Проси! Краще проси. Може, я тебе і помилую.

Вбігає Марія.

Дивись, як дочка твоя, дівка розпутна, у мене в ногах прощення просить.

М а р і я. Встань, Орино, встань, дочко.

О р и н а. Мамо, не можу.

Орина намагається підвестися,
Карпо не дає, знову заходить їй в голови.

М а р і я. Пустити дитину мою, іроде. (*Кидається на Савуляка, той відкидає її набік*).

В цей час Орині вдається встати.

З а л е с ь к и й. Вважайте, добродію.

О р и н а. Я плюю на твої погрози, на силу твою, на лють твою скажену. Можеш мене зв'язати, можеш в землю втоптати, а на коліна не поставиш. Не довго вже тобі панувати. Прийде і наш час, і з тебе сала натопимо.

З а л е с ь к и й. О п с я кр е в, то вже зовсім інший голос. Добродію Савуляк, провчити.

К а р п о. За тим не стане. (*Вихопив з-за халяви нагайку*).

О р и н а. Бий! Це тобі не вперше.

Вбігає М о т р я.

М о т р я. Ідуть, ідуть!

Помалу піднімаючи нагайку, Карпо замахується.
Тримавши руку вгорі, питає.

К а р п о. Хто іде?

М о т р я. Тікайте, ідуть.

Разом з великим гуртом селян, радісних, збуджених,
входять танкіст і У с т я.

Т а н к і с т. Кинь нагайку!

К а р п о (*помалу випускає нагайку*). Кинув.

Т а н к і с т. Ну й люди ж! Я на своєму віку вперше бачу, щоб людина на людину нагайку піднімала.

Г о л о с и. А нам не первина! І не таке ще бувало! Оділються їм тепер народні сльози.

Залеський ззаду направляє на танкіста револьвер.

М а р і я (*помітила*). Ти куди цілиш?

Т а н к і с т. Ти куди револьвер витяг? Ану, забери його у нього, Усте.

Устя. Та в нього їх аж два.

Танкіст *(до Савуляка)*. А в тебе що, немає зброї?

Карпо. Немає.

Танкіст. Підійди сюди. А це що таке?

Карпо. То підклав хтось.

Танкіст. Да-да. Так що це ви тут, пане, робите? Суд учинили? Жінку водворяти взялися? Та що ж ти стоїш, Усте, руки ж їй розв'яжи.

Устя розв'язує Орині руки.

Орина *(до танкіста)*. Прошу, дай мені револьвер.

Танкіст. Нащо? Застрелити їх сама хочеш? Не можна.

Орина. Дай мені револьвер.

Танкіст. Сказав тобі — не можна їх стріляти. Товариші мої, дорогі товариші! Не побачите ви тут вже більше такого, бо в єдиній великій, вольній, радянській сім'ї возз'єднується тепер український народ. І ворогів наших ми каратимемо вже всі разом, всією нашою зброєю, всією силою. І свята наші, і перемогу всі разом святкувати будемо і судитимемо цих папів за нашим, радянським законом.

Орина. Я їх не стріляти, я їх берегти буду. Як ziницю ока, берегтиму.

Танкіст. А... коли берегти, то можна. На.

Вбігає Стапіслав.

Стапіслав. Де вони, де вони?

Танкіст. Ну, ось я, що сталося?

Стапіслав. Ти... ти мені скажи головне.

Танкіст. Що, про землю?

Стапіслав. Про землю.

Марія. Про землю.

Орина. Про землю.

Залеський. Про землю?

Танкіст. Що ж про землю, що ж тут говорити?..

Стапіслав. Чия вона буде?

Танкіст. Та чия ж? Ваша. Ділити панську землю треба — та й усе.

Стапіслав. Иди, я тебе ще раз поцілую.

Танкіст. Та що це все ви та й ви. Може б, хто ще... *(Глянув на Устю, та одвернулася й закашлялася)*. Поцілуємось.

К а р п о. Ну що, готували мені тюрму, а тепер, пане, самі туди сядете.

З а л е с ь к и й. Ох, удвох вже, мабуть, сідати доведеться.

К а р п о. Та то хтозна...

Т а н к і с т. Не хтозна, а напевне доведеться.

Г о л о с. Ваню, не затримуйся.

Т а н к і с т. Ну, прощайте. Ніколи нам зараз. Панів женемо, швидкість шістдесят кілометрів на годину. Приїду ще до вас. А оцих голубчиків, дивіться ж, не випускайте. Потім з ними суд розбереться.

О р и н а. Не випустимо.

Т а н к і с т. Ну, прощайте. Щасливо.

Па верацді Савуляка стояли квіти. Устя підійшла, зірвала.

У с т я (*віддала танкістові квіти*). На, на спомин.

Т а н к і с т. От дякую. Ну, щасливо залишатися. (*Пішов*).

К а р п о. Захочай оту іграшку, Оринонько, ще, не дай бог, вистрелить.

З а л е с ь к и й. А мені, мабуть, уже додому час іти.

О р и н а. Сядь.

З а л е с ь к и й. Що то за жарти, я не зрозумію.

О р и н а. А то не жарти! Сядь і сиди.

Вбігає П е т р о.

П е т р о. Дай мені його в руки, дай я його розтерзаю, на дрібні шматочки порву власними руками. Ви тут, добродію Савуляк? Може, і тепер панові Залеському Орину продасте?

О р и н а. Петре, стій.

П е т р о. Що, і ти за них? І ти з ними в одну дудку граєш?

О р и н а. Стій! Ми зберемо весь народ, і кожен згадає все, що вони зробили. І тоді ми вирішимо, що з ними робити, а тоді...

П е т р о. Ех, сам би я...

Вбігає т а н к і с т.

Т а н к і с т. Швидше кажіть мені, Усте, швидше кажи мені: село ваше як зветься? По сто сіл на день проходимо, як же знайду я тебе? Зустрітися ж треба...

У с т я. Голубе мій! Соколи, село Соколи.
Т а н к і с т. Соколи? От тепер вже не забуду. Проща-
вайте. До скорого побачення.

Швидко вибіг. За сценою чути гудіння танкового мотора.

В и г у к и. До побачення! Спасибі!

Гудіння потроху віддаляється і затихає.

О р и н а. Поїхали. А зорі які червоні.

Десь здалека чути пісню.

Чуєте, пісня! Скільки часу наша земля пісні не чула.
Слухайте! Пісня.

Пісня паростає, звучить все голосніше.

З а в і с а

За Другим фронтом

*П'єса на чотири дії,
п'ять картин*

ДІЙОВІ ОСОБИ

Таня Єгорова, лейтенант, 20 років.
Марія Дорошенко, її подруга.
Джен Кросбі, англійка, 20 років.
Енн Кросбі, мати Джен, 45 років.
Артур Кросбі, батько Джен, 50 років.
Сем Гібсон, американець, компаньйон Кросбі,
45 років.
Рандольф Крауфорд, лейтенант, льотчик,
25 років.
Антоні Стафорд, англійський офіцер, десантник,
30 років.
Марі-Клер, доглядачка в концтаборі.
Майор Марков.
Жанна Роже }
Станіслава } молоді жінки.
Вацлава }
Богушова, літня жінка.
Капітан Крамер, пімець, начальник концтабору.
Слуга в домі Кросбі.
Американський офіцер.
Кухар, негр.
Лейтенант, ад'ютант Маркова.
Сергій Петрович, кореспондент.

ДІЯ ПЕРША

КАРТИНА ПЕРША

Концентраційний табір Дюбуа-Каре у Франції. Він розташований поблизу моря. Це Нормандія — непривітна, пустинна, вкрита піщаними дюнами земля. На сцені видно барак, пофарбований сліпучо-білим вапном. Перед дверима в барак — кілька ослонів. Далі — огорожа з колючого дроту і жовта, осяяна сонцем далечінь дюн. На сцені натовп жінок, одягнених у брудний, подертий одяг. На кожному платті, кофті — номер. Всі жінки дуже схвильовані, але мовчать. Це мовчання в поєднанні з швидкими нервовими рухами декого з ув'язнених тільки підкреслює напруженість. Раптом всі завмирають. На сцену виходить Марі-Клер. Вона в бриджах і високих лакованих чоботях. В руках хлист. Над табором часте гудіння літаків.

Марі-Клер. Ну, догрались, красуні? Хотіла б я на вас подивитися в ту хвилину, коли піймають цих росіянок. Можете бути певні: ми розшукаємо всіх, хто їм допомагав. Чого ж мовчите? Коли я тут, ви можете спокійно говорити. Всім вишикуватись! (*Жінки шикуються в шеренгу*). Може, хто-небудь розповість, як ви збирали для них сухарі? Може, ви діставали для них документи? Може, ви спали з вартовими, щоб дати змогу цим росіянкам втекти? Чого ж мовчите? Все одно доведеться відповідати. Джен Кросбі, відповідай: хто допомагав росіянкам?

Джен. Мені нема чого відповідати. Ми нічого не знаємо про це.

Марі-Клер. Ну так, звичайно, ви нічого не знаєте! Ви самі дозволили їм тікати. А про мене ви не подумали ні хвилини. Про мене! Кожен день, двадцять разів на день я заступаюся за вас перед капітаном Крамером. Де б ви були, якби не я? На шибениці.

Голос з натовпу. Може, й краще було б...

Марі-Клер. Хто це сказав? Ти, Марічко?.. Станіслава?.. Зося?.. (*Пауза*). Мовчите? Нічого, і про це дізнаємось. Все тайне стає явним, як сказано в святім письмі.

Джен. О боже мій! Ви чуєте? Вона говорить про святе письмо!

Марі-Клер. Хто це сказав? Ти, Джен Кросбі? Я тобі дарую тому, що ти багато дечого не розумієш у цьому таборі. А в тебе є хороші нахили. Я подивлюся, чи не візьмеш ти сама в руки такий хлист, як я.

Джен. Ніколи!

Марі-Клер. Не будемо зарікатись, моя люба.

Джен. Краще смерть.

Марі-Клер *(не звертає уваги на слова Джен)*. Ні. Ти просто ніколи не бачила справжньої шибениці. Тебе били коли-небудь після шістнадцяти років? *(Джен затуляє очі руками)*. Тож-то...

Входить капітан Крамер.

Крамер. Що це за стрій? Ха-ха-ха! Ну Марі-Клер, ви просто чудові! А стрій навіщо вишикували? Прообраз швейцарської армії!

Марі-Клер. Швейцарія завжди була войовничою країною, пане капітан.

Крамер. Щодо країни — не знаю. А ось швейцарські журналістки, то ті, безумовно, люди войовничі, коли судити по вас.

Марі-Клер. Дякую за комплімент, пане капітан.

Крамер. Ви, здається, пробуєте образитись, Марі-Клер? Не раджу вам. Ображатися вам уже пізно. Що це за парад?

Марі-Клер. Я хотіла розгледіти їх, а заодно й перелічити, чи всі на своєму місці.

Крамер. І що ж? Виходить, двох не вистачає? Ви хотіли перевірити, чи не помилились?

Марі-Клер. Ні, я знаю, що тут немає помилки, пане капітан.

Крамер. Так. Тут немає помилки. Дві російські дівчини втекли від вас, Марі-Клер. Запам'ятайте це. Ви не дуже виправдуєте моє довір'я.

Марі-Клер. Я стараюсь, пане капітан.

Крамер. Знаю. Можете не розповідати. *(Іде вздовж шеренги. Спиняється проти Роже)*. Я навіть радий, що ці російські дівчата втекли.

Марі-Клер. Ви... раді, пане капітан?

Крамер. Так, радий.

Марі-Клер. Я не зовсім розумію вас.

К р а м е р. А тут нема чого розуміти. І в тому, і в другому випадку ми їх побудемося. Втечуть — чорт з ними. Піймаємо — пограємося трохи й повісимо, а може, і ще кого-небудь поруч з ними. Але більше цієї пошесті в таборі не буде.

М а р і - К л е р. Цілком правильно, пане капітан!

К р а м е р. Я давно помітив, що там, де з'явилися росіяни, — чекай неприємностей. Живе собі табір тихо, спокійно. Потім привозять туди кількох росіян — і все йде шкереберть, чорт забори! Починаються втечі, убивства вартових, заколоти. Це як дріжджі в тісті.

М а р і - К л е р. Цілком правильно, пане капітан!

К р а м е р (*раптом рознівавшись*). Та що ви повторюєте, як папуга: правильно, цілком правильно... Я не питаю вашої думки. (*Проходить вздовж шеренги вишикуваних жінок*). Хто тут Жанна Роже? Ця? Жанну Роже і всіх за цим списком — негайно в канцелярію!

М а р і - К л е р. Вони зараз же будуть у вас, пане капітан.

К р а м е р. Ви хвалитеся, ніби все про них знаєте, а допитувати доводиться мені самому... (*Іде*).

М а р і - К л е р. Розійдись. Іди до мене, Жанна Роже.

Жанна не ворушиться.

Жанна Роже, № 318, іди сюди!

Жанна повільно підходить.

Отак краще. Як ти посміла приховати від мене, що тебе повинен допитувати пан капітан Крамер? Негайно йди до нього.

Ж а н н а. Я більше не піду.

М а р і - К л е р. Підеш.

Ж а н н а. Мені легше піти на шибеницю.

М а р і - К л е р. Перед тим як піти на шибеницю, ти підеш до пана капітана Крамера.

Ж а н н а (*робить нерішучий крок убік, знову зупиняється*). Вам не соромно дивитись мені в очі, Марі-Клер?

М а р і - К л е р (*щиро дивується*). Мені?

Ж а н н а. Так, вам. Подумати тільки: швейцарська журналістка посилає французьку дівчину на тортури, на допит, та ще й погрожує хлистом.

М а р і - К л е р. А, ось ви про що, моя любя! Ні, це мене не хвилює. Кожен у житті повинен іти до перемоги

своїм шляхом, і жодні засоби тут не страшні. За своє щастя, за своє життя я послала б вас не тільки на допит до капітана Крамера, а навіть на шибеницю. А свої слова ви можете залишити при собі, зараз це не в моді. Ви — французька і мусите добре знати, що значить мода. Переможців не судять.

Жанна. Ви ще не переможець, Марі-Клер.

Марі-Клер. А хто ж?

Жанна (*раптом спалахнувши гнівом*). Ви просто мерзотниця і підла, нікчемна тварюка!

Марі-Клер (*стримуючи гнів*). Коли-небудь я сплчу на твоїй спині ці слова. Іди.

Жанна (*несподівано покійно*). Я йду, Марі-Клер. (*Повільно виходить*).

Марі-Клер. Отак краще. (*Уважно оглядає всіх і теж виходить*).

Жінки повільно розходяться в різні боки, але сцена ні на хвилину не залишається порожньою. На ослоні біля барака — Джен Кросбі і Станіслава Ярач.

Джен. Невже вона була справді журналісткою, та ще й швейцарською?

Станіслава. Так, була. Сумна історія. Вона поїхала на фронт, у французьку армію. В Арденнах потрапила в полон. Майже три, навіть чотири роки тому попала в концентраційний табір, зуміла зійтися з начальством, завела собі хлист. За короткий час стала наглядачкою. Тепер приставляє своєму колишньому шефові дівчат на знак подяки. А дома в неї абажури з людської шкіри, з татуїровками. Їй якийсь знайомий із табору Бухенвальд надсилає.

За сценою чути далекий посвист і постріл.

Джен. Що це?

Станіслава. Не знаю. Може, розстріляли когось.

Джен. Ви так спокійно говорите?

Станіслава. Я вже до всього звикла.

Джен. А я ще ні.

Станіслава. Ви недавно в полоні?

Джен. Півроку. Але в цьому таборі недавно.

Станіслава. Ви були в армії?

Джен. Ні...

Станіслава. Але як ви потрапили в полон — ви ж англійка? Гітлер не прийшов до вас... Розвідниця?

Д ж е н. Ні. Я летіла з Алжіру в Лондон. Літак зіпсувався. Ми ледве дотягли до французького берега. Так я й потрапила в це пекло. Боже, що з нами всіма буде далі?

За сценою знову чути свисток і кілька пострілів.

Там робиться щось страшне. Я дуже боюся за тих росіян. Таня мені так сподобалася зразу.

С т а н і с л а в а. Я заздрю росіянкам і дуже шкодую, що не втекла з ними. Таня була штурманом на бомбардувальнику. Її збили над Кенігсбергом. Вони сміливі. А в мене якось ослабли нерви. Я ж тут з того часу, як Гітлер вдерся в Польщу.

Д ж е н. Він більше вже нікуди не вдереться.

С т а н і с л а в а. Тихше. Так, правда. Кажуть, росіяни добре наступають.

Д ж е н. Я говорю не про росіян. Боже! Що там трапилося?

За сценою шум. Вбігає Марі-Клер.

Марі-Клер (*кричить за сцену*). Ведіть їх сюди. Сюди скоріше ведіть!

Всі жінки починають збиратися коло барака.

Що? Захвилювались, красуні? Піймали їх, обох піймали. Ну, хто зблід? Та що ви там панькаєтесь з ними? Тягніть їх сюди хоч за ноги, коли вони самі не хочуть іти.

На сцену повільно виходить Таня Єгорова. Важко спираючись на її плече, йде Марія Дорошенко. Таня майже несе дівчину. Вона повільно підводить Марію до ослона й опускає на нього. Вартові, що супроводили дівчат, козириють Марі-Клер і виходять.

Марі-Клер (*підходить до Тані*). Ну, як же це ви так погано організували, що довелось повертатись?

Т а н я. Одійди, Марі-Клер.

М а р і - К л е р. Що таке?

Т а н я. Я сказала: одійди.

М а р і - К л е р. Та я тебе зараз...

Т а н я. Одійди, або я тебе вб'ю... (*Робить крок у бік до Марі-Клер*).

М а р і - К л е р. Ось я тобі зараз приготую прогуляночку по вогню — знатимеш тоді. (*Вибігає*).

Д ж е н. Як ви можете з нею так розмовляти, Таню?
Т а н я. Мене все одно стратять. Принесіть, будь ласка, води... Марійку поранено.

С т а н і с л а в а. Я зараз принесу, Таню.

Таня схиляється над Марійкою, стає на коліна.

Д ж е н. Як ви можете так говорити, Таню? Не може бути, щоб карали на смерть за спробу втекти.

Т а н я. Надія є, звичайно, але дуже маленька. Вас за це не повісили б, напевно. Мене повісять. Росіян тут не милують. А ми тікаємо вже втретє.

Входять Станіслава.

С т а н і с л а в а. Ось вода.

Т а п я. Давайте сюди. (*Вмочує кінець хустки, витирає Марійчине обличчя*). Марійко, ти чуєш мене? Марійко! Не чує.

Б о г у ш о в а. Воша конає, Таню.

Т а н я. Не може бути, не може бути! Марійко...

В а ц л а в а. Та ні, вопа не вмерла. Вії ворушатся.

Марійка повільно розплющує очі.

Т а п я. Марійко, Марійко...

М а р і й к а. Де ми, Таню? Як у мене горить усе все-редині. Я, напевно, помру.

Т а н я. Ти не помреш, Марійко, ти мусиш жити!

М а р і й к а. Ні, Таню! Кожна людина передчуває свою смерть.

Т а п я. Навіщо ти так зробила, Марійко?

М а р і й к а. А ти хіба так не зробила б для мене, Таню?

Т а н я. О, звичайно!

М а р і й к а. Чому ж ти питаєш мене?

В а ц л а в а (*до Джен*). Про що вони говорять?

Д ж е н. Не знаю.

Б о г у ш о в а. Певно, Марійка прийняла на себе удар, який мав упасти на Таню.

Т а н я. Так! Вопа захистила мене...

М а р і й к а. Годі про це, Таню, не треба... Я дивно слабу. У мене в Києві мати... Знайди її, Таню, і скажи, обов'язково скажи, що я померла чесно, як радянська людина, і друзям усім скажи... Мама знає, кому сказати.

А ти живи, Таню, довго-довго... Таню, Таню, рідна моя! Тобі буде важче вмирати. Біля тебе не буде подруги...

Серед жінок чути плач. Джен не витримує й затуляє обличчя руками, сідає на ослив, тремтить усім тілом. Потім повільно встає й робить кілька кроків по сцені.

Джен. Боже, як ти допускаєш таке на білому світі?

Богушова. Бог створив цей світ для страждань.

Станіслава. Не бог, а люди.

Джен. Колись я думала, що найстрашніше в житті — забити людину. А от зараз я відчуваю непереборне бажання забити і не відчуваю жаху. Я задушила б Марі-Клер. Що це робиться, на землі, господи?..

Станіслава. Мені теж хотілося вбивати. З часом це минає. Мине й у вас. Ми не створені для дій. Ось вони *(показує на Таню)* діють. Я заздрю їм. А зробити з собою нічого не можу.

Вацлава. Так, це правда. Ми всі хотіли боротись, поки не примирились.

Джен. Неправда! Ніхто не примирився. Зненависть причаїлась, як гарячий вогонь під попелом. Вона вирветься коли-небудь. І тоді вона запалас так, що спалить увесь цей табір.

Богушова. Це буде тоді, коли прийдуть сюди росіяни.

Джен. А коли цього не буде?

Богушова. Тоді ваш вогонь ніколи не спалахне.

Джен. Неправда, ви помиляєтесь! У нас є цей вогонь! Я доведу вам це!

Богушова. Не знаю, може бути. Я бачила і таких, як ви, і таких, як Таня. Все це нічого не змінює.

Джен. Ви не вірите мені. А що, коли я... коли я вб'ю Марі-Клер?

Богушова. До цього не дійде. Марі-Клер може жити спокійно.

Під час цієї і наступних сцен Таня сидить нерухомо біля Марійки.

Вацлава. Дуже багато літаків сьогодні літає над нами.

Богушова. Їх завжди багато. Це не допоможе.

На сцену виходить Жанна Роже і опускається на ослив. Жінки оточують її.

Жанна. Облиште. Не підходьте до мене.

Джен. Заспокойтеся, Жанно.

Жанна. Вам добре казати «заспокойтеся». Вас не допитували.

Входить Марі-Клер.

Марі-Клер. Що це за мітинг? Забули про заборону розмовляти в моїй відсутності? *(До Жанни)*. Пан капітан більше не допитуватиме тебе. Він доручає це мені. А тепер що ми з тобою робитимемо? Тепер доведеться дещо згадати, за деякі слова розрахуватись. Чого мовчиш? То як я звуся? Хто я така? Які слова я повинна написати у тебе на спині оцим хлистом? Чому мовчиш?

Джен. Господи помилуй!

Марі-Клер. Так чого ж ти мовчиш, красуне? Гей, ви, зібрати всіх сюди! Зараз я вам покажу, як слід поводитися в концентраційному таборі. Всім стати навколо мене. Швидше!

Жінки швидко стають у коло, тільки Таня й Марійка, що лежить на ослоні, не рухаються з місця.

Ослі на середину! *(Помічає Таню й Марійку на ослоні)*. А це що за новина? *(Підбігає до Марійки, замахається хлистом. Зустрічається з Таниним поглядом і завмирає, звівши догори хлист)*.

Таня. Опустити хлист, Марі-Клер, вона померла.

Загальний рух. Марі-Клер якусь мить стоїть нерухомо, потім повільно опускає хлист і раптом різко повертається до Жанни.

Марі-Клер *(до Жанни)*. Знімай своє лахміття, швидше! Чуєш?

Джен *(несподівано зважившись, неначе кидається в прірву)*. Облиште її, Марі-Клер...

Марі-Клер. Після неї ляжеш на цей ослі ти, щоб знала своє місце. *(Звергається до Жанни)*. Ну, ти готова?

Джен *(шаленіючи)*. Подруги, краще смерть... *(Кидається на Марі-Клер, слідом за нею на наглядачку кидаються всі жінки, крім Тани)*.

За хвилину з натовпу жінок виривається божевільна від страху Джен.

Д ж е н. Почекайте. Почекайте, ви вб'єте її.

Жінки не чують Джен.

Тісніше змикаючи коло, вони поволі посуваються за ріг барака.

Д ж е п. Що ви наробили? Що ви наробили? Тепер уже ніхто з нас не вийде звідси живим.

Жінки повертаються на сцену.

Б о г у ш о в а. Ви вже злякалися, Джен?

Д ж е н. Це було безглуздя. Це було страшенне безглуздя. Тут нічим не зарадиш. Ви самі мені говорили про це.

Б о г у ш о в а. Я навіть і не думала, що ви наважитесь кинути першою, рискнути своїм життям.

Д ж е н. Значить, ви... Значить, ви вважаєте, що я збила Марі-Клер? Я ж цього зовсім не хотіла, я кричала вам: зупиніться! Що ж тепер буде? Може, вона ще жива, може, її не вбили?

Б о г у ш о в а. Вона вмерла.

Д ж е н. Що ви зробили зі мною...

С т а н і с л а в а. Залишайтеся хоча б у наших очах героїнею, Джен. Не соромте себе, це не допоможе.

Д ж е н. Так, вам добре говорити... А я хочу жити... Зрозуміли ви? Жити!

В а ц л а в а. А я думала, Джен, що в тебе справді смілива душа.

Д ж е п. Мені все одно, що ви всі думаєте. Господи боже мій, що ж буде?

Довга пауза. Таця повільно підводиться. Не відриваючи очей від мертвої подруги, вона мовчки прощається з нею, потім дуже повільно, неначе йде на страту, підходить до Джен і бере її за плечі.

Т а н я. Встань. Один раз у житті ти показала, що в тебе є справжня душа, так будь гордою і не сором себе тепер. Іди.

Підкоряючись Таниному спокійному, владному голосу, Джен встає і виходить.

Жанно, зараз же біжіть до Крамера і скажіть йому, що я задушила Марі-Клер.

С т а н і с л а в а. Ти збожеволіла?

В а ц л а в а. Це ж вірна смерть!

Жанна. Опам'ятайся, Таню... Не роби цього.

Таня *(звертаючись до Богушової)*. А ви що скажете, мамо?

Богушова *(після паузи)*. Ти маєш рацію, Таню.

Жанпа. Ви ж посилаєте її на смерть! Я все розповів Крамеру.

Таня. Мені вже нічого втрачати. А вас, можливо, полюбують. Іди, Жанно.

Джен. Жанно, стій... Ні-ні, йди... Ні, стій!

Таня. Ти гаєш час, Жанно. Через п'ять хвилин буде пізно. Іди.

Жанна кидається до Тані, міцно цілує її в губи, пехотя одривається від неї і йде — спочатку повільно, а потім усе швидше.

Джен *(підбігає до Тані)*. Таню, як мені подякувати тобі, Таню?

Таня. Дякувати? Хіба тут потрібна дяка? Хіба ти не зробила б для мене того ж, коли б ми помінялися місцями?

Джен. Так! Клянуся богом, так!

Літня жіпка робить незначний рух головою, і серед загальної перухомості це здається особливо помітним.

Таня. Ну от бачиш — це закон дружби, скріпленої кров'ю. І в цьому законі ми, росіяни, не маємо сумніву. А тепер іди за барак. Глянувши на тебе, кожен зрозумів, в чім справа. Іди.

Джен рвучко цілує Таню і виходить.
З другого боку вбігає капітан Крамер,
за ним два солдати і Жанна.

Крамер. Хто це зробив? Хто вбив Марі-Клер — кажіть!

Таня. Я.

Крамер. А-а-а! Так... *(Збирається витягти револьвер з кобури, але передумує)*. Ні, так просто ти не вмиреш. За тобою — втеча, убивство. Ти знатимеш, що таке дорога до смерті. Я тобі її покажу. *(Звертається до солдатів)*. Взяти її.

Солдати підходять до Тані.

Таня *(іде)*. Прощайте, товариші!

Під важким поглядом капітана Крамера всі мовчать. Чути, як десь у натовпі жінок б'ється в істеричі Джен. Крамер, провівши Таню поглядом, повертається на закаблуках і, оглядаючи жінок, виходить. Довга пауза. Напруження спадає.

Б о г у ш о в а. Укріпи, господи, сили її, щоб до кінця змогла вона витримати свій останній іспит.

Ж а н н а. Бідна, бідна Таня.

Б о г у ш о в а. Вона сильна. Думайте про неї, думайте.

Д ж е н (*повертаючись на сцену*). Я не витримаю, я піду і все розповім Крамеру. Її випустять.

Б о г у ш о в а. Ви нікуди не підете, Джен.

Д ж е н. Образ, погляд її до кінця днів моїх переслідуватиме мене.

С т а н і с л а в а. Ніхто з нас її не забуде. Вона врятувала всіх.

Д ж е н (*раптом зів'явши*). Я не піду. Але краще б мені вмерти, ніж бачити її останній погляд.

Довга пауза. Чути здалеку пронизливе завивання сирени. За сценою незрозумілий шум, окремі постріли. Завивання сирени не вщухає ні на мить. На сцену вбігає капітан Крамер, розмахуючи пістолетом.

К р а м е р. Мерзотники! Боягузи! Негідники! Порозстрілюю всіх...

Швидко зникає на другому боці сцени. За ним слідом, повз нерухомий натовп жінок, пробігають з автоматами в руках двоє англійських солдатів.

Д ж е н. Боже мій, англійці... Це... це сон...

На сцену спокійно виходить англійський офіцер
А н т о н і С т а ф о р д.

С т а ф о р д. Паркер, швидко займіть казарми охорони. Джонс, перевірте всі дозорні вишки, поставте охорону. (*Звертаючись до жінок*). Леді і джентльмени, ви можете бути тепер зовсім спокійні, ваше життя в безпеці. Війська З'єданого Королівства й Сполучених Штатів Америки сьогодні вранці пересікли Ла-Манш. Ваші страждання скінчились.

С т а н і с л а в а. Нарешті!

Д ж е н. Антоні...

С т а ф о р д. Хто кликав мене?

Д ж е н. Ви — Антоні Стаффорд...

С т а ф о р д. Джен! Та це ж ви — Джен Кросбі! От несподівана радість! А ми всі вважали вас мертвою.

Д ж е н (*кидається йому на шию*). Боже мій, Антоні! Ви самі не знаєте, з якого пекла ви врятували нас.

С т а ф о р д. Я дуже радий, що зумів зробити невеличку послугу моему другові Ральфу Крауфорду, — таких наречених, як ви, Джен, небагато в Лондоні!

Д ж е н. Антоні, а Ральф живий?

С т а ф о р д. Живий і здоровий. Це він скинув мене сюди. Як і раніше, закоханий у вас. А це що за труп там лежить? Невже наші застрелили кого-небудь із жінок?

Д ж е н. О ні, Антоні. Це наша колишня наглядка — Марі-Клер. Вона знуцалася з нас. Я не витримала цього, я кинулась на неї, а слідом за мною всі мої подруги.

С т а ф о р д. Браво, Джен! У Ральфа буде смілива дружина.

Б о г у ш о в а. Думайте про Таню. Думайте про Тапю, Джен.

Д ж е н. Так... Боже мій! Я й забула про головне. Антоні, швидше, бога ради. Вони повели на смерть одну дівчину, одну російську дівчину, яка врятувала нас усіх.

С т а ф о р д. Хто повів?

Д ж е н. Німці повели. Крамер повів. Ради мене, ради мого щастя поспішіть, Антоні.

Т а н я повільно виходить на сцену. Вона дуже бліда, йде хитаючись, але на обличчі в неї посмішка.

Д ж е н (*кидається до неї*). Таню, люба моя Таню, ти жива! Боже мій, яке щастя!

С т а ф о р д (*швидко підходить до Тани*). Ви росіянка?

Т а н я. Так. Ви прийшли вчасно, пане офіцер. Значить, довгождане вторгнення почалося?

С т а ф о р д. Ми, як завжди, пунктуальні. Вторгнення почалося й розвивається блискуче. Росіяни вже стоять на сході майже біля самого німецького кордону. Ми будемо на цьому кордоні через кілька днів. Капут Гітлеру.

Т а н я. Ви не знаєте, як я можу зв'язатися зі своїм командуванням?

С т а ф о р д. Ну не зараз, звичайно, але все-таки ми налагодимо... Тепер вам можна спати спокійно. Вас охоронятимуть солдати Британії.

Стукаючи підборами, на сторожові вишки виходять англійські солдати. Вони замирають у позах, які дуже нагадують пози німецьких вартових. Вражені жінки дивляться на солдатів.

Д ж е н. А що мені тепер робити, Антоні?

С т а ф о р д. Вам? Дивне запитання... Звичайно, їхати додому. Я влаштую вас на транспортний літак. *(Бере Джен за руку, виводить на авансцену, в бік від жінок)*. Бачите, Джен, мені доведеться трохи розчарувати ваших нових друзів. Відпустити їх я не можу.

Д ж е н. Чому?

С т а ф о р д. Такий наказ. Солдатам наказано нікого не випускати з таборів, а я солдат, Джен. Ми не можемо припустити, щоб всі вони залишались на волі в нашому тилу. Ми кожного мусимо вивчити, його думки, його прагнення.

Д ж е н. Можливо... Це ваша справа. Але тут є одна людина, без якої я не вийду за огорожу табору.

С т а ф о р д. Хто це?

Д ж е н. Росіянка Тая. Вона врятувала мене, і вона поїде зі мною. Ви це дозволите, Антоні? За це вас не покарають?

С т а ф о р д *(після короткого вагання)*. Добре. Дозволю. Гріх було б відмовити вам у такому проханні. Ради вас і Ральфа. Приходьте з нею в капцелярію.

Д ж е н. Дякую, Антоні.

С т а ф о р д. Ол райт! *(Цілує руку Джен, повертається на каблучках, проходить повз жінок, привітно до них усміхаючись і помагуючи рукавичками)*.

Довга пауза. Богушова підходить до Тані.

Б о г у ш о в а. Я щаслива, що ви зустрілися в мосму житті. Ця зустріч повернула мені віру в людей.

Ясно чути, як скрегоче залізо.

С т а н і с л а в а. Вони замикають ворота!

Переклик вартових, десь тиха солдатська пісня.

Б о г у ш о в а. От вам і свобода...

З а в і с а

ДІЯ ДРУГА

КАРТИНА ДРУГА

Вітальня в будинку Кросбі на далекій околиці Лондона. У вітальні нові меблі, і сам будинок, очевидно, новий. Великі, широкі вікна. За ними видно чудовий сад. Двері розчинені, надворі сонячно й ясно. У вітальні папає спокій, на темних полірованих кріслах відбивається світло.

На сцені Таня Єгорова,
Єнн Кросбі і майор Марков.

Таня. ...А потім літак приземлився в Лондоні. Отак я й потрапила сюди, товаришу Марков. Я знала, що знайду тут наших людей.

Марков. Так. Можна з певністю сказати, що ваша історія закінчилася значно щасливіше багатьох таких історій. Так ви кажете, що англійський офіцер звільнив усіх, ув'язнених у таборі?

Таня. Ми з Джен поїхали першими, а потім мусили звільнити решту. Джен це твердо знає.

Марков. Табір Дюбуа-Каре?

Таня. Так, у Нормандії.

Марков. Що ж, можливо, цілком можливо. *(Встає)*. Ну, можете вважати, що найгірше для вас залишилось давно позаду. Сьогодні ми запитаємо Москву, що з вами робити, куди направити, як відновити ваше військове звання. Через деякий час прийде відповідь — і все з'ясується. Відповімо ваше військове звання і, мабуть, розпрощаємось з вами.

Єнн *(теж устає)*. Я сподіваюсь, Таня ще погостює у нас. Їй треба спочити.

Марков. Це не викликає заперечень. Кілька днів товаришка Єгорова пробуде у вас, а потім — куди покаже командування.

Таня. Коли б ви знали, як я чекаю цього наказу!

Єнн. Таня може жити в моєму домі скільки завгодно — вона врятувала життя моєї дочки. Я була б щаслива, коли б у моєму житті трапилась пагода віддячити їй як слід. В усякому разі, в Англії у неї завжди є домівка.

Марков. Чудово сказано, місіс Кросбі. Я радий, що у товаришки Єгорової тут, в Англії, знайшлися такі хороші друзі.

Єнн. Так, сер. Ця дружба скріплена кров'ю.

Таня. Мені здається, що я вперше за довгий час по-

трапила до справжніх друзів. За два роки я очерствіла і серце моє стало крижинкою. А тепер воно потроху відтає.

Е н н. Я щаслива, коли вам подобається у нас, Таню.

М а р к о в. Ну от і чудово. Пробачте, місіс Кросбі, мені вже час іти. Я був дуже радий з вами познайомитися. Товаришко Єгорова, ось мій телефон. Прошу вас з усіма запитаннями і в разі несподіванки звертатися до мене.

Е н н. Таня перебуває в нашому домі. Які ж тут можуть бути несподіванки?

М а р к о в. Несподіванки у воєнний час можуть трапитись навіть у вашому домі, місіс Кросбі. *(Кланяється)*.

Т а н я. Дякую, товаришу Марков. Ви не можете уявити, які дороги для мене були ваші відвідини. Я відразу відчула Батьківщину зовсім близько. Дуже дякую вам.

М а р к о в. А дякувати нема за що. Хіба не дивно було б, коли б я не приїхав до вас?

Таня усміхається.

Ну от бачите, бажаю вам відпочити як слід і бути в доброму настрої. Певен, що відповідь з Москви надійде швидше, ніж ми з вами сподіваємось. Дякую, місіс Кросбі. До побачення. *(Іде)*.

Коротка пауза. Енн Кросбі вмощується зручніше в кріслі.

Таня сідає навпроти.

Е н н. Він на диво милий і вихований, цей ваш радянський офіцер пан Марков.

Т а н я. Чого ви дивуетесь, місіс Кросбі?

Е н н. Як? Адже він ра... Ні, власне кажучи, я нічому не дивуюсь.

Пауза. Місіс Кросбі підносить до очей газету, яка лежить на ручці крісла.

Е н н. Як швидко просуваються у Франції наші війська. Я навіть не завжди встигаю відмічати їх рух. Кожного разу виходить, що я спізнилась. Знову взято нові міста. Вони вже на половині шляху між морем і Парижем. Це прекрасний удар. Як ви вважаєте?

Т а н я. Так. Вони просуваються дуже швидко.

Е н н. Сміливі солдати і відмінні стратеги.

Т а н я. Так, ваші війська дуже хороші, але...

Е н н. У вас є сумніви щодо хоробрості наших солдатів?

Т а н я. Ні.

Е н н. Проте ви щось хотіли сказати?

Т а н я. Так. Я хотіла сказати, що головний секрет тут не в хоробрості англійців чи американців. Справа не в цьому.

Е н н. Як же не в цьому?

Т а н я. Головне в тому, що всі сили німців зосереджені на Східному фронті проти Радянського Союзу, а на заході стоять найслабші дивізії, та й тих обмаль.

Е н н. Ви так вважаєте?

Т а н я. Я знаю це напевно.

Е н н. І все ж таки союзники мусять бути нам дуже вдячні за цю допомогу. Тепер кінець війни вирішений.

Т а н я. Він давно вирішений, місіс Кросбі. А щодо Англії, то ви всі були врятовані нами від німецького вторгнення. Я гадаю, містер Черчілль це добре знає, але не хоче про це...

Е н н. Як? Невже й Черчілль стає червоним? Ви знаєте, я мала таку підозру завжди.

Т а н я. Заспокойтесь, місіс Кросбі. До цього не дійшло.

Е н н. Значить, по-вашому, Радянський Союз урятував Великобританію?

Т а н я. І не тільки Великобританію, місіс Кросбі...

Е н н. Ні, це нечувано. Люба моя, у вас дуже важкий характер. Пробачте мені, але я помічаю великі прогалини у вашому вихованні. Ви не маєте найменшого розуміння про хороший тон і ввічливість.

Т а н я. Це цілком можливо, місіс Кросбі. Але я зараз не розумію, чому ви так говорите.

Е н н. Ви всюди — де можна й де не можна — намагаєтесь похвалитися своїм Радянським Союзом. Для цього ви ладні забути про всі інші країни. Ви намагаєтесь показати справу так, ніби Радянський Союз урятував від німців увесь світ. Ви розумієте, як це нечемно?

Т а н я. Але це саме так, місіс Кросбі.

Е н н. Невже у вас не вистачає почуття міри для того, щоб не вважати Радянський Союз найкращою країною, як це намагаєтесь зробити ви?

Т а н я. Я певна, що Радянський Союз найкраща країна в світі і свого переконання не зміню. Думаю, що ви ще згадаєте мої слова і... може, навіть погодитесь зі мною.

Е н н. Я... не знаходжу слів. Навіть коли все це правда, то в Англії треба хоча б із чемності мовчати.

Т а н я. Не розумію чому?

Е н н. І, напевно, ніколи не зрозумієте, моя люба.

Входять Джен Кросбі і її батько Артур Кросбі.

Джен. Що тут трапилось? Таню, що трапилось? Коли мама каже «моя люба», значить, напевно сталася сварка.

Таня. Та ні, нічого не трапилось.

Е н н. Не трапилось нічого особливого. Просто Тапя змальовувала мені справжнє значення Радянського Союзу у віійні.

Артур. О, його значення величезне, незмірне.

Е н н. І ви теж...

Артур. Чому я теж? Вся Англія замовляла в церквах молебні і дзвонила в дзвони, коли Гітлер переніс удар на Схід. Всі зрозуміли тоді, що бог врятував Англію.

Е н н. О господи!

Входить слуга.

Слуга. Прибув містер Гібсон, сер.

Артур *(дивиться на годинник)*. Віп, як завжди, точний. Навіть через Атлантику літає не спізнюючись. *(Виходить)*.

Таня. Джен, хто цей Гібсон?

Джен. Американець. Компаньйон у батьковій справі. Дуже милий.

Е н н. Так. Дуже милий.

Входить Сем Гібсон у супроводі Артура Кросбі. Військовий костюм на Гібсоні сидить мішкувато, видно, що він до нього не звик.

Артур. Я дуже радий вас бачити в цей тяжкий час. Але що привело вас сюди, що змусило вас ризикувати своїм життям — летіти через океан? Ви стали військовим?!

Гібсон. Так. От уже годин з тридцять, як я полковник. А привели мене сюди справи, Кросбі, справи. Наші з вами справи, друже. *(Підходить до Енн і міцно тисне їй руку)*. Хелло, місіс Енн. Давненько я вас не бачив. *(Не слухаючи відповіді Енн, переходить далі, підходить до Тані)*. Як поживаєте, Джен?

Таня. Ви помилились — я не Джен.

Гібсон. Цілком можливо. У мене дуже погана пам'ять на дівочі обличчя, всі дівчата мені здаються на одне лице.

Таня. Мене звати Тапя Єгорова.

Г і б с о н. Що таке?

Т а н я. Таня Єгорова.

Д ж е н. Ми з Танею, містер Гібсон, щойно повернулися з Франції — із концентраційного табору. Таня врятувала мені життя. Вона — росіянка.

Г і б с о н. Росіянка? Чудово! Не можна не схилитись перед російським народом. Подвиг Радянського Союзу нечуваний. В Америці і досі кожен хлопчисько знає, що таке Сталінград.

Е н н. О господи! Скоро весь світ перейде на бік більшовиків.

Г і б с о н. Не кажіть так, місіс Кросбі. Це несправедливо щодо нас. Проте з більшовиками можна робити справи. Цим вони дуже вигідно відрізняються від інших націй світу. (*До Тані*). Але ви чудово розмовляєте англійською мовою.

Т а н я. У нас трапляється це часто.

Е н н. Все-таки не можна, ведучи ваші торговельні справи, забувати про наше вторгнення в Європу, про те, що ми завдали вирішального удару.

Т а н я. Цілком можливо, що без цього вирішального удару ми й самі дійшли б до Атлантики.

Г і б с о н. Браво, моя дівчинко! Я в захваті від першої російської дівчини, яку пощастило побачити.

Т а н я. Коли говорити відверто про вирішальний удар, то мені здається, що, переправляючись через Ла-Манш, союзники не так уже багато думали про німців. Війна зачепила вас тільки краєм.

Е н н. Але ви забуваєте, моя люба, що там (*величний жест*) б'ється мій єдиний син, ви забуваєте, що перед вами мати.

Т а н я. Я говорю не про вашого сина, місіс Кросбі. Він в бою. Я говорю про тих, хто два роки дурив увесь світ, хто два роки стримував солдатів, які, може, і рвалися в бій.

Д ж е н. Господи боже мій! Як мені остогидли всі ці розмови. Я хочу, щоб швидше закінчилась війна, щоб повернувся Ральф і ми відсвяткували весілля, щоб у нас був свій дім, і в тому домі я раз і назавжди забороню розмовляти про політику.

А р т у р. Дитинко моя, тобі лишилось недовго чекати.

Г і б с о н (*уважно дивиться на Таню*). Пробачте, місіс Енн, але пам з Кросбі потрібно поговорити в справах. Пройдемо в кабінет.

Е н н. Ви можете залишатись тут. Ми з дівчатами підемо в сад. Настав час для прогулянки.

А р т у р. Закривай голову, моя люба, надворі дуже пече сонце.

Е н н. (*демонстративно*). Уявляю, яке пекло зараз у Франції, де б'ється Генрі. Боже, будь милостивий до нього!

Місіс Енн, Таня й Джен виходять у сад.

Г і б с о н. (*дивиться вслід Тані*). Не дурна дівчинка, Кросбі. Трохи гарячкувата і нестримана на язик, але не дурна. Тут ви її, чого доброго, засушите на вашому англійському ґрунті. Йй би в Америці жити. От де вона б розвернулася! Енергія в ній почувається, завзяття. І на політиці дуже непогано розуміється, як я бачу. Коли я дивлюся на неї, мені здається, я починаю розуміти більшовиків.

А р т у р. Так, можливо. З цього боку я до неї не придивлявся. Які ж справи вас привели сюди, Гібсон? Ви дуже схвилювали мене.

Г і б с о н. Я вам скажу, а ви не втрачайте відразу притомності. Підготувались?

А р т у р. (*непевно*). Підготувався.

Г і б с о н. Я витратив без вашого дозволу двісті тисяч доларів, Кросбі.

А р т у р. Що? Розтратили двісті тисяч?

Г і б с о н. Не розтратив, а витратив.

А р т у р. Це однаково. І це все після наших втрат, після втрати всіх заводів у Німеччині! Ви розумієте, що ви наробили? Ви вирвали у мене з рота останній шматок хліба!

Г і б с о н. Спокійно, Кросбі. Певно, англійці від бомбардування і справді втратили свій славетний спокій. Слухайте мене.

А р т у р. Двісті тисяч! Подумати тільки! І це тоді, коли все йде шкереберть.

Г і б с о н. Та замовкнете ви чи ні?

А р т у р. Не замовкну.

Г і б с о н. Наші справи зараз не блискучі, та коли закінчиться війна, ми знову зможемо стати відразу на ноги. І тільки за однієї умови — якщо наші заводи на Рейні уціліють після війни, якщо їх не розбомбить наша власна доблесна англо-американська авіація. Зрозуміли мою думку?

А р т у р. Ні чорта не зрозумів. Пропали гроші.

Г і б с о н. А справа надзвичайно проста. Я запросив до себе одного дуже високопоставленого представника військово-повітряних сил. Дав йому чек на двісті тисяч доларів, і він за цю суму зобов'язався оберігати наші заводи, навіть коли там ФАУ-2 чи інші модні штучки вироблятимуть. Побачили б ви, що це була за сцена! Спершу він став у позу ображеного патріота, говорив промови, як президент перед виборами, а потім зрозумів, що регламент закінчується, наказав принести карту, поклав чек у кишеню і накреслив на карті нову заборонену зону для нашої авіації. Отже, наші заводи цілі. Ха-ха! До цього часу без сміху не можу згадати.

А р т у р. Чудово зроблено, Гібсон. А що, коли на цих заводах виробляють танки? Це дуже небезпечно для наших військ.

Г і б с о н. Ну от, і у вас заграв патріотичний струм, як у того генерала. Війна вже виграна, мій дорогий. Це не має значення, що робитимуть німці на цих заводах. Для нас з вами є інша небезпека. Але я перекопаний, що наші війська встигнуть своєчасно...

А р т у р. Ви натякаєте...

Г і б с о н. Так. На росіян. От коли вони прийдуть на наші заводи, де німці виробляють танки, так, напевно, не залишать там каменя на камені.

А р т у р. Варварство.

Г і б с о н. Все залежить від точки зору, Кросбі. З повітря наші заводи захищені чеком, а Ейзенхауер та Бредлі посуваються досить швидко. То як же — ви затверджуєте мої непередбачені витрати?

А р т у р. Всім серцем. Але ви переконані, що наші заводи тепер у безпеці?

Г і б с о н. Це вже наклеп на цього генерала. Він цілком порядний чоловік. Коли гроші взято, можна бути певним, що жодна бомба туди не впаде. Німці й не подумують їх висаджувати в повітря, а росіяни, треба сподіватися, не дійдуть. Справу зроблено, Кросбі...

А р т у р. Чудово, Гібсон.

Г і б с о н. Одного я собі простити не можу — як це я раніше не договорився.

А р т у р. З ким?

Г і б с о н. Та з німцями. От хіміки договорились і тепер просто гребуть гроші.

А р т у р. Які хіміки?

Гібсон. Американський Дюпон з німецьким «Фарбеніндустрі». На Берлін падають англійські бомби, на Лондон — німецькі, а бензин, на якому літають і ті, й другі літаки, витік з однієї трубочки — з умови Дюпон — «Фарбеніндустрі». Вигідна штука, Кросбі?

А р т у р. Так, вигідна. Але вітчизна, кров синів, обов'язок, честь...

Гібсон. Це все слова... не модні. Моя вітчизна там, де мої гроші. Я громадянин всесвіту. І чим більше людей забуде, де їхня вітчизна, тим краще буде для нас з вами, Кросбі. Долар — от моя вітчизна. А звідки він приходить до мене в кишеню — це байдуже.

А р т у р. Це правильно, але майбутнє непокоїть мене.

У вітальню вбігає Джен.

Джен. Батьку, батьку, приїхав Ральф! (*Вибігає*).

Гібсон. Хто приїхав?

А р т у р. Ральф Крауфорд — паречений мосї доньки. Він льотчик королівського повітряного флоту, лейтенант.

Входить Ральф Крауфорд у формі льотчика. Він вносить на руках Джені, нікого не помічаючи, починає крутитись з нею по кімнаті.

Ральф (*промовляє в такт руху*). Нарешті, нарешті, нарешті...

Джен. Ральф, пусти, пусти мене, Ральф. У мене голова йде обертом.

Ральф (*опускаючи Джен на підлогу*). Нарешті я тебе побачив. Дай ще раз подивитись. Боже, яка ти прекрасна! (*Цілує її*).

Джен. Ральф, схаменися.

Ральф. А хто нам заважає? (*Озирається й бачить Гібсона та Кросбі*). Ох, пробачте мені, містер Кросбі, я зовсім втратив голову від щастя. Здрастуйте, містер Кросбі. Доброго здоров'я, містер...

Гібсон. Мене звать Сем Гібсон.

Ральф. Сем Гібсон. Як ви поживаєте, містер Гібсон?

Гібсон. Дякую. Добре. А як почуває себе королівський повітряний флот?

Ральф. О, королівський повітряний флот почуває себе чудово, наскільки мені відомо. (*До Джен*). Джен, люба моя, як тобі пощастило вирватись?

Джен. А я й не виривалась — прийшли наші війська, з'явився Антоні Стафорд, і всі разом звільнили мене. А перед цим я задушила наглядачку табору, і мені врятувала життя одна російська дівчина. Ось і всі мої пригоди.

Ральф. Ти задушила наглядачку? Браво, Джен!

Джен. Ти не віриш?

Ральф. Дуже вірю. І російська дівчина врятувала тобі життя?

Джен. Так, вона просто пішла на смерть за мене.

Ральф. Героїня! Вона вмерла?

Джен. Ні, вона тут.

Ральф. Я хочу її бачити.

Джен. Ти ще матимеш цю можливість, Ральф.

Ральф (*швидко цілує Джен і сміється*). О, ми нітрошечки не змінилися. Це мене радує.

Входять Енн Кросбі і Таня.

Енн. Дуже рада вас бачити, Ральф. Сподіваюсь, вас не поранили?

Ральф. Ні, місіс Кросбі. З чого ви це взяли? (*Цілує їй руку*).

Джен. Ральф, ось моя подруга — Таня Єгорова.

Ральф. Я дуже радий з вами познайомитись, міс Таня. Я вже чув про ваш подвиг. Ви навіть не знаєте, що врятували два життя — не тільки Джен, а й моє. Я б не пережив смерті Джен. З того дня, коли трапилась ця катастрофа з літаком і вона потрапила в полон, я місця собі не знаходив.

Таня. Я думаю, ви і Джен перебільшуйте значення мого вчинок, містер...

Ральф. Рандольф Крауфорд. Звіть мене просто Ральф.

Таня. Добре. Головне в тому, що вчасно прийшли англійські й америкапські солдати. Без цього ні я, ні Джен, напевно, не залишилися б живими.

Енн. Ви прогресуйте, Таню. Вперше я не чую від вас згадки про Радянський Союз. Як же ви обійшлися в цій справі без нього?

Таня. Я думаю, містер Крауфорд і сам добре розуміє значення Радянського Союзу в даному разі і говорити йому про це не потрібно.

Ральф. О так, звичайно.

Артур. Але ви не відповіли на запитання, Ральф, — чи не поранені ви?

Р а л ь ф. Хіба я маю поганий вигляд, містер Кросбі? Мене вже тут питають про це вдруге.

Е н н. Так. Коли ви не поранені, то чому саме зараз, коли йде вторгнення, коли англійці на континенті проливають кров, ви опинились тут, у глибокому тилу? Що це — відпустка?

Р а л ь ф. А-а, от ви про що? Це складна історія, місіс Кросбі. Не помирився з начальством. Одержав перевод у другий полк — ось і заїхав по дорозі. І можу тут побути до завтра.

А р т у р. Ральф, у такий час, коли наша авіація бомбить війська, заводи і комунікації німців!

Г і б с о н. А що тут поганого? Солдат завжди залишається солдатом — він встигне.

Д ж е н. Але що трапилось, Ральф?

Р а л ь ф. Та я й сам не все розумію як слід. Це дивна історія.

Г і б с о н. Хотів би я почути, яка це історія може видатись льотчикові дивною?

Д ж е н. Розкажи нам про все, Ральф.

Р а л ь ф. Будь ласка. Історія нескладна. Одержали ми наказ усім полком вилетіти бомбити Берлін. Навантажились і вилетіли. Прилетіли ми в район Берліна впочі — справжнє пекло: темно, дощ, грім. Командир дає наказ летіти назад і по дорозі на світанку скинути бомби на запасні видимі об'єкти. Гроза. В приймачі — тріск. Радист ніяк не може зв'язатися з командиром, я й відбився від строю. Нічого, думаю, долечу й сам. Долітаю до Рейну — світанок. А там, у Рурській області, є таке містечко Ріген. Нічим не примітне містечко.

Г і б с о н. Як, ви сказали, звється це місто?

Р а л ь ф. Ріген. Я глянув на карту, яку нам перед польотом дали, бачу — цей Ріген і заводи обведені синім. Це значить, об'єкт не вартий уваги і бомбити його не слід. І раптом виявляється, що коло цього містечка німці влаштували охоронний аеродром — так приблизно кілометрів за чотири від міста. І з цього аеродрому знімається шестірка винищувачів просто на мене.

Д ж е н. Який жах!

Р а л ь ф. Ця шестірка месерів уже підготувалась до атаки і раптом зам'ялась. Думаю, що за чортівня! Придивляюся уважніше і бачу над собою ще два винищувачі. Тільки встиг я побачити їх, як перший німець загорівся. Це хлопці нагорі почали бій. Треба було тільки подивити-

ся, як вони бились. Я відразу зрозумів, що це не англійці — у нас таких машин нема. Спочатку на французів подумав, потім пролетів один недалеко від мене. Бачу: червоні зірочки на крилах. Це були росіяни із з'єднання прикриття човникових операцій. Як вони бились! Я тільки лічив, як вони німців збивали: один, другий, третій, а потім німець одного збив. І залишився росіянин сам на сам з останнім німцем. Той теж був майстер. І от вони зійшлися. Я навіть не зрозумів цілком, як це вийшло. Пішли вони в лоб один на одного, не звертаючи. Коли машини вдарились, стався такий вибух, що навіть мою озію похитнуло. Я не знаю, чи впало від них що-небудь на землю. І зразу тиша круг мене стала, і я один пливу в повітрі, ніби і бою ніякого не було тут.

Т а н я. Так б'ються радянські льотчики.

Р а л ь ф. Коли б не вони, я вже давно лежав би в землі. В житті своєму не забуду, як б'ються за своїх друзів росіяни. І зразу на думку спало: а чому раптом коло Рігена опинився охоронний аеродром? Щось тут, думаю, не так. Розвертаюсь і в повній тиші лечу назад до того містечка. Підлітаю, а на всіх заводах — повно-повнісінько танків. Ось тобі, думаю, і заборонений об'єкт. Зенітки б'ють пекельно. Ну, тут я вже не витримав.

А р т у р. І ви...

Р а л ь ф. Саме так. Як дав по одному заводіві всіма фугасними, які в мене були, а це вже не так мало, — дим потім за п'ятдесят кілометрів було видно.

А р т у р. Боже мій!

Р а л ь ф. Нічого особливого, містер Кросбі. Бувають і більші вибухи.

Г і б с о н. Можу собі уявити!

Р а л ь ф. Найдивовижніше сталося потім. Прилітаю, доповідаю командирові. Він вислухав і аж зблід від люти. Кричить: «Як ви сміли бомбити без наказу нічого не варту ціль?» Кажу: там повно танків було. І слухати не хоче.

Г і б с о н. Я думаю. Двісті тисяч...

Р а л ь ф. Та ні, значно менше. Так я й не зрозумів, що його розсердило. І в той же день мене перевели в берегову авіацію. Ось і вся історія. Зараз я їду на нове місце служби.

Т а н я. Дуже цікава історія. На вашому місці я діяла б так само. Німців треба бити скрізь, де вони не зустрінуться.

Гібсон. У вашій рішучості я не маю сумніву, міс Таня.

Артур. Крауфорд, ви знаєте, що ви наробили?

Ральф. Розбомбив німців.

Артур. Ні, не тільки німців. Ви розбомбили...
(*Схоплюється й дивиться на Таню*).

Таня (*зустрівшись поглядом з Кросбі*). У вас, напевно, свої сімейні справи. Дозвольте, місіс Кросбі, я піду до себе.

Енн. О, будь ласка.

Таня повільно виходить, всі проводжають її поглядами.

Енн. Це дивно, що вона догадалась. Хоч вона мене іноді й дивусь.

Джен (*з докором*). Мамо...

Ральф. (*задерикуюато*). Так що ж я розбомбив, містер Кросбі?

Артур. Ви розбомбили своє щастя, Ральф Крауфорд.

Ральф. Нічого не розумію.

Гібсон. А ось я вам зараз розповім простіше. Ви дозволите мені говорити вільно?

Артур. О так, тут всі свої.

Гібсон (*витягує карту*). Така у вас карта була, містер Крауфорд?

Ральф. Така, точнісінько така.

Гібсон. І на ній були оці позначки?

Ральф. Так. Цілком правильно, як на моїй карті.

Гібсон. І місто Ріген вам було заборонено бомбити?

Ральф. Не прямо заборонено, але сказано, що не варто.

Гібсон. А ви знаєте, що за цю заборону і за ці позначки навколо міста Рігена я і ваш майбутній тесть заплатили двісті тисяч доларів?

Ральф. Господи! Чи може це бути? Навіщо?

Артур. А тому, що всі заводи в Рігені належать нам — мені і містеру Гібсону.

Ральф. Чекайте, чекайте... У мене голова йде обертом. Боже, що ж я наробив!..

Джен. Ральф, це вся наша мастність. Невже все загинуло?

Ральф. Я не знаю. Не знаю. Бомбив я старанно. Напевно, там тепер самі руїни. Чекайте, але там були танки, німецькі танки, чорт забори! Ви розумієте: танки...

Гібсон. У вас було забезпечене майбутнє, вільне життя, маєтність, гарна дружина. Тепер у вас нема ні танків, ні майбутнього, ні маєтності, ні дружини.

Джен. Неправда, я люблю Ральфа.

Гібсон. Це робить вам честь, міс Джен. Ви будуватимете з ним своє щастя на голодний шлунок.

Артур. Це вже занадто сказано, до цього не дійде.

Гібсон. Так, трохи образно сказано, проте не змінює суті справи.

Ральф. Але зрозумійте мене, подумайте самі, що я мусив робити. Подумайте — я, британський офіцер, пілот, лечу з повним ваптяжем бомб і бачу внизу пімецькі танки, танки ворога. З цими тапками буде битися наша піхота. Що я мусив робити, по-вашому? Пролетіти?

Артур. Ви мусили виконати наказ свого командира.

Гібсон. Він краще за вас знає, куди треба кидати бомби. Командування бачить більше, ніж ви.

Ральф (*зовсім пригнічений*). Так, тепер я це ясно бачу.

Гібсон. Кросбі, у вас в кабінеті є телефон?

Артур. Є.

Гібсон. Підемо туди. Спробуємо дещо зробити і з'ясувати. Може, не все ще втрачено. Ходім.

Артур (*ідучи*). Ви навіть самі не уявляєте, що ви розбомбили, Рапдольф Крауфорд. Ви — живий самовбивця.

Обоє виходять. Пауза.

Джен. Це було з твого боку дуже необачно, Ральф.

Ральф. Про що ти говориш?

Джен. Я говорю про ті заводи. Невже ти не знав, що заводи палаять пам?

Ральф. І ти мене осуджуєш?

Джен. Я не маю наміру тебе осуджувати, я взагалі не маю права судити твої вчинки. Але ти можеш зрозуміти, що завдяки твоїй глупоті ми стали жебраками? Жебраками! Ти розумієш це? Все йшло так добре. Війна наближалась до кінця. Мені пощастило живою вирватися з пекла. Служба йшла у тебе прекрасно. І ось коли все було так добре, втручаєшся ти — і все летить шкереберть. Ми стаємо жебраками. Подумай тільки над цим словом. Ти уявляєш, що воно значить?

Ральф (*тихо*). Дуже добре уявляю.

Д ж е н. Ні, певно, не дуже добре. Що ти зробив тепер з моїми мріями?

Р а л ь ф. Що ти говориш, Джен?

Д ж е н. Я кажу щиру правду, і саме тому вона тобі так не подобається. Ти просто забудь, що на світі існує Джен Кросбі і що заводи ці належать їй. Звичайно, тепер так багато молодих дівчат...

Р а л ь ф. Джен! Я бачу, що розбомбив справді щось значно більше, ніж заводи.

Д ж е н. Ти знов починаєш говорити сентиментальні дурниці. Які багатозначні вислови: щось більше! Нічого більшого не сталося, крім того, що ти розповів. Це найголовніше. Я зараз піду до батька і про все як слід довідаюсь. Вони, напевно, зв'язалися з своїми знайомими. Не може бути, щоб один літак розбомбив ціле місто. Почекай мене тут, Ральф, і не впадай у розпач. (*Швидко виходить*).

Пауза. На сцені Ральф, зовсім пригнічений, сидить у глибокому кріслі. Проти нього на другому боці сцени Енн Кросбі, яка під час останньої розмови не вимовила жодного слова. Величезне напруження відчувається в її постаті. Входить Т а н я.

Т а н я (*в руках у неї маленький букет квітів*). Я ніколи раніше не бачила таких квітів, місіс Кросбі. Мені їх кинув через загорожу хлопчик. У нас, в Радянському Союзі, я їх не зустрічала. Що це за квіти, місіс Кросбі?

Енн Кросбі не відповідає, її погляд зовсім нерухомий.

Т а н я. О, прошу пробачення. Я, здається, знову увійшла невчасно. Даруйте мені.

Р а л ь ф. Ні, Таню, невчасно зайти краще, ніж невчасно бомбити.

Т а н я. Ви лякаєте мене, Ральф. Що трапилось? Чому у вас такий розгублений вигляд? Може, я чимсь зможу допомогти?

Р а л ь ф. Ні, моя хороша, нічим ви тут не допоможете. Та й ніхто в світі тут уже не може допомогти.

Т а н я. Пробачте мені, я тільки почуваю, що відбуваються якісь дивні події. Мені... мені, напевно, краще піти?

Р а л ь ф. Ні-ні, не йдіть, Таню. Мені з вами якось легше, надійніше. Ви, напевно, хороший товариш, між іншим, як і всі росіяни. Сідайте тут поруч зі мною. Життя дуже складна штука, Таню.

Т а н я. Так. Я це встигла вже помірити.

Р а л ь ф. А в тому разі, коли людина, думаючи, що розбомбила ворога, знищує власне щастя, життя стає зовсім важким.

Т а н я. Я не розумію вас, Ральф.

Р а л ь ф. А тут і розуміти нема чого. Ви пригадуєте мою розповідь про бомбардування заводів, позначених як нічого не вартий об'єкт.

Т а н я. Пригадую.

Р а л ь ф. Так от, виявляється, що ці заводи належать Кросбі. Вони також належать моїй нареченій Джен. І все це я знищив. Ви уявляєте, що я наробив? Ви уявляєте, що я тепер мушу почувати?

Т а н я. Але ж там, на цих заводах, були танки?

Р а л ь ф. І я спочатку так думав, я був певен, що роблю дуже корисну справу. Тепер мені ясно довели, який я дурний. Адже за визнання цих заводів об'єктом не варто уваги були заплачені гроші. Таню, ви знаєте значення слів: заплачені гроші?

Т а н я. Тепер розумію. Тепер я все вже розумію. Значить, однаково, що саме німці переховуватимуть на заводах, аби заводи були цілі. Ральф, скажіть мені, що я не зрозуміла вас, помилилась. Цього не може бути, Ральф!

Р а л ь ф. Це саме так, Таню. Гроші сильніші від усіх...

Т а н я. Ні, це неможливо. У нас люди палили хліб, палили свої будинки, руйнували греблі, електростанції, щоб вони не залишились німцям, щоб ворог не міг скористатися з них. Невже тут не розуміють, що кожен німецький танк — це кілька вбитих англійських солдатів? Невже тут, в Англії, гроші дорожчі за кров?..

Енн Кросбі робить різкий судорожний рух.

Т а н я. Ральф, це якось не вкладається в моїй голові. Невже після всього, що принесла війна, є люди, для яких гроші дорожчі за життя людей?

Входять Гібсон, Артур Кросбі і Джен.
Вони жваві і майже веселі.

Д ж е н (*кидається до Ральфа*). Нічого особливо страшного не сталося, мій дорогий. Справді, твої бомби пошкодили один завод. Але це зовсім не страшно, його можна буде відновити. Містер Гібсон сьогодні поїде подивитись

сам фото цього заводу. Я думала, що все це буде значно страшніше. О, яка я рада! (*Цілує Ральфа*).

Т а н я. А ви подумали про танки, які стояли на тих заводах? Де ці танки зараз? Вони вже вийшли з заводів, вони вивозили із своїх схованок, де жодна бомба не падала на них, і зараз шикуються в бойовому порядку на полях Франції, а проти них ідуть англійські і американські солдати. Прості, чесні хлопці. Вони йдуть боротися за свою вітчизну. Вони йдуть у бій з танками, хоч певні, що багато з них не повернуться в Англію. І жоден з них не знає, що їх вітчизна, за яку вони б'ються, заплатила гроші для того, щоб зберегти ці танки німцям. Дивіться, дивіться — он вони ідуть, ваші солдати. Дивіться, як вони падають, дивіться...

Г і б с о н. Досить мелодекламації, люба дівчинко. Від таких промов мені завжди тільки хочеться їсти.

А р т у р. Ви неправильно розумієте справу, Таню.

Д ж е н. Заспокойся, Таню.

Т а н я. Та невже ви всі так зачерствіли? Невже ні в кому з вас немає співчуття, немає любові до людей, до тих героїв, які б'ються зараз на полях Франції! Уяви собі, Джен, що в тебе є син, і він зараз, в цю хвилину, йде в бій проти танка, який вийшов із заводу, розташованого в містечку Ріген. Постав себе на місце того солдата.

Д ж е н. Війна вже виграла, Таню. Це зовсім даремна істерика.

Т а н я. Так, війна виграла, і виграла тому, що ми, радянські люди, не дивилися, кому який будинок, який завод належить, а йшли в бій і боролись. Місіс Кросбі, місіс Кросбі, ви — мати, невже навіть ви не можете мене зрозуміти? Коли б ви знали, що ваш син зараз у Франції...

Е н н. Досить. Згляньтеся. Ні слова більше. Весь час я думаю тільки про це, Таню.

Т а н я (*кидається до Енн Кросбі*). Пробачте мені, місіс Кросбі, я не знала... Я зробила вам боляче... (*Вона зовсім розгублюється*). Пробачте мені, будь ласка. (*Швидко йде в сад і зупиняється*).

Г і б с о н. Вовчепятко показує зубки.

Т а н я. Ну, ви ще згадаєте про ці танки. (*Виходить*).

З а в і с а

ДІЯ ТРЕТЯ

КАРТИНА ТРЕТЯ

Веранда. Зимовий сад у будинку Кросбі. Кілька великих пальм, квіти. Легкі плетені меблі. Збоку майже непомітний за зеленню великий широкий диван. На ньому напівлежить Ральф Крауфорд і помалу надпиває з пляшки, яку так зручно носити в задній кишені штанів. Він уже встиг досить багато випити, бо пляшку доводиться перехилити все вище.

Ральф *(співає)*. «Та Єрмака уже не стало...»

У двері з вітальні виходить Таня, якусь мить прислухається.

Таня. Звідки ви знаєте цю пісню, Ральф?

Ральф. А? Це ви, Таню. Звідки я знаю пісню? А у нас її весь полк співає. Льотчики наші в Росії багато разів бували. От і привезли звідти цю пісню. Чудова пісня. Я в ній половини слів не розумію, але пісню це нітрохи не псує. *(Робить ковток)*.

Таня. Що це з вами таке, Ральф?

Ральф. Нічого особливого. Випиваю потрошку. Настрій, Таню, такий, ніби я по власних своїх військах відбомбився. Я тут, з вашого дозволу, ляжу на півгодинки, посилю трохи. Випив чимало і взагалі — голова обертом іде.

Таня. Може, не тут, Ральф? Коли місєс Кросбі заїде сюди, вона буде...

Ральф. Здивована, хочете ви сказати. Нічого. Вона в цей час сюди ніколи не заходить. А я, напевно, встигну поспати годичку. *(Вкладається на дивані, кілька разів повертає голову, вмищуючись на валику дивана)*.

Таня помалу підходить, бере маленьку подушечку і підкладає йому під голову.

Ральф *(сонно)*. Спасибі, Джен...

Джен *(з'являється в дверях і каже сміючись, але трохи ревниво)*. Зворушлива картинка.

Ральф *(жартома)*. Я і міс Таня у змові проти всього світу.

Джен. Ти завжди говориш дурниці, Ральф. *(Різким рухом забирає флягу)*. Ще п'ять років — і ти будеш справжнім п'яницею.

Ральф. Я скаржитимусь лорд-меру Лондона, що мене, лейтенанта королівських повітряних сил, в цьому домі штовхають на шлях пияцтва. Ви посвідчите, Таню?

Таня. Неодмінно.

Ральф. Під присягою...

Таня *(молитовно складає руки)*. Амінь!

Ральф. Сивим дурням у пудрених париках.

Таня. Всьому світові.

Джен *(жаргома, але ревниво)*. А у вас виходить непоганий дует.

Ральф. Аякже... «Та Ермака уже не стало...»

Джен. А, от як! Ну, держись! *(Кидається на Ральфа, шпурляє в нього книгою, подушками. Ральф, сміючись, схоплює її)*.

Поки вони борюкаються, Таня тихенько виходить.

Джен. Пусти, пусти ж мене... Таню!

Ральф. Вона пішла і вдруге вже не зможе врятувати тобі життя. *(Цілує Джен)*.

Джен. І ти, здається, шкодуєш за цим?

Ральф. За тим, що Таня тебе врятувала?

Джен. Ні, за тим, що вона пішла? *(Встає й відходить від Ральфа)*.

Ральф. Дівчатко не на мій смак.

Джен. Маю сумнів.

Ральф. А я не маю. Я досить самостійний, щоб...

Джен. Раз у житті ти діяв самостійно і мало не загубив нашого майбутнього.

Ральф. Я здаюсь! Я здаюсь! Ти найтверезіша, найпрактичніша дівчина в Лондоні.

Ральф і Джен сидять на дивані.
В дверях з'являється Сем Гібсон.

Джен *(побачивши його, встає й відходить від дивана)*. Ви мене злякали, містер Гібсон. Пробачте...

Гібсон. Заручені, закохані, все зрозуміло. Мило, зворушливо і щент розбиває наклеп про занепад сучасної моралі.

Джен. Ви кудись їздили, містер Гібсон?

Гібсон. Так, їздив недалечко. Децю розвідав про справу, яка близько стосується і вас, і мене.

Джен. І мене?

Гібсон. І не тільки вас. (*Дивиться на Ральфа*). У нього нерви в порядку?

Джен. Він в опалі і в рахунок не йде. Крім того, на нього надто вплинули останні події.

Гібсон (*повертаючи Ральфу недопиту флягу*). Здається мені, Джен, що в усьому будинку ви зараз єдина холоннокровна людина. Кросбі завжди був тухтиєм. Ваша мама вся в переживаннях за свого сина, якому, до речі, не загрожує ніяка небезпека. Ральф надто нахапався східних ідей і віскі. Залишаємося ми з вами, як єдині ділові люди. Цікаво знати, ви розумієте, яка страшенна небезпека загрожує всій вашій сім'ї і всім вашим ділам?

Джен. Небезпека? Ви лякаєте мене, містер Гібсон.

Гібсон. Так. Саме небезпека.

Джен. Небезпека від німців?

Гібсон. Ні, зовсім з іншого боку. Небезпека від німців уже давно не існує. Ця небезпека закінчилась у Сталінграді. Зараз небезпечні для нас з вами не німці, а...

Джен. Хто ж? Я вас не розумію, містер Гібсон.

Гібсон. Найнебезпечніша для нас з вами ця дівчина, яку ви так необережно ввели в свій дім, в свою сім'ю.

Джен. Нічого не розумію. Для кого може бути небезпечна Таня?

Гібсон. Для нас усіх, моя дівчинко. І в першу чергу — саме для вас.

Джен. Нічого не розумію.

Гібсон. Я був кращої думки про вас. Подумайте про таку надзвичайно просту річ: завтра чи післязавтра сюди приїжджають її друзі, земляки, нарешті просто аташе посольства...

Джен. Він уже був тут.

Гібсон. Тим більше. Так-от, хтось із них з'явиться сюди, і Таня розкаже про все, що трапилось.

Джен. Ну, то що ж з того?

Гібсон. Невже й досі не зрозуміли? Та рівно через добу після такої розмови від наших з вами заводів камінчика не залишиться. Ви можете це зрозуміти? Жодного камінчика.

Джен. Але чому?

Гібсон. О боже мій! Свята простота! А тому, що тоді вже не допоможуть ніякі гроші. Зпіметься галас, росіяни почнуть про все це розмовляти, і тоді вже ми не зможемо приховати, що німці використовували ці заводи для себе. А коли вже зпіметься галас і в справу втрутяться

президент Рузвельт, накажуть Ральфові і ще десятку таких, як він. У нього вже є практика. Віп уже набив руку на бомбуванні наших заводів. Тепер зрозуміли? На всякий випадок я виключив наш телефон.

Д ж е п. Он що ви думаете...

Г і б с о н. І через два дні ви станете жебрачкою. Батько не зможе дати вам жодного пенса посагу. Може, ваш наречений багатий? Скільки мільйонів віп вартий?

Р а л ь ф. Оскільки мені відомо...

Г і б с о н. Оскільки відомо мені, він голий, як бубон, і нічого не зможе запропонувати вам, крім свого кохання. Зрозуміли тепер?

Д ж е н. Так. Це все цілком справедливо. Але що ж можна зробити? Що можна зробити? Порадьте мені, містер Гібсон. Я все зроблю...

Г і б с о н. Добре. Дивіться — це вже обіцянка.

Д ж е п. Я не бачу в ній нічого педоброго.

Г і б с о н. Цілком справедливо, моя дівчинко. Ну, сміливіше, і не дивуйтеся в першу мить. Цю росіянку Таію треба прибрати.

Р а л ь ф *(загрозово підводячись)*. Як це прибрати?

Г і б с о н. Дуже просто. Подорож, яку я зробив оце, була вдалою в усіх відношеннях. Я довідався, що в Англії вже організовано зразкові концтабори для військовополонених. Це наші, американські концтабори. Сьогодні ви запропонуєте Таї зробити невеличку прогулянку пішки. Ви підете вдвох, а повернетесь одна. Я вже все організував.

Р а л ь ф. Ви знаєте, що вона врятувала життя Джек?

Д ж е н. Ти надто часто згадуєш про це, Ральф. *(Гібсонові)*. Я не зроблю цього. Це безчесно.

Г і б с о н. По-перше, не кричіть. По-друге, все це я знаю. А по-третє, випадок з вами тільки доводить, що власне життя їй зовсім уже не таке дороге. До речі, мова йде зовсім не про життя. Це всього якийсь рік-півтора сидіння в концтаборі. Коли війна закінчиться і небезпека вже не загрожуватиме більше заводам, можна буде випустити її. Вона тільки удосконалила своє знання англійської мови.

Д ж е п. Я ніколи не зроблю цього, містер Гібсон.

Г і б с о н. Шкода. А я думав, що ви сильніші. Кожен мусить боротися за своє щастя, і для цього всі шляхи добрі...

Д ж е п. Я вже десь чула ці слова. Ах, так, Марі-Клер.

Ні, я не можу на це погодитись. Ви розумієте — не можу.

Р а л ь ф. Це буде справжня зрада.

Г і б с о н. Ну от, знову почались гучні слова. А ви так хотіли мати після війни хорошиї дім, гарного чоловіка, велику сім'ю, розкішну машину з гербом на радіаторі. А тепер нічого цього не буде. Ні дому, ні сім'ї, ні машини. Зате Таія спокійно проживе у вашому домі. Я не розумію такої логіки. Ви можете не відповідати мені зараз. У вас є ще час, але на вас уже чекають. Чим раніше ви вийдете на прогулянку, тим буде краще. Ідїть по дорозі до лісу. Патруль чекатиме там. Йому вже дано всі інструкції. Постарайтесь відстати чи зникнути, коли побачите американських солдатів. Вас вони не зачеплять, але хотілося б, щоб Таія не знала про вашу роль у цій справі. Хоч це, кінцем кінцем, не так важливо.

Д ж е н. Ви розмовляєте так, ніби я вже погодилась.

Г і б с о н. Я впевнений у цьому. Ви ще сперечаетесь, але в серці розумієте вже, що я маю рацію. Що таке для Таїї півтора року перебування в концтаборі? Вона молода, цей час пролетить непомітно...

Д ж е н. Не розраховуйте на мою допомогу, містер Гібсон. Ви помиляєтесь — Таія ніколи не посягне на наші заводи. Вона знає, як багато важать вони в моєму житті, вона знає...

Г і б с о н. Ви — дитина. Ви зовсім не знаєте росіян. Таія навіть не подумає про ваші заводи, коли йтиме про долю хоча б одного солдата. А на карту поставлено ваше майбутнє, ваше щастя. (*В бік Ральфа*). І не радьтеся в цій справі з вашим нареченим. Як справжній англієць, він почне розбиратися в політиці років у сорок. Зате в шістдесят стане членом парламенту. За щастя треба боротися, Джен. (*Виходить*).

Р а л ь ф. Яка падлюка!

Д ж е н. Ти багато чого не розумієш, Ральф.

Р а л ь ф. Я розумію, що йому слід набити морду.

Д ж е н. Дурниці. Кінцем кінцем, він думає про нашу користь.

Р а л ь ф. І про себе не забуває.

Д ж е н. Так. І про себе. В світі все так переплелось, все таке складне.

Р а л ь ф. Але це страшенне свинство пропонувати сховати Таю за ґрати.

Д ж е н. А коли це трапиться без нас...

Р а л ь ф. Я хотів би бути якомога далі в цю хвилину.

Д ж е н. Може, ти хотів би в таку хвилину бомбити Ріген?

Р а л ь ф. Ти думаєш, я міг би тепер...

Д ж е н. Так, думаю. Все-таки як страшно: вона зовсім чужою прийшла в наш дім, зовсім чужою піде, а від неї, від кожного її слова залежить наше майбутнє. За щастя треба боротися, Ральф.

Р а л ь ф. Ти можеш думати про мене що завгодно, Джен, але я кажу тобі просто — я не припущу, щоб з цією дівчиною щось трапилося тут, в Англії.

Д ж е н. Але, власне кажучи, що їй загрожує? Ти сам вигadaв небезпеку, а потім докоряєш мені. Я думаю, тобі не слід так багато пити перед обідом. *(Встає, ходить по кімнаті)*. І все-таки наше щастя зараз залежить тільки від неї. Як це страшно, як це страшно, Ральф.

Р а л ь ф. Ні, Джен, наше щастя залежить тільки від нас самих.

Д ж е н. Так, щастя, але достаток, добробут...

Р а л ь ф. Так, достаток, добробут... *(І, не знаючи, що відповісти, пригортає до себе і міцно цілує байдужу Джен)*.

В двері входить Т а н я.

Т а н я. Ох, пробачте, я, мабуть, перешкодила.

Д ж е н. Нічим ти не перешкодила, Таню. Навпаки, дуже добре, що ти прийшла. У нас з Ральфом уже, здається, починаються сімейні сцени.

Т а н я. Чи не занадто рано?

Р а л ь ф. Ні, Таню. Жодних сімейних сцен немає. Ми з Джен завжди можемо домовитися без сварки.

Т а н я. Я впевнена в цьому.

З вітальні, сміючись, входить Г і б с о н.

Г і б с о н. Ну не заздрю я містеру Кросбі. Це справді англійський характер.

Як тільки він називає ім'я Кросбі, з других дверей з'являється спочатку голова, а потім і весь містер Кросбі.

Д ж е н. Що таке трапилось, містер Гібсон?

Г і б с о н. Та нічого особливого. Просто я мав невеличку принципову розмову з місіс Кросбі і в цій розмові зазнав цілковитої поразки.

А р т у р *(стривожено)*. Що таке трапилось, Гібсон?

Гібсон. Повторюю, Кросбі,— нічого особливого. Просто мені захотілось їсти, і я спитав місіс Кросбі, чи не можна почати обід трохи раніше. Я не звик по-англійському обідати о восьмій годині. І мушу сказати, місіс Кросбі знищила мене двома словами. Знищила тотально.

Артур. Ах, як неприємно, як це неприємно!

Гібсон. Тут нічого хвилюватися, Кросбі. Просто ми зараз підемо в ресторанчик і трохи перехватимо до обіду. Таня теж, напевне, хоче їсти, у них в Росії так пізно не обідають. Таню, чи не підтримаєте ви компанію трохи посидіти до обіду зі мною в ресторані?

Таня. Дякую, містер Гібсон, я не можу піти з вами.

Гібсон. Але чому?

Таня. В мене немає ще англійських грошей, містер Гібсон...

Гібсон. Але ж я запрошую і я платитиму, чорт забери...

Таня. Ми звикли всюди платити за себе самі, містер Гібсон.

Гібсон. Непогана звичка. Може, ви, Кросбі? Та ні, про вас і думати нічого. Льотчику, як ви, не від того, щоб пропустити до обіду малесеньку чарочку чистого і закувати трошечки?

Джен (*швидко*). Так-так, Ральф, тобі можна піти...

Ральф. Власне кажучи, я ніколи від таких запрошень не відмовлявся. Але краще було б, якби й ти пішла, Джен.

Джен. О ні. У мене зараз дуже багато всяких справ. Ти однаково не бачитимеш мене з півгодини, Ральф. Іди, Ральф.

Ральф. Тоді справа ясна, і жеребок кинуте. Ходімо, Гібсон, але не затримуйте мене там довше як півгодини.

Гібсон (*з порога*). Бажаю вам успіху, Джен.

Джен. Приємного апетиту.

Гібсон і Ральф виходять.

Артур. Ах, як неприємно, як неприємно. Що буде, коли він образиться?

Джен. Ну, на це твій Гібсон не здатний.

Артур. Ти думаєш? А мабуть, це правда. (*Виходить*).

Таня сідає в крісло біля телефону. Джен напроти.

Таня. У містера Гібсона якийсь дивний настрій. Таке враження, ніби він чогось чекає.

Джен. Чекає? Не знаю, можливо. Це його особиста справа.

Таня. *(протягає руку до телефонної трубки, знімає її, якусь мить слухає, потім з досадою кладе трубку на місце)*. Така досада — зіпсувався телефон. Вже скільки разів намагалась подзвонити — і все марно.

Джен. Мабуть, на лінії щось трапилось. Уже на станцію повідомили. Завтра телефон буде полагоджено.

Таня. Тільки завтра?

Джен. Так, завтра. А у тебе що, якісь невідкладні справи?

Таня. Так, у мене невідкладні справи, Джен.

Джен. Куди ти хочеш дзвонити?

Таня. А в посольство. Мені треба поговорити з Марковим.

Джен. Таню, ти маєш уявлення, яке значення мають для мене ці заводи в Рігені?

Таня. Джен, певже тепер, коли йде війна, коли ллється кров, ти можеш думати про свої заводи?

Джен. Війна триватиме не вічно, Таню.

Таня. Ні, я не можу повірити, що в тебе такі думки. Невже ти забула вже Дюбуа-Каре? Невже ти не думаєш про солдатів, які падають на Ріген?

Джен. Я думаю про все це, Таню, я дуже багато думаю про це... І, мабуть, зараз мені доведеться прийняти рішення.

Таня. Та які ж тут можуть бути вагання?

Джен. О, вагання тут може бути дуже багато. Пам'ятаєш Марі-Клер? Ти була молодцем тоді там, у тому таборі...

Таня. Я не розумію, чому ти згадуєш про це.

Джен. Так, згадалось.

Пауза. Таня знову протягає руку до телефона.

Кинь телефон, він все одно зіпсований. Тут недалеко від нас, за лісом, живуть наші добрі знайомі. Туди, мабуть, і двох кілометрів не буде. У них теж є телефон. Зараз ми пройдемося туди, і ти зможеш подзвонити.

Таня. Чудово, Джен. Ми підемо туди негайно.

Джен. А може... може, почекати? Завтра полагождать телефон, і ми подзвонимо просто звідси.

Таня. Я не можу чекати, Джен.

Джен. Добре. Як хочеш. Тільки... Знаєш що, візьми з собою пальто.

Т а н я. Пальто? А навіщо? Надворі чудова погода.

Д ж е п. Просто так — не завадить на всякий випадок мати з собою пальто. А що, коли нам захочеться в лісі посидіти на траві? От і буде що підстелити. Крім того, у нас так годиться...

Т а н я (*здивовано знизавши плечима*). Добре. (*Виходить*).

Входить місіс Кросбі.

Е н н. Джен, куди це ви збираєтесь перед обідом?

Д ж е н. Нічого особливого. Просто Тані треба подзвонити по телефону, ми підемо до Гордонів і зараз же повернемось.

Е н н. Поклич мені сюди містера Кросбі, Джен.

Д ж е н. Трапилось, мабуть, щось справді-таки незвичайне, коли ти називаєш батька на прізвище.

Е н н. Це тебе не обходить, Джен. Поклич сюди містера Кросбі.

Д ж е п. Добре, мамо. (*Виходить і на дверях зустрічається з Танею*). Хвилиночку, Таню, я зараз.

Е н н. Куди це ви зібрались у пальті в таку спеку, Таню?

Т а н я. Я прошу пробачення, місіс Кросбі, але мені треба негайно поговорити по телефону. Ми підемо до ваших сусідів. А взяти пальто порадила мені Джен.

Е н н. Дивна фантазія.

Входить Д ж е п.

Д ж е н. Батько йде, мамо. Нам можна йти? Ти взяла пальто?

Е н н. Не спізнуйтеся тільки.

Д ж е н. Ми не спізнимось.

Джен і Таня виходять.

В дверях з'являється містер Кросбі.

Е н н (*вигримавши довгу паузу*). Я хочу знати, доки це триватиме, Артур?

А р т у р. Що саме, моя люба?

Е н н. Ти чудово розумієш, про що я говорю.

А р т у р. Але ж справді я нічого не розумію.

Е н н. Дуже шкода, що у тебе вже зовсім зникло почуття власної гідності. Ти навіть не розумієш, про що я говорю...

А р т у р. Справді, не розумію, Енн.

Енн. Я хочу знати, з якого це часу кожен америкапець, що приїжджає в наш дім, стає в ньому відразу ж господарем?

А р т у р. Тихше, ради всього святого, Енн.

Енн. В своєму домі я можу говорити так, як я хочу — тихо чи голосно. Це зовсім байдуже.

А р т у р. Але ж це неввічливо.

Енн. А приїжджати сюди й перевертати весь дім догори ногами — це ввічливо? Сьогодні він навіть почав вимагати, щоб ми раніше обідали, бо американці не звикли обідати так пізно. І найгірше те, що ти навіть погоджуєшся з ним, немов якийсь слуга...

А р т у р. Але, люба моя, — він гість.

Енн. Я знаю це не гірше за тебе, і все-таки гості, які раніше бували у нас, обідали в призначеній нами час. Через якогось американця переносити годину обіду! Це нечувано.

А р т у р. Але я прошу тебе, Енн, нічого не говорити містеру Гібсону. Він же не тільки мій компаньйон. Зараз ми залежимо від нього з головою й волоссям.

Енн. Нарешті, ми дійшли до справжньої причини. З цього треба було починати. Вони влізли своїми червоними волосатими ручищами просто в серце Англії, заплавили свої долари, купили все, що тільки можна було купити, навіть синів наших вони купили, навіть кров англійців, які б'ються на континенті. І тепер вони влазять у кожен дім. І ми вже згодні перенести їм на втіху навіть годину обіду. Гальба! Колись будинок англійця був неприступною святинею, храмом. Зараз це звичайна харчевня, де кожний пахаба з-за океану може встановити свій власний лад...

А р т у р. Бога ради, замовкни, Енн. Коли ти так говориш, то дуже нагадуєш цю саму росіянку Таню. Я не впізнаю тебе, Енн.

Енн. А я не впізнаю власного дому, я не впізнаю Англії. Це ти можеш зрозуміти? І мені байдуже, кого саме я зараз нагадую тобі. Можу сказати тільки одне — нічого на угоду цьому самому містеру Гібсону я не буду змінювати. В Росії обідають о четвертій годині, але Таня і не подумала заявляти, що нам треба переносити обід. А вона ж для нас дорожчий гість, ніж Гібсон. Вона врятувала життя Джен...

А р т у р. Я все це дуже добре знаю, але містер Гібсон...

Енн. Містер Гібсон обідатиме сьогодні так само, як і ми — ні хвилиною раніше, хоч би він умирав з голоду.

А р т у р. Але...

Е н н. Ми обличимо цю дискусію, Артур. Англія ще ніколи не змінювала для Америки своїх порядків.

А р т у р. Ох, люба моя, скільки вона вже їх змінила.

Е н н. Але не в моєму домі.

А р т у р. Ти з кожної дрібниці намагаєшся зробити політичні висновки, точнісінько так, як Таня.

Е н н. Не знаю. Можливо. У всякому разі обід буде як завжди.

А р т у р. О господи!

Е н н. Я прошу передати це містеру Гібсону. *(Виходить)*.

А р т у р. Ех, передав би я йому. *(Помалу виходить)*.

Якусь мить сцена порожня, потім швидко, озираючись, входить Д ж е н, сідає в крісло і все ще озирється. Згодом входить Р а л ь ф у дуже веселому настрої.

Р а л ь ф. Чудовий хлопець цей Гібсон. Ми з ним добре випили й закусили нашвидку. І анекдоти він просто розкішні знає. Що це з тобою, Джен?

Д ж е н. Нічого особливого. Просто трохи втомилась. Це швидко мине. Сядь, Ральф, і вислухай мене уважно. Тільки не розпитуй мене про Таню. Вона пішла від нас назавжди.

Р а л ь ф. Вона в концтаборі?

Д ж е н. Я не знаю, куди вона пішла, але більше Таня сюди не повернеться. Вона не хоче повертатися в Радянський Союз і сховалась від радянського посольства. Не дивись мені в вічі, Ральф.

Р а л ь ф. Я не дивлюся, Джен... Мені страшно...

Входять Е н н К р о с бі.

Е н н. Що з вами, Ральф? Знову щось трапилось?

Р а л ь ф *(гарячково дивиться в обличчя місіс Енн)*. Ви знаєте, де Таня?

Е н н. Сподіваюсь, у себе в кімнаті.

Р а л ь ф. Таня в концтаборі.

Е н н. Ви збожеволіли, Ральф. Такого не може бути. Таня тут, у нашому домі, заспокойтеся, Ральф.

Р а л ь ф. Спитайте краще у Джен...

Місіс Енн уважно дивиться на Джен.

Джен (*помалу підводиться з крісла*). Так, Таня в концтаборі. Так, ми з містером Гібсоном подбали про те, щоб вона туди потрапила. І всі ми з цієї хвилини забудемо про неї, ніби ніколи її й не існувало.

Містер Гібсон з'являється на порозі.

Ти, Ральф, можеш грати в благородні почуття, можеш кричати на весь будинок, але ти сам знаєш, що я зробила правильно. Наше щастя було в її руках. Зараз воно в повній безпеці. І я не дозволю, щоб моє щастя залежало від людей, які не розуміють наших думок, наших звичаїв, наших законів. Ти можеш говорити про почуття подяки, про самопожертвування, про дружбу. Це все пусті слова, а завод в Рігепі — це наше майбутнє щастя. Ну, хто з вас зараз наважиться сказати мені, що я вчинила зле? Зараз ви ще можете обурюватись, але мине дуже короткий час — і ви самі погодитесь зі мною.

Гібсон (*плече в долоні*). Браво, моя дівчинко. Браво. Я сам не міг би сказати красномовніше. Браво.

Місіс Епп кидає погляд на нього, огидливо знизує плечима і виходить. Крауфорд розгублено дивиться то на Джен, то на Гібсона.

Ральф. Як же це так? Я не знаю... не розумію...

Гібсон (*плескаючи його по плечу*). А тут нічого розуміти, льотчику. Справу передано в надійні руки. І вас, я бачу, теж дуже скоро буде передано в надійні руки. Цілуйте ці руки — вони принесуть вам щастя.

Ральф покійно цілує руку Джен.

Ральф. Справді. Такі руки приносять щастя. (*Виходить*).

Гібсон. Не хвилюйтесь, Джен, він розумний хлопчик і придумає саме те, що треба.

Джен. Ні, містер Гібсон, мене хвилюють далеко важливіші речі.

Гібсон. Що саме?

Джен. Ви знаєте, що Таня тричі тікала з німецьких таборів? Ви розумієте — з німецьких таборів!

Гібсон. Що з того?

Джен. А ви не думаете, що вона може втекти і з американського концтабору і появитися в Лондоні?

Гібсон (*весело сміється*). Це неможливо, Джен. Там колючий дріт і струм високої напруги.

Д ж е н. Не жартуйте, Гібсон. Вам самому зовсім не хочеться жартувати. Ви самі боїтеся, містер Гібсон. Ви не знаєте, яка в неї воля, яка за нею сила. Довго не вдержити її за дротом. Я бачила її в Дюбуа-Каре, я добре знаю її. І коли ви її не знешкодите, вона вирветься й зуміє зламати нас. Поспішайте, поспішайте, Гібсон...

З а в і с а

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

КАРТИНА ЧЕТВЕРТА

Американський концентраційний табір № 6 недалеко від Лондона. Загальним виглядом і плануванням він дуже нагадує німецький табір Дюбуа-Каре. На сцені видно ріг барака, двері. Біля дверей лава. На стіні барака великий рекламний плакат: «Пийте кока-кола». Плакат, мабуть, єдине, чим відрізняється табір від Дюбуа-Каре. Подвійна дротина загорожа починається зразу ж за баракком. Вечір. На лаві біля барака сидить Т а н я. На її руці висить пальто. Вона похмура й зосереджена, але спокійна. В барак входить а м е р и к а н с ь к и й о ф і ц е р, молодий ще хлопець, який говорить уривчасто і часто безпричинно сміється.

О ф і ц е р. Хелло, дитинко, ну як, заспокоїлась? Правда, у нас тут значно краще, ніж у німецькому концтаборі? Ха-ха. Все-таки, що не кажіть, — американський комфорт.

Т а н я. Не бачу великої різниці.

О ф і ц е р. Ха-ха. Що правда, то правда. Концтабір залишається концтабором. А німці на цій справі собаку з'їли.

Т а н я. І ви у них старанно вчитеся. Мушу вас поздоровити — успіхи вже помітні.

О ф і ц е р. А вам дуже личить, коли ви сердитесь. Як то співають: «У моєї дівчинки є одна малесенька штучка». Правда ж, чудова пісня?

Т а н я. Не знаю, можливо.

О ф і ц е р. А я знаю. І як мені вже тут, в Англії, набридло, скажу вам по секрету. Так хочеться у Францію — от де дівчата...

Т а н я. Може, ви облишите мене з своїми розмовами?

О ф і ц е р. А чому? Невже вам не набридло цілий день сидіти тут на самоті?

Т а н я. Я повторюю — дозвольте мені зв'язатися з польством.

О ф і ц е р. От чого не можу, того не можу. Навпаки. Це вам суворо заборонено. Та я думаю, що вам не слід про це турбуватись. Раз ви потрапили до нас, а не до німців, то, власне кажучи, майбутнє ваше забезпечене. У нас недаром демократія, ха-ха. Навпаки. У німців ви були б уже разів десять биті, а тут навпаки, я, начальник табору, сиджу з вами і розмовляю. Що це ви там накоїли, що вас наказано так щільно охороняти? Просто дивно.

Т а н я. Я повторюю — дозвольте мені зв'язатися з польством.

О ф і ц е р. З цього нічого не вийде. Ха-ха. «У моєї дівчинки є одна малесенька штучка». З цього нічого не вийде. Навпаки — я думаю, що ми дуже скоро вас звідси відправимо. Не можна ж тримати цілий барак для однієї полоненої. Ви справді з Росії, чи це брехня?

Т а н я. Я — радянська громадянка.

О ф і ц е р. От добре, хоч одного більшовика за всю війну побачив. А то б так і повернувся, не побачивши. Було б дуже прикро. Ніби колекціонер автографів без пайбільшої знаменитості. А тепер цю прогалину заповнено. А шшигунка ви чи щось інше — не має ніякого значення.

Т а н я. Я не шшигунка.

О ф і ц е р. А чого ж вас наказали так щільно охороняти? Це так спроста не робиться.

Т а п я. Тут якесь непорозуміння.

О ф і ц е р. А я думаю, що непорозуміння тут немає. Я саме й прийшов вам це сказати. Я хочу попередити вас, щоб ви не намагалися тікати. В другу огорожу вже ввімкнено струм високої напруги. Одного дотику цілком досить для того, щоб... ви самі розумієте. Ха-ха. «У моєї дівчинки є одна малесенька штучка».

Т а н я. Значить, точнісінько так, як у німців?

О ф і ц е р. А чому б і ні? Добрі приклади варто запозичити. Ха-ха. А про непорозуміння ви мені не розкажіть. Ви ж самі, напевно, знали, що вас заарештують.

Т а н я. Я? Знала?

О ф і ц е р. Атож. Ви навіть пальто взяли з собою. Це робить честь вашій завбачливості і табірному досвіду. А то б вам довелося спати просто на соломі. Ха-ха. Ну, я вас попередив. Майте на увазі — дотику, одного дотику цілком досить. Ха-ха. *(Виходить)*.

Т а н я *(довго, майже з жахом дивиться на пальто)*.

Як це могло статися? Невже вона знала? Невже вона для цього й вивела мене з дому? Ні! Не може цього бути! Не може бути. Але для чого ж пальто? І місіс Кросбі дивувалась...

Вбігає кухар у білому фартусі.

Кухар. Ідть вечеряти. Тільки робіть так, як я вам скажу. Не ставайте в чергу з усіма німцями. Зайдіть до мене з другого боку. Я вам шматочок м'яса приготував. Украв у самого начальника табору. Розумісте? Він для вас мусить бути втриє смачніший. Зрозуміли?

Таня. Дякую. Вам можуть бути неприємності через це.

Кухар. Наплювати. Щоб я вас годував так само, як цих клятих джеррі? Та цього ніколи не буде. Раз ви з Росії — значить усе, жодних розмов бути не може. Я скоріше почальника голодним залишу.

Таня. Дякую. А ви не можете подзвонити по телефону, куди я вас попрошу?

Кухар. Не можу. Телефон у начальника в кабінеті. А може, спробувати? Спробую.

Таня. Ось вам телефон. Скажіть тільки — Таня Єгорова в концтаборі № 6.

Кухар. Таня Єгорова в концтаборі № 6.

Таня. Так.

Кухар. Та раз ви з Росії, я для вас усе можу зробити. Ну, я побіг, так не забувайте — з другого боку, з другого боку заходьте, щоб ця німецька шантрапа нічого не помітила. Спробуємо. У вас тут багато друзів, Таню. (*Швидко вибігає*).

За сценою удари в рейку.

Таня. Уже й справді вечеря.

Поволі виходить. Як тільки вона зникає, на сцені з'являються Гібсон і Джен в супроводі офіцера.

Офіцер. Ви можете бути цілком спокійні, містер Гібсон. Всі ваші вказівки виконано, струм високої напруги вже ввімкнено, навіть миша не може втекти з цього табору.

Джен. Німці теж застосовували струм високої напруги, і вона тричі тікала. Раджу вам на це зважити.

Офіцер. Ха-ха. Але то ж німці. Не дивно, що вона їх обдурила. Я не бачив покірніших тварин, ніж ці німці в полоні.

Джен. А я бачила їх на вашому місці.

Гібсон. Так, я думаю, що вони не такі покірні, як може здатися. А вам можу тільки поради́ти пильніше наглядати за полоненою, спробувати зробити їй усі пропозиції і добитися успіху.

Офіцер. О, щодо цього я не маю сумніву. Вона розумна дівчина і сперечатися довго не буде.

Джен. Ідіот.

Офіцер. Ви щось сказали, міс Кросбі?

Джен. Так, нічого, невеличка вправа для пам'яті.

Гібсон. І не забувайте, що за її цілість ви відповідаєте повністю.

Офіцер. Це цілком зрозуміло, містер Гібсон. Не варто мене навіть попереджати.

Джен. Я хочу побачити її, містер Гібсон.

Гібсон. Дивне бажання. Невже ви хочете з нею розмовляти?

Джен. Ні. Але я хочу на власні очі впевнитися, що помилки немає, що це саме вона, інакше я не матиму спокою. Де вона зараз?

Офіцер. Всі пішли на вечерю, але скоро повернуться. Коли ви вийдете за огорожу, з того боку, то, безперечно, зможете її побачити трохи згодом і уникнути розмови з нею. Вона цілий день просиділа тут на лаві. Прошу пройти сюди, ви зможете вийти цим ходом і перекопатися самі. Будьте спокійні — звідси втекти неможливо.

Джен. Вона тричі тікала з німецьких таборів.

Розмовляючи, виходять.
На сцену виходить Таня.

Таня. Я все одно знайду спосіб, як повідомити.

Входить офіцер.

Ви знову чогось хочете від мене?

Офіцер. Так, коротенька ділова розмова. Присядьте на хвилинку. *(Офіцер і Таня сідають поруч на лаві)*. Отут вам треба розписатись.

Таня. А може, ви мені дозволите глянути, під чим я підписуюсь?

Офіцер. Це не має ніякого значення. Ха-ха. Хіба ви читаєте англійською мовою? Так? Тоді прошу, читайте.

Таня *(читає)*. «В зв'язку з розбіжністю політичних поглядів не хочу більше повертатися до Радянського Союзу. Прошу взяти мене під захист американської демокра-

тії, бо боюсь переслідувань з політичних мотивів. Прошу забезпечити мені всі свободи, гарантовані американською конституцією...» Ви що? Ви розумієте, що ви мені пропонуєте?

О ф і ц е р. Ха-ха! Звичайно. Треба бути божевільною, щоб не погодитись.

Т а н я. Я ніколи в житті цього не зроблю!

О ф і ц е р. Дивно. Чому?

Т а н я. Тому, що я радянська громадянка. Офіцер Радянської Армії.

О ф і ц е р. Усе це ви втратили в німецькому полоні. Ви тепер військовополонена. Про вас усі забули. Ви — людина без вітчизни. Вам пропонують Америку, вам пропонують цілий світ, а ви ще сперечаетесь.

Т а н я. Замовкніть! Вітчизна мене не забула. Я воювала комуністкою, житиму і вмру комуністкою. І ви можете більше не звертатись до мене з своїми ганебними пропозиціями. (*Рве папір на дрібненькі клатки*). Не виїде!

О ф і ц е р. Зовсім даремно ви нервуйте. Вам це нічого нічого не допоможе. Підпишете ви папірця чи ні — однаково. Завтра ми доповімо вашому консулу, що ви відмовились повернутися на свою батьківщину в зв'язку з розбіжністю політичних поглядів. Ха-ха! А зважаючи на ваше перебування в американському концтаборі, американська конституція мусить взяти вас під свій захист. Там саме є спеціальна стаття для таких випадків. До того ж у нас є багато колоній, де людина більше двох місяців не живе...

Т а н я (*встає з лави*). Нам більше ні про що розмовляти. (*Різко повертається й зупиняється вражена*).

За огорожею проходять Г і б с о н і Д ж е н. Джен дивиться просто на Таню, але враження таке, що вона не бачить нікого.

Гібсон іде цілком байдуже. Вони помалу проходять мимо.

Т а н я (*тихо*). Джен! (*Голосніше*). Джен!

Джен і Гібсон ідуть так же спокійно, немовби нічого не чуючи.

(*Кричить гнівно і впевнено*). Чекай мене в гості, Джен!

Джен ледве помітно здригається, але зразу ж оволодіває собою. Офіцер відходить. Таня стоїть на сцені самотня. Здалеку наростає тихе загрозливе гудіння.

Т а н я. Значить, правда. Значить, вона знала все і тепер прийшла подивитися.

Входить к у х а р.

К у х а р. Таню, вам звідси треба фіть... тікати.

Т а н я. Ви дзвонили в посольство?

К у х а р. Ще ні. Можна тільки вночі. А завтра вас відправлять в колонії. Це жах, Таню. Цей приїжджий наказав нашому начальникові негайно відправити вас. Я сам чув. Тікайте.

Т а н я. Але як?

К у х а р. Чекайте повітряної тривоги. Вони тут часто бувають. Як тільки почуєте сирену — сміливо йдіть під дротяну загорожу. Я вже домовився з електриком — струм вимкнуть на три хвилини. У вас тут багато друзів, Таню. (*Гудіння дужчає*). Рятуйтеся хто може! Зараз бомбити будуть. (*Швидко тікає*).

Т а н я. Ну, містер Гібсон, — не всі в Америці у ваших руках.

Гудіння дужчає, за сценою галас, калатання в рейку. Через сцену пробігають у повному безладді американські солдати, офіцери. Тільки Таня стоїть нерухомо серед усіх цих переляканих людей. Десь недалеко глухий удар. Таня робить крок до огорожі. Гудіння переходить у завивання. Чути тонкий крик: «Повітря! Повітря! Тривога! Повітря!» Гудіння наростає. Завіса закриває Таню.

З а в і с а

КАРТИНА П'ЯТА

Зимовий сад у будинку Кросбі. Вечір того самого дня. На сцені Джен, Гібсон, подружжя Кросбі. Всі немовби чимсь знервовані, в усякому разі, відчувається велике напруження. Ніхто не дивиться один одному в вічі.

Г і б с о н (*дуже спокійно, тоном наказу*). А вам, Кросбі, завтра доведеться зв'язатися з радянським посольством і повідомити, що Таня Єгорова покинула ваш будинок і зникла в невідомому напрямі.

А р т у р. Це так неприємно. Може, ви допоможете мені, Гібсон?

Г і б с о н. Ні, це зробите саме ви. Тут сперечатись нема чого. Ви господар будинку і мусите турбуватися про своїх гостей.

Е н н. Воістину.

А р т у р. Недоречно зауваження, Енн. Бачите, Гібсон, мабуть, слід було б написати те, що ви мені кажете. Я дуже боюся збитись, щось наплутати, нарешті я можу зіпсувати всю справу якимсь недоречним словом. Я так мало придатний для дипломатичних переговорів. Було б дуже добре просто написати туди, не наражаючись на таку небезпеку.

Г і б с о н. Значить, ви боїтеся йти в радянське посольство, Кросбі?

А р т у р. Одверто кажучи, я ніколи не відчував приємності від зустрічі з цими людьми. Вони якісь занадто простолінійні і завжди ставлять саме ті запитання, яких би хотілось уникнути. Ні, не примушуйте мене йти туди. Треба придумати якийсь інший спосіб.

Г і б с о н. Так, я бачу, що й справді треба щось придумати. Очевидно, доведеться написати листа, коли ви так боїтеся радянських запитань.

Е н н. Можна подумати, що ви їх не боїтеся, містер Гібсон.

Г і б с о н. В даному разі вони мені нічим не загрожують, але коли хтось із радянського посольства з'явиться сюди, то розмову прошу дозволити провадити мені самому, бо Кросбі до такої справи непридатний, хоч і мусив би сам, як господар будинку, приймати гостей. Що ж, доведеться його замінити на цей час.

З шумом розчиняються двері, на порозі з'являється Крауфорд у супроводі Антоні Стафорда — того самого офіцера, який звільнив Таню й Джен із табору Дюбуа-Каре. Ліва рука у нього на перев'язі, він іде помалу, шкутильгаючи. Стафорд дуже змінився, весь час він тривожно оглядається, неначе шукаючи когось або чекаючи удару. Він у цивільному одязі.

Р а л ь ф. Ви тільки подивіться, кого я зустрів! Зустрів біля самого нашого дому. Проходить і навіть не зупиняється, наче зовсім не знайомий. Це нечувана гордість, Стафорд. Чому ви не зайшли раніше?

С т а ф о р д. Добрий вечір, місіс Кросбі. Добрий вечір, Джен. Як ви поживаєте, містер Кросбі? Радий з вами познайомитись, містер...

Г і б с о н. Мене звуть Сем Гібсон.

Р а л ь ф. Це він звільнив Джен і Таню із Дюбуа-Каре.

С т а ф о р д. Містер Сем Гібсон. Ви знаєте, у нас в Англії дуже затишно й спокійно. Я так відвик від тиші й спокою. Звикаю потроху до становища цивільної людини.

Р а л ь ф. Але чому ви не зайшли раніше?

С т а ф ф о р д. Я не поспішав, Ральф. Я якось дивно почувую себе на землі. Мене трохи поранило, а головним чином сильно контузило, і у мене весь час таке враження, ніби земля хитається під моїми ногами. Цього проклятого Рігена ми не забудемо ніколи.

Е н п. Рігена?

С т а ф ф о р д. Так, Рігена. Чому вас це здивувало?

А р т у р. У нас останнім часом було багато розмов про це місто.

С т а ф ф о р д. Так, про нього справді варто поговорити. Дивуюсь тільки, як швидко все це стало відомо вам. Цього міста багато хто не забуде до смерті, а багато хто вже ніколи не зможе згадати. Для мене ж назва його звучить як похоронний дзвін. Прокляте місто!

Е н п. Але що ж там трапилось, Антоні?

С т а ф ф о р д. О, там багато чого трапилось. Треба бути великим майстром, щоб усе це розказати. Коли дозволите, я розкажу, хоч я й не великий майстер.

А р т у р. Ми слухасмо вас з нетерпінням, містер Стаффорд.

С т а ф ф о р д. Історія коротко зводиться до того, що ми після бою у Франції знову павантажились на літаки і знову висадились, але на цей раз уже в Німеччині. Дуже вдало розрахована була у нас десантна операція. Добре, організовано, всі моментально зібрались разом, краще й бажати не треба. Було вирішено, що ми займемо цей самий Ріген, закріпимося в ньому, зробимо його своїм опорним пунктом, а звідти вже рушимо далі, головним чином на захід, на з'єднання з нашими танками. На всіх картах і за даними авіаційної розвідки цей Ріген зовсім незначне містечко. Високі штаби заборонили навіть бомбити його, мовляв, об'єкт не вартий уваги. Як це могло трапитись, досі не можу зрозуміти. А в дійсності виявилось, що німці зробили це місто своїм справжнім арсеналом.

А р т у р. Який жах!

С т а ф ф о р д. Ми тільки сунулись у цей Ріген, будь він проклятий на землі й на небі, як на нас рушили танки. Боже мій, скільки їх там було! І, замість того щоб наступати, ми засіли в якомусь селі, організували там глуху кругову оборону й сиділи, як миші в пастці, поки до нас не прорвались танкісти і не врятували нас.

Р а л ь ф. Все-таки встигли танкісти?

С т а ф ф о р д. Так. Встигли в могилу. Полягло їх коло того проклятого Рігена дуже багато. І куди наша авіація

раніше дивилась, зрозуміти не можу ніяк! (Довга пауза).
Розстріляв би...

Г і б с о н. Але Ріген цілий?

Входить слуга.

С л у г а. Приїхали офіцери з російського посольства.
А р т у р. Майор?

Г і б с о н. Спокійно, Кросбі. З ними говоритиму я.

А р т у р. Дякую, Сем.

Е н н. Попросіть росіян...

Г і б с о н. Попросіть росіян у вітальню!

Поворот слени. Вітальня. Слуга пропускає у вітальню Маркова, лейтенанта і кореспондента в цивільному. Двері за слугою безшумно зачиняються.

К о р е с п о н д е н т. Одного не можу зрозуміти, товаришу Марков, як ви могли залишити Таню в цьому домі, де завжди може трапитись провокація?

М а р к о в. А ви поставте себе на моє місце, Сергію Петровичу. До мене щодня приходять десятки людей, які називають себе радянськими громадянами. Переважна більшість їх справді радянські громадяни, вигнані силоміць німцями, але є якась частка підсланих шпигунів. Мій обов'язок — розібратися. Невже я мушу кожному вірити на слово? А може, це звичайнісінька шпигунка, яку підіслали, бажаючи переправити в Радянський Союз або поселити серед радянських громадян. Такі випадки бувають. А у Тані в розповіді була одна неточність, яка примусила мене дуже насторожитися.

К о р е с п о н д е н т. Яка неточність?

М а р к о в. Таня сказала, немовби англіїці випустили полонених із Дюбуа-Каре, а я точно знав, що це неправда. Тепер уже все це ясно. Таня не брехала. Її просто одурили — пообіцяли і не випустили. За дві хвилини, Сергію Петровичу, ви почуєте дуже цікаві речі. Таке трапляється не кожен день навіть у житті кореспондентів центральних газет. Слухайте уважно.

К о р е с п о н д е н т. А що, як вийде такий лисий джентльмен у підтяжках і скаже: відчалюйте, товаришу Марков. Чорт його знає, куди забігло ваше дівчисько...

М а р к о в. Ви їх погано знаєте. Він почне виправдуватися і, напевно, розкаже багато цікавого. Правильно, Степанов?

Степанов. Не маю сумніву. Коли накажете...

Марков. Я дам знати. Спокійно.

За дверима шум. Входять Артур і Енн Кросбі, Гібсон, Джен, Ральф і Стафорд.

Марков. Добрий вечір. Сподіваюсь, я не дуже потурбував вас своїм несподіваним візитом, місіс Кросбі? Це мої і Танині друзі. *(Загальний поклін)*. Шкодую, що приїхав так пізно, але в мене до товаришки Єгорової невідкладна справа і зволікати з нею я не міг.

Енн. Ми, як завжди, раді бачити вас у нашому домі, містер Марков. Це мій чоловік, моя дочка, це наші гості.

Марков вклоняється.

Ми всі дуже раді бачити вас, містер Марков.

Артур. Моя дружина так багато розповідала мені про ваш перший візит. Шкода, що нам не пощастило познайомитись раніше.

Марков. Мене дуже тішить, що у товаришки Єгорової в Англії відразу знайшлися такі хороші друзі. Але також мушу вас розчарувати — Таня Єгорова проводить у вашому домі, в вашій гостинній сім'ї буквально останні хвилини. Чи не можна її попросити сюди?

Гібсон. Боюсь, містер Марков, що нам доведеться вас ще більше розчарувати.

Марков. Що ви цим хочете сказати?

Артур. Ми можемо вам співчувати, містер Марков, але Тані немає в цьому будинку.

Марков. Це дуже дивно. Де ж вона?

Гібсон *(сідає в крісло, ніби збирається довго розповідати)*. Справа дуже проста, містер Марков, я можу її з'ясувати вам повністю, бо саме перед тим, як зникнути з цього дому, Таня радилась зі мною. Я зрозумів її так, що вона боїться повернутись до Радянського Союзу, бо не певна за свою свободу, більше того, навіть за своє життя. Виявилось, що в неї є принципове розходження з системою, яка існує в Радянському Союзі. Виявилось, що її особисту свободу в вашій країні не гарантовано. Дізнавшись про Танине жахливе становище, я порадив їй вдатися до влади, розповісти про ситуацію, яка створилась у неї, і віддати себе під захист...

Пауза.

Марков *(стримуючи поглядом порив кореспонден-
та)*. Давно це трапилось?

Джен. Таня пішла від нас учора ввечері.

Гібсон. Залишається тільки пошкодувати, що ваша країна не може забезпечити своїм громадянам свободи і душевного спокою, раз їм доводиться шукати захисту у справжніх і непохитних американських свобод.

Марков. А може, ви все-таки скажете мені, де Таня? Вона радянська громадянка, і я маю право говорити з нею.

Різкий дзвінок телефону. Кросбі знімає трубку, обзивається і довго слухає, потім устав з свого місця і, навіть не вішаючи трубки, побожно повагом хреститься.

Артур. Боже, прости її і даруй щастя в царстві своєму.

Джен. Що трапилось?

Артур. Сьогодні вночі під час повітряного палюту німців від розриву бомби загинула наша Таня. Німець скинув бомбу точно на бар... на будинок, в якому вона жила. Не пощастило знайти навіть її тіла. Боже, який жах! Я мушу висловити вам своє найглибше співчуття, містер Марков, і, сподіваюсь, до мене приєднаються всі присутні.

Всі схиляють голови.

Джен. Я дуже співчуваю вам, містер Марков. Ви знаєте, ким для мене була Таня. Я не можу повірити, що вона загинула. Це таке горе, таке горе... Я ніколи не втручаюсь у політику, але Таня не послухалась мене і пішла з нашого дому. А тепер вона загинула, загинула...

Гібсон. Свобода, свобода! Чого тільки не зробиш, щоб мати змогу користуватися нею.

Марков. Воістину. *(Підходить до ад'юганта, той виходить)*. Воістину. Отже, мені здається, нам треба підвести деякі підсумки. Мені треба скласти звіт перед своїм начальником, і тільки ця необхідність примушує мене поставити вам деякі запитання. Значить, Таня покинула цей будинок цілком добровільно, наскільки я вас зрозумів? *(Виймає блокнот і обводить поглядом усіх присутніх, слідом за цим лунають відповіді)*.

Гібсон. Звичайно, добровільно.

Артур. Цілком добровільно.

Джен. Я навіть умовляла її залишитись.

С т а ф ф о р д. Я тут гість, не знаю.

Р а л ь ф. Я навіть радив їй поговорити з вами про це.

Е п н. Ви вже чули всі відповіді.

М а р к о в. Дякую. І свій вчинок вона пояснила небажанням повернутись до Радянського Союзу?

Г і б с о н. Звичайно. На її місці я теж не повернувся б.

А р т у р. Я навіть застерігав її від цього вчинку.

М а р к о в. І з вашого дому Таня пішла в другий дім, звідки при бажанні могла подзвонити в радянське посольство? Чи не правда?

Г і б с о н. Дивне запитання. Звичайно.

А р т у р. В Англії досить телефонів.

Д ж е н. Але Таня просила не говорити, куди вона піде.

Р а л ь ф. От тільки будинок вона вибрала трохи невдало.

М а р к о в. От, власне кажучи, і все, про що я хотів довідатися. Само собою зрозуміло, що свідчень таких кришталево чесних людей, як містер Гібсон і вся сім'я Кросбі, для мене цілком досить. Все це я доповім своєму урядові. Треба, щоб у Москві знали, що ніяких утисків колишні радянські військовополонені в Англії не знають, що тут їх ніхто не виводить з дому, не віддає в руки патрулів, не садовить на джип, не везе в концтабір і вже напевне не пропонує зрадити свою вітчизну.

Е п н. Я не розумію, про що ви говорите, містер Марков.

М а р к о в. Я просто переказую вам тези моєї майбутньої доповіді.

Г і б с о н. А вони пас зовсім не цікавлять.

М а р к о в. Даремно. Зараз децю можна було б ще змінити, а за мить буде пізно.

Г і б с о н. Це що, погроза?

М а р к о в. Ні, дружнє побажання.

Д ж е н. Боже, яке нещастя, що Таня сама не може вам усього розповісти. Коли б я могла з нею зараз поговорити...

М а р к о в. Я можу вам допомогти.

Р а л ь ф. Ви можете викликати духів?

М а р к о в. Навіщо духів? Людей. (*Швидко робить крок до дверей, розкриває їх*).

В двері входить Т а н я в новенькій формі лейтенанта ВПС.

Т а н я. Ну от я й прийшла, Джен.

Гібсон. Але нас повідомили, що ви загинули від німецької бомби.

Таня. Я тричі тікала з німецьких концтаборів. А з вашого табору втекти було не важче.

Джен. Я ж казала.

Гібсон. Падлюка!

Марков. Кого ви маєте на увазі, містер Гібсон?

Гібсон. Начальника концтабору і всіх його дармоїдів.

Марков. Значить, все-таки концтабору? Тепер підведемо підсумки моєї доповіді. Отже, Таню, ви цілком добровільно пішли з цього дому (*обводить усіх поглядом*) в зв'язку з незгодою повернутися в Радянський Союз. І потрапили в чудовий будинок. Назва цього чудового будинку — концентраційний табір номер шість.

Енн. Це нестерпно.

Марков. П'ятеро свідків усе це публічно засвідчили. Моя доповідь ґрунтуватиметься на свідченнях кришталево чесних людей. Ну, признаюсь, давно вже я не робив такої доповіді.

Гібсон. Ви можете робити яку завгодно доповідь, але радіти ще рано. Таня вийшла з одного концтабору, щоб потрапити в другий.

Марков. Справді? Ви маєте такі відомості, містер Гібсон? Мушу вас розчарувати — Таню вже ніхто не посадить у концтабір. Про це вже подбаємо ми — Радянська держава. Досі щодо Таниних друзів ми були занадто довірливі, тепер ми дечого навчилися. І мушу вам сказати — я роблю це з величезним задоволенням — що це вже не просто Таня, а лейтенант Військово-Повітряних Сил Радянського Союзу товаришка Єгорова. Я вже одержав наказ про відновлення її в усіх правах і призначення в авіаційний полк. Наша Таня знову літатиме, знову битиметься за перемогу, але ціну дружби вона знатиме тепер трохи краще.

Гібсон. Не може бути. Це провокація.

Марков. Може бути. В Москві не забувають нікого.

Гібсон. І все-таки раз вона втекла з концтабору, ми мусимо повідомити про це владу.

Артур. Що ви кажете, Гібсон!

Марков. Можете про це вже не турбуватись. Може, з беззахисною дівчиною і можна було робити якісь брудні комбінації, але з лейтенантом Єгоровою не трапиться нічого подібного.

Стаффорд (*підходить до Тані*). Ви не впізнали мене. Я Антоні Стаффорд. Пригадуєте — я звільнив вас із Дюбуа-Каре. Оскільки я розумію, вам довелося скуштувати не тільки німецької гостинності.

Таня простягає руку.

Марков. Містер Стаффорд обдурив вас, Таню, він не звільнив полонених із Дюбуа-Каре.

Таня опускає руку.

Стаффорд. Ви маєте рацію, містер Марков. З того часу я багато що взнав, багато чого навчився. Брехати мені вже набридло. Слухати брехню про радянських людей набридло ще більше. Я ніколи вже не прийду в цей дім, тому треба розповісти все.

Енн. Розповідайте, розповідайте, я чекаю.

Стаффорд. Біля проклятого міста Ріген з нами був капітан Генрі Кросбі.

Артур. Кажіть, що з ним?

Стаффорд. Він загинув.

Енн. Кара, страшна кара господня впала на цей дім, на всю нашу сім'ю. (*Затуляє обличчя руками і застигає в цій позі*).

Артур. Так, Гібсон. Щось страшне скоїлося там, в Європі.

Гібсон. На війні як на війні, Кросбі, без жертв не буває.

Стаффорд (*до Тані*). І ще одно — я хочу, щоб ви знали: мені не по дорозі з людьми, які посадили вас у концтабір. Але знайте — в Англії, в Америці, в усьому світі у вас багато друзів. (*Йому ніхто не відповідає, і він по-малу йде до дверей. Проходячи повз Маркова, віддає честь по-англійському, витягуючи руку вперед*).

Гібсон (*наздоганяє Стаффорда біля самих дверей*). Одне ділове запитання, містер Стаффорд, — наші війська уже взяли Ріген?

Стаффорд. Ні. (*Виходить*).

Гібсон. Значить, треба ще про дещо потурбуватись.

Таня. Ну, про заводи в Рігені потурбуємось тепер ми.

Гібсон. Ви? (*Сідає на стілець*).

Кореспондент. Так. Добра буде у мене стаття.

Марков. Таню, нам уже час...

Т а н я. Місіс Кросбі, я знаю, горе ваше невтішне, і я не збираюсь вас утішати. Одне тільки можу вам сказати — ми, радянські люди, все доведемо до кінця, яка б підлота не зустрівася нам на шляху. Прощайте, місіс Кросбі.

Е н н. Прощайте, Таню, я часто згадуватиму вас.

Т а н я. Прощайте, Ральф. Всього найкращого, містер Кросбі. Прощайте, хазяїне Гібсон.

Г і б с о н. Прощайте.

Хвилинна пауза. Таня повертається і йде до дверей. Гібсон, нахиливши голову, робить рух, ніби хоче кинутися за нею слідом, але зупиняється, зустрівши спокійний погляд непорушного Маркова.

М а р к о в. Прощайте, панове. *(Вклоняється, надіває кашкет)*.

Г і б с о н. До побачення, містер Марков, до приємного побачення.

М а р к о в *(зупиняється й каже, подумавши якусь мить)*. До побачення. Тільки навряд, щоб побачення зі мною було для вас приємним. *(Бере під козирок і пильно дивиться на Гібсона)*.

З а в і с а

ОСТАННІЙ ВЕЧІР

*П'єса на чотири дії,
сім картин*

ДІЙОВІ ОСОБИ

Капітан Корольов, 28 років.
Сержант Саможук, 25 років.
Ріхард Галле, 52 роки.
Магда Таубе, 30 років.
Карл Таубе, 40 років.
Ервін Бреннер, 36 років.
Якоб Вінтер, 50 років.
Марія Шнайдер, 30 років.
Еріка Мюллер, 36 років.
Генерал Конвей, 45 років.
Майор Тільден, 40 років.
Йоганн Вурст, 40 років.
Фрау Вурст, 35 років.
Крукке, 38 років.
Сержант Рой, 28 років.
Солдат, 25 років.

Дія відбувається у 1943—1945 роках у Німеччині.

ДІЯ ПЕРША

КАРТИНА ПЕРША

Кімната у квартирі Ріхарда Галле. Бідне умеблювання. Дуже чисто. Передвечірній час. На столі тарілки. Магда Таубе збирає стіл до обіду. Карл Таубе сидить при вікні.

Карл. Знову спізнюється твій батько.

Магда. Так.

Карл. Він стає дуже неакуратним.

Магда. Він скоро прийде.

Карл. Я сподіваюсь. І вже в усякому разі, коли він не з'явиться через три хвилини, ми сядемо до столу.

Магда. Батько дуже гнівається, коли ми без нього сідаємо до столу. Адже ти теж це знаєш. Я гадаю, краще почекати. Де він затримався?..

Карл. Їжа найкраще засвоюється організмом тоді, коли сприймається у точно визначений час.

Магда. Я чула це вже багато разів.

Карл. А до того ж я можу спізнитися на зміпу.

Магда. Батько скоро прийде, ти не спізнишся.

Карл. Що у нас на обід?

Магда. Все те ж. Суп і картопля. Тихше, здається, ось він іде...

Карл. Ні, це тобі почулося. Та-ак. Суп і картопля. Не дуже розкішно годує нас дорогий фюрер.

Магда. Тихше, Карле!

Карл. А чого тихше? Я у своєму домі? Хто мене почув? І так вже цілими днями мовчу, можна хоч вдома поговорити? Чи не можна?

Магда. Ні-ні, звичайно, можна. Тихше, ось він, здається, вже йде.

Карл. Здається, здається! Обридло!

Магда. Та ні, ось він вже й справді йде.

Прочинилися двері, зайшов Ріхард Галле.

Ріхард. Під три чорти! Хто поставив кошика у сінях? Ніколи не можете все поприбирати як слід!

Карл. Пробачте, батьку, але кошик стоїть у передпокої вже кілька років.

Ріхард. Це значить, що тут вже давно безладдя. Ти ще молодий, щоб робити мені зауваження! Магдо, рушника!

Магда. Він висить на гвіздку, як завжди.

Ріхард. Немає тут ніякого рушника.

Магда. Ось він, батьку.

Ріхард. Добре. *(Вийшов)*.

Магда. Що це з ним сьогодні?

Карл. Нічого особливого. Старіє, бурчить, скоро стане зовсім нестерпним.

Магда. Ні, це щось інше. Нічого не трапалося на заводі?

Карл. Що може трапитися у нашій третій імперії?

Ріхард *(заходить)*. Готовий обід?

Магда. Ми чекаємо тебе. Сідай, батьку. Прошу, Карле.

Усі сідають до столу.

Ріхард. Знову суп несолоний.

Магда. От сіль, батьку.

Ріхард. Сам знаю. Не треба.

Магда. Що трапалося, батьку?

Ріхард. Що трапалося? Де трапалося? Зі мною? Нічого зі мною не трапалося. Задаєш якісь дурні запитання. Ну, чого це тобі здалося? Що зі мною могло трапитися?

Магда. Я не знаю, батьку, мені здалося...

Ріхард. Надалі хай тобі не здається! Принеси солі.

Карл. Вона стоїть перед вами.

Ріхард. Правда. *(Пауза)*. Що зі мною могло трапитися?

Магда. Я не знаю, батьку.

Ріхард. Ти ще з дитинства відзначалася здатністю задавати силу-силенну дурних запитань. Давай друге.

Магда виходить.

Карл. Ви читали газети, батьку?

Ріхард. Ні.

Карл. Наші на сході знову відступили.

Ріхард. Мені це абсолютно байдуже.

Заходить Магда.

Магда. Сьогодні знову картопля, батьку.

Ріхард. Подякуй за те, що є картопля.

Карл. Дуже смачно.

Ріхард. Я не говорив, ніби це несмачно. *(Доїв, підвівсья)*. Дякую.

Магда. На здоров'я.

Карл. На здоров'я. *(Встав)*. Спасибі.

Ріхард. Сьогодні на другу зміну?

Карл. Так, мені вже час.

Ріхард. Хто у тебе там штабелі брукхту розбирає? Старі штабелі?

Карл. Усіх не пригадую. Вінтер... у першу зміну були Бреннер і ви. А чому ви запитали?

Ріхард. Так... просто хотів знати. Тобі вже час. Іди.

Карл. До побачення, Магдо. *(Підійшов, поцілував її)*. Прийду пізно. *(Вийшов)*.

Ріхард. Глюкауф.

Магда тим часом прибирає зі столу.

Я хочу знати, коли ти, нарешті, перестанеш задавати дурні запитання?

Магда. Про що ти?

Ріхард. Все про те ж. Запам'ятай на все життя — перед тим, як щось запитати, треба подумати.

Магда. Добре, батьку.

Пауза.

Ріхард. Ти знаєш Бреннера?

Магда. Ервіна? Звичайно. Адже він в нашому будинку живе.

Ріхард. Мене не цікавить, де він живе. Як ти гадаєш, це чесна людина?

Магда. На мою думку — так.

Ріхард. На твою думку, на твою думку!

Магда. Чому ти запитуєш про нього? Чого ти сердишся?

Ріхард. Не говори дурниць.

Пауза.

Магда. Батьку, що трапилося?

Ріхард. Нічого! Зрозуміла ти? Нічого! І не смій мене більше запитувати.

Магда. Добре, я не буду.

Пауза.

Ріхард. Образилася?

Магда. Ні. Але мені тільки здається, що я маю право на твою довіру.

Довга пауза, Ріхард встав, пройшовся, знову сів.

Ріхард. Ну, йди до мене.

Магда мовчки підійшла.

Ти не зовсім помилилася, Магдо, бачиш ти, сьогодні... хоча ні, тобі знати про такі діла не слід...

Магда. Тоді їй говорити не треба.

Ріхард. Добре. Я тобі розповім. Ти, мабуть, єдина людина на світі, якій я можу спокійно все це сказати.

Магда. Мені страшно, батьку.

Ріхард. Нічого, слухай. Тобі піколи не доводилося зустрічатися з людиною, зустріч з якою раніше здавалася цілком неможливою?

Магда. Ні.

Ріхард. А мені сьогодні довелося пережити саме таку зустріч. І зараз, Магдо, в душі моїй справжня буря. Людина ця в біді, їй загрожує смертельна небезпека, а як їй допомогти — не знаю. Мені страшно подумати, що буде, коли хтось довідається про нашу зустріч. Ти розумієш, Магдо — це певна смерть.

Магда. Батьку, не треба. Не говори мені нічого!

Ріхард. Чекай, тепер вже не розповісти я не можу. Дай мені договорити. Може, я сам краще зрозумію свої думки, може, вірніше вирішу, що мені треба робити. В житті інколи буває так, що все хороше в твоїй уяві пов'язане з якоюсь одною людиною. Ти навіть не припускаєш думки, що можеш зустріти її, і мрії починають здаватися нездійсненними, а бажання фантастичними, і раптом ця людина з'являється перед тобою і тобі стає до болю соромно, що ти так мало про неї думав. І тоді в душі починається буря... і радісно... і страшно... Страшно до того, що аж серце завмирає, коли подумаєш про небезпеку, про смерть... І радісно тому, що сьогодні, вперше за довгі роки, я почуваю себе людиною...

Магда. Хто він, батьку?

Ріхард. Сьогодні до нас на шихтовий двір привезли на перетошлювання броньові плити. Це корпуси танків, спалених на сході. І от...

Магда. Я слухаю, батьку.

Ріхард. І от серед них я побачив людину. Ти не подумай, мені не привиділося... Він стояв трохи похилившись набік, ніби на мить сперся на розбитий танк та й застиг так назавжди. Чавунний, він здавався мені живим... Мені захотілося підійти до цього пам'ятника, привезеного зі сходу, потиснути йому руку й сказати: здрастуйте, Володимир Ілліч Ленін!

Магда (*опустилася перед Ріхардом на коліна*). Батьку, закликаю тебе моїм життям, моїм здоров'ям, моїм щастям, закликаю тебе усім святим, забудь про цю зустріч! Адже коли хтось знає, хтось почує це ім'я — наше життя закінчене. Це гестапо, коштабір, смерть! Благаю тебе, забудь те місце, де ти бачив пам'ятника! Не думай про нього. Хай мище тебе ця небезпека!

Ріхард. Встань, Магдо!

Магда. Я не встану, доки ти не пообіцяєш мені...

Ріхард. Що? Відмовитися?

Магда. Я не прошу відмовлятися. Просто не думай про нього. Дозволь іншим зробити з цим пам'ятником все, що треба. Я люблю тебе, батьку! Зрозумій, ти зараз ідеш по вістрію ножа. Ще один крок, ще одна хвилинка — і ти впадеш.

Ріхард. Встань.

Магда підводиться.

Ти говориш, що любиш мене. А сама будеш мене ненавидіти, коли я зраджу пам'ять...

Магда. Батьку, цього не буде! Я забуду цей день раз назавжди і ніколи жодним словом, жодною думкою не нагадаю тобі...

Ріхард. Значить, по-твоєму, можна...

Магда. Зрозумій, це ж не жива людина. Це пам'ятник, мертвий, холодний.

Ріхард. Для мене, Магдо, це Ленін.

Магда. Батьку, опам'ятайся! У гестапо всюди є очі й вуха! Хто ще бачив пам'ятника? Може, не все втрачене!

Ріхард. Більше не бачив ніхто.

Магда. От і чудесно...

Ріхард. Правда, недалечко від мене працював цей Ервін Бреннер, але він, здається, нічого не бачив.

Магда. От і чудесно! Значить, ніхто не може на тебе донести!

Ріхард. Зараз — ніхто.

Магда. Чому зараз? Ти хочеш...

Ріхард. Я хочу врятувати пам'ятника. Мені самому це зробити несила. Я запросив Якоба Вінтера, Марію Шнайдер і Еріку Мюллер зайти сьогодні до нас...

Магда. А-а-а! Ти розповів їм усе? Батьку, ми загинули!

Ріхард. Візьми себе в руки, Магдо. Я нічого їм не сказав...

Магда. Марія Шнайдер! Боже! Вона грає в ресторані! Завтра про цього пам'ятника знатиме гестапо, нас усіх у в'язницю і на шибеницю!

Ріхард. Я запросив їх тільки для того, щоб взнати, чи можна довірити їм таку таємницю. Але перед тим я хотів би знати, чи правильно зробив, звіривши цю таємницю власній дочці?

Магда. Батьку, ти думаєш...

Ріхард. Я нічого не думаю. Я тільки хочу знати, чи здатна ти взяти себе в руки і допомогти нам у цій великій справі? Чи здатна ти подолати жах і перемогти небезпеку? Я знаю — це дуже небезпечно і страшно, а тому не примушую тебе. Коли немає в тобі такої сили — іди! Сьогодні ввечері ми попередимо Карла, а завтра ти поїдеш до дядька Йоганна у Мюнхен. Там тобі нічого не треба буде робити. Тільки мовчати, а я думаю, мовчати ти зможеш.

Магда. І кожну хвилину думати про те, що тебе вже заарештували і везуть до гестапо? Це неможливо! Батьку, давай поїдемо разом!

Ріхард. Ти знову починаєш говорити дурниці?

Стук у двері.

Магда. Гестапо?

Ріхард. Чому? Мабуть, хтось із моїх гостей. Відчини.

Магда відчиняє двері. Заходять Вурст і фрау Вурст.

Вурст. Добрий вечір, гер Галле, добрий вечір, Магдо.
Фрау Вурст. Добрий вечір, моя люба, добрий вечір, Галле.

Ріхард. Здрастуйте.

Вурст. Ви, звичайно, не очікували на наші відвідини, а ми принесли вам дуже хороші вісті.

Фрау Вурст. Люба моя Магдо, я завжди почувала до вас незбагненну приязнь. На знак цього почуття прошу прийняти від мене оцей малесенький подарунок — портрет нашого дорогого фіурера.

Магда. Дякую.

Вурст. Але ви ніби зовсім не радієте такому подарункові? У вас стомлений і стривожений вигляд. Чи ви не хворі? Чи не трапилося чогось у вашому сімействі?

Магда. У нас все благополучно. Я дуже рада подарункові.

Фрау Вурст. А ви як поживаєте, гер Галле?

Ріхард. Дякую. Добре.

Вурст. Все там же таки? На шихтному?

Ріхард. Так, усе на шихтному.

Фрау Вурст. А скажіть, багато розбитих танків тепер прибуває з фронту?

Ріхард. Інколи приходять.

Фрау Вурст. А скажіть, це німецькі танки, чи інколи трапляються і російські?

Вурст. Ти ставиш дивні запитання, моя люба. У наших танків найміцніша броня, її не можна ні розбити, ні спалити. Звичайно, це бувають тільки російські танки.

Ріхард. Ну, звичайно, тільки російські.

Фрау Вурст. Як це інтересно. Як добре, що у нашого фіурера такі міцні танки.

Ріхард. Так.

Вурст. У вас чудесний приймач, гер Галле, ви давно його придбали?

Магда. Це мій весільний подарунок.

Вурст. Як зворушливо.

Ріхард. Але слухати нічого, крім Берліна, не можна. Ручка настройки опечатана.

Фрау Вурст. Хочете, я навчу вас налаштовувати приймача, не чіпаючи ручки?

Ріхард. Я людина дисциплінована, фрау Вурст. Коли гестапо опечатало ручку, значить, так і треба. І слухати мені нічого іншого, крім Берліна, не слід.

Вурст. Відмінно сказано, гер Галле, відмінно. Я сам забороняю моїй дружині крутити різні там ручки. Але ми прийшли до вас у справі. Фрау Магдо, мушу повідомити вам приємну новину — завтра мій ресторан «Золотий лев»

відкривається знову. Коли ваші обставини не змінилися, я попросив би вас зайняти ваше місце.

Фрау Вурст. Ох, я так скучила за рестораном. Як добре, що ми знову маємо змогу його відкрити.

Магда. Дуже вам вдячна. Я з задоволенням приступлю до роботи.

Вурст. От і чудесно. Я в тому не мав жодного сумніву, фрау Магда. Гер Галле, мушу сказати, що у мене пайвища думка про можливості і здібності вашої дочки. Умови звичайні. Так?

Магда. Так.

Вурст. От і чудесно. Люба моя, нам вже пора повертатися. Всього найкращого. Фрау Магда, завтра о дев'ятій.

Магда. Добре. Дякую.

Вурст. Ходімо, моя люба. Всього доброго. Всього доброго.

Вурсти виходять, Ріхард провів і повернувся.

Магда. Чого вони приходили? Адже цей Вурст на службі у гестапо. Всі господарі ресторанів — шпиги.

Ріхард. Знаю.

Магда. Чого ж вони приходили? Може, він уже щось знає?

Ріхард. Вони приходили запросити тебе на роботу, непомітно перевірити печатку, пронюхати, який у нас настрій. Не бійся, вони нічого не знають.

Магда. Але можуть узнати.

Ріхард. Думаю, що не можуть. Так ти їдеш до Мюнхена чи залишася тут?

Магда. Батьку, благаю тебе, відмовся. Глянь, скільки шпигунів ходить довкола нас!

Ріхард. Я нічого змінювати не буду. Що будеш робити ти?

Стук у двері.

Магда. Хто це?

Ріхард. Відчини.

Магда виходить і зразу повертається.

Магда. Батьку, там... Ервін Бреннер. Ти запрошував його?

Ріхард. Ні.

Магда. Що робити?
Ріхард. Хай заїде.

Магда повертається з Бреннером.

Ервін. До вас зайти все одно, що в банк. Скоро вже перепустки виписувати станете. Добрий вечір, Ріхарде.

Ріхард. Добрий вечір.

Пауза.

Ервін. Чого ж ти не запрошуєш мене сісти? Може, я прийшов не зовсім вчасно?

Магда. Зовсім ні, Ервіне. Сідай, будь ласка.

Ервін. Дякую. *(Сів)*. Давненько я у вас не бував.

Ріхард. Давно. А тепер що тебе привело?

Ервін. Та так, нічого особливого. Просто вільна хвилина знайшлася. Хочеш курити?

Ріхард. Дякую. *(Узяв сигарету)*. Магдо, подай запальничку.

Ервін. У мене є. *(Витяг запальничку, клацнув, дав прикурити і закуриє сам)*.

Ріхард. А ти все на шихтному дворі?

Ервін. Так, поруч з тобою.

Ріхард. Знаю...

Ервін. Саме на шихтному дворі.

Ріхард. Зрозуміло.

Ервін. А чому це тебе цікавить?

Ріхард. Так... працюємо і живемо поруч, а бачимося не часто.

Ервін. Це правда.

Ріхард. Ну, що новенького на роботі у вашій бригаді?

Ервін. Та повин особливих немає. От зі сходу знову новий ешелон танків пригнали.

Магда. Це російські танки.

Ервін. Усякі. Смішно, зачароване коло виходить — ми плавимо сталь, з неї танк чи гармату роблять, стрельнуть разів з десяток, розіб'ють усе вщент, і знову в піч, і знову танк будуть робити. І так без кінця...

Ріхард. Та ні, кінець усьому приходить. Хороша у тебе запальничка.

Ервін. Російська.

Ріхард. Російська?

Ервін. Так, у розбитому танку знайшов.
Ріхард. А от мепі не везе на знахідки.
Ервін. Буває і так.
Магда. І дуже добре, що не везе. Ну, що хорошого можна знайти в розбитому танку?
Ервін. Ну, дещо можна знайти.
Ріхард. Наприклад, запальничку.
Ервін. Наприклад, запальничку.

Пауза.

Ріхард. А ще що нового?
Ервін. Нового? Нічого. Портрет фюрера у вас хороший.
Магда. Це Вурст сьогодні привіз.
Ервін. Він майже в усі квартири заходив. Приймача перевіряв?
Ріхард. Так.
Ервін. А до мене більше не ходить. Одного разу прийшов, а я до ручки електричний струм підключив. Було дуже весело. Йоганн Вурст сильно не любить електричного струму.
Магда. А до нас ти прийшов, щоб розповісти цю історію?
Ервін. І ще на тебе глянути хотів. І те, і друге я вже зробив.
Ріхард. Я думаю...

Стук у двері.

Відчини, це Марія.

Магда відчиняє двері,
заходить Марія з маленьким акордеоном у руках.

Марія. Добрий вечір, Ріхарде! Я страшенно здивувалася, почувши ваше запрошення. Що трапилося? Здрастуй, Магдо! Завтра наш «Золотий лев» відкривається. Вурст вже запросив тебе на роботу? Мене вже запросив. Зараз старий репертуар пригадую. Все-таки це дуже добре! Здрастуй, Ервіне.

Ріхард. Здрастуй, Маріє.

Ервін. Здрастуй, Маріє. Тебе навіть запрошували сюди? Яку подію ти святкуєш сьогодні, Ріхарде? Може, в тебе день народження? Кого ти ще запросив?

Ріхард. Я запросив Марію...

Ервін. Мене не цікавить, для чого ти її запросив. Мені вже час. Всього найліпшого. (*Різка встав і вийшов*).

Марія. Що це з ним?

Магда. Батьку, ти зрозумів, чого він приходив? Я була права, тисячу разів права!

Ріхард. Не знаю.

Магда. Я зате знаю.

Марія. Я просто горю від нетерпіння.

Ріхард. А горіти нічого. Просто я скучив за тобою і запросив тебе в гості.

Марія. Ну-у-у...

Ріхард. Хіба тебе таке запрошення вже не влаштовує?

Марія. Звичайно, влаштовує... але я думала...

Магда. Що ти думала?

Марія. Думала, може, трапилося щось важливе, інтересне.

Ріхард. Ні, нічого інтересного не трапилося. Але у мене до тебе, дійсно, є справа.

Марія. От бачиш!

Ріхард. Бачу. Я запросив тебе, уяви собі, як спеціаліста по музикальній частині.

Марія. Он воно що? Ти почав писати музику? Поздоровляю!

Ріхард. Поздоровляти ще рано. Я щодавно знайшов у шухляді оцю пісеньку. Глянь. Як ти гадаєш, це кудись годиться, чи її треба просто викинути?

Марія. Дай-но сюди. (*Глянула на ноти, взяла акордеон і заграла пісню, в котрій ясно чути мотив старої революційної пісні «Червоний Ведінг»*).

Магда. Тихше.

Ріхард. Чому тихше?

Марія. Ні, Ріхарде, Магда таки, мабуть, має рацію. Зараз цю пісеньку і справді треба грати тихіше.

Ріхард. Чому?

Марія. А ти сам не знаєш?

Ріхард. Не знаю.

Марія. От дивлюся я зараз на тебе і не можу зрозуміти — падлюка ти чи ні? Навіщо показав мені ти цю пісеньку? Чи то хотів перевірити, чи не знаю я її, чи то й справді не знав, що воно за пісня?

Ріхард. Та що в ній особливого?

Марія. Не придурюйся, Ріхард. Ти прегарно знаєш,

що це варіація на мотив «Червоного Ведінга», і так само знаєш напевне, що за цю пісню можна сісти в гестапо.

Ріхард. Схаменися, Маріє, звідки мені це знати?

Марія. Добре. Завтра я заграю цю пісеньку в ресторані, а коли запитають, де я взяла ноти, вкажу на тебе. Згода?

Ріхард. Подумаю.

Марія. Ах, он воно що? Значить, ти хочеш...

Магда. Він нічого не хоче.

Стук у двері.

Ріхард. Відчини.

Магда. Захуйте ви цю пісню!

Магда відчиняє двері, заходить Еріка.

Еріка. Добрий вечір.

Ріхард. Добрий вечір. Сідай, Еріко.

Еріка. Чого кликали? Говори швидше, мені додому треба, у мене Міці захворіла.

Магда. Що з нею?

Еріка. А що може бути з дитиною, яка весь час голодує? Під три чорти! Коли б не Міці, я вже давно кинулася б з п'ятого поверху.

Ріхард. Ну, навіщо ж так? В нашому житті, Еріко, ще можуть бути сонячні дні.

Еріка. Але не в мене. Я вже в усьому зпевірилася. От так, підеш з дому і думаєш — вік би туди не повертатися, а Міці згадаєш, і зразу назад біжиш...

Магда. Може, можна звернутися до лікаря... допомогти?..

Еріка. Була. Навіть у професора Нортке була. Чим він мені допоможе? Потрібні ліки, чисте повітря, хороше харчування. А хто за все це платити буде? Доктор Нортке? Чи, може, ти? А Міці тале на очах. Як я ще не збожеволіла, не розумію!?

Марія. Може, чимсь можна допомогти?

Еріка. Позич мені тисячу марок.

Марія. Звідки вони в мене?

Еріка. Значить, і говорити ні про що. Ну годі, мені вже додому час — розповідай, чого кликав.

Ріхард. Просто так. От згадав, що давно ми з тобою не бачилися, і запросив.

Еріка. Брепеш, Ріхард. А втім, байдуже, брешеш чи не брешеш. Спасибі за пам'ять! Під три чорти!

Магда. Чому ти така?

Еріка. А ти думала — я янгол? Здавалося мені чомусь, ніби покликав ти мене для якоїсь важливої справи...

Ріхард. Ні, зараз більш важливої справи у мене немає.

Марія. Тільки зараз? А потім?

Ріхард. Звідкіля я можу знати, що буде потім? Я не хіромант і не чарівник.

Еріка. Ну, добре. Дякую за пам'ять і за хороше слово. Я піду.

Марія. Я піду з тобою разом. Завтра зайду — добре подумай про цю пісню, Ріхарде.

Ріхард. Тобі раджу зробити те ж саме.

Марія. Добре.

Марія і Еріка виходять.

Магда. Яке у неї горе! У Міці туберкульоз?

Ріхард. Так.

Магда. Жахливо. От Еріці я вірю, а більше нікому. Твій Ервін Бреннер який! Сподіваюся, ти зрозумів, що це пайзвичайпісінький провокатор?

Ріхард. Може бути.

Магда. Не може бути, а напевне. Слухай, адже він не випадково про російську запальничку заговорив. Він ловить тебе, батьку.

Ріхард. Коли знаєш, хто тебе ловить, легше втекти. Збирайся, Магдо, поїзд на Мюнхен відходить дуже рано.

Магда. Ти гадасш, мені треба їхати?

Ріхард. Так.

Стук у двері.

Магда. Господи, ще хтось.

Ріхард. Відчини.

Заходить Якоб Вінтер.

Якоб. Здрастуй, Ріхарде.

Ріхард. Добрий вечір. Сідай.

Якоб. Ну, як поживаєте? Що нового чути?

Магда. У Еріки дуже захворіла Міці.

Якоб. Чув.

Магда. Чим їй допомогти?

Якоб. Не знаю. *(Пауза)*. Ну, чого ж ти мовчиш, Ріхарде? Запросив у гості, а сам ні слова?

Ріхард. Чому ти так рідко буваєш у нас, Якобе?

Якоб. Ти для того й запросив мене, щоб це запитати?

Чути далекий сигнал сирени.

Магда. Тривога?

Ріхард. Так, зараз виключать світло.

Якоб. Так для чого ж ти запросив мене у такий тривожний час?

Повільно гасне світло, кімнату освітлено тепер тільки відблисками прожекторів, котрі перехрещуються за вікнами, десь високо у небі.

Магда. Бомбити будуть?

Ріхард. Не думаю, вони пролітають мимо.

Якоб. Туди, де пахне смаженим?

Ріхард. А де пахне?

Якоб. Не знаю.

Пауза.

Магда. Часто тепер бувають тривоги.

Ріхард. Так, майже щодня.

Пауза.

Якоб. Хочеш, Ріхарде, я скажу тобі...

Ріхард. Скажи.

Якоб. Мабуть, скажу. Коли б світло не погасло,— злякався б, не сказав. А в темряві скажу.

Магда. Що ти хочеш сказати?

Якоб. Я скажу тобі, для чого ти мене запросив, Ріхард Галле.

Магда. Не смій!

Якоб. Хіба це так страшно?

Магда. Ні-ні, звичайно...

Ріхард. Замовкни, Магдо, я слухаю.

Якоб. Ти запросив мене...

Ріхард. Ну?

Якоб. Так от слухай — ти запросив мене для того, щоб взнати, чи не погоджуся я допомогти тобі заховати пам'ятник Леніну, котрий ти бачив на шихтовому дворі.

Магда. Він нічого не бачив!

Р і х а р д. Про який пам'ятник ти говориш?

Я к о б. А ти не знаєш?

Р і х а р д. Не знаю.

Я к о б. Брепеш, Ріхарде. А брехати зараз не слід. До тебе приходив Ервін Бреннер, от ви і злякалися один одного, принюхувалися, ніби два коти. Бреннер все знає, і йому можна вірити. Зараз я покличу його сюди і ми вирішимо, як нам діяти!

Р і х а р д. Почекай!

Я к о б. Нічого чекати. Сьогодні вночі ми мусимо перенести пам'ятник у цілком безпечне місце. Це — Ленін. Хіба треба ще розмовляти?

Р і х а р д. Іди.

Якоб вийшов.

М а г д а. Батьку, адже ти в усьому зізнався!

Повільно засвічується світло.

Зараз він повернеться з гестапо! Батьку, а може, нікого і не було тут? Може, це нам здалося?

Р і х а р д. Думаю, що не привиділося. В Німеччині ще є чесні люди. Збирай свої речі. Магдо, зараз у нас почнуться такі діла, що тобі тут і справді не місце.

М а г д а. Я не поїду, батьку. Що б не сталося, я не поїду. Я буду весь час біля тебе і, може, навіть допоможу тобі, батьку. А Карлові ми скажемо?

Р і х а р д. Карлові? Пізніше.

М а г д а. Мені буде дуже важко приховати цю таємницю. Я люблю його...

Р і х а р д. І все-таки ти не скажеш йому нічого.

М а г д а. Може, ти і маєш рацію.

Р і х а р д. Я признаюся тобі, Магдо, мені дуже страшно, але вперше за довгі роки Ріхард Галле відчув себе людиною.

М а г д а. Це наш кінець!

Р і х а р д. Ні, моя донечко, це наша перемога!

З а в і с а

КАРТИНА ДРУГА

Зал ресторану «Золотий лев». Ліворуч стойка, за якою ф́рау Вурст, поруч невеличка естрада, де сидить Марія, тихо граючи на акордеоні. Посередині величезне вікно, яке виходить на міський майдан, праворуч вхід у ресторан. Вурст і Крукке сидять біля столика. Магда несе їм два кухлі пива.

Магда. Прошу, гер штурмфюрер.
Крукке. Дякую.

Магда поставила кухлі на стіл і відійшла до стойки.

Скажіть, Вурст, ви не помітили у нашому місті якихось нових людей? Може, хтось новий з'явився, може, хто приїхав?

Вурст. Ні, гер штурмфюрер, я нікого не помітив. Правда, до пана професора Нортке приїхала з Гамбурга не то тітка, не то зовиця. Це, мабуть, єдине нове обличчя, яке зустрілося мені у нашому місті.

Крукке. Ні, Вурст, це не те... це не те, що я шукаю, навіть не шукаю, а відчуваю, піби собака, верхнім чуттям чую... Ви знаєте, так інколи буває — лягава на полі ще нічого не бачить, але вже чує.

Вурст. Це дуже точно помічено, гер штурмфюрер, — не бачить, але вже чує.

Крукке. Я хочу знати, Вурст, що трапилося, що змінилося в нашому місті?

Вурст. В ньому піщо не змінилося і нічого не трапилося, гер штурмфюрер.

Крукке. Ні, Вурст, щось змінилося. Що — не знаю, але щось змінилося. Хтось з'явився у місті, а от хто саме, я ще не зрозумів. Але зрозумію, не я буду штурмфюрер Крукке, коли не зрозумію.

Вурст. Я бажаю вам успіху, гер штурмфюрер, але думаю, що все це просто вплив подій на Східному фронті.

Крукке. Не знаю, не знаю.

Вурст. Наш перехід до еластичної оборони погано впливає на різні настрої в місті, гер штурмфюрер...

Крукке. Все це дурниці.

Вурст. Може бути, але в результаті пліток і чуток з'являються усякі неприпустимі легенди... просто диво...

Крукке. Які легенди?

Вурст. А хіба ви не чули, хто з'явився в Дюссельдорфі?

К р у к к е. Ще не чув.

В у р с т. Ленін.

К р у к к е. Не плещіть дурниць, Вурст, Ленін давно вмер.

В у р с т. Звичайно, я це знаю, але на сталеливарний завод у Дюссельдорфі недавно привезли на переплавку його пам'ятник. І люди розповідають, ніби цього пам'ятника не можна розбити під копром, скільки не намагалися, не відбили навіть шматочка і вирішили послати у піч цілком. Дали найвищу температуру, а метал не розтоплюється. Уже склепіння мартена почало горіти, а він неушкоджений. А найстрашніше трапилося вночі — коли дали найвищу температуру, пам'ятник раптом ожив, став звичайною, живою людиною, пішов з заводу і там зник. І тепер розповідають, ніби у Дюссельдорфі живе Ленін.

К р у к к е. Може, ви мені зараз розповісте казку з тисячі і однієї ночі? Ганьба, Вурст! Ну, хто може повірити, що людина вийшла живою з мартенівської печі?

В у р с т. Не буває диму без вогню, гер штурмфюрер. Звичайно. Все це казка, але, мабуть, якийсь відголос правди в ній є.

К р у к к е. Ніякого відголосу немає! Обурливо те, що це ім'я ще насмілюються вимовляти!

В у р с т. Цілком вірно.

К р у к к е. Від кого ви чули цю історію?

В у р с т. Дитина. Міці Мюллер.

К р у к к е. Дочка Еріки Мюллер? Хвора на сухоти?

В у р с т. Цілком вірно, гер штурмфюрер. Ви ідеально знаєте населення нашого міста.

К р у к к е. Нічого не зробиш — служба. Вся ця історія, звичайно, суцільна вигадка, але щось в ній є...

В у р с т. От і я кажу — щось є...

К р у к к е. Та-ак. Щось є.

Заходить К а р л Т а у б е.

К а р л. Хайль Гітлер, гер штурмфюрер. А ви стаєте все принаднішою, фрау Вурст. Магдо, ти здатна принести власному чоловікові кувальцю пива?

М а г д а. Звичайно.

Ф р а у В у р с т. Дуже приємно, що хоч ви, пане Таубе, не розучилися говорити компліменти. В наші часи це така рідкість. Прошу. *(Наливає пиво)*.

Магда несе пиво до Карла.

Крукке. Несіть це пиво до нашого столу, ффрау Магдо. Тут воно здасться вашому чоловікові ще смачнішим. Прощу, гер Таубе. Сідайте.

Карл. Дякую, гер штурмфюрер, це для мене така честь... Дякую. *(Сідає до столу поруч Крукке).*

Крукке. Як живеться, пане Таубе? Як сім'я? Робота?

Карл. Дякую, дуже добре. Віддаємо усі сили для перемоги.

Крукке. Не маю сумніву, Таубе, не маю сумніву. Як іде робота на заводі? Все на шихтовому дворі?

Карл. Так, гер штурмфюрер.

Крукке. Вигідна робота, чи не правда?

Карл. Не розумію вас, гер штурмфюрер.

Крукке. Вигідна, запитую, робота?

Карл. Як і всяка інша, не більше.

Крукке. Ну, а знахідки?

Карл. Які знахідки?

Крукке. З розбитих танків.

Карл. З розбитих танків?

Заходять Ріхард Галле і Якоб Вінтер, вітаються і сідають у куточку.

Ріхард. Магдо, два пива.

Магда. Несу, батьку. *(Несе пиво).*

Крукке. Так ми спинилися на знахідках. Вигідно? Га?

Карл. Я досі не розумію вас, гер штурмфюрер.

Крукке. А коштовності з розбитих танків?

Карл. Пробачте, гер штурмфюрер, але нічого, крім згорілих кісток, я за весь час своєї роботи на заводі в розбитих танках не знаходив.

Крукке. Так таки і не знаходив?

Карл. Ні.

Крукке. Напевне?

Карл. Напевне, гер штурмфюрер.

Крукке. Я вам вірю, Таубе. А до мене дійшли чутки, ніби ви знайшли в розбитому танку одну дуже коштовну річ і приховали її від держави.

Карл. Я ніколи...

Крукке. Вірю, але прошу запам'ятати — і розбиті танки, і все, що в них сховано, є власністю держави. Про все, що ви знаходите, мушу негайно знати я. Зрозуміли?

К а р л. Звичайно, гер штурмфюрер, я охоче повідомлятиму вас про всі знахідки.

К р у к к е. Це саме те, чого я прагну. Дякую, Таубе. Ваша дружина вже, мабуть, скучила за вами. Я не смію вас більше затримувати.

К а р л. Дякую, гер штурмфюрер. (*Встав, відійшов, сів біля стійки*).

В у р с т. Геніально, гер штурмфюрер. От що значить — державний розум. Тепер у нас ніколи не трапиться того, що було у Дюссельдорфі.

К р у к к е. Події завжди треба попереджувати, Вурст, запам'ятайте це на все життя. А все-таки в місті щось трапилось.

М а г д а (*тихо звертається до Карла*). Що він хотів від тебе?

К а р л. Я смертельно зляканий, Магдо. Він має підозру, ніби я знайшов у розбитих танках якісь коштовності...

М а г д а. Де?

К а р л. В розбитих танках. Я ніколи нічого не знаходив, ти це дуже добре знаєш.

М а г д а. Знаю.

К а р л. Жахливо. Я краще піду додому... я ліпше потім зустріну тебе... з ним краще не зв'язуватися...

М а г д а. Добре, тільки зустрінь мене обов'язково. Самій страшно...

К а р л. Добре. (*Швидко допив пиво*). Всього найкращого, гер штурмфюрер. Хайль Гітлер! (*Швидко вийшов*).

К р у к к е. Сідайте до нас, Ріхарде Галле, що ви сидите там у куточку, Якобе Вінтер. Сідайте, нас буде четверо, і ми чудесно зіграємо в скат.

Р і х а р д. Дякую за запрошення, але мені скоро вже час додому, завтра на першу зміну.

В у р с т. Сідайте, сідайте, ми чудесно зіграємо...

Заходять Еріка і Бреннер.

Е р і к а. Добрий вечір. Зараз, здається, буде повітряна тривога.

Е р в і н. На Баумгартені вже світить прожектор.

К р у к к е. Ну, це нам не страшно. Маючи таку зенітну артилерію, можна не боятися самого чорта. Здавайте, Вурст.

В у р с т. Слухаю.

Е р в і н. А нам два кухлі пива.

Магда. Зараз. *(Подає пиво)*.

Вурст здає карти, чути далекий відгук сирени.

Фрау Вурст. А й справді, здається, тривога. Господи, майже кожен день тепер тривога. Гер Крукке, чи не захочеться вам глянути на чудесну колекцію цінних марок, які зібрав мій чоловік? Вона настільки цінна, що на всякий випадок ми тримаємо її в бомбосховищі.

Крукке. Пізніше, пізніше, фрау Вурст, хіба ви не бачите, що я виграю.

Фрау Вурст спускає жалюзі на вікнах,
сирени усе чутніші, десь далеко гримлять вибухи.

Вурст. Мушу вам сказати, що це і справді надзвичайно інтернаціональна колекція марок.

Крукке. Здавайте, Галле.

Вибухи ближче, сирена.

Фрау Вурст. Мені її справді буде дуже шкода, коли ви не глянете на ці марки.

Дуже сильний вибух.

Крукке. Ну, коли ви вже так просите, я згоден глянути на вашу колекцію. Ходімте.

Фрау Вурст. Магдо, Маріє, все залишаю на вас. Скоро повернуся.

Крукке, фрау Вурст і Вурст виходять, на сцені Марія,
Магда, Еріка, Ріхард, Якоб і Ервін.

Ервін. Ну, пішов гер штурмбанфюрер дивитися колекцію. Треба думати, з бомбосховища до кінця тривоги він не вийде.

Марія. Напевне. *(Поставила акордеон, розминає стомлені пальці)*. Господи, як руки стомилися.

Ріхард. Товариші, цілковитий спокій. Магдо, уважно стеж за дверима. Еріко, Бреннер, сідайте сюди. Якобе, здавай карти.

Якоб. Ти приніс листівки?

Ервін. Так.

Ріхард. Роздай усім. Скільки?

Ервін. Двісті.

Еріка. Мало.

Ервін. Знаю, спробуй сама надрукуй.

Ріхард. Досить. Слухайте всі — Радянська Армія вийшла на Віслу, скоро всьому кінець.

Магда. А тим часом Крукке знайде пам'ятника. Він вже щось нанюхав.

Ріхард. Звідки ти знаєш?

Магда. Сьогодні він запитував Карла, що можна знайти в розбитих танках.

Марія. А Вурст розповів йому легенду про пам'ятник у Дюссельдорфі.

Ріхард. Добре, подумаємо. Скільки у кого нових друзів?

Якоб. Чотири.

Ервін. Одинадцять.

Еріка. Двос.

Марія. Один.

Ервін. Це не занадто інтимний друг?

Марія. Тепер не час для жартів, Ервіне.

Ервін. Добре, не буду.

Марія. І тут більше не місце для зустрічей. Крукке недаремно так сюди вчащає.

Ріхард. Вірно. В суботу Марія всім передасть, де наступна зустріч. Ти вже здав карти?

Ервін. Так, вже здав. У гера Крукке щасливе місце, зараз я за нього виграю у вас купу грошей.

Ріхард. Добре, вигравай, тільки не дуже розбагатій.

Ервін. Під три чорти! Набридло мені над цими листівками коптіти. Треба діяти. Він не за тим організував нас, щоб ми сиділи, мов ті миші у підпіллі.

Ріхард. Добре. Слухай мене уважно, Ервіне. Я хочу, щоб ти зрозумів. У сімнадцятому році, восени, він був у Петрограді. І було там багато таких, що, ніби Ервін, рвалися у бій. Але він сказав: сьогодні ще рано, а після-завтра буде пізно. Значить, тільки завтра, тільки двадцять п'ятого жовтня. Ми мусимо добре запам'ятати цей приклад. Коли ми вийдемо на вулицю зараз, нас розчавлять. А будемо чекати, поки Адольф подавиться кулею, значить, нічим не допоможемо... А треба вибрати таку хвилину, коли все почне хитатися, і вдарити...

Еріка. А мені завжди, як тільки говоримо про нього, здається, от одного разу прочиняться двері, він зайде, веселий, привітний, у кепці, покоситься на нас своїми очима і скаже: «Здрастуйте, товариші!..»

Ервін. І зразу ж запитав: «А чому ви так мало зробили, друзі?..»

Пауза, далека сирена.

Марія. Відбій тривоги. (*Сідає на своє місце*).

Ріхард. Ну що ж, давайте зіграємо, побачимо, чие місце щасливіше.

Ервін. Ага! Я ж говорив, моє!

Ріхард. Ану, здай ще раз карти.

Заходять Крукке, Вурст і фрау Вурст.

Крукке. Чудесна колекція, гер Вурст. О, ви замінили мене, гер Бреннер? Виграли?

Бреннер. Так точно, гер штурмфюрер. Дивіться, які чудесні карти перед вами. Вся гра у ваших руках.

Крукке. Правильно, Бреннер. Вся гра в моїх руках. Здавайте, зіграємо в останній раз, Ріхарде Галле!

Завіса

ДІЯ ДРУГА

КАРТИНА ТРЕТЯ

Весна 1945 року. Куток шихтного подвір'я заводу Штальверке. Два великих штабелі залізного брухту. Між ними прохід. Ніч. Шихтне подвір'я освітлене червоною загравою великих печей. Біля одного із штабелів залізного брухту стоїть Магда Таубе і сторожко озиряється по боках. Заходить Еріка.

Магда. Еріка?

Еріка. Магда?

Магда. Так, я.

Еріка. Чому тривога?

Магда. Вурст підбирається до того штабеля, де схований пам'ятник. Треба перенести на нове місце.

Еріка. Наші уже там?

Магда. Ти сімнадцята. Іди.

Еріка. Іду.

Магда. Почекай. Ти не чула, що на фронті?

Еріка. Ніхто нічого зрозуміти не може. Зведення оберкомандо якесь незрозуміле. Навіть невідомо, звідкіля воно. Для нас це найвідповідальніші дні.

Магда. Так, іди.

Еріка вийшла.

Звідкіля ж взнати... Коли б тільки можна було точно знати, що діється в світі.

Чути гудіння літака.

Літак. Чий він? Куди летить? Що несе? Бомби й смерть чи порятунок? Нічого не можна зрозуміти.

Заходить Якоб Вінтер.

Магда. Хто?

Якоб. Це я, Магдо. У мене пройшли всі. У тебе?

Магда. Сімнадцять.

Якоб. Кого ще немає?

Магда. Ервіна.

Якоб. Він прийде.

Магда. Так, він прийде. Якобе...

Якоб. Що?

Магда. Якобе, що на фронті? Ти нового нічого не знаєш?

Якоб. Нового нічого. Ти залишайся тут, дивись уважно, а я піду допомагати.

Магда. Добре, йди.

Якоб виходить.

Знову літак. Чому їх так багато сьогодні? Чому ніхто не оголошує тривоги? Хто це?

Магда сховалася в тінь, заходять Вурст і Карл Таубе.

Вурст. Ви добре мене зрозуміли, пане Таубе?

Карл. Так, я все зрозумів.

Вурст. Повторюю: завтра у другу й третю зміну треба розібрати й відправити до мартенів весь цей брухт. Він надто довго залежався. А це дуже недобре, коли щось надто довго залежується на одному місці. Га? Як ви гадаєте?

К а р л. Цілком вірно, пане майстер.

В у р с т. Щось ви останнім часом ходите, ніби мокра курка, Таубе.

К а р л. Велике напруження нервів, пане майстер.

В у р с т. А я не хвилююся. У нашого фюрера є секретна зброя. Він застосує її в останню хвилину. А може, ви маєте сумнів щодо нашої остаточної перемоги?

К а р л. Ні-ні, не маю.

В у р с т. Тоді в чому ж справа, що ви приховуєте, Карле Таубе?

К а р л. Я нічого не приховую.

В у р с т. Дивіться мені. Значить, завтра весь цей брукхт в печі. Ясно?

К а р л. Ясно.

В у р с т. Ходімте.

К а р л. Я зараз наздожену вас, тільки гляну, з якого боку тут зручніше брати.

В у р с т. Добре.

Вурст виходить, Карл іде до штабелів брукхту і помічає Магду.

К а р л. Магда? Що ти тут робиш?

М а г д а. Я?

К а р л. Звичайно, ти. Що ти тут робиш? Чому ти тут? Як ти сюди потрапила?

М а г д а. Я прийшла...

К а р л. Розумію, що не прилетіла. Чого прийшла? Чому ти ховаєшся? Кого ти чекаєш?

М а г д а. Нікого.

К а р л. Неправда. Ти прийшла сюди на побачення? З ким?

М а г д а. Ні з ким.

К а р л. Соромся, ти забула навіть звичайнісінькі правила пристойності. Ти вже не дівчинка. Чому ти мовчиш? Що ти тут робила? Ти мені можеш відповісти чи ні?

М а г д а. Ні, не можу.

К а р л. Ну так, звичайно. Тобі не хочеться признаватися у своїй підлоті, в тому, що ти низько, підло, віроломно зраджуєш мене.

М а г д а. Клянуся — я не зраджую тебе.

К а р л. І саме тому, коли чоловік пішов на роботу, опиняєшся вночі у такому затишному куточку. Що ти тут робила? Я хочу це зрозуміти.

М а г д а. Тут не місце для розмови, Карле.

К а р л. Ти маєш рацію. Ходім додому.

М а г д а. Я нікуди звідси не піду.

К а р л. Значить, когось чекаєш.

М а г д а. Карле, ти мене любиш?

К а р л. Більше за життя.

М а г д а. Я дуже прошу тебе, ради нашого кохання, ради мене, іди зараз відсіля.

К а р л. Я заважаю, так?

М а г д а. Я зараз нічого тобі не можу сказати. Через годину я буду дома. Благаю тебе, іди.

К а р л. Невже ти вважаєш мої розумові здібності такими нерозвиненими? Ні, моя любенька, ти зараз підеш зі мною, і ніякі відмови тобі не допоможуть. Іди!

М а г д а. Я не піду. Ти можеш мене забити, але звідсіля я не піду.

К а р л. Не підеш?

М а г д а. Ні.

К а р л. Добре. Тоді я зараз покличу заводську охорону, і ми почекаємо твого коханого усі разом.

М а г д а. Карле!

К а р л. Злякалася? Значить, правда? Значить, когось чекаєш? Говори.

М а г д а. Я уже сказала тобі, піти звідсіля я не можу.

К а р л. Хто тебе тримає?

М а г д а. Ніхто.

К а р л. Ти можеш уявити, як несолідно те, що ти говориш. Видумай щось розумніше.

М а г д а. Потім я розповім тобі все.

К а р л. Мене не цікавлять твої амурні справи. Я твій чоловік, і я показую тобі, ходім.

М а г д а. Почекай. Сюди йдуть. Іди, Карле, благаю тебе. Заради нашого кохання.

К а р л. Ти ще смієш говорити про кохання?

Заходить Ервін Бреннер.

Ервін. Магда?

К а р л. Ага, от воно що. Здорово, друже. Значить, ти, Магдо, нікого не чекала? Значить, ти, моя вірна дружина, не зраджуєш мене? І в тебе ще вистачило нахабства просити мене піти.

М а г д а. Ервіне, що робити?

Ервін. Всі уже там?

М а г д а. Так.

Карл. А з цим огидним типом у мене буде особлива розмова. Ти падлюка й зрадник, Ервіне Бреннер. Мені боляче думати, що колись ти був моїм другом.

Ервін. Ти думаєш...

Карл. Це не здогадка, це певність!

Ервін. Ти вирішив, що Магда призначила мені тут побачення?

Карл. А може, ти будеш відрікатися?

Ервін. Добре, я розповім тобі все.

Магда. Ервіне, мовчи.

Карл. Злякалася? Говори, Ервіне.

Ервін. Я скажу все, Магдо. Іншого виходу у нас немає.

Карл. Цікаво, що ти ще сфантазуєш?

Ервін. Я не маю потреби брехати, Карле. Магда нікого не чекала на побачення.

Карл. Годі! Тепер мені все ясно. Тепер я зрозумів, куди ти зникаєш так несподівано і чому затримувєшся невідомо де.

Магда. Присягаюся...

Карл. Ти ще наспілюєшся присягатись?

Заходять Ріхард і Якоб.

Ріхард. А, це Карл прийшов, що ти тут робиш у такий пізній час?

Карл. Про це я мусив би запитати вас! Чому ви всі тут, на заводі? Що ви тут робите? Що це — крадіжка?

Якоб. Заспокойся, Карле, це всього-на-всього прогулянка.

Карл. Більш ніж дивна прогулянка. Коли б ви не були моїм тестем, коли б тут не було моєї дружини, я б охоче повідомив про цю прогулянку Крукке.

Ервін. Спробуй.

Магда. Не чіпай його, Ервіне.

Ервін. Не бійся, не чіпатиму.

Ріхард. Вже всі розійшлися?

Заходить Еріка.

Еріка. Так, Ріхарде, там вже нікого немає. Ти теж тут, Карле?

Карл. Так, я теж тут. Хто там був? Хто розійшовся?

Ріхард. От про це, дорогий зятю, тобі знати зовсім не обов'язково. Рушили, товариші.

Заходить Крукке.

Крукке. Не треба поспішати, Ріхарде Галле. Так просто ніхто з вас відсіля не піде. Чому не відповіли на питання Карла Таубе? Що ви тут робили? Чому зібралися?

Ріхард. Ми вибирали місце для майбутньої роботи.

Крукке. Он як! Уночі? Нерозумна брехня, Галле. Ми поговоримо про це в іншому місці. Марш.

Ервін Бреннер кидається на Крукке.

Карл. Перестаньте, що ви робите! Ми загинемо!

Коротка боротьба, постріл, Бреннер падає, Крукке вибігає з криком.

Крукке. Почекайте, падлюки, всіх повішаю!

Ервін. Пам'ятник... пам'ятайте... Ленін... (*Умирає*).

Магда. Кінець.

Карл. Треба тікати! Треба тікати!

Ріхард. Пізно. Тепер, друзі, Крукке нас не випустить, але хай ніхто з нас, друзі, не зрадить нашу велику таємницю.

Карл. Яку таємницю?

Ріхард. Ти не знаєш її, Карле, тобі ніщо не загрожує.

Над заводом довгий протяжний гудок.

Магда. Що це? Крукке зняв тривогу?

Якоб. Не схоже.

Еріка. Щось трапилося на заводі. Це Крукке.

Карл. Ми всі загинули!

Ріхард. Почекай.

Повільно зникає червона заграва над заводом — погасли печі.

Карл. Що це? Чому погасли печі?

Чути далекі гудки інших заводів.

Магда. Слухайте! Слухайте!

Р і х а р д. Побий мене сила божа, я зрозумів — це...

Швидко заходить М а р і я.

М а р і я. Товариші — кінець. У Берліні росіяни! Війну закінчено! Гітлер — капут!

К а р л. Не може бути! Жахливо!

Е р і к а. Звідкіля ти знаєш?

М а р і я. Все гестапо втекло на захід. Нам більше нічого ховатися!

Я к о б. Ти напевне знаєш?

М а р і я. Напевне.

Р і х а р д. От тепер, друзі, ми візьмемо пам'ятника і поставимо його на площі нашого міста і відкриємо в ту мить, коли до нас прийдуть радянські війська. Нас організував Ленін, ми — комуністи, ми маємо право зустріти російських комуністів, як братів!

М а г д а. Як страшно — Ервін цього не побачить.

К а р л. Який пам'ятник?

Р і х а р д. Пам'ятник товаришу Леніну, котрий ми врятували від гестапо.

К а р л. Значить, це не легенди, а правда?

Р і х а р д. В легенді майже завжди є правда.

К а р л. Магдо, чому ж ти мені не сказала? Чому приховала від мене?

Р і х а р д. От про це ви поговорите пізніше, а зараз у нас буде багато роботи. Ми беремо владу!

Я к о б. Не дочекався цієї хвилини Ервін Бреннер.

Займається світанок.

М а г д а. Ранок встає над Німеччиною.

Р і х а р д. Дайте руки, друзі мої! Дивіться — сонце!

З а в і с а

КАРТИНА ЧЕТВЕРТА

На передньому плані сцени невисока трибуна, яка закриває від глядача центральну площу міста Айсборн. За трибуною видно зашпунтий білим покривалом пам'ятник. На задньому плані міські будинки. З-за трибуни доноситься стриманий, але могутній шум великого натовпу. Перед трибуною стоїть Карл Таубе в чорному костюмі з великою тацею в руках. На таці лежить ключ міста Айсборн. Поруч з Карлом Магда, Еріка і Ріхард Галле.

Карл. Ну, де ж це Марія? Чому вона затримується?

Ріхард. Не калатай в усі дзвони, Карле, вона прийде вчасно. Не хвилюйся.

Карл. Не хвилюйся, не хвилюйся, що ви всі мене заспокоюєте, ніби я дитина і нічого не розумію?

Еріка. Тільки-но вони вийдуть на Кверштрассе, Марія буде тут.

Карл. От побачите, як зрадіють росіяни з нашої зустрічі. Це ж нечувано — зустріч відкриттям пам'ятника Леніну!

Магда. А вони... а вони не почнуть стріляти?

Якоб. Я певен, що росіяни прекрасно знають різницю між гітлерівцями і простим народом.

Карл. Безперечно, знають. Це ж вони сказали, що гітлери приходять і відходять, а народ німецький залишається.

Еріка. Звідки ти знаєш? Добре сказано.

Карл. Учора чув по радіо. Ми правильно зробили, що взяли владу в свої руки. Це їм сподобається.

Еріка. Я сподіваюсь.

Ріхард. Про це ви поговорите після відкриття.

Магда. Ніколи не думала, що збереться стільки люду.

Карл. Дуже шкода, що ви тільки сьогодні призначили мене на пост бургомістра. Треба було б зарані зв'язатися з радянським командуванням, спитати дозволу...

Магда. Про це вже пізно думати, Карле...

Карл. Так, на жаль, вже пізно.

Заходить Вурст.

Вурст. Моє шанування панові бургомістру. Моє шанування, панове. Які ви всі парадні, урочисті, офіціальні. Місто Айсборн достойно зустрічає переможців.

Якоб. На твоєму місці, Вурст, я б не радів.

Вурст. Насмілюся взнати чому?

Ерїка. Коли прийдуть росіяни, вас посадять в тюрму раз і назавжди.

Вурст. Може бути, все може бути. Бідний Вурст завжди страждав невинно.

Рїхард. Ну, на цей раз ви будете танцювати на шибениці цілком заслужено.

Вурст. Ні, що не говоріть, але мені надзвичайно подобається, як ви все це організували. Трибуна, ключ на таці! Бургомїстр в чорному святковому костюмі! Пам'ятник на площі. Чудесно! Я думаю, наших переможців ще ніде так не зустрічали. Га? Пане Таубе, ви самі призначили себе на пост бургомїстра, чи вас хтось призначив?

Карл. Мене попросили стати бургомїстром.

Вурст. Дивіться, як би вас не попросили не бути.

Рїхард. Замовкни, Вурст!

Вурст. А чому я мушу мовчати? Хїба у нас тепер не буде свободи слова?

Якоб. Чого ти радієш, Вурст, хотів би я знати?

Вурст. Звичайно, поваленню Гїтлера і приходу повної свободи. Хїба це не достойно радості?

Якоб. Брешеш, Вурст. Ну, признавайся мені негайно, що тебе так обрадувало?

Вурст. Смішне запитання. Більш за все радує мене те, що я вчасно купив ресторан «Золотий лев». До речі сказати, фрау Магдо, моя пропозиція залишається в силі, і ви зможете приступити до роботи, тільки-но ситуація проясниться.

Рїхард. А ви певні того, що будете господарювати в цьому ресторані?

Вурст. Певен, пане Галле. Коли б ви знали те, що знаю я, ви теж не мали б сумнівів. Всього найкращого, панове. Бажаю вам щасливо відкрити пам'ятник. Моє шанування. *(Вийшов)*.

Магда. Що знає Вурст?

Ерїка. Чому він так радіє?

Рїхард. Дивно.

Карл. Я мушу вам сказати, що вся ця витівка з відкриттям пам'ятника викликає в моїй душі найглибші сумніви.

Рїхард. Досить, Карле. Коли ти маєш сумніви, віддай ключа. Ми відкриємо пам'ятник без тебе.

Карл. Я ніколи не відмовлюся від цієї честі.

Рїхард. Магдо, і ти також, Ерїко, підіть туди, до

Марії. Цей Вурст мені не сподобався. Чого він радів, не можу я зрозуміти?

Магда. Ходімо, Еріко.

Еріка. Ходімо.

Вони йдуть до виходу, назустріч їм швидко вбігає Марія.

Марія. Товариші!

Карл. Ну, що там, ідуть?

Марія. Товариші, спокійно.

Ріхард. Що змінилося?

Марія. Все. Росіяни дійшли до Ельби і спинилися на правому березі, а до нас зараз прийдуть американці. Вони вже на околиці міста.

Ріхард. От чому шкірив зуби Вурст.

Еріка. Треба рятувати пам'ятник.

Карл. Рятувати?

Якоб. А ти думаєш, американцям дуже сподобається пам'ятник товаришу Леніну?

Карл. Ну... вони найдемократичніша в світі країна. У них був Лінкольн, був Вашингтон, росіяни їх союзники, чому їм може не сподобатися... Хоча з другого боку... Ленін...

Еріка. Пам'ятник треба зняти й сховати.

Якоб. Не встигнемо.

Ріхард. Не треба знімати. Я буду зневажати себе, коли ми перед всім народом, перед усім світом не відкривемо цього пам'ятника. Я хочу, щоб усюди знали, що в Німеччині були не тільки гітлерівці, але й чесні люди.

Магда. Правильно!

Карл. Ти маєш рацію, Якобе, цей пам'ятник може викликати незадоволення в американців.

Ріхард. Навіть коли він їм стане, як кістка в горлі, ми його все-таки відкривемо.

Карл. Але у моїй відсутності.

Магда. Карле, там зібралися люди, чекають. Адже ми все це організували.

Карл. В такій справі повернути назад не пізно.

Якоб. Повертай.

Карл. А це що значить?

Якоб. Ми все зробимо без твоєї допомоги.

Марія. Товариші, треба швидше вирішувати, вони вже близько.

Карл. Ви будете вирішувати без мене. Магда, ходімо, тобі тут робити нічого.

Магда. Карле, не йди, я... я залишусь...

Карл. Ти не залишишся. Я твій чоловік.

Магда. Я знаю це.

Еріка. От що, Карле. Коли ти злякався, то не заважай нам. Сімейну сцену можеш відкласти на вечір.

Карл. Добре. Я йду, Магдо, ходім.

Магда. Я прошу тебе, Карле,

Карл. Обов'язків бургомістра я з себе не складаю. Все, що тут відбувається, робиться без моєї згоди. Майте це на увазі. До побачення. Пішли, Магдо. Ну!

Він виходить, а слідом, низько опустивши голову, виходить Магда.

Ріхард. Магдо!

Магда не озирнулася й вийшла.

Еріка. Злякався.

Марія. Ні, він не злякався. Ми щось не так...

Еріка. Зараз це байдуже. Потім поговоримо. Що будемо робити, товариші?

Ріхард. Ми відкриємо пам'ятник. Не святі горшки ліплять. Я зумію передати ключа і сказати промову. Коли я махну рукою, ти, Якобе, скинеш покривало.

Якоб. Єсть.

Марія. Добре. Я йду їм назустріч і приведу їх сюди. Будьте напоготові. (*Вибігла*).

Ріхард. Якобе, іди до пам'ятника і розкажи усім, що прийдуть американці. Попередь про необхідність дотримуватись дисципліни. Час воєнний.

Якоб. Добре.

Він виходить, і за трибуною чути могутній,
потроху затихаючий шум.

Ріхард. Ну от, ми з тобою, Еріко, будемо зустрічати американців. Одверто скажу, не так я уявляв собі цю зустріч. Але ми відкриємо пам'ятник, сподобається це американцям чи ні.

Вбігає Марія.

Марія. Ідуть, ідуть.

Еріка. Боже, як страшно.

Заходить генерал Конвей,
за ним майор Тільден і сержант Рой.

К о н в е й. Зверніть увагу, Тільден, це містечко, здається, перевершило усіх. Вони не тільки винесли ключа на таці, а ще й приготували цілу демонстрацію. Гітлер непогано їх видресировував. Га?

Т і л ь д е н. Цілком вірно. Мені тільки не зовсім подобається, що на площі так багато людей.

К о н в е й. Дурниці. Вони перелякані, як вівці. Ну, друже, що ти хочеш мені сказати? Га? Ого, який великий ключ у цього маленького міста!

Р і х а р д. Пане генерал! Дозвольте мені від імені тимчасового магістрату міста Айсборн передати цей ключ на знак повного підкорення міста окупаційній владі.

К о н в е й. Давай, давай, друже. Тільден, киньте цього ключа в машину. Я привезу до Штатів чудесну колекцію. Ну, що, приятель, все, чи ти ще щось хотів сказати? Га?

Р і х а р д. Так, пане генерал. До вашого приходу ми приготували одну урочисту церемонію.

К о п в е й. Яку?

Р і х а р д. До вашого приходу ми приурочили відкриття пам'ятника, який, безперечно, може символізувати демократію в усьому світі.

К о н в е й. От це так! Ви чули, Тільден? Такого випадку в нашій практиці ще не було. Ну що ж, ми нічого не маємо проти демократії. Ми, чорт забери, самі демократи. Га? Тільден, оркестр на площу.

Тільден сказав Рою, той зник.

К о н в е й. Ну що ж, у вас все готове?

Р і х а р д. Так, у нас все готове.

Швидко заходить солдат.

С о л д а т. Пане генерал, щойно прибув офіцер зв'язку радянського командування.

К о н в е й. негайно просить його сюди. Чудесно, Тільден, чудесно. Цей офіцер зв'язку не міг з'явитися більш вчасно. Хай гляне, як на нашу честь відкривають пам'ятники. Дуже вдало, дуже вдало! Га? Звичайно. Люблю росіян.

Т і л ь д е н. Йому, звичайно, доведеться доповісти про цей факт своєму командуванню.

К о п в е й. Ще б пак. Він буде нашим живим свідком в усьому світі. Між іншим, не завадило б узнати, що це за пам'ятник.

Заходить капітан К о р о л ь о в, за ним сержант С а м о ж у к.

Корольов. Пане генерал, офіцер зв'язку радянського командування капітан Корольов прибув у ваше розпорядження. Зі мною пілот літака сержант Саможук.

Конвей. Дуже радий привітати вас і познайомитися з вами, мій капітане. Повірте, ми, американські офіцери, як ніхто добре зрозуміли і оцінили зусилля наших радянських колег. Ще і досі слово «Сталінград» викликає в моїй душі почуття захоплення. Як виглядає зараз це місто? Вдалося щось врятувати чи відповіти?

Корольов. Сталінград дуже зруйновано. Відбудова його тільки починається.

Копвей. Можу собі уявити. Я бачу на ваших грудях медаль за оборону цієї фортеці... Ми всі називали це «чудом на Волзі». Коли ми закінчимо наші справи, я попрошу вас розповісти щось про ті часи. Я сприймаю вашу появу як справжній подарунок. Коли б ви тільки знали, як я люблю росіян.

Корольов. Дякую, пане генерал. Я з задоволенням розповім вам про Сталінград. Але ви цілком вірно сказали — спочатку треба подумати про справи. Моє командування просило передати вам, що американські війська запізнюються на місце зустрічі.

Копвей. Дрібниці. Надвечір усі будуть на своїх місцях. Зараз це вже не може змінити справи. Гітлера розбито, і перемога за нами. Погляньте, мій капітане, цю перемогу, це свято відчуває уся Європа, весь світ. Людство святкує! Воно ставить пам'ятники на честь переможців... Як це хороше...

Корольов. Так, це дуже хороше.

Копвей. Пробачте, мій капітане. Тільден!

Тільден. Слухаю.

Конвей. Ви знали?

Тільден. Так. *(Щось шепоче генералові на вухо).*

Конвей *(глянув на Корольова).* Може, відкласти цю церемонію?

Ріхард, який весь час уважно спостерігав, усе зрозумів. Він бачить, що генерал вагається, і починає діяти. Разом з Ерікою він виходить на праве крило трибуни. Марія залишається внизу.

Ріхард. Пане генерал, дозвольте почати? Прошу вас зійти на трибуну.

Конвей *(крізь зуби).* Прошу, мій капітане.

Генерал у супроводі Тільдена, Корольова і Саможука виходять на ліве крило трибуни.

С а м о ж у к. Товаришу капітан, що це за пам'ятник, може...

К о р о л ь о в. Спокійно, Саможук, зараз побачимо.

Р і х а р д. Пане генерал, панове офіцери, громадяни міста Айсборн! Сьогодні у нас радісний день визволення, ми відкриваємо пам'ятник найбільшому генієві усіх часів і усіх народів. Ми врятували цього пам'ятника у гітлерівські часи, а він, наче жива людина, організував і зміцнив нас, тому що ім'я і думка його безсмертні. Ми пишаємося тим, що цей пам'ятник вічно буде стояти на площі нашого міста, як символ доблесті і слави загиблих героїв, як заклик до нових подвигів во славу свободи.

Ріхард змахнув рукою, падає полотнище,
і всі бачать на п'єдесталі постать Леніна.

С а м о ж у к. Товаришу капітане, Ленін.

К о р о л ь о в. Ленін.

Т і л ь д е н. Ленін!

К о н в е й. Ленін?

З-за трибуни спершу один голос «Ленін»,
потім, як зітхання єдиними грудьми великого натовпу, «Ленін».

С а м о ж у к. Товаришу капітан, що робити?

К о р о л ь о в (*він підійшов до генерала, приклав руку до козирка*). Пане генерал, відкрито пам'ятника засновникові Радянської держави Володимиру Іллічу Леніну. Я прошу вас віддати наказ, щоб у цю урочисту хвилину оркестр виконав Гімн Радянського Союзу.

Т і л ь д е н. Пробачте, але наш оркестр не придатний до міжнародних зустрічей. Вони не знають радянського гімну.

К о р о л ь о в. Гімн мусить бути виконаний.

Т і л ь д е н. Але музиканти...

К о р о л ь о в. Коли музиканти не знають гімну, то я заспіваю його сам.

К о н в е й. Прошу.

Корольов підійшов до бар'єра трибуни, глянув на пам'ятник.

Пауза. І раптом Марія,
яка стоїть на площі біля краю трибуни, заспіває.

М а р і я. Повстаньте, гнані і голодні...

Спочатку вона співає сама, потім Корольов підхоплює пісню, далі в неї влітається все більше голосів, звучать труби оркестру, і от уже вся площа співає Інтернаціонал.

З а в і с а

ДІЯ ТРЕТЯ

КАРТИНА П'ЯТА

Декорація картини другої. Зал ресторану «Золотий лев». За стойкою Фрау Вурст, на естраді біля рояля Марія, Рой і американський солдат. Біля стойки Магда Таубе витирає посуд.

Марія. Ну, давайте ще раз.

Солдат. Тільки поволі, бо я не всі слова запам'ятав.

Рой. Треба коліщатка в голові помастити.

Солдат. Тобі теж не шкодить.

Рой. Доучимо пісню і помастимо. Добре?

Солдат. Добре. Ну, почали.

Марія.

Ніч опустилась на місто,
Любий, мене не забудь.
Зорі як світле намисто,—
Дальня нам стелиться путь.

Солдат. Почекайте, почекайте. Апу ще раз від початку, а тоді хай Марія продиктує слова...

Фрау Вурст. До чого я люблю музику! Яка я музична! Це просто диво! Грайте весь час. Магдо, ти залишишся на хазяйстві, я йду обідати. Скоро повернуся. *(Звертаючись до солдатів)*. Гуд бай! Магдо, коли прийде пан генерал, поклич мене негайно. *(Вийшла)*.

Марія. О, тепер ще вільніше стало. Пишіть:

Ніч опустилась на місто,
Любий, мене не забудь...

Солдат. Хлопці розпитували мене про цей пам'ятник, а я їм толком нічого розповісти не зміг. Тепер буде легше — просто заспіваю цю пісню, і все...

Рой. Самої пісні, мабуть, мало. Слухайте, Маріє, я розумію... вам, мабуть, не зовсім зручно... може, ви навіть боїтеся, але чи не міг би хтось нам більше розповісти про Леніна?

Марія. А що скаже генерал Конвей?

Солдат. А він не знає.

Рой. Треба, щоб не знав.

Марія. Можу розповісти. Тільки я й сама знаю не так багато. І я теж боюся вашого генерала.

Солдат. Значить, одне одного нам зовсім нічого боїтися.

Марія. Мабуть, що так. А щоб ви хотіли знати?

Рой. Все.

Солдат. Я хочу знати, чому генерал Конвей ненавидить не тільки його самого, а навіть згадку про пам'ятник.

Марія. Добре. Я подумаю і знайду людину, яка вам усе розповість. А зараз пишіть слова пісні.

Солдат. Диктуйте.

Заходить Ріхард Галле.

Магда. Батьку!

Ріхард. Так, я. Чого це ти здивувалася? Чи не можна нам в цьому ресторані закутити, випити пива?

Магда. Пива я тобі охоче налью, а от закутити...

Ріхард. Знаю, знаю, не турбуйся.

Магда *(налила пива, поставила перед батьком)*. Що робиться, батьку, що робиться? Не можу ніяк зрозуміти, і голова в мене розколюється від думок. Що буде з нами усіма? Що буде з Німеччиною? Адже в місті голод... Коли так триватиме ще місяць, Айсборн стане кладовищем... Німцям лишилося тільки покірно вмирати?

Ріхард. Вмирати? Покірно? Ну, ні, цього не буде.

Магда. Пусті слова.

Ріхард. Ні, не зовсім пусті. Сьогодні місто Айсборн вимагатиме у американців хліба.

Магда. Буде демонстрація?

Ріхард. Так.

Магда. Вас розстріляють.

Заходить Карл Таубе.

Карл. Добрий день. Що ви тут робите, батьку?

Ріхард. Танцюю фокстрот.

Карл. Для вас це небезпечно місце.

Ріхард. А для тебе — ні? Я запитую тебе, бургомістр Таубе, до яких пір ти будеш мовчати, дивлячись, як Вурст і американці обкрадають голодних дітей.

Карл. Чого ви до мене прив'язли? Кожен отримує свої п'ятдесят грамів. Де я візьму більше?

Ріхард. А скільки отримує Вурст?

Карл. Звідки я знаю? Усі на мене накинулися, усі! Генерал підозрює, ніби я поставив пам'ятника на площі,

ви підозрюєте, ніби спекулюю хлібом, дружину не бачу цілими днями. Це не життя, це жах.

Заходить Якоб Вінтер.

Якоб. Здрастуйте. Мені дадуть кружку пива?

Магда. Звичайно, сідайте, Якобе.

Якоб (сіє). Що робиться коло пам'ятника, ви б тільки глянули! Володимир Ілліч говорить промову на весь світ. Сьогодні туди приїхав пан американський генерал. Мало не луснув од злості.

Карл. Я попросив би тебе не говорити таких слів про представників влади.

Ріхард. Що було біля пам'ятника?

Якоб. Там американські солдати фотографуються. Звичайно, відсилають фото додому. Пан генерал побачив у цьому величезну небезпеку для Сполучених Штатів...

Ріхард. Він скоро власної тіні боятиметься.

Карл. А що було далі? Бургомістра не лаєв?

Якоб. Тебе? Ні, не згадував.

Карл. Слава богу.

Заходить Еріка, мовчки проходить до стойки і сідає на стілець.

Магда. Що з тобою?

Еріка. Уночі вмерла Міці. Я нічим не могла нагодувати її. Нічим...

Карл. Це жахливо. Чому ж ти не звернулася...

Еріка. Куди? До тебе? До американців? Через два тижні в місті ніхто не почус дитячих голосів. Тиша буде в нашому Айсборні, де ти бургомістром, Карле Таубе!

Карл. Я не маю ніяких засобів...

Еріка. Знаю, замовкни. Мені важко говорити з тобою. Магдо, ти допоможеш мені її поховати?

Карл. Ні, вона на роботі.

Ріхард. Ми поховаємо її всі разом. Все місто буде ховати маленьку Міці.

Карл. Демонстрації заборонені.

Ріхард. Але зате дозволені похорони, Карле Таубе.

В цей час Марія закінчила диктувати.

Марія. Ну от, всі слова переписано.

Солдат. Треба заспівати, а то я знову забуду мотив.

Р о й. А я, здається, вже не забуду. Починайте, Маріє.
М а р і я *(співає)*.

Ніч опустилась на місто,
Любий, мене не забудь.
Зорі як світле намисто,—
Дальня нам стелиться путь.
Дівчина тихо заплаче
І усміхнеться за мить —
Леніна слово гаряче
В нашому місті дзвенить.
Гримнули дальні розкати,
Чути прощальний салют.
На захід відходять солдати,
Леніну честь віддають.
Ніч опустилась на місто,
Любий, мене не забудь.
Зорі як світле намисто,—
Дальня нам стелиться путь.

К а р л. Ви збожеволіли! Забудьте, якомога швидше
забудьте цю пісню!

Р о й. Може, ти заборониш мені співати, що я хочу?

К а р л. Ні-ні, прошу. Слухай, Магдо, її ж посадять
у тюрму.

М а г д а. Пісню посадовити у тюрму не можна.

К а р л. Я не про пісню...

Р і х а р д. Чудесна пісня, хлопці.

Я к о б. Сам співав би, та вивчити ніколи.

Е р і к а. А Міці її ніколи вже не почує. Що робити,
що робити, товариші? *(Заплакала)*.

Заходить ф р а у В у р с т.

Ф р а у В у р с т. Що це за збори? Магдо! Кому я на-
казала не пускати сюди німців? Геть відсіля! Скоро перша
година! Прийде генерал Конвей! Геть!

М а г д а. Опам'ятайтеся, ф р а у В у р с т.

Ф р а у В у р с т. Мовчати!

Р і х а р д. Не перервіть собі горлечко, ф р а у В у р с т. Ми
вже йдемо.

Е р і к а, Я к о б і Р і х а р д вийшли.

К а р л. Зберігай свої нервові сили, Магдо. Найліпше
бути від них якомога далі.

Фрау Вурст. Мені дуже не подобається ваша поведінка і ваші друзі, Магдо Таубе. Пане бургомістр, прошу вас зайти до мого кабінету. Я хочу поговорити з вами про вашу дружину.

Карл. Ви мене лякаєте. Щось трапилося?

Фрау Вурст. Нічого. Прошу.

Карл і фрау Вурст вийшли.

Рой. Ну, Маріє, нам теж уже час. По чарочці на прощання?

Марія. Дякую.

Солдат. Дуже мені пісня сподобалася. Здорово її хлопці співати у нас будуть.

Чокнулися, випили.

Рой. Все. До побачення. Не забувайте свою обіцянку! Завтра прийдемо.

Марія. Добре. Не забувайте мотив!

Солдат. До побачення.

Рой і солдат виходять.

Магда. Як я зневажаю себе.

Марія. Не треба, Магдо. Зараз усім важко.

Магда. От живе людина, усім здається, ніби вона нічим не зв'язана, вільна, робить те, що вважає потрібним робити, говорить те, що думас, не вдас, ніби любить те, що ненавидить...

Марія. Про кого ти? Про мене?

Магда. Яка різниця? Про себе. А що справді зі мною? Живу, ніби скута. Хто скував мене, чим я зв'язана? Нічого не зрозумієш. Думки сміливі, хороші. Рвонула б усе зразу, щоб жити чесно... А потім гляне на мене фрау Вурст, прикрикне Карл, і вже ноги не слухаються, і страшно крок зробити, і все по-старому... Я так жити не можу. Або отруюся, або втечу...

Марія. Куди?

Магда. Куди? Не знаю, але втечу. Я не хочу більше бачити цю фрау Вурст. Як я її ненавиджу!

Заходить генерал Конвей у супроводі майора Тільдена.
Фрау Вурст вибігає назустріч.

Фрау Вурст. Боже мій! Пане генерал, ви точні, як бог. За вашими рухами можна перевіряти годинника. Вітаю вас, пане генерал.

Конвей. Здрастуйте. *(Сідає до столу)*.

Тільден. До ленчу коньяк, фрау Вурст, швидко.

Конвей. Мені, Тільден, буде дуже неприємно в вас розчаруватися.

Тільден. Пане генерал...

Конвей. Так-так, саме розчаруватися.

Тільден. Пане генерал...

Конвей. Що, пане генерал, пане генерал? Хто не розвідав раніше, що це за пам'ятник? Ви. Хто не попередив мене про велику небезпеку? Знову ви. І після цього вас називають розвідкою, очима й вухами армії?

Тільден. Пане генерал...

Конвей. Мовчати. В результаті вашої злочинної недбалості в нашій армії з'явилися страшні симптоми. Солдати ходять на площу, фотографуються біля пам'ятника Леніну і посилають фотографії в Штати. Солдати розпитують, хто такий був Ленін, чому поставлено на площі цього пам'ятника. Вони розпитують про російську революцію! Про це вже знають в Пентагоні. Мені вже дзвонять про це. Пам'ятник мусить бути знятий! Га?

Тільден. Мені здається, я придумав хороший план, пане генерал.

Конвей. Ну?

Тільден. Треба, щоб німецький магістрат подарував нам цей пам'ятник на знак подяки.

Конвей. Повторіть ще раз.

Тільден. Треба, щоб німці зробили нам подарунок. Ми беремо пам'ятник, дякуємо, оголошуємо, що встановимо його на площі проти штабу дивізії, а потім...

Конвей. Непогано.

Тільден. Я думаю, нам треба викликати сюди бургомістра і наказати йому подарувати пам'ятника.

Конвей. Цілком справедливо.

Тільден. Зараз ми його викличемо.

Заходить Карл Таубе.

Тільден. На ловця і звір біжить. Здорово, друже!

Карл. Добрий день, пане генерал, добрий день, пане майор.

Конвей. Сідай.

Т і л ь д е н. Ну, як ідуть справи, як порядок у місті?

К о н в е й. Почекайте, Тільден. Мені здається, ми трохи негостинні щодо пана бургомістра. Наша бесіда буде досить тривалою. Келих вина ніколи не може перешкодити розмові джентльменів. Га?

Т і л ь д е н. Пробачте, пане генерал.

Фрау Вурст ставить на столик коньяк і келихи.

К о п в е й. У нас справжня демократія, і джентльмени завжди можуть між собою домовитися. (*Наливає*). Прощу, пане бургомістр.

К а р л. Дякую.

К о н в е й. Отже, за розквіт справжньої демократії.

Карл випив, Конвей поставив келих, тільки пригубивши його.

К а р л. Америка в моєму уявленні завжди була найдемократичнішою країною в світі.

К о н в е й (*знову наливає*). Тепер необхідно випити за дружбу, яка встановилася між нами. Я думаю, час для такого тосту прийшов.

К а р л. Я теж так думаю, пане генерал. (*Випив*).

К о н в е й. Налийте папові бургомістру ще келих, Тільден.

К а р л. Дякую. Мабуть, ніде, папе генерал, вас не зустрічали так, як в Айсборні?

К о н в е й. Було б дуже добре, коли б на спомин про нашу зустріч магістрат подарував нам пам'ятник, який стоїть на площі. В Америці ми поставили б його теж на площі проти будинку штабу нашої дивізії...

К а р л (*грохи розгублено*). Ви знаєте кому це пам'ятник?

Т і л ь д е н. Звичайно.

К а р л. І ви поставите його в Штатах?

Т і л ь д е н. Обов'язково. Га?

К а р л. Чудесно. Я певен, жодна людина в магістраті не буде протестувати. Ми вам його подаруємо.

Т і л ь д е н. Ви хочете обговорювати це питання на засіданні?

К а р л. А як же інакше?

К о н в е й. Дурниці. В такому випадку бургомістр може спокійно порядкувати сам. Значить, у принципі ви згодні?

К а р л. Пане генерал, та в чому я можу відмовити демократичній... демократичній...

К о н в е й. Чудесно. Дякую. Я знав, що у вашій особі знайду справжнього патріота і демократа.

Т і л ь д е н. Розумієш, друже, добре було б, щоб дарувати пам'ятника прийшла ціла делегація.

К а р л. Чудесно, буде делегація.

К о н в е й. Кого узяти?

Т і л ь д е н. Я думаю, Вурста.

К а р л. Правильно. І мою дружину.

Т і л ь д е н. А вона не підведе?

К а р л. Вона? Та вона боїться мій подих пропустити, не те що... Моє слово для неї закон! Он як у нас! Магдо!

Магда підійшла до столу.

К о н в е й. Сідай.

М а г д а. Дякую. *(Сіла до столу)*.

К о н в е й. Чи не вип'єте чарку коньяку?

М а г д а. Дякую.

К о н в е й *(налив)*. Прошу.

М а г д а *(випила)*. Що я маю зробити?

Т і л ь д е н. Нічого.

М а г д а. Дивно.

Т і л ь д е н. Певніше, нічого особливого. Ваш чоловік пояснить усе краще за мене. Прошу вас, пане Таубе.

К а р л. З насолодою. Нам випала велика честь, дорога Магдо. Сьогодні ми зробимо нашим дорогим американським друзям подарунок...

М а г д а. Подарунок?

К а р л. Так. Ти будеш членом делегації магістрату, котра передасть нашим друзям пам'ятник...

М а г д а. Леніну?

К а р л. Так. Вони повезуть його у Штати і поставлять на площі проти будинку штабу, як вічну пам'ять про перемогу над Айсборном.

М а г д а. Я не буду членом цієї делегації.

К а р л. Магдо! Опам'ятайся!

Заходить сержант Р о й.

Р о й. Пане генерал, пакет із штабу.

К о н в е й. Давайте.

Р о й. Дозволите йти?

К о н в е й. Так. (*Розірвав конверт, прочитав*). Значить, ви не хочете зробити нам подарунок?

М а г д а. Ні.

К а р л. Пане генерал, я від усього серця...

К о н в е й. Геть.

Магда відійшла до стойки,
Карл розгублено розвів руками і вийшов з ресторану.

Т і л ь д е н. Що трапилося?

К о н в е й (*передав йому листа*). Прочитайте.

Т і л ь д е н. Так... Значить, треба негайно кінчати.

К о н в е й. З Вурстом...

Т і л ь д е н. І з пам'ятником.

К о н в е й. Так, і з пам'ятником. До двадцяти чотирьох
поль ноль.

М а р і я (*тихо*). Що має трапитися в двадцять чотири
поль ноль?

М а г д а. Не знаю.

Заходить В у р с т.

В у р с т. Пане генерал, чи сподобалося вам у моєму
ресторані?

К о н в е й. Сідайте. Розмова ділова.

В у р с т. Слухаю.

Т і л ь д е н. Ті двісті тонн зерна, що залишилися, можеш
отримати з десятипроцентною знижкою...

В у р с т. Я вражеший.

К о н в е й. Одна умова, всі гроші готівкою. Га?

В у р с т. Не можу, пане генерал, це багато грошей.

К о н в е й. Дістань.

В у р с т. Скиньте п'ятнадцять.

Т і л ь д е н. Ні.

В у р с т. Дванадцять.

К о н в е й. Добре, гроші зразу.

В у р с т. Все буде зроблене, пане генерал. Дозволи-
те йти?

К о н в е й. Так. Поспішайте, пане Вурст.

В у р с т (*відійшов до фрау Вурст*). Ми стали капіталі-
стами. Я зараз принесу гроші, пане генерал. (*Вибіг*).

К о н в е й. От і все, Тільден. Люблю ділових людей.
З німцями все-таки можна мати справу. Га?

Т і л ь д е н. Мене дуже непокоїть пам'ятник.

К о н в е й. Мене теж. Вип'ємо за здоров'я пана Вурста.
Дівчинка, пісеньку.

М а р і я (російською мовою).

Мой костер в тумане светит,
Искры гаснут на лету.

Вона співає весь романс жваво, весело,
і Конвей дивиться на неї здивовано.

К о н в е й. Що це за пісня?
М а р і я. Це російський романс, пане генерал. Любов-
на пісня на прощання. Ктo-тo мнe судьбу предскажет...
Т і л ь д е н. Чого ти зраділа?
М а р і я. Пісні.
Т і л ь д е н. Магдо, подавай!

Заходить Д ж о н Р о й.

Р о й. Дозвольте?
К о н в е й. Так.
Р о й. Прибув офіцер зв'язку радянського команду-
вання.
К о н в е й. Просіть його сюди.
Р о й. Слухаю. (*Вийшов*).
К о н в е й. Це добре, що він прийшов. Домовимося,
все уточнимо й перевіримо.

Заходить К о р о л ь о в, за ним сержант С а м о ж у к.

К о р о л ь о в. Добрий день, пане генерал. Я щойно
отримав розпорядження...

К о н в е й. Звичайно, звичайно. Я теж отримав. Я дуже
радий привітати у своєму штабі представників союзного
командування.

К о р о л ь о в. Пробачте, пане генерал, це ваш штаб?

К о н в е й. Мій штаб там, де перебуваю я. Чи не змі-
нилося щось у планах вашого командування, у термінах,
в пунктах?

К о р о л ь о в. Все залишилося незмінним, але мені
здається, тут не місце для ділової розмови.

К о н в е й. Справи вже закінчені, мій капітане. Дип-
ломати домовилися, і нам залишилося тільки виконувати
накази. Ви ще щось хотіли сказати? Га?

Корольов. Так. По головній вулиці йде похоронна процесія. Ховають дівчинку, яка вмерла від голоду.

Конвей. І це вас хвилює?

Корольов. Так.

Конвей. Я не дозволю нікому омрачити нашу догодоцінну зустріч. Тільден, розпорядіться!

Тільден вийшов.

Я прокляв би себе, коли б не міг довести вам свою любов і повагу.

Корольов. Дякую, пане генерал.

Конвей. Прошу сідати до столу, мій капітане. Довгі роки я буду згадувати зустріч з вами, з героєм Сталінграда.

Корольов. Дякую. Дозвольте потурбуватися?

Копвей. Вашого сержанта нагодують на кухні.

Саможук. Спасибі. Знали, куди летіли, провіантом запаслися. Дозволите йти?

Корольов. Так.

Саможук. Єсть. *(Козирнує і вийшов)*.

Конвей. Не відмовитеся закусити, капітане?

Корольов. Дякую.

Конвей. Магдо, все ще один раз.

Під час їхньої розмови Магда приносить їжу.

Корольов. Дякую. Ви не знаєте, пане генерал, звідки узявся пам'ятник на площі?

Конвей. Вас це так цікавить? Га?

Корольов. Цілком природно.

Конвей. А мене пітрохи. Хіба мало пам'ятників у німецьких містах? За нашу зустріч!

Корольов. За зустріч. Мушу сказати, що я ставлюся до цього пам'ятника не так байдуже, для мене він дорожчий за життя. Я вже доповів про нього своєму командуванню.

Конвей. Що?

Корольов. Доповів командуванню.

Конвей *(вбік)*. Ах чорт. Га?

Корольов. Пробачте, але я маю право доповідати своєму командирові про все, що бачу в цьому місті.

Вбігає Тільден.

Тільден. Пане генерал! Я вжив усіх засобів, але цей похорон уже наближається.

За вікном чути пісню: «Смело, товарищи, в ногу»,
пропливає полотнище з написом «Хліба!».

Конвей. Хто їх організував?

Тільден. Не знаю. Вони просять, щоб ви прийняли делегацію.

Конвей. Ніяких делегацій. Хай знайде одна людина.

Тільден. Слухаю! (*Vibig*).

Корольов. Вони тільки просять хліба.

Конвей. Вони одержать все, що треба.

Заходить Ріхард Галле, за ним майор Тільден.

Тільден. Ось він, пане генерал.

Конвей. Дуже добре. Що це за галас, друже?

Ріхард. Пане генерал, ми, населення міста Айсборн, звертаємося до вас з проханням врятувати від голодної смерті наших дітей. В місті голод. В місті щодня гинуть діти! Ми звертаємося до переможців — врятуйте нашу надію, наше майбутнє.

Конвей. От що, друже, ти зараз вийдеш звідсіля і накажеш усім розійтися. Німці не заслуговують на кращу долю. Ясно? Марш!

Ріхард. Як вам не соромно говорити такі слова? Раніше в нашому місті були люди, які раділи приходу американців! Ви самі розвіяли цю радість, поховали її в сотнях дитячих могил, які з'явилися на кладовищах за цей час! Так, ми німці, і на нас лежить велика вина. Але ми можемо і повинні її спокутувати. Колись ми згадаємо ці дитячі могили і розповімо про них усьому світові, і ні за океаном, ні на небі, ні під землю ви не сховаєтеся від гніву народів, генерал Конвей.

Конвей. Геть звідсіля!

Ріхард. Мені нічого втрачати, пане генерал. А ви можете втратити все, навіть гроші, котрі одержали за хліб, видертий з рота у голодних дітей.

Конвей. Мовчати!

Ріхард. Скільки грошей ви заробили на дитячих могилах?

Конвей. Мовчати! (*Вихопив пістолета*).

Корольов зробив крок вперед.

Корольов. Цього не буде, пане генерал.

Конвей. Під три чорти!

Корольов. Пробачте, але я не голодний житель Айсборна і не дозволю, щоб на мене кричали. Прошу це пам'ятати.

Конвей заховав пістолет.

Ріхард. Ми будемо стояти, доки діти не отримають хліб.

Конвей. Тільден, дайте розпорядження.

Тільден. Ходімте, пане Ріхард Галле.

Вони виходять, пауза, потім за вікном галас і крик, полотноще з написом «Хліба!» опускається, зводиться і нарешті падає. Генерал, який дивився у вікно, обертається до Корольова.

Конвей. Ну от, і наведено лад.

Корольов. Ще одна перемога під Айсборном?

Копвей. На що ви натякаєте?

Корольов. На перемогу під Айсборном.

Конвей. Так, у мене важка рука.

Корольов. Я вже бачив це. Дозвольте бути вільним, пане генерал?

Копвей. А ленч?

Корольов. Дякую, ситий. *(Надів кашкет, козирнув, вийшов).*

Конвей. У цього капітана плебейські манери.

Заходить Вурст, за ним Тільден.

Вурст. Все готово, пане генерал.

Тільден. Приніс?

Вурст. Прошу. *(Подає гроші).*

Конвей *(недбало порухував гроші, частину кине Тільдену)*. Все вірно... Хто поставив пам'ятника на площі?

Вурст. Комуністи.

Конвей. Ти їх знаєш?

Вурст. У мене навіть є список.

Конвей. Список негайно передай майору Тільдену. Я призначаю тебе заступником бургомистра. Посада хороша. Це більше, ніж гроші.

Вурст. Дякую, пане генерал. *(Вийшов).*

Конвей. А тепер слухайте мій наказ, Тільден. Пам'ятник сьогодні мусить бути знищений. Наші солдати не повинні навіть знати про його існування, інакше всім

цим дивізіям ціна ламаний гріш. Це я беру на себе. А вам доручаю до двадцяти трьох розгромити комуністів у Айсборні, щоб мені ніхто не заважав. За списком Вурста. Ясно?

Т і л ь д е н. Ясно, але дуже мало часу, пане генерал.

К о н в е й. Знайдіть помічників.

Т і л ь д е н. Єсть. (*Швидко вийшов*).

К о н в е й. Дівчинко, пісеньку. (*Випив чарку*). Пісеньку я наказав!

М а р і я.

Гримнули дальні розкати,
Чути прощальний салют.
На захід відходять солдати,
Лешину честь віддають.

К о н в е й. Мовчи. Звідки ти знаєш? Га?

М а р і я. Я нічого не знаю, пане генерал. Це пісня.

М а г д а. У нас її всі співають, пане генерал.

К о н в е й. Під три чорти! (*Схопив кашкет і вибіг*).

З а в і с а

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

КАРТИНА ШОСТА

Декорація першої картини. Вечоріє. М а г д а Т а у б е сидить біля вікна і напружено дивиться на вулицю. Стук у двері. М а г д а відчиняє двері, заходить М а р і я із своїм акордеоном.

М а г д а. Як добре, що ти прийшла!

М а р і я. Де Ріхард?

М а г д а. Ще не приходив. Я нічого не розумію. Рух якийсь у місті, танки по вулицях ходять. Це не відхід, це щось інше. Швидше скидається на наступ.

М а р і я. Це правда. Тривожний вечір. Останній вечір.

М а г д а. Так, останній.

М а р і я. Значить, американці відступають за Айзенах.

М а г д а. Так. Тепер ясно, чому він так поспішав продати хліб. Ти знаєш, вони бояться пам'ятника.

М а р і я. Вони бояться навіть самого слова «Ленін».

М а г д а. Може, скінчиться голод?

Марія. Я думаю, навіть напевне скінчиться. Сьогодні в місті прощаються американські солдати. Вони повезли оповідання про Леніна. Вони повезли з собою пісню.

Магда. Звідки вона в тебе?

Марія. Бреннер написав мені слова, а я склала музику.

Магда. Шкода, нема з нами Бреннера.

Марія. Що зробиш? Де Ріхард? Вони ж розіб'ють пам'ятник!

Заходить Еріка.

Еріка. Ріхард тут?

Магда. Ми його чекаємо.

Еріка. Він мусить зараз прийти, мусить...

Магда. Слухай, Еріко. А може, генерал Конвей ще буде намагатися знищити пам'ятник?

Еріка. Ні, спробує. Повз пам'ятник лежить шлях відходу американської дивізії. Вони бояться, що солдати понесуть з собою додому образ Леніна. Генерал Конвей добре знає, яка це сила.

Магда. Так, тепер уже знає.

Марія. Ми мусимо його захищати.

Еріка. Зараз прийде Ріхард...

Магда. Швидше б!

Еріка. А де Карл?

Магда. Йому не можна вірити.

Еріка. Щось нове?

Магда. Він зрадив.

Еріка. Кого?

Магда. Від імені магістрату він сьогодні хотів подарувати пам'ятник американцям.

Марія. Він не мав права.

Еріка. Їм не потрібне право, аби тільки хтось сказав «дарую», а забрати й знищити його вони зуміли б.

Марія. Та, видно, спізнився подарунок. Вони не встигнуть його одержати. Магда, а може, це плітка?

Магда. Ні, я сама чула.

Марія. Боже мій!

Стук у двері, заходить Якоб Вінтер.

Якоб. Танки на вулицях. Кепські наші справи.

Еріка. І ти вже склав руки?

Якоб. Ні.

Марія. Нам тільки цю ніч пережити, тільки одну ніч пам'ятника зберегти.

Еріка. Де Ріхард?

Якоб. Зараз прийде.

Заходить Ріхард.

Ріхард. Добрий вечір, товариші. Ну, чого усі носи на квінту повісили? Що з тобою, Магда?

Магда. Батьку, ти все знаєш?

Ріхард. Що знаю?

Магда. Про Карла?

Ріхард. От про Карла зараз, мені здається, говорити не час. Це питання довге й складне. Давайте, товариші, думати, як нам захищати пам'ятник. Ленін з нами вже два роки, це він організував нас, і ми не дозволимо його знищити.

Якоб. Танки на вулицях.

Ріхард. Знаю.

Еріка. Загін твій готовий?

Ріхард. Загін піднято, але цього замало.

Марія. Треба підняти все місто.

Якоб. Правильно.

Еріка. І вивести людей на площу.

Магда. Але як це зробити?

Марія. Зараз треба скликати усіх людей, усіх робітників, усіх жінок.

Якоб. І нічого загонові чекати. Хай іде піднімати народ.

Ріхард. Добре, товариші, зараз ми всі беремося за одну справу — збираємо якомога більше робітників на вулицях, прилеглих до площі. Попереджаю, все робити тихо, дисципліновано, не припускаючи ніяких провокацій, інакше нас розстріляють. Наше найголовніше завдання — зберегти пам'ятника всіма силами, якими завгодно засобами, не шкодуючи навіть життя.

Магда. Навіть життя.

Еріка. Саме так.

Ріхард. Пішли, товариші.

Відчиняються двері, і в кімнату заходять дуже веселі Карл Таубе і Вурст.

Карл. О, та тут гості! Чудесно, чудесно! Люблю, коли в моєї дружини гості, а особливо такі приємні, такі дорогі! Добрий вечір!

Якоб. Добрий вечір.

Марія. Пробачте мені, пане Таубе, мені пора.

Карл. Ні-ні, нікого не пущу. Зараз ми вип'ємо. Рекомендую, мій новий заступник пан Вурст. За його призначення треба випити. Де наша пляшка? Ось вона. Магдо, чарки. Вип'ємо також і за демократію. Сьогодні я зрозумів, що це таке. Американці затвердили мене на посаді бургомістра. Ім'я моє ввійде в історію, зрозуміли ви, в історію!

Вурст. Пробачте, пане Таубе, тут мало лікеру. Я зараз ще пляшку принесу. Простежте тільки за тим, щоб гості не розійшлися.

Карл. Ніхто не піде!

Вурст. От і добре. (*Вибігає*).

Ріхард. Ти хотів подарувати пам'ятник американцям?

Карл. Я тепер на віки віків буду повноправним історичним бургомістром міста Айсборн. Я маю право робити в цьому місті все, що хочу.

Якоб. Доволі, Карле. Нам уже час іти.

Карл. Ніхто не піде, поки ми не вип'ємо по чарці.

Марія пішла до дверей, Карл загородив їй дорогу.

Карл. Куди ви всі поспішаєте? Наливай швидше, Магдо! Не бачиш, гості поспішають.

Магда налила чарки.

За наше здоров'я, за процвітання, за демократію! (*Випив*). Чому ніхто не п'є?

Всі випили.

От так ліпше. А тепер можете розходитися.

Магда. Замокни, Карле.

Карл. Що? Розійдись!

Відчиняються двері, заходить Тільден з револьвером в руці, за ним американський солдат і Вурст.

Тільден. Ні з місця! Ви всі — комуністи, заарештовані. Звичайно, крім пана бургомістра...

Карл. І моєї дружини...

Тільден (*вказує на двері*). Марш!

Ріхард. Поспішайте, пане майор.

Т і л ь д е н. Що ти сказав?
Р і х а р д. До двадцяти чотирьох дуже мало часу.
Т і л ь д е н. Мовчати! Марш!
Я к о б (*тихо*). Тільки вийдемо — врозсипну.
Р і х а р д. Так.
Т і л ь д е н. Годі теревені правити. Марш!

Всі виходять. На сцені Карл і Магда.

К а р л (*підійшов до неї, обняв за плечі*). Що з тобою, Магдо?

М а г д а. Нічого.

К а р л. Ми не вчинили їм нічого злого.

М а г д а. Пусти.

За сценою кілька пострілів.

М а г д а. Боже!

К а р л. Що з тобою? Давай вин'ємо, ось твоя чарка.

М а г д а. Не підходь до мене.

К а р л. Це нічого, це мине. Ми будемо дуже багаті і дуже щасливі з тобою.

М а г д а. Ми ніколи не будемо щасливі.

К а р л. Ти скоро забудеш про все це. Я бургомістр міста Айсборн, затверджений владою. Я увійшов в історію, велику історію Німеччини. Я досяг найвищого щастя, Магдо. (*Випив*).

М а г д а. Як же так? Дивлюсь я на тебе і це розумію. Нічого не розумію. Як жили ми всі ці роки? Чому не бачила я твого серця, твоєї душі? Я так пишалася тобою, коли ти на демонстрації носив прапор. Я думала, що мужність повернулася до тебе, коли ми знайшли пам'ятник. І помилилася. Напоїли і купили тебе, Карле Таубе. Купили подачкою, обіцянкою слави, а ти й клюнув на цю демократію, як риба на блешню. Бачив демократію? Твоїх друзів повели у тюрму. Тепер я знаю свій шлях. Ти боягуз, Карле Таубе, ти підлий боягуз, що зрадив своїх друзів, і назавжди закрито для тебе моє серце. (*Пауза*). Завтра сюди прийдуть росіяни. Як ти будеш дивитися в очі товаришам?

К а р л. Вони сюди ніколи не прийдуть!

М а г д а. Ах, так ти ще нічого не знаєш? Росіяни прийдуть сюди о двадцять четвертій годині, тому й поспішають американці. Злякався?

К а р л. Ти брешеш!

Магда. Чому ж ти так злякався? Завтра ти станеш перед судом своїх друзів і відповіси за пам'ятник, за Ервіна Бреннера, за голодних дітей, за все.

Карл. Замовкни!

Магда. Я вже все сказала.

Карл. Завтра росіяни? Це правда? *(Пауза)*. Але саме я, а не хтось інший, зберігав пам'ятника. Це моя заслуга. Ти будеш моїм свідком, Магдо.

Магда. У тебе буде багато свідків, Карле Таубе.

Заходить Вурст.

Вурст. Вони відходять! Вони відходять! Таубе, що робити?

Карл. Значить, правда?

Вурст. Вони відходять, а я купив двісті тонн хліба. Пропали мої гроші. Пропав «Золотий лев». Що робити? Треба тікати!

Карл. Куди?

Вурст. На захід. Кляті янки, бандити, шахраї. Так пограбувати чесну людину. Пропали мої гроші! Пропали! Все пропало! Рятуйся, Карле Таубе! Рятуйся, хто може! *(Вибіг)*.

Карл. Боже мій, боже мій! Що ж робити? Що робити? Ходімо до генерала, Магдо! Поїдемо разом з ними!

Магда. Він не візьме тебе. Йому не потрібні мертвяки.

Карл. Ні-ні. Я хочу жити.

Магда. Ти будеш довго жити, але запам'ятай, краще одну мить прожити героєм, ніж сто років зрадником!

Карл. Замовкни! Я піду! Я піду! Для мене знайдуть місце. Прощай, Магдо! *(Вибігає)*.

Магда. От і все. *(Сіла до столу, бездумно дивиться просто перед собою)*.

Рипнули двері, і на порозі, перемагаючи біль, з'явився закривавлений Ріхард Галле, зробив крок і впав, витягнувшись на весь зріст.

Магда. Батьку! *(Намагається підвести його, не може і в одній кричить)*. Слухай мене, батьку!

Ріхард *(отямився)*. Магдо! Пам'ятник! Вони хочуть розбити пам'ятник... Іди.

Магда. Куди?

Ріхард. Ти — комуністка! Іди!

Магда. Я не залишу тебе.

Ріхард. Іди!

Магда. Я не можу тебе залишити!

Ріхард. Іди, я наказую!

Магда. Ти умреш!

Ріхард. Я не умру, іди!

Магда (*обняла його, поцілувала*). Благослови мене, батьку!

Ріхард. Від усього серця! Іди! Іди ж! Іди! (*Проводжає очима Магду, що виходить, і голова його знову опускається вниз*).

Завіса

КАРТИНА СЬОМА

Площа в Айсборні, на якій стоїть пам'ятник Леніну. Трибуну знято, а замість неї стоять дві звичайні садові лави. На одній з лав сидить Джон Рой і сержант Саможук. Вечоріє.

Саможук. А у нас, на Херсонщині, поля просторі. Є такі колгоспи, що по десять тисяч гектарів мають...

Рой. Десять тисяч гектарів це добре.

Саможук. А, звичайно, добре. А земля ж яка! Отак вийдеш у степ, станеш на могилі, глянеш, а навкруг весна, тюльпани цвітуть, і вітер як повіє з лиманів...

Рой. Це правда, живи, не вмирай.

Саможук. От я приїду додому, демобілізуюся, рік проживу дома, у колгоспі, а тоді вчитися поїду до Москви, в інститут. Яке місто Москва!

Рой. У нас, в Америці, теж багато великих міст.

Саможук. Не маю ніякого сумніву. Міста у вас є, але таких, як наша Москва, немає і бути не може.

Рой. Чому ж це не може бути?

Саможук. А я тобі зараз розповім. От я приїду до Москви і напочатку ніяких знайомих у мене не буде. А приїду я для того, щоб в інститут поступити. І от кожна людина, до кого б я не звернувся, мені допоможе. Притулок дасть, нагодує, обігріє, як до інституту пройти покаже. Ну, от і подумай, чи є у вас таке місто.

Рой. Для того, що ти говориш, багато грошей треба мати.

С а м о ж у к. Не треба багато, трошки теж вистачить.

Р о й. Ну, це фантазія.

С а м о ж у к. Це тобі не фантазія, а найзвичайнісінький незаперечний факт. От ти приїдеш додому, демобілізують тебе, що робитимеш?

Р о й (*неохоче*). Літати буду на транспортному.

С а м о ж у к. А коли там таких льотчиків уже багато? Тоді що?

Р о й. Не знаю, побачимо.

С а м о ж у к. От бачиш, не знаєш. А я знаю цілком точно, що я буду робити, і сумнівів у тому ніяких нема.

Р о й. А коли криза, коли безробіття?

С а м о ж у к. Чого нема, того нема й не буде. Неможливо це у нас.

Р о й. Ну, а гроші на інститут хто тобі дасть?

С а м о ж у к. Держава. Стипендію призначить. Ти вже не маленький, хоч щось про нашу країну розуміти треба.

Р о й. Це правда, про вашу країну я дуже мало знаю. (*Пауза. Рой заспівав*).

Ніч опустилась на місто,
Дальші нам стелиться путь...

С а м о ж у к. Що це за пісня?

Р о й. Хороша пісня. Про це місто, про пам'ятник... Шкода, вилітати сьогодні треба. Хороше ми з тобою говорили, часто я ці бесіди згадувати буду. (*Вийняв фото*). От сфотографувався я біля пам'ятника. Це в мене найдорощча пам'ять про Айсборн. Напишіть мені тут щось...

С а м о ж у к. Добре. (*Пише*).

Р о й. Прочитай.

С а м о ж у к. Від усього серця бажаю, щоб ніколи ми не зустрічалися ворогами.

Г о л о с. Сержанта Джона Роя до майора Тільдепа.

Р о й. Все, друже. Прощавай, лечу. (*Погис Саможуківі руку і швидко пішов*).

С а м о ж у к. Так... Щоб ніколи ми не зустрілися ворогами.

Заходить К о р о л ь о в.

С а м о ж у к. Дозвольте доповісти, товаришу капітан. Досі нічого підозрілого не виявлено.

К о р о л ь о в. Добре, Саможук. На літака і в повітря. Не гаяти часу. Вони вже приготували танки. Покватте на-

ших. Буде дуже добре, коли вони прийдуть трохи раніше двадцяти чотирьох.

С а м о ж у к. А ви?

К о р о л ь о в. Буду тут.

С а м о ж у к. Єсть.

К о р о л ь о в. Виконуйте.

Вони виходять, а з другого боку сцени заходять
К о н в е й і Т і л ь д е н.

К о н в е й. Нарешті пішов цей капітан. Слухайте наказ, Тільден. Вивести роту піхоти і два танкових взводи. Протитанкову батарею розташувати на вулицях, прилеглих до площі. Зенітникам бути у повній бойовій готовності. Саперному взводу підірвати пам'ятник. Ні, відставити. Підірвати — це надто багато галасу. Роті важких танків пройти по тому місцю, де стоїть пам'ятник.

Т і л ь д е н. Навіщо так багато війська, пане генерал? Таке враження, ніби ми збираємося наступати на цілу армію.

К о н в е й. Пам'ятник не може залишитися тут, на шляху відступу наших військ. Давайте команду!

Т і л ь д е н. Слухаю.

Чути гудіння легкого літака.

К о н в е й. Що це за літак? Що це за літак, чорт би його забрав! Може, буде бомбити?

Т і л ь д е н. Ні, пане генерал, це дуже схоже на літак російського капітана.

К о н в е й. Він полетів доповідати. Поспішайте, поспішайте, Тільден.

Конвей залишається осторонь у тіні, а за сценою чути крок піхоти, брязкіт танкових гусениць, відчувається, що ціла армія прийшла у рух. Шум за сценою наростає, чути, як війська підходять до площі, оточують пам'ятник.

К о н в е й. Припинити доступ на площу. Розташувати батарею на Фрідріхштрассе, танкам зосередитися на Кверштрассе, піхоті залягти й окопатися по краях площі. Що це за літак? Що це за літак, чорт би його забрав?

Заходить Т і л ь д е н.

Т і л ь д е н. Це російський літак, пане генерал.

Конвей. Привести в готовність зенітну батарею, нікого не допускати на середину площі.

Тільден. Все готове, пане генерал.

Конвей. Все?

Тільден. Так точно, все, пане генерал.

Конвей. Добре. Зелену ракету! Танки вперед.

У небо звивається ракета, і чути, як на площу починають наступати танки. Вони все ближче, ближче, ось-ось вже вийдуть на площу. І разом з брязкотом танкових гусениць чується стара пісня «Смело, товарищи, в ногу». Спочатку вона ледве чутна, потім звучить все сильніше і сильніше.

Конвей. Що це? Хто співає? Що за пісня?

Тільден. Це робітники, пане генерал, вони йдуть сюди.

Конвей. Ідіот, і ви ще говорили, ніби роти буде забагато. Нікого не випускати на площу. Танки вперед!

Тінь танка трохи висувається наперед, і в цю мить на площу вибігає Магда Таубе. Видно, їй довелося вириватися з рук американських солдатів, тому що волосся її розтріпалося. Вона підбігає до пам'ятника і стає біля п'єдесталу, саме проти тіні танка.

Конвей. Прибрати цю відьму!

Тінь танка спинилася.

Тільден. Геть звідсіля! Тебе розчавлять!

Магда. Убийте мене, не піду! Це — Ленін!

Тільден. Що робити, пане генерал?

Конвей. Танки вперед! Танки вперед!

Тінь танка йде на пам'ятник, вона майже торкається п'єдесталу, і в цю мить Корольов у супроводі кількох солдатів, Якоба, Марії, Еріки, німецьких робітників і жінок стає поруч з Магдою Таубе. Все застигло, тільки тінь танка відступає, і Конвей, задкуючи, зникає зі сцени. Над пам'ятником звиваються прапори — червоний і чорно-червоно-золотий. Гримить музика, в якій ясно чути Інтернаціонал.

Завіса

Київський зошит

*П'єса на три дії,
шістнадцять картин*

ДІЙОВІ ОСОБИ

Раїса Миколаївна Закіпна, 28 років.
Іван Данилович Куделя (Максим), 32 роки.
Іван Петрович Мазниченко (Дід), 60 років.
Марія Василівна Глушко, 59 років.
Ніна Петрівна Матяш, 30 років.
Петро Голубєв, 30 років.
Дмитро Коршун (Калашников), 32 роки.
Микола Васильович Жученко, священник, 55 років.
Ганна Кирилівна Кламац, 37 років.
Семен Заграй, 32 роки.
Всеволод Кандиба, 50 років.
Валя, 19 років.
Ліда, 30 років.
Антон Іванович Майєр, 65 років.
Полковник Отто Бергер, 45 років.
Зінаїда Бертольдівна Крейн (Зіна), 32 роки.
Баба Уляна, 50 років.
Член Військової ради, генерал, 50 років.
Полковник, 40 років.
Німецький лейтенант, 25 років.
Поліцай, 30 років.
Німецькі солдати, поліцаї, цивільні кияни.

Дія відбувається в 1941—1942 роках.

ДІЯ ПЕРША

ПРОЛОГ

Багато років тому, коли вечірні сутінки огортали зелений Київ, коли довгі гармати мирно спали у своїх чохлах і бомби не падали, на сцену вперше вийшла молода скромна жінка. У неї був красивий низький голос, вона співала «Невечірню» — сумовиту народну пісню у виставі «Живий труп». Кияни гаряче аплодували улюбленим акторам, але навряд чи хто запам'ятав тоді її ім'я, роздивився її у яскравому гурті циганського хору.

Потім вдарила війна, почалися суворі випробування для великого міста, а вона залишилася тут, у Києві, і стала його душею, його гордістю, його легендою. У неї були друзі — надійні, вірні, відважні, вони на знайомих вулицях вели незриму війну з фашистами, боролися за перемогу.

Її не поставили пам'ятників, її ім'ям не назвали бульварів, але душа її залишилася жити в кожному будинкові міста, в електричному сляві вулиць, в піснях великих майданів, в радості широкої хвилі на дніпровських плесах.

Згадаймо сьогодні про нашу подругу, про її бойових друзів, що віддали життя за велику перемогу!

КАРТИНА ПЕРША

Парк імені Шевченка в Києві. Кінець вересня. Валя самотньо сидить на лаві. Кілька перехожих слухають об'яви, що їх виголошує радіопересувка.

Радіо. «Завтра, двадцять дев'ятого вересня тисяча дев'ятсот сорок першого року, всім членам Комуністичної партії з'явитися для реєстрації до комендатури на Дегтярівській вулиці. Всіх, хто ухилятиметься від реєстрації, буде покарано на горло. Комендатура... Завтра, двадцять дев'ятого вересня тисяча дев'ятсот сорок першого року,

всім особам єврейської національності з'явитися до комендатури на Дегтярівській вулиці, маючи при собі цінні речі та до шістнадцяти кілограмів вантажу. Всі, хто ухиллятиметься, будуть покарані на горло. Комендатура... Завтра, двадцять девятого...»

Мабуть, пересувка поїхала, голос затихав. Обережно, озираячись, розходяться люди, залишається тільки Валя. Підходить стомлений, заплужений піп Жученко, важко сідає на лаву. Згодом з'являється Семен Заграй, підійшов до Жучепка, сів поруч.

Семен. Дозвольте, батюшко?

Жученко (*здриснувся*). Га? Прошу...

Семен. Здаля зволили прийти?

Жученко. Так, здаля.

Семен. А дозвольте запитати, парафія ваша де?

Жучепко. Немає у мене парафії.

Семен. Як же так?

Жученко. От так...

Семен. І в храмі божому службу не правите?

Жученко. Ні.

Семен. Давно?

Жученко. З тридцять сьомого року.

Семен. Он воно як! Так ви ж для сучасної влади найдорогоцінніша людина.

Жученко. Скажіть, вулиця Чкалова ще ціла?

Семен. Необережно висловлюєтеся, батюшко. Немає такої вулиці в місті Києві, є вулиця Столипінська.

Жученко. Перепрошую. Столипінська ціла?

Семен. Цілісінька. Щойно нею проходив, від самісінького верху до низу.

Заходить німецький патруль.

Лейтенант. Штил гештанден! Рух — постріл. Всі показувати аусвайс особи. Хто такий? Ваш?

Жученко. Ось, прошу. (*Подав папери*).

Лейтенант (*повернув документи. До Семена*). Ваш?

Семен (*протягає паспорт*). Іншого поки що немає.

Лейтенант (*глянув на папірця, вкладеного в паспорт*). Дуже добре. Ваш?

Валя зібгалася в клубочок, мовчить.

Ваш паспорт? Скільки вам років?

Семен. Гер лейтенант, ну які в неї можуть бути документи? Це ж дівчисько. Дитина...

Лейтенант. Дівчисько? Дитина? Не тиняйтеся тут, дівчисько-дитина. Йдіть до мами, хай вона витре ваші слізки. Нагадую: ходіння після семи годин викликає кулю без попередження. Ганс, ком міт!

Патруль пішов.

Жученко. Я піду... (Пішов).

Семен. Щасливо. Все змішалось, все переплуталось на цьому похмурому світі. Йшли б ви, дівчино, додому, від біди далі...

Валя. Зруйновано наш будинок. Інститутська, вісім... Ми жили...

З'являються Ніна і Максим, він у сірому костюмі, вишиваній українській сорочці.

Семен. Іван?

Максим. Я. Ніно, ти йди. Я зараз дожену.

Ніна йде.

Семен. Ану, давай відійдемо вбік, поговоримо.

Відійшли на дальню лаву.

Патруля не боїшся?

Максим. Ні, а ти?

Семен. Мене вже перевірили. Документи в порядку?

Максим. В порядку.

Семен. Твоє прізвище тепер як?

Максим. А твоє?

Семен. Моє по-старому — Семен Заграй. А тебе як величати?

Максим. Хоч горшком назови, тільки в піч не саджай.

Семен. Значить, Іваном Куделею більше не хочеш бути?

Максим. А я такого і не знаю зовсім. Клич Максимом.

Семен. Тебе залишили чи ти сам залишився?

Максим. А тебе залишили чи ти сам залишився?

Семен. Я залишився.

Максим. І я залишився.

Семен. От і добре. Значить, разом працювати будемо...

Максим. Значить, будемо працювати разом...

Семен. Живеш де?

Максим. Інститутська, вісім.

Семен. Брешеш, там руїни.

Максим. А для чого тобі знати, де я живу? Зустрілися, поцілувалися на radoщах і розійшлися.

Семен. Ні, тепер вже так просто не розійдемося...

Максим. Тоді один з нас прямим сполученням на той світ піде. У мене в кишені пістолет і патрона дослано.

Семен. В мене теж. Чому мене не попередили, що тебе залишають?

Максим. Мабуть, не встигли.

Семен. А коли я зараз патруля гукну?

Максим. Я встигну вистрілити перший...

Семен. Ну, гаразд, сьогодні розійдемося мирно. Я ще до війни знав, що ти зрадник.

Максим. Он як! А чого ж сховати мене не поспішили?

Семен. Видно, не встигли.

Максим. Як розходитися будемо?

Семен. От по цих алеях. В різні боки.

Із другого боку сцени заходять Всеволод Кандиба і Майєр — він у звичайній солдатській формі.

До зустрічі. Рушай...

Вони розходяться, не зводячи один з одного погляду.

Кандиба. Ми з вами, пане Майєр, зараз знаходимося у Шевченківському парку. До війни, я маю на увазі першу світову війну, він звався Миколаївським. От це — будинок університету імені святого Володимира. Це — пам'ятник українському поетові Тарасу Шевченку.

Майєр. Чудесний поет. Ми всі надзвичайно любимо Україну, її звичаї, її пісні, її національні страви.

Кандиба. Я вже мав нагоду це відчутти. Учора, наприклад, я був вражений увагою і обізнаністю коменданта міста, пана Ебергардта. Він прекрасно розуміє значення справжніх українців у справі організації нового ладу в нашій мностраждальній країні. Бачите цей будинок — це палац Центральної ради.

Майєр. Де раніше був музей Леніна? Знаю.

К а н д и б а. Цілком вірно. Так от, скоро знову буде новий український уряд. Ми всі так чекаємо цієї хвилини...

М а й є р. Хто це — ми?

К а н д и б а. Ми, українці, у яких було віднято все, навіть земля України.

М а й є р. У вас її було багато?

К а н д и б а. У мого батька було біля п'ятдесяти гектарів. Але яких гектарів! Масло! Генерал Ебергардт запросив мене до участі у формуванні нового уряду. Мабуть, мені запропонують пост у міністерстві культури і освіти...

М а й є р. У вас є досвід у цій галузі?

К а н д и б а. Так, деякий... За радянських часів мені доводилося задовольнятися дуже скромними посадами... Я працював у мистецтві...

М а й є р. Он як? У якому саме?

К а н д и б а. Бачите, я... Власне кажучи, прямого відношення до мистецтва я не мав. Я працював у так званому Комітеті у справах мистецтв...

М а й є р. Що ж ви робили «у справах мистецтв»?

К а н д и б а. Я служив у бухгалтерії.

М а й є р. Розумію. Ну що ж, на вашому місці, пане Кандиба, я вже продумував би майбутні реформи в галузі, скажемо, театру і музики.

К а н д и б а. Ви жартуєте, а я справді мрію про відродження українського театру. Я дуже розраховую на сприяння німецької влади...

М а й є р. Але, оскільки мені відомо, всі артистичні сили з Києва евакуйовано?

К а н д и б а. Ну, не всі. От, до речі, бачите: по тому боці йде молода жінка?

М а й є р. Так.

К а н д и б а. Це актриса Раїса Закіпна. У неї чудове меццо. До речі, її батько, священник, був заарештований, це теж її добре характеризує. Перед війною вона чудесно співала в «Живому трупі» — п'єсі графа Толстого. Хочете, я вас з нею познайомлю?

М а й є р. Так, звичайно. Я колись бачив цю виставу у Москві. Буду дуже радий познайомитися.

К а н д и б а. Раїсо Миколаївно, здрастуйте! Можна вас на хвилиночку потурбувати?

Підходить Закіпна.

Раїсо Миколаївно, дозвольте відрекомендувати вам пана Майєра.

М а й є р. Я щасливий познайомитися з вами...

Р а я. Ви добре говорите російською мовою.

М а й є р. Я здібний учень, а до того ж у мене був час навчитися. Я дуже хотів би почути ваш спів...

Р а я. Боюся, у вас буде мало можливостей...

М а й є р. О ні, ми відкриємо театри дуже скоро. Київ заслугує на те, щоб чути ваш голос, я певен.

Р а я. Ви думаете — це можливо?

М а й є р. Думаю, що це цілком можливо. Я певен, що скоро побачу вас в оперному театрі.

Р а я. Пробачте, але я не знаю, чи можна вірити... Я не знаю... Я так вдячна вам...

М а й є р. А от і побачимо, чи вміють бути вдячними киянки.

Р а я. О, можете не мати сумніву! Це такий несподіваний подарунок, таке щастя! Я вийду на сцену в оперному театрі і так заспіваю для вас, пане Майєр...

В а л я *(несподівано схопилася з місця, підбігла до Раї, спинилася, стиснувши кулачки)*. Шлюха!..

М а й є р. Стій! *(Вийняв пістолета)*.

К а н д и б а. Цілком вірно, пане Майєр.

М а й є р. Зараз же ставай на коліна і проси прощення. Ні? тоді... Кру-гом!

Валя повернулася.

Р а я. Пане Майєр, дозвольте мені самій її застрелити.

М а й є р. Он як? Прошу. Вмієте?

Р а я. Не турбуйтеся, зумію. *(Стріляє)*.

Валя стоїть.

М а й є р. Візьміть трохи пиячке.

Р а я. От тобі, от тобі, от тобі! *(Стріляє, а Валя не падає, всі кулі йдуть мимо)*. От тобі!

Пістолет більше не стріляє: немає патронів.

Що це? Пістолет зіпсувався?

М а й є р. Ні, просто ви розстріляли усі патрони. Дозвольте. *(Взяв у Раї пістолет, витяг обойму)*.

Р а я. Держіть її!

Валя раптом зривається з місця і тікає. Біжить п а т р у л ь.

Л е й т е н а н т. Хто стріляв? Документи?..

М а й е р (*виструнчився перед лейтенантом*). Я стріляв.
Прошу.

Л е й т е н а н т (*глянув на документ і раптом виструнчився перед Майером*). Прошу пробачення, пане...

М а й е р. Це панство зі мною. Прошу.

Майер, Рая і Кандиба йдуть.

С о л д а т. Хто він?

Л е й т е н а н т. Не твоє діло!

Вже стемніло, і на задньому плані раптом з'являється полум'я
велетенського вибуху.

Що це?

С о л д а т. Агонія Києва, пане лейтенант...

Обидва повернулися спиною до залу
і стоять непорушно на фоні заграви.

КАРТИНА ДРУГА

Подвір'я біля невеличкого будинку, яких так багато па околиці
Києва. Валя сидить на східнях і штопає панчошу. Здала чути
далеке гудіння літака. Валя провела його очима, потім знову взяла-
ся до роботи.

В а л я. Наш полетів. Щасливий...

Заходить машиніст Г о л у б є в.

Г о л у б є в. З ким це ти розмовляєш, Валюшко?

В а л я. Он бач, полетів...

Г о л у б є в. Наш?

В а л я. Наш.

Г о л у б є в. А ти звідки знаєш?

В а л я. Я всі наші мотори знаю. В школі авіагурток
був... А ти, Голубєв, де робу спалив?

Г о л у б є в. Макарони, Валюшко, макарони, хай вони
скажуться!

В а л я. Які макарони?

Г о л у б є в. Звичайнісінькі, з борошна... Тільки не на-
ші, якісь дуже довгі...

В а л я. Нічого не розумію. Які макарони?

Заходить І в а н П е т р о в и ч М а з н и ч е н к о (Дід).

Дід. Валюшко, бий у барабани, співай і веселися! Живемо, Валюшко, а живі будемо, не вмремо! Дивись, скільки я макаронів дістав.

В а л я. Та ви що, змовилися чи збожеволіли? Один — макарони! Тепер другий — макарони! Які макарони?

Дід. Найдовші в світі! Правда, трошечки пригорілі, але то для нас байдужісінько, пройдуть у найкращому вигляді. Запрошую всіх супчику скуштувати...

Г о л у б є в. Значить, ти, клятий дідугане, знав, що там макарони?

Дід. Перехрестися, любесенький! Де там? Звідки я міг знати? Я їх на базарі виміняв: повнісінький базар горілих макаронів сьогодні...

Г о л у б є в. Горілих?

Дід. Ще й порохом трошечки смердять...

Г о л у б є в. А ти знаєш, чортів ти дід, що я через оці макарони мало не загинув учора ранком?

Дід. Ти диви! Чого б це тобі захотілося...

Г о л у б є в. Їх було двадцять вагонів.

Дід. Скільки?

Г о л у б є в. Двадцять. Я думав, везу найвідповідальніший вантаж, найпотрібніший для фронту, і повіз з вітерцем, не з вітерцем, а просто з ураганом... Так, розумієш ти, якийсь негідник біля Поста-Волинського міну заклав під путі... З розумом заклав, не миттєвий детонатор поставив. Я над цією міною пролетів на паровозі, а весь поїзд, починаючи з третього вагона, — в кашу, в яечню! У мене аж тендер відскочив, — так вдарило. Я думав, найважливіший вантаж везу, а виявляється — макарони...

Дід. А це теж важливий вантаж — макарони... Ну, як наші доблесні союзники — сеньйори італійці — без макаронів можуть жити? Скільки, ти сказав, було вагонів?

Г о л у б є в. Двадцять.

Дід. Ага, значить, три дивізії до нас прибуває. Чимало народу. (*Раптом заспівав*). Готуй вагони під макарони!..

Г о л у б є в. Діду, ви просто несвідомий елемент!

Дід. Немає правди на світі. Макарони мої їстимеш, а мене ще й «елементом» називаєш?

Г о л у б є в. Ну, гаразд, паперу для куріння дістав?

Д і д. Ще й питає... П'ятдесят листочків. Давай сюди півсотні...

Г о л у б є в. Тепер розумієш, Валюшо, який спекулянт наш дід? Дешевше цілі карбованці курити...

Д і д. Хочеш віддаватися порокові куріння тютюну — плати гроші.

Г о л у б є в. Не зім'ята?

Д і д. Не турбуйся, кожна тютюниночку видно буде.

Г о л у б є в. Ну, гаразд, бери гроші. Все правильно. На завтра ще п'ятдесят приготуй.

Д і д. Не очманієш від курива?

Г о л у б є в. Я не очманію. Це для незвичних...

Д і д. І то правда. Приходьте супчику скуштувати... (Пішов).

В а л я. Навіщо тобі так багато паперу, Голубев?

Г о л у б є в. Друзів, Валюшо, багато, всі курити хочуть. Кожному даси по листочкові — от тобі вже й півсотні. Я помиюся піду... (Заспівав). Готуй вагони під макарони. (Вийшов).

В а л я (теж заспівала). Під макарони готуй вагони...

За парканом з'явився Семен Заграй.

С е м е н. Дівчино, можна вас на хвилиночку?

В а л я. Слухаю.

С е м е н. Ви? Шевченківський парк пригадуєте? (Зайшов).

В а л я. Згадала! Це ви?

С е м е н. Саме я. Мене Семеном звать. А вас?

В а л я. Мене Валя. Мене шукають? Так?

С е м е н. Ні, це я вас випадково зустрів. Ну, як ви живете, Валю, родичі тут у вас, чи як?

В а л я. Ні. Чужі люди прийняли жити... Я тепер працювати на пошту в прибуткову касу пішла... А ви як живете?

С е м е н. Скажіть, а того чоловіка, в українській сорочці, ви більше не зустрічали? Того, що я з ним тоді розмовляв...

В а л я. Ні, не зустрічала.

С е м е н (глянув на паркан і сховався).

За парканом проходить німецький патруль.

Значить, не зустрічали?

В а л я. Ні... А ви... Вас ловлять?

Семен. Ні, ні, Валю, це нічого... Ця людина... зрадник проклятий, він на мене полює...

Валя. Вам, мабуть, допомогти треба... Я пам'ятаю, як ви мене...

Семен. Ні, ні, Валю, не турбуйтеся, я вже сам...

Знову проходить патруль.

Ні, Валю, здається, мені і справді допомогти треба...

Валя. Я все зроблю, тільки скажіть, що треба...

Семен. Складне у мене становище. Ось хто я справді такий. *(Дає Валі посвідчення)*. Тільки ви дивіться, Валю...

Валя *(читає)*. «Оперативний уповноважений НКВС». Та як же ви тут залишилися? Та вам же й миті в місті залишатися не можна...

Семен. Не можна, Валю, не можна. Але й з міста вийти зараз неможливо. Переждати треба, щоб не знайшов він мене ні в якому разі. Тому й перше запитання моє про нього було...

Валя. Як же вам допомогти?

Семен. Люди тут дуже хороші, залізничники. Не може бути, щоб у них зв'язку з нашими не було... Хто тут живе?

Валя. Дід Іван Петрович Мазниченко, а там машиніст Голубев. Діда я зараз покличу.

Семен. Почекайте. А вірити йому можна?

Валя. Він дуже хороший, правда, спекулянт трошки...

Семен. А це нічого. Хто тепер не спекулянт? Ризик-немо. Немає у мене зараз іншого виходу. Кличте!..

Валя *(постукала у двері)*. Іване Петровичу!

Виходить Дід.

Дід. Здрастуйте. Хто це прибув без оповіщення, Валюшо?

Валя. Знайомтеся, Іване Петровичу, це Семен, я вам розповідала, він мене тоді в парку виручив.

Дід. Ага, чував, чував. Спасибі за нашу Валюшу, Семене. Ти тепер де своє місцеперебування маєш?

Семен. Ходжу по місту.

Дід. А це погано. Зовсім погано.

Семен. Гіршого й бути не може.

Дід. Нічого, тепер у нас щастя вгору піде. Влада правильна, справжня. Базар — як до без царя. Все прода-

ється. Податки суворі, макарони продав — плати податок, купив — плати податок! Аякже! Держава мусить мати гроші, трам-тарарам! Гуляю по місту і захоплююся в глибині душі — ну все чисто, як до без царя!

Семен. Значить, вам новий порядок подобається?

Дід. Захоплення і здивування! На вулицях поліцаї яко німецькі, тако й українські. Шкода, турецьких немає. Приватна торгівля кипить, скоро навіть — такі байки розповідають — трамвай піде! Та я про такий лад вже давно мріяв!

Валя. Іване Петровичу!

Дід. Точно і непохитно!

Семен. Ну, Валюшо, бувайте здорові, я, мабуть, піду... *(Іде до брами)*.

Валя. Та куди ж ви! Стійте! Іване Петровичу! Йому допомогти треба... Ця людина... Дайте посвідчення!

Семен. Не треба, Валю!

Валя. Ні, треба! От хто він такий!

Семен *(вагаючись, витяг посвідчення)*. Ось...

Дід. Ага, оп воно як! Ну, тоді вже зовсім інший колєнкор. Чого ж ви зразу не сказали? Значить, сховати треба товариша. Організуємо. Є тут у мене один знайомий, я красчком вуха чув, так він не то з підпільниками, не то з партизанами зв'язок має... Зараз я його знайду...

Семен. Коли можна...

Дід. О, тут і дякувати не варто, всього діла п'ять хвилин... *(Пішов)*.

Валя. Ви знаєте, я навіть уявлення не мала, що десь поблизу такі люди є.

Семен. А я саме на це розраховував. Це далеко?

Валя. Не знаю.

З обох боків сцени вбігають два німецьких солдати і поліцаї, за ними — Дід.

Дід. Ось він, ось він! Хапай, хлопці!

Німці схопили Семена.

Валя. Що ви робите! Пустіть!..

Дід. Бери посвідчення. В кишені!

Поліцаї. Спокійно. Перевірочка. Так, оперативний уповноважений. Добру рибку спіймали. Як ваше прізвище?

Дід. Іван Петрович Мазниченко!

Поліца й. Одержите премію — кілограм сала.
Дід. Єсть, одержати премію! Радий старатися!
Поліца й. Повели!

КАРТИНА ТРЕТЯ

Кабінет полковника Бергера в гестапо. Частину стіни закрито фіранкою. За столом — Бергер. Перед ним, у кріслі, Семен Заграй. Біля вікна — Майєр.

Бергер. Як це вам подобається, Майєр? У Києві працює Аргус, найкращий відділ гестапо, міфічне чудовище з сотнею очей, поки п'ятдесят спить, п'ятдесят стежить за світом... А радянські розвідники гуляють по місту під самісіпським носом у стоокого Аргуса. (Показує на Семена). От, полюбуйтеся з цього суб'єкта. Затриманий за допомогою місцевого населення. Ви працювали в НКВС, Семен Заграй?

Семен. Працював.

Бергер. Як же ви зуміли так швидко завалитися? Та ще й за допомогою місцевого населення?

Семен мовчить.

Ви вільні.

Семен. Він від мене не втече! Не втече! Моє слово — залізо.

Бергер. Можете йти.

Майєр. Одну хвилиночку. Заграй, ви певні, що не помилилися?

Семен. Ні, не помилився. Іван Куделя, чекіст, зустрівся зі мною в парку Шевченка. Зараз він зветься Максимом. Озброєний.

Майєр. Про всякий випадок цього Максима треба скомпрометувати в очах радянської розвідки. Підберіть людину для перекидання через лінію фронту. Ця людина мусить провалитися — про це їй, звичайно, говорити не треба. Але вона має повідомити, що Максим зрадив, — про це їм треба сказати. Ви зрозуміли?

Семен. Та я його через два дні візьму, Максима!

Майєр. Повторіть наказ.

Семен. Підібрати людину... Має провалитися... Скажати, що Максим зрадив...

М а й е р. Виконуйте.

С е м е н. Слухаю! (*Виходить*).

Б е р г е р. На диво тупі люди ці українці...

М а й е р. Максим — теж українець, не забувайте.

Б е р г е р. Дивіться, Майер, у Києві відбуваються дуже цікаві речі. Для наочних показів начальству я зробив план міста. (*Відсунує фіранку*). Бачите ці хрестики? Відступаючи, більшовики залишили тут свої підпільні організації. Всі знищені.

М а й е р. Усі?

Б е р г е р. Ну, може, десь щось залишилось у глибокому підпіллі, але удару їм завдано жорстокого. Правда, якась порожнина отут, в районі Деміївки і вокзалу... Блискучий удар.

М а й е р. Ну, складною роботою це не було. В Києві виявилось стільки оточенців, що підпільники просто не могли заховатися... На наше щастя, знайшлися і зрадники...

Б е р г е р. Ви маєте рацію. Одверто кажучи, я трохи здивований. Люди, які мають величезні традиції революційної конспірації, дають дівчиську-зв'язковій список всієї організації і наказують повідомити про день засідання райкому. Це не може бути провокацією?

М а й е р. Ні, це походить від впевненості, що тут завжди була й буде Радянська влада. (*Вказує на план*). А це що за хрестик?

Б е р г е р. Невеличка, але красива операція. Комусь раптом став потрібний скипидар. Продали, але зазначили. Інший захотів купити нашатир... Теж відзначили. Третій захотів азотної кислоти. Четвертий ще якихось зовсім невинних хімікалів. А коли все склали, то вийшов точний список реактивів, потрібних для склогографічного друку.

М а й е р. Оце справжня німецька робота.

Б е р г е р. Зараз ми приймемо ще одного туземця, а там перейдемо до наших справ. (*Взяв трубку*). Впустіть Кандибу.

Заходить К а н д и б а.

К а н д и б а. Пане оберст! Я дуже здивований, що генерал Ебергардт мене не прийняв...

Б е р г е р. Його превосходительство генерал Ебергардт доручив мені піклуватися про майбутнє української національності. Слушайте моє розпорядження: в день відкриття

оперного театру ви маєте зібрати туди всіх надійних українців міста Києва. Командування хоче показати всьому світові зворушливу картину єднання українського народу і німецької армії. Прояви любові до фюрера не виключаються. Ясно?

К а н д и б а. Скільки?

Б е р г е р. Сімсот...

К а н д и б а. Так багато?

Б е р г е р. Невже в Києві немає семисот лояльних українців?

К а н д и б а. Та що ви! Що ви! Нас мільйони. Я не зна-тиму, як стримати навалу бажаючих... Його превосходительство генерал Ебергардт на минулій зустрічі згадав про український уряд.

Б е р г е р. Питання ще не визріло...

К а н д и б а. Я дуже прошу не забути обіцянок пана Ебергардта.

Б е р г е р. Всього найкращого.

К а н д и б а. Всього найкращого, всього найкращого. (Вийшов).

Б е р г е р. Я їм покажу — уряд! От хай тільки впаде Москва! Персїдемо до наших власних справ.

М а й е р. Якийсь грецький філософ сказав, що переможці завжди забирають у переможених найдорогоцінніше — вродливих жінок.

Б е р г е р. Філософ не дурень...

М а й е р. А коли врода поєднується з розумом, енергією і ненавистю до Радянської влади...

Б е р г е р. Дуже цікаво...

М а й е р. Ви знаєте, що командування доручило одному з моїх відділів збирання і ремонт автомашин, покинутих супротивником?

Б е р г е р. А до чого тут красуні?

М а й е р. Вони можуть дати багато машин з периферії і не порожніх, а з салом, борошном, маслом... У мене є до вас невеличке прохання, хай ваш апарат перевірить одну з них непомітно. Чоловіка її колись репресували більшовики, це точно... Кламан, Ганна Карлівна Кламан.

Б е р г е р. Значить, врода вродою, а перевірити не шкодить. (У телефон). Шварц? Кламан Ганна Карлівна. Хто вона і що вона? Добре. Чекаю.

М а й е р. Вона в міру вульгарна, в міру ексцентрична, в міру вродлива, а головне, може бути дуже корисною в усіх відношеннях. До речі, біля кожної хоч трохи поміт-

ної людини в місті Києві мусить ходити наша людина. Біля кожного і біля кожної...

Бергер. Правильно. Все це ми організуємо. Давайте сюди вашу знахідку.

Майєр (*відчинив двері*). Прошу.

Заходить Ганна Кламан.

Бергер. Сідайте.

Майєр. Прошу.

Бергер. Хто ви, чим займаєтеся?

Дзвінок телефону.

(*Бере трубку*). Відповідайте, я слухаю. (*В трубку*). Так?

Ганна. Я — Ганна Карлівна Кламан, в паспорті стоїть Карлівна, але це просто описка.

Голос з телефонної трубки: «Кламан Ганна Карлівна, уроджена Крамаренко. Тепер вона бреше, що її батько пімець...»

Карпо Крамаренко — це мій вітчим, а мій батько був Карл Кламан. Я завідую офіцерською їдальнею на Великій Васильківській, номер шість.

Голос: «...з їдальні безконтрольно краде муку, сало, масло та інші продукти, але робить це вміло».

Я любляча мати, працюю виключно для свого сина. Тільки для сина, щоб дитина не голодувала. Його звать Адольф.

Голос: «...авантюристка, жадібна до грошей і речей, п'є без міри, жодних моральних устоїв».

Бергер. Досить. (*В трубку*). Дякую, Шварц. Ну от, Ганно Карлівно, ми й познайомились.

Ганна. Дуже приємно, здрастуйте.

Бергер. Дещо ми про вас вже знаємо...

Ганна. Нічого поганого ви знати про мене не можете. Перед нашим фірмером чиста, як голубиця. А дещо я і про вас знаю.

Бергер. Справді? Що ж ви знаєте?

Ганна. Сказати?

Бергер. Обов'язково.

Ганна. Знаю, що у вас у правій тумбочці столу коньяк стоїть.

Б е р г е р. Майєр, ця жінка справді дещо знає. Неймовірний нюх. *(Витягає з правої гумбочки пляшку і чарки)*.

Г а н н а. Можете бути певні, мартель! Зрану-пора-
неньку? Заміцний трохи, а проте... Ваше здоров'я! *(Ви-
пила)*.

Б е р г е р. Здорово.

Г а н н а. Нічого, виявляється, зранку теж може про-
йти. За ваші блискучі успіхи! *(Випила)*. От тепер можна
вже починати ділову розмову. Скільки машин вам по-
трібно?

М а й є р. Якомога більше.

Г а н н а. Почім за штуку?

Б е р г е р. Пробачте, це...

Г а н н а. Коли гра відкрита — граємо. Коли хочете
темнити...

М а й є р. Це, мабуть, правда. Двадцять п'ять тисяч.

Г а н н а. Добре, у глибині машина обійдеться не більше
як в п'ятнадцять. Як будемо ділити різницю? Навпіл?

Б е р г е р. О ні, це було б несправедливо!

Г а н н а. Вам шість, мені чотири?

М а й є р. О ні, вам доведеться так багато їздити, тер-
піти різні незручності...

Г а н н а. Розумію. Вам сім, мені три?

Б е р г е р. Оце буде справедливо.

Г а н н а. Наливайте. Ваші успіхи. *(Випила)*. Ще по-
трібні люди, з якими я буду їздити. Хто їх мені дасть? Ви?
Чи я маю підбирати сама? Для вас це було б простіше...

Б е р г е р. О ні, у нас і без того багато роботи...

Г а н н а. Добре, знайду сама. Але перепустки доведеть-
ся виписувати вам за моїм списком.

Б е р г е р. Дуже добре.

М а й є р. А ви не зможете сказати куди?..

Г а н н а. Можу. Цілком точно. У Чернігівські ліси.
На Полісся. Там залишилося дуже багато машин...

Б е р г е р. Але це небезпечно!

Г а н н а. А хіба я вам обіцяла з ляльками гратися?
Є запитання? Нема? Ну, остання чарка за успіх усього
гешефту! Хайль! *(Витягнула вперед руку і вийшла)*.

М а й є р. Тепер ви розумієте, Бергер, якою діловою
людиною був древній філософ?

КАРТИНА ЧЕТВЕРТА

Кімната у квартирі, де живе Рая Закішна. Рояль, глибокі крісла. Коли відкривається завіса, отець Миколай стоїть на колінах перед іконами. Заходить Рая.

Жученко (*молиться*). Молим тя, владыко человеколюбче, царя веков, мир подавшего роду человеческому: даруй и ныне мир рабам твоим. Укорени в них страх твой и друг к другу любовь утверди. Угаси всякую распрю, уйми всея разногласия, соблазны...

Рая. Пробач, батьку, я перешкодила...

Жученко. Бесіди з господом богом ніхто перешкодити не може. Що з тобою?

Рая (*важко сіла в крісло*). Дуже все погано...

Жученко. За гріхи послане нам випробування.

Рая. Так, я це вже чула. (*Раптом обурилася*). За які гріхи, батьку? Сьогодні в Бабин яр знову пішли тисячі людей. Львівська вулиця була як ріка, повна люду... Воли ще йдуть, але вони вже мертві і добре це знають... Які гріхи?

Жученко. Про те не нам знати. Попередити хочу: темні, дивні люди поруч з тобою ходять, Раїсо.

Рая. Дозволь мені самій обирати друзів.

Стук у двері.

Жученко. Содом якийсь, а не житло. (*Вийшов і міцно зачинив за собою двері*).

Рая впустила Зіну Крейц.

Зіна. Здрастуй, Рашньо.

Рая. Здрастуй, Зіно, сідай.

Зіна. Я на хвилиночку... Ось тобі, що ти просила...

Рая. Снотворне? Спасибі. Ти знаєш, тепер так все важко дістати... Аптеки всі закриті...

Зіна. Ну, це я знаю значно краще за тебе. Смішно якось у нас виходить, живемо поруч, а бачимось рідко... А зараз час такий напружений, не можна без друзів...

Рая. Так, це правда. Розповідай, як ти живеш?

Зіна. Розповідати, власне кажучи, нічого... Все по-старому, моя лікарня стоїть на місці, ніщо в ній не змінилося, тільки медикаментів менше... Смішно, люди, виявляється, хворіють однаковісінько і за фашизму, і за кому-

нізму... Ті ж апендицити. Та ж касторка... Госкно смертельно... Кажуть, ти в опері співати будеш?

Р а я. Кажуть...

З і н а. Мені квитка на прем'єру дістанеш?

Р а я. Квитка чи квитки?

З і н а. Квитка. З ким я туди піду? Складні часи настали... Якась я дивно самотня... От ти правильно живеш. Машини біля парадного стоять вечорами, та ще й які машини... Знаєш, коли тобі зручно буде, запрошуй інколи і мене... Ти не турбуйся, я яку завгодно компанію підтримати можемо...

Р а я. Чому ж незручно? І медикаменти ти справді можеш?..

З і н а. Звичайно. Тобі треба? Що?

Р а я. Зараз нічого не треба, але всяке може трапитися з людиною.

Стук у двері.

З і н а. До тебе прийшов хтось...

Р а я. Зараз глянемо, хто це прийшов (*Прочиняє двері*).

Заходить Ніна Матяш.

Ніно! От добре, що ти прийшла. Знайомтеся.

З і н а. Зіна. Дуже рада з вами познайомитися. Хотілося б трохи побесідувати, та піколи. Ми ще зустрінемося. Бувайте здорові. (*Вийшла*).

Н і н а. Хто це?

Р а я. Сусідка. Працює в лікарні, в аптеці.

Н і н а. Надійна?

Р а я. Ще не знаю. Може виявитися дуже корисною... Розумієш — аптека, лікарня...

Н і н а. Залучай її дуже обережно, тільки нічого більше не показуй. Медикаменти дуже потрібні... У тебе все спокійно?

Р а я. Максим прийде?

Н і н а. Так. Відчини двічі цю квартиру.

Р а я. Ти справді його дружина? (*Відчинила квартиру*).

Н і н а. Ні. (*Пауза*). Мій чоловік у Сибіру...

Р а я. Заарештували?

Н і н а. Вже шостий рік. А чому зацікавилася?

Р а я. Та-ак...

Н і н а. Он воно що. Мушу сказати, що для красивих почуттів час найбільш невідходячий. Я йшла сюди... Тікав якийсь чоловік... За ним поліцей. Стріляв. Мабуть, убив... Життя стало дешевшим за голку.

Стук. Заходить М а к с и м.

М а к с и м. Здрастуйте. Все тихо довкола?

Р а я. Як на кладовищі.

М а к с и м. Ну, для чого ж так похмуро?

Р а я. Про Бабин яр знаєш?

Н і н а. Про розстріли на Володимирській знаєш?

Р а я. Про те, що вся Дарниця концтабором стала, знаєш?

М а к с и м. Знаю. Я й сам вам нічого хорошого не приніс. Радію нашу накрило гестапо. Іван Савченко, радист, застрелився... А інша ніяк не може налагодити зв'язок з Харковом.

Р а я. Що робиться у світі? Ти відчуваєш, як завмер Київ? Київ нічого не знає. Треба випускати листівки...

М а к с и м. Ні. Сідайте до мене ближче... У кожного своя робота. В Києві є велике партійне підпілля. Листівки — це його діло. Ми з вами розвідники. Наше найголовніше завдання — точно знати, що робить гестапо, навіть не все гестапо, а тільки гер Майєр. Я навмисно звужую завдання — це для нас найголовніше. Відділ Майєра засилає десятки, коли не сотні, агентів через лінію фронту. Цих людей ми мусимо знати... Точно знати.

Р а я. Важка це справа.

М а к с и м. А нічого легшого у нас і не буде. Як житлове управління, Ніно? Тобі треба обов'язково, розумієш ти, обов'язково влаштуватися кербудом у будинок, де міститься головна і приватні квартири Майєра.

Н і н а. Розумію...

М а к с и м. І треба організувати квартиру навпроти так, щоб кожен, хто йде до Майєра, проходив перед нашими очима...

Н і н а. Спробую.

Р а я. А мені яка роль припадає?

М а к с и м. Майєр. Треба, щоб Майєр дуже тобі вірив, щоб був твоїм гостем, твоїм другом. Наївно думати, що він щось пробовкне, але якісь деталі будуть виявлятися.

Р а я. Так, мабуть, будуть.

М а к с и м. У тебе є зошит?

Р а я. Звичайний? Шкільний? Є.

М а к с и м. Дай-но сюди. В цей зошит ми будемо записувати все про агентів Майєра. Перше прізвище ворога буде нашою першою перемогою... Може, не всіх, але все-таки багатьох людей Майєра ми визначимо... Харків. Харків мене хвилює. Чому мовчить Харків?

Н і н а. А може бути...

М а к с и м. Ні, не може цього бути! *(Пауза)*. У мене нове ім'я. Я тепер Іван Данилович Кондратюк, студент полімедикума. Запам'ятайте це добре.

Сильний грюкіт у двері.

Р а я *(стривожилася)*. Хто це? Може, німці?

М а к с и м. А коли навіть німці, то що? У тебе не конспіративна, а цілком відкрита квартира. Ми зайшли в гості до відомої української актриси, документи у нас відмінні. Відкрий.

Рая впустила бабу Ульяну.

У л я н а. Здрастуйте. Отець Миколай тут живе?

Р а я. Здрастуйте. Тут.

У л я н а. Поклич.

Р а я. Він спочиває.

У л я н а. А не час йому зараз спочивати! Я тобі кажу — клич!

Р а я. Для чого вам батюшка?

У л я н а. Потрібен. Панахиду відправити треба.

Р а я. Він зараз у церкві не служить.

У л я н а. А сан на ньому все одно є. Клич!

Рая здвинула плечима і вийшла.

Н і н а. Що, хтось помер?

У л я н а. Тебе повісили б, так ти теж умерла б. Небо вже чорним стало наді мною. Німці Харків учора взяли...

М а к с и м. Звідки ви знаєте?

Заходить Жученко, за ним — Рая.

Жученко. Ти, Ульяно?

У л я н а. Батюшко, благословіть...

Жученко. Во ім'я отця, і сина, і святого духа... Чого прийшла?

Уляна. Павла Зарудного пам'ятаєте, батюшко?
Жученко. Павла Максимовича? Ну, звичайно, пам'ятаю.

Уляна. На площі в Кагарлиці повісили і, як собаку, в яму кинули.

Жученко. За що?

Уляна. Вибух у комендатурі стався. Догралися вони там, видно, зі своїми гранатами, а його схопили...

Жученко. Царство небесне...

Уляна. Ви ж добре знаєте, як всі люди любили його... Вони зразу на нього зуби гострили... Ходімо, батюшко!

Жученко. Куди?

Уляна. В Кагарлик. Панахиду відправити треба. Поховати по-людському...

Жученко. Не можна мені. Документів немає.

Уляна. Та я тебе такими стежечками проведу — вовк не побачить...

Жученко. Ні, не можна, Уляно. Коли все село збереться, німці вирішать — бунт. Багато крові може пролитися. І не проси...

Уляна. Злякався, батюшко?

Жученко. Та зрозумій же ти, ради господа: «Сила солону ламає». Зламали нас німці, зламали. Що можемо ми зробити в цій юдолі страждань? Тільки змиритися й терпіти, от що нам залишилося...

Уляна. Тебе, значить, на шибеницю тягнуть, а ти про смиренство співаєш? Ні, батюшко, ти до гестапо йди таке смиренство проповідувати...

Жученко. Слова твої зухвалі — слухати не бажаю. (Вийшов).

Уляна. Смиренство? Та-ак! Не буде смиренства!

Максим. Вас по дорозі багато разів перевірили?

Уляна. Лис по лісу йде, хто його перевірити може? Це моя земля, моя дорога, я тут кожную травинку знаю... А вам нащо про це знати?

Максим. Розумієте, бабо Уляно, одній людині дуже погано живеться у Києві... Цей чоловік поранений був...

Уляна. Наш? Оточенець? Комісар? Ходити може?

Максим. Вже трохи може.

Уляна. Як же ти мені довірився зразу? А коли я в гестапо піду і все про тебе розповім?

Максим. Ні, не підете.

Уляна. Правильно. Не піду. Добре, знайдемо спосіб дружка вашого переправити. У неділю на базар приїду.

Хай готується. Нічого, ми по Павлу Максимовичу свою панахиду справимо!

Сильний стук у двері.

Н і н а. Це чужий. Відчинити?

Заходить німецький солдат з букетом.

С о л д а т. Хто є Раїса Закішна?

Р а я. Це я.

С о л д а т. Букет і лист для вас від гер Майєр.

Р а я (*взяла листа*). «Вітаю, вас прийнято до оперного театру Києва. Переконаний, що Кармен мріяла бути такою, як ви. Антон Майєр».

С о л д а т. Відповідь?

Р а я. Відповіді не буде. Скажете — спасибі.

С о л д а т. Цу бефель! (*Повернувся і вийшов*).

Р а я. От ніколи не сподівалася, що перші в житті квіти мені доведеться отримати від німця.

Заходить Ж у ч е н к о, переодягнений і з сумкою.

Ж у ч е н к о. Ну, чого ти стоїш, Уляно? Ходімо.

КАРТИНА П'ЯТА

Пошта. Біля одного з вікон каси — В а л я.
Недалеко від дверей — п о л і ц а й з гвинтівкою.

П о л і ц а й. Котра година може бути зараз?

В а л я. Скоро третя.

П о л і ц а й. Так, значить, і вахті моїй скоро кінець.

Заходить Д і д (*Мазниченко*) у ватнику і вушанці.

Д і д. Здрастуйте. Рано зима починається. Ну, як іде служба? Все тихо, красиво, спокійно, трам-тарарам!

П о л і ц а й. Це ти про кого «трам-тарарам» висловлюєшся?

Д і д. А про кого? Про себе, звичайно, трам-тарарам!

П о л і ц а й. А може, у тебе якась задня думка є?

Дід. Немає у мене ніяких думок — ні задніх, ні передніх. Податок платити прийшов. Здрастуй, Валюшко, здрастуй, красунечко!

Валя. Здрастуйте, Іване Петровичу. Давайте гроші.

Дід. Даю, даю. Звідки ж у нашої держави гроші візьмуться, коли я не дам? Дорогуватало стало жити у власному будинку...

Поліцай. Дивися, щоб я тобі язика дверима не прищемив.

Дід. А за що мені язика щемити? Гроші до каси плачу, фюрера підтримую. Я для держави — людина надзвичайно корисна. Закури зі мною, служивий, он яка у мене махорка, це буде ніби на знак нашої дружби і замирення, трам-тарарам!

Поліцай (*милостиво*). Ну, давай закуримо.

Дід. Куди ж ти тягнеш стільки, совісті у тебе немає!

Поліцай. А ти знай, з ким говориш. Давай сірника.

Дід (*чиркнув сірника, він зразу погас*). Ти дивись! (*Чиркнув другого, теж погас*). От підлота! (*Чиркнув третього*).

Поліцай нахилився прикурити, і в цю мить прочиняються двері і заходить радянський майор у повній формі з орденами.

Майор (*виймає пістолет*). Всім — руки вгору! (*До поліцая*). Ти лягай.

Поліцай рвонувся до гвинтівки.

Лягай!..

Поліцай слухняно ліг.

Майор витяг затвора з його гвинтівки.

Це я собі на пам'ять візьму. Ну, тепер порядок. (*До Валі*). Чи не будете ви люб'язні видати мені всю наявну у вас готівку? О, дивись ти, все вже запаковано!

Валя. Сьогодні субота. Я здавати приготувала. Я не маю права...

Майор. От і здасте мені. Я вас уклінно прошу...

Поліцай поворухнувся.

Лежати!

Валя. Як же я звітуватиму за них?

Майор. А я вам розписочку дам. Лежати! А ти, діду, чого там проявляєш ознаки життя? Сиди тихо! Скільки тут? П'ятнадцять тисяч? Точно порахували?

Валя. Точно.

М а й о р. Візьміть розписку. Всім лежати ще п'ять хвилин. Я не звик повторювати своїх наказів. Всього найкращого, громадяни! Про нашу зустріч можете розповідати всім голосно. (*Вийшов*).

Д і д. Трам-тарарам! Який негідник, розбійник і шалапут!

П о л і ц а й (*все ще лежачи*). Дівчино! Дзвони до поліції!

В а л я. Самі дзвоніть! Я ворухнутись боюся!

Д і д. Який номер?

П о л і ц а й. Просто проси поліцію!

Д і д. Поліція, поліція! Калавур! Калавур! Трам-тарарам! Швидше сюди, на пошту! Тут партизани! Ні, ми їх не держимо! Вони нас теж не держать! Швидше! Швидше! Вперед, доблесне воїнство!

В а л я (*читає розписку*). «Розписка. Одержано в касі поштового відділення п'ятнадцять тисяч карбованців для потреб підпільної більшовицької організації. Партизан Калашников».

З а в і с а

ДІЯ ДРУГА

КАРТИНА ШОСТА

На вулиці Горького зустрілися Марія Василівна Глушко, літня енергійна жінка, і Максим. Вони розмовляють, як незнайомі, він читає газету, вона спочиває на лавочці.

М а к с и м. Врахуйте все, Маріє Василівно, Майер — німець у найглибшій своїй суті. Свою агентуру він приймає завжди точно від дев'яти до дванадцяти. Ні раніше, ні пізніше. Всіх людей, які в це парадне заходять, ви повинні примічати, а по можливості й фотографувати. Зрозуміло?

Г л у ш к о. Цілком зрозуміло.

М а к с и м. У вас хороший зір?

Г л у ш к о. Є невелика далекозорість.

М а к с и м. Вікно, завішене французькою фіранкою, бачите?

Г л у ш к о. Бачу. В цій квартирі моя родичка живе. Анька Кламан.

М а к с и м. Що ви про неї знаєте?

Глушко. Нічого хорошого. Відає їдальнею на Васильківській і в долю з якимись компаньйонами тримає ресторан на бульварі Шевченка, де готель «Палас». Вина не п'є, тільки самогон і коньяк. Живе з ким завгодно, де завгодно і скільки треба для досягнення мети.

Максим. Вона знає, що ви в Чека працювали?

Глушко. Не думаю. Вона вам потрібна?

Максим. Просто до зарізу потрібна. Я вас прошу, під яким завгодно виглядом — домробітницею, нахлібницею, родичкою, але знайдіть хід до цієї квартири. Це одна з явочних квартир Майєра. Через неї проходить велика частина диверсантів і шпигунів, котрих закидають до нас через лінію фронту. Ясно?

Глушко. Ну що ж, не була я ще домробітницею. Піду до шлемінниці, може, приголубить?

Максим. А як ви дивитесь на те, щоб взагалі примусити цю Ганну Карлівну на нас працювати? Не поспішайте заперечувати. Коли врахувати її зв'язки й можливості, то це була б велика знахідка.

Глушко. Я, звичайно, розумію, що для справи усяких типусів притягати доводиться, але довірити їй іспування організації я просто боюся...

Максим. А про організацію вона нічого не знатиме. Вовків бояться — в ліс не ходити. Кінець кінцем, чим ми ризикуємо? Не погодиться — так і буде. А виказувати нас теж не буде — побоїться за себе. Словом, там, на місці, вам видніше буде. Щасливо...

Глушко. Про одне тільки прошу — про завдання маєте знати тільки ви. Немає на вас Фелікса Едмундовича, він би вас навчив конспірації. Це ж просто неподобство, що робиться. Позавчора Рая листа одержала... Якась баба Уляна пише, що у неї обійшлося все благополучно, а потім передає вітання тобі, Ніні Матяш, ще кільком нашим, ну просто тобі повний списочний склад всієї організації! А коли гестапо раніше за вас цього листа прочитало? Діти ви! Малі діти! Явка мені потрібна і зв'язок.

Максим. У четвер, о третій годині, в парку Шевченка... Щасливо, Маріє Василівно.

Вони розходяться. Максим з'являється на Володимирській гірці, на її верхній алеї. Видно альтанку, Дніпро. Йде Рая Закупна з чемоданчиком у руці. Максим кинувся до неї, обняв, поцілував.

Рая. Здрастуй, Максиме...

Максим. Здрастуй. День сьогодні хороший.

Р а я. Хороший?

М а к с и м. Так, дуже.

Р а я. У мене теж хороший.

М а к с и м. Розповідай.

Р а я. Вчора в «Театральному» ресторані був грандіозний банкет. Прибули італійські генерали. Бенкетували на їхню честь.

М а к с и м. Троє?

Р а я. Ти вже знаєш?

М а к с и м. Один товариш ще кілька днів тому виражував, що має прибути три італійські дивізії.

Р а я. Саме три й прибули. Вони прямують на південну ділянку фронту. Одягнені по-літньому. Бояться морозів.

М а к с и м. Мають усі підстави.

Р а я. До речі, нам не потрібний палац на озері Балатон?

М а к с и м. Зараз ні. А що?

Р а я. Командир угорської бригади, генерал Секеші, мені вчора освідчився. Я відповіла, що подумаю...

М а к с и м. Правильно. А де його бригада?

Р а я. Прибуде до нового року. До речі, не дивуйся — за мною заїде машина, інакше я запізнюся на репетицію.

М а к с и м. Добре.

Р а я. Є ще одне діло. Правда, я його неясно вловила, але щось там є. Десь на півночі у них трапилися великі неприємності... На жаль, я не зрозуміла, які саме, але, видно, великі, бо навіть говорити про них уникають, навіть не жартують...

М а к с и м. Молодчина, Раснько, ти все вірно уловила. Якраз неприємності, дуже великі і якраз на півночі.

Р а я. Ти вже все знаєш?

М а к с и м. Знаю. От дивися, яку ми ластівку здобули. Зараз ти зрозумієш, що їх розтривожило. *(Дає листівку)*.

Р а я *(читає)*. «Червона Армія перейшла у наступ. Дорогі брати і сестри! З великою радістю повідомляємо вас про початок розгрому озвірілих німецько-фашистських банд. Червона Армія на всіх фронтах перейшла в наступ... Фашистські орди не можуть витримати наших ударів і починають у паніці тікати, кидаючи зброю, залишаючи на полі бою тисячі трупів солдатів і офіцерів... Радісні звістки йдуть з усіх фронтів. На підходах до Ленінграда... Під Москвою! Провал німецького плану оточення і взяття Москви... Розгром німецьких військ під Москвою... На південно-західному напрямку... На південному напрямку...

Товариші, ваші успіхи показують, що ми можемо бити німецьких поневолювачів і бити безпощадно! Брати і сестри, партизани! Громить ворога, допомагайте, чим можете, частинам Червоної Армії, що наступають. Ми вже близько, ми скоро прийдемо!»

М а к с и м. Хороший сьогодні день?

Р а я. Дуже. Слухай, ти говорив мені колись, що листівки — це не наша справа, що ми тільки розвідники... Але ж цю листівку мусять всі знати. Машинку я дістану і сама її десяток разів передрукую... Дістань паперу.

М а к с и м. А я вже приніс. Ось п'ятдесят аркушків. Цигаркові, тоненькі, на всяк випадок і проковтнути можна.

Р а я. Значить, ти теж думав...

М а к с и м. Так, думав. Наші партійні підпільники зараз з цим не впораються. Втрати у наших великі дуже. Допомогти їм треба...

Р а я. Давай папір.

М а к с и м. Ось. Листівку бережи.

Р а я. Не турбуйся, збережу.

М а к с и м. Все добре, одне тільки тривожить...

Р а я. Не треба сьогодні про тривогу...

М а к с и м. Ні, треба. Зв'язок нам потрібний, до зарізу зв'язок потрібний... Як наші дані на Велику землю передати? Ось наш зошит, у ньому вже чотири прізвиська агентів гестапо, засланих у наш тил. Ми вже знаємо їх, але ж там не знає ніхто.

Р а я (*бере зошита, читає*). «Усім, хто знайде цього зошита. Прошу радянських патріотів зберігати ці записи і, у випадку мові загибелі від рук ворогів Вітчизни — німецьких фашистів, після приходу Червоної Армії передати ці записи у відповідні органи, за що я і наша Вітчизна будуть вам вдячні». Чому ти це написав?

М а к с и м. На всякий випадок.

Р а я. Бережи себе, Ваню. Я дуже боюся за тебе... Інколи така нісенітниця лізе в голову, що навіть розповідати соромно. Ти весь час такий близький і водночас такий далекий... Рідний мій, любий, дуже прошу — бережи себе!

М а к с и м. Раю, що це з тобою?

Р а я. Нічого, вже минуло. Просто інколи не витримують нерви. Не звертай уваги. Все у нас буде — і зв'язок, і листівки, і успіхи.

М а к с и м. А розгромлять їх під Києвом ще сильніше, ніж під Москвою.

Р а я. Яка вона зараз, Москва? Морозна, люта, непере-
можна! Я страшенно люблю Київ, тільки зараз не впізнаю
його... Йому зараз дуже важко, Києву, а в серці його живе
чекання радості. Відчувавш?

М а к с и м. Так, коли-небудь після перемоги ми підемо
до театру, побачимо людей, яких навіть не знали, а вони
поруч з нами билися за Київ, непомітні, сильні...

Р а я. Бережи себе... (*Глянула на годинника*). Ще є
кілька хвилин. Ох Максиме, ти знаєш, я навіть мріяти
боюся про майбутнє — таке воно велике, красиве. Київ ще
вчора здавався мені страшним, темним, а досить тільки
одного слова, одного натяку на здійснення мрії — і вже
все змінилося: вулиці, садки, небо...

М а к с и м. І дуже хочеться взяти тебе під руку, про-
йтися по Хрещатику...

Р а я. І щоб на кожному перехресті міліціонер стояв.
Я колись недолюблювала міліціонерів. Смішно, після цьо-
го, коли побачу, на шию кинуся від щастя!

Підходить німецький солдат.

С о л д а т. Гнедіге ффрау, дер ваген штейт да.

Р а я. До побачення, пане Кондратюк. Сподіваюся
бачити вас на прем'єрі.

М а к с и м. Бажаю успіху.

Р а я. Щиро дякую. (*До солдата*). Візьміть чемодан.
(*Йде*).

КАРТИНА СЬОМА

Кімната Ганни Кламан. Заходять Г а н н а і Г л у ш к о.

Г л у ш к о. Як з'їздила, Ганно Карлівно?

Г а н н а (*налила рому, випила*). Не знаю, що воно таке
зі мною сталося. П'ю — не п'янію. Нерви... Мотаєшся чор-
ти його батька зна де за цими машинами проклятими, ди-
вись, ще десь на партизанську кулю нарвешся... Може,
вип'єм зі мною?

Г л у ш к о. Я ж неп'юща, ти ж знаєш...

Г а н н а. Всім ти хороша, тітко, один тільки у тебе
недолік — не можеш ти компанію підтримати! Шкода!

Г л у ш к о. От чого не можу, того не можу.

Заходить М а й є р.

М а й є р. Доброго ранку, Ганнусю, ви людина, яка приносить щастя. Ви не можете собі уявити, як нам пофортунило... Маріє Василівно, кави, будь ласка.

Глушко вийшла.

Ви знаєте, що виявилось в тих скринях, що ви привезли з чернігівського музею? Скарб. Надзвичайні картини.

Заходить Глушко.

Глушко. Прошу, Антоне Івановичу. *(Поставила каву, вийшла).*

М а й є р. Спасибі. Ви уявляєте, Ганнусю, як ці картини прикрасять наше життя після війни? У нас буде великий масток з палацом, може, старовинний, а може, у стилі модерн. І в ньому ці картини! Ви — геній, Ганнусю. Людину, яка приносить таке щастя, я піколи не покину...

Г а н н а. Що під Москвою, Антоне Івановичу?

М а й є р. Нічого особливого. На війні як на війні, бувають великі наступи і невеличкі відступи.

Г а п п а. Значить, був відступ?

М а й є р. Трохи вирівняли лінію фронту...

Г а н н а. Кілометрів на десять?

М а й є р. Ну хто б став говорити про десять кілометрів?

Г а н н а. Сто?

М а й є р. Ви цим так схвильовані?

Заходить Глушко.

Глушко. Антоне Івановичу, кербудиха прийшла. Каже, кликали.

М а й є р. Цілком вірно. Просіть.

Глушко виходить, заходить Ніна.

Н і н а. Здрастуйте, пане Майєр.

М а й є р. Здрастуйте, мій любий кербуде. Скажіть, у нас в будинку є хороший сухий підвал?

Н і н а. Є, звичайно, але там зараз люди живуть.

М а й є р. Це нічого. Я вас попрошу звільнити його, провітрити і замовити, за наш рахунок звичайно, ґратки на вікна, віконниці і подвійні двері без замків.

Н і н а. Без замків?

М а й е р. Так. Замки до дверей зроблять наші майстри.

Н і н а. Розумію. Дозвольте йти?

М а й е р. Так, дуже дякую.

Ніна вийшла.

Наші багатства будуть у надійному місці.

Г а н н а (*випила*). Так на скільки ж відійшли від Москви?

М а й е р. Ганнусю, коли я не хвилююся з цього приводу, то чому це тривожить вас?

Г а н н а. Є невеличка різниця.

М а й е р. Заспокойтеся. Ми непереможні. Всього найкращого. (*Вийшов. У дверях розминувся з Глушко, уступивши їй дорогу*).

Г л у ш к о. Хороший чоловік Антон Іванович, вихований.

Ганна знову налила повну склянку і випила.

Що це з тобою? Невже Москва так палякала?

Г а н н а. А ти от спробуй, помотайся по дорогах, по селах походи, подивися в очі людям — не те що ром, бензин пити почнеш. Мовчать, слова не витягнеш, а щось знають. Все знають. І про Москву знають... І що радянські повернуться — теж знають. Це навіть Майєр, здається, розуміти починає.

Г л у ш к о. Антон Іванович — людина з понятієм. Зараз картинами дуже зацікавився...

Г а н н а. Він, старий чорт, тут все наскрізь бачить. Його у нас німці у вісімнадцятому році залишили. Він до Москви переїхав, там працювати став... Там його і посадовили у тридцять сьомому, тільки не за те, що треба... Він з табору через Китай знову в Німеччину до Гітлера втік... Ох, остобісіло мені все це! Німці, жовтоблакитники! Взяти б отрути, перетруїти всіх! Хоч би вже швидше більшовики прийшли...

Г л у ш к о. Ну, коли більшовики прийдуть, не поздоровиться тобі, Ганно Карлівно.

Г а н н а. А чого? За що? Мені більшовиків боятися нічого. Нічого такого на мені немає, щоб їх боятися. Я нікого не виказала, з моєї вини нічия кров не пролилася.

Г л у ш к о. Свою провину ти і сама знаєш, але, звичайно, і одуматися не пізно. Все тільки від тебе залежить.

Г а н н а. Про що ти? Про що ти говориш, тітко? Що від мене залежить? Ну, чого ти замовкла? Думаєш, я не знаю, що ти в Чека працювала? Покликати Бергера?

Г л у ш к о. Поклич. Поговоримо.

Г а н н а. Ні, нам з тобою сваритися не слід. А що нам слід? Га? Скажи, що нам слід робити?

Г л у ш к о. Послужила фашистам, послужи тепер Радянській владі. І багато чого тобі проститься, Ганно Карлівно.

Г а н н а. Можу, я багато чого можу. Тільки скажи — як? Допоможи, Марієчко, виручи!

Г л у ш к о. Справа це дуже серйозна, і коли ти справді зважишся, — подумаємо. Але май на увазі: дурити нас ніхто тобі не дасть. А коли сміливості не стане, коли боїшся — чесно зразу скажи — силоміць ніхто тебе тягти не буде. Тільки тоді розмову нашу забудь, ніби й не було її ніколи...

Г а н н а. Хто злякається? Я? Що треба робити?

Г л у ш к о. А от цього сказати я тобі не можу. Далі вже інша людина з тобою говорити буде.

Г а н н а. Інша? А сміливості у неї стане, у твоєї людини?

Г л у ш к о. Стане.

Г а н н а. Де маю зустрітися?

Г л у ш к о. Тут.

Г а н н а. Брешеш, тітонько, сюди ніхто прийти не на-смілиться.

Г л у ш к о. Ризикнемо?

Г а н н а. Спробуй, ризикни.

Г л у ш к о. Зараз він буде тут.

Г а н н а. Він вже тут?

Г л у ш к о. Кликати?

Г а н н а. Клич.

Глушко переставила квіти на вікні.

Оце та-ак! Значить, весь час стежать за вікном? І всіх людей, які сюди ходять, бачать? А я думала: весь світ гестапо боїться! Я навіть витверезилася!

Дзвінок.

Невже він?..

Глушко виходить і повертається з М а к с и м о м.

М а к с и м. Здрастуйте, Ганно Карлівно. Максим...

Г а н н а. Здрастуйте. Знаєте, хто за цими дверима спить?

М а к с и м. Знаю.

Г а н н а. І не боїтеся?

М а к с и м. Стріляти я буду першим... Вам відомо, для чого Марія Василівна мене сюди запросила?

Г а н н а. Відомо. Не гай часу, Максиме.

М а к с и м. Через цю квартиру проходить багато людей, котрих потім переправляють у Радянський Союз. Треба, щоб Марія Василівна знала про них якомога більше...

Г а н н а. Так. Ну, далі?

М а к с и м. Ви їздите по областях, збираєте машини і кожного разу берете з собою з десятків робітників. Цих людей давати вам будемо ми. Вони залишатимуться там, а назад ви вертатиметеся тільки з шоферами.

Г а н н а. Комісари? Оточенці?

М а к с и м. Люди, яких треба врятувати.

Г а н н а. Що ще? Що?

М а к с и м. Все.

Г а н н а. Добре, все ясно. Одну чарку за успіх всього діла. (*Налила*).

М а к с и м. За успіх. (*Чокнувся, випив*). Добрий копьяк...

Заходить Бергер у піжами.

Б е р г е р. Це хто?

М а к с и м. За наказом пана Майєра прибув для одержання останніх інструкцій перед відправкою в тил противника.

Б е р г е р. Йди геть звідси! Прийдеш завтра...

М а к с и м. Єсть! Щасливо залишатися! (*Козирнув і вийшов*).

КАРТИНА ВОСЬМА

Кімната Раїси Закіпної. Вечір. Ма й е р сидить біля рояля.
Ра я — в одному кріслі, З і н а — в другому.

Ма й е р. Дивовижний композитор Гріг, буряний, по-справжньому нордичний.

Ра я. Так, дуже хороший композитор.

Ма й е р. Ви чимось схвильовані?

Ра я. Хіба може не хвилювати така музика?

Ма й е р. Справді, дивний контраст. Київ, холодний, темний, таємничий, — і така музика. Колись я бачив, як в одному таборі вшпали ув'язнену. В цей час з гучномовців лунала музика Вагнера. Смерть цієї дрібною злочинниці стала монументальною. Така є сила музики. Враження незабутнє...

З і н а. А мене така музика страшенно тривожить. У наші часи, коли немає нічого сталого, постійного...

Ма й е р. Немає? Ви так гадаєте?

З і н а. Що може бути надійшим у світі, де на мою голову щомиті може впасти бомба? Я живу весь час у яко-мусь дивному напруженні. Треба вижити, будь-що вижити! Якою завгодно ціною!

Ра я. Якою завгодно?

Ма й е р. Прожити життя так, щоб потім не доводилося червоніти за нього? Так, здається, вас вчили по Курчагіну?

З і н а. Не знаю, не знаю. Мені цілком байдуже, червоніти чи не червоніти. Важливо одне — будь-що вижити, десять тих днів, коли на вікнах не буде затемнення, коли не буде комендантської години, коли все буде спокійно... Я прокидаюся ранком і думаю: дякувати богам, я ще жива! Я засинаю з думкою: чи буду я жити завтра? Ви цією музикою розворушили в душі щось дуже дивне... Треба будь-що вижити!..

Ма й е р. Це, мабуть, правда. А ви як гадаєте, Раїсо Миколаївно?

Ра я. Я ніколи не замислювалася над цим. Мені просто ніколи. Я працюю, я зайнята — я живу.

З і н а. Це нікому не потрібна розмова. Кому цікаво знати: буде чи не буде жити після війни Зінаїда Крейн? Мені, на жаль, вже час іти... Пробачте, Антоне Івановичу, я хочу щось запитати... Я німкеня, правда, фольксдойч, але мене все-таки не може не тривожити... Може, це надто

сміливо з мого боку... Що сталося під Москвою? Ніхто нічого не знає, а чутки розповсюджують такі...

М а й е р. Які чутки?

З і п а. Люди вже поспішили забути про перемоги, а про поразки говорять на всіх перехрестях... З'являються якісь листівки...

М а й е р. Навіть листівки?

З і н а. Заспокойте пас, дайте нам певність у завтрашньому дні. Допоможіть нам жити спокійно і нормально.

М а й е р. У тому, що ви говорите, є сенс.

З і н а. І ради бога, пробачте, коли я щось не так сказала...

М а й е р. У якій квартирі ви живете, Зінаїдо Бертольдівно?

З і н а. У двадцять четвертій. Навіщо вам моя адреса?

М а й е р. Хочу допомогти вам вижити.

З і н а. Пробач, Раєнько. Всього доброго. *(Вийшла)*.

М а й е р. У вас дуже мила сусідка. І філософія в неї цілком... сучасна. Треба вижити! Ви її давно знаєте?

Р а я. Так, дуже давно.

М а й е р. Вона павела мене па хорошу думку, Раїсо Миколаївно. Справді, під Москвою нам довелося дещо відступити, і цей незначний епізод спричинився до силисильної непотрібних розмов. Чи не слід нагадати про нашу перемоги?

Р а я. Звичайно, коли це тільки можливо.

М а й е р. Треба нам нагадати про те, що німецька армія володіє всією Україною, про те, як відновляємо культурне життя, як піклуємося про мистецтво... Мені здається, для цього скоро буде хороша нагода.

Р а я. Я не зовсім розумію...

М а й е р. Через кілька днів відкриється оперний театр. Що, коли перед виставою наша чудесна Кармен скаже кілька слів про свої почуття до визволителів України, нагадає про їхнє дружнє ставлення, про їхню могутність. Ми зробимо так, щоб весь світ почув ваш виступ по радіо. Згодні?

Р а я. Це я маю зробити?

М а й е р. Звичайно, ви. Прима київської опери. Це буде сенсація. Три дні перед вашим виступом ми будемо давати оголошення. Можете бути певні: вас почують і в Парижі, і в Лондоні.

Р а я. А Москва?

М а й е р. Ви боїтеся помсти Москви? Не бійтеся, ми

зуміємо вас оборонити. Вам ніщо не загрожуватиме. Подумайте про мою пропозицію, Раїсо Миколаївно. (*Знову сів до рояля, заграє*).

Ра я. Добре, я подумаю...

Ма й є р. А тепер заспокойтеся, і я дуже прошу вас — заспівайте щось на прощання. Зовсім трошки, хоч би напівголосом, хоч би пошепки. (*Бере з рояля і подає їй гітару*).

Ра я (*тихо наспівує «Невечірню», акомпануючи собі на гітарі*). Колись я співала цю пісню в російській драмі. Як давно це було...

Ма й є р. Хіба так давно? Не минуло і року.

Ра я. Давно, дуже давно. Це було зовсім в іншому житті.

Ма й є р. Ви виступали і в драмі?

Ра я. Виступала? Ні. Я тільки співала в хорі. На разових. До штату театру мене не брали. Я дочка священника, і батько був на засланні. (*Тихо наспівує*). Я згодна, чуєте, Антоне Івановичу, я виступлю по радіо.

КАРТИНА ДЕВ'ЯТА

Кімната в будиночку на околиці. Вечір.
На сцені — Валя, Максим і Голубєв.

Ма к с и м. Розумієш, Валю, тиждень тому гестапо засікло і накрило нашого останнього радиста. Без зв'язку ми жити не можемо. Ти розумієш, яку небезпечну справу я тобі пропоную?

Ва ля. Так, я весь час тільки про нього думаю...

Го лу б є в. Про кого це?

Ва ля. Про партизана Калашникова, що у мене в касі гроші взяв. Я на нього схожою хочу бути! Хочу справжню справу робити...

Ма к с и м. Оце і буде твоя справжня справа. Тільки тиха, непомітна. Справжня. Це Калашникову можна на весь Київ галасувати, так він же партизан-одиночка, а ми розвідники. Нам своєю роботою хвалитися не доводиться.

Ва ля. Не говоріть зле про нього. Він герой...

Ма к с и м. От, от. А ми просто розвідники. Героїзм буває різний. Ось і тобі треба героїзм виявити.

Ва ля. Як?

М а к с и м. Для початку треба вивчити напам'ять весь оцей зошит...

В а л я. Ви смієтеся?

М а к с и м. І гадки не маю. Це список агентів гестапо, закинутих у наш тил. Ти мусиш знати про них все, щоб потім перейти лінію фронту і розповісти...

В а л я. Я вивчу цього зошита.

М а к с и м. Їх тут сто вісімнадцять, цих агентів. Уявляєш, яке кубло гадюк ти знищиш зразу? Але знати про це ніхто не буде. І захоплюватися тобою будуть тільки через десятки років...

В а л я. Давайте зошита.

Стук у двері.

Г о л у б є в. Спокійно, це свої.

Заходить М а з н и ч е н к о,
він майже несе Д м и т р а К о р ш у н а.

Д і д. Бинта давай мені сюди... Живо!

М а к с и м. Хто це?

Д і д. Не турбуйся. Свій.

В а л я. Це... це він!

М а к с и м. Хто?

В а л я. Партизан Калашников!..

Д і д. Мовчи ти, сороко! Ну, подумаш кулю зловила людина. Велика подія сталася! З ким не буває... Болить?

Д м и т р о. Ні, вже менше. Розумієте — техніка підвела, пістолет дав осічку... Спасибі, дід мене виніс...

В а л я. Ви мене пригадуєте? Пошта на Солом'янці?..

Д м и т р о. А, касирка... Пригадую... А це хто?

М а к с и м. Та один добрий знайомий. Перестань ти, Калашников, в одиночку партизанити...

Д м и т р о. А з ким? Довкола обивателі, зрадники!

М а к с и м. А ти подивися, може, когось, крім обивателів, знайдеш.

Д і д. Ну, добре, про це колись потім поговоримо... Ти, любенький, іди звідси, йди...

М а к с и м. Радіо є у вас?

Д і д. Немає у нас ніякого радіо і бути не може.

Г о л у б є в. Навіщо тобі?

М а к с и м. Через півгодини актриса Закіпна з оперного театру виступати буде. Послухайте. Всього найкращого... *(Вийшов)*.

Д і д. От маєш, знайшли порадника. І без тебе знаємо, що нам слухати. Ну, ти як живеш, герою?

Д м и т р о. Включить радіо, діду.

Голос радіо: «Увага, увага! Сьогодні, о шостій годині вечора, починає свій новий сезон Київський оперний театр. Ми почуємо оперу Бізе «Кармен» у виконанні кращих акторів України. Перед початком вистави відома українська актриса Раїса Закіпна звернеться до німецької влади зі словом подяки. Увага, слухайте нас о шостій годині!..»

В а л я. Закіпна. Це вона в мене тоді стріляла в Шевченківському парку. Тільки не влучила...

Г о л у б е в. Здала стріляла?

В а л я. Як — здала?

Г о л у б е в. Ну, на якій відстані стріляла?

В а л я. Не знаю. Мабуть, метрів три, не більше...

Д і д. З трьох метрів, Валю, промазати важче, ніж влучити. Багато важче...

В а л я. Ви думаете...

Д і д. Ми-то думаємо... От хочеться, щоб ти теж подумала...

Радіо: «Увага! Увага! Сьогодні, о шостій годині!..»

КАРТИНА ДЕСЯТА

З правого боку сцени — вбиральня Раїси Закіпної, потім — перехід праворуч і рампа, що обривається в темний, повний люду зал. Ліворуч — ложа, а на задньому плані — бліндаж члена Військової ради.
У вбиральні — Р а я і З і н а.

З і н а. Твій виступ став просто надзвичайною подією в місті. В газетах пишуть, радіопересувки поставили. Подія — перша трансляція з міста Києва!..

Р а я. Мікрофона там встановили?

З і н а. Звичайно. Там одних полковників вісімнадцять штук, не рахуючи генералів. Це твій тобі квіти приніс?

Р а я. Хто — мій?

З і н а. В українській сорочці. Дуже цікавий. На мій погляд, правда, Майер цікавіший, тільки трохи підстаркуватий. Ну, ні пуха тобі, ні пера...

Р а я. До біса!

Зіна засміялася і вийшла.

Освітлюється ліва ложа, де сидять Майер і Бергер.

М а й є р. Дивіться, Бергер, у Києві, виявляється, ще досить багато любителів музики.

Б е р г е р. Я до них не належу. Мені здається, я потрапив не до театру, а до комісійної крамниці.

М а й є р. Ну, не судить їх так суворо. Просто ці люди скучили за культурою, за справжньою культурою...

Заходить К а н д и б а.

К а н д и б а. Дозвольте?

М а й є р. А вам що потрібно?

К а н д и б а. Панове, українська громадськість не розуміє, чому її загнали на гальорку? Ми не можемо продемонструвати свою відданість, нас усього десятеро...

Б е р г е р. Про кого ви говорите?

К а н д и б а. Я говорю про людей, які мають стати ядром майбутнього уряду...

Б е р г е р. Уряду? Україна не буде мати уряду. Вона буде частиною великої Німеччини, її житницею, її скотарнею, її молочною фермою. Скотобійня не потребує уряду, але мусить мати хорошого наглядача. Наглядачів будемо призначати ми. Всього найкращого...

К а н д и б а. Пане Майер! Що змінилося?

Б е р г е р. Все! Ми не потребуємо урядів. Геть звідси!

Кандиба захлинувся повітрям і вийшов.

М а й є р. Тихше. Початок...

Освітлюється середина сцени.

Гучномовець: «Ахтуп! Ахтуп! Увага! Увага! Говорить Київ! Говорить Київ! Сьогодні ми вперше передаємо зі звільненого імперськими військами міста Києва оперу «Кармен», поставлену силами українських артистів на честь доблесної німецької армії. Слово перед початком вистави скаже відома українська актриса Раїса Закішна. Прошу!»

З'являється Р а я в костюмі Кармен.

Р а я. Панове! Друзі!.. Ви не можете уявити, як я зараз хвилююся. Ми всі, артисти, дуже вдячні людям, які зробили можливим відкриття цього театру. Ви не можете уявити, як це важко жити, не відчуваючи руки друга, не маючи можливості звірити йому свої сокровенні таємниці, свої хвилювання, свої відкриття, свої турботи, не маючи мож-

ливості поділитися радістю нових знайомств і болем втрат. Я хочу, щоб люди, котрі слухають нас сьогодні, знали, що ми думаємо про них, що ми хочемо принести їм радість, хочемо відчутти їхню увагу. Ми сподіваємося, що нинішній вечір буде початком міцного, нерозривного зв'язку, якого ми так потребуємо. Я ще раз дякую німецькому командуванню за цю добру можливість зустрічі з друзями і сподіваюся на майбутнє...

М а й е р. Промова хороша, а прозвучала якось дивно.

Б е р г е р. Ні, все гаразд, нам приносять подяку, а це — найголовніше.

М а й е р. Ви пригадуєте нашу розмову про посилену увагу до всіх видатних людей міста?

Б е р г е р. Я ніколи нічого не забуваю.

М а й е р. Хто тут?

Б е р г е р. Ваша рекомендація. І стокий Аргус...

Вступає музика увертюри «Кармен». Освітлюється бліндаж генерала, члена Військової ради Південно-Західного фронту. Генерал — біля радіоприймача, перед ним — полковник.

Г е н е р а л. Вона була в складі групи?

П о л к о в н и к. Так точно, це група Максима.

Г е н е р а л. З ним є зв'язок?

П о л к о в н и к. Ні, немає. Радіозв'язок, орієнтований па Харків, не використано, бо Харків був зданий...

Г е н е р а л. Зв'язкових туди послали?

П о л к о в н и к. За даними, які є в нашому розпорядженні, Максим зрадив, Закіпна, як бачите, теж.

Г е н е р а л. Ви певні того?

П о л к о в н и к. Свідчення агента гестапо Небожинського...

Г е н е р а л. А от я чув щойно її промову. (*Пройшовся по бліндажу*). От що, полковнику, все треба перевірити. Пошліть зв'язкових до Києва, до Максима.

П о л к о в н и к. Але ж, товаришу генерал, цілком же ясно...

Г е н е р а л. Нічого не ясно. Мене не покидає враження, що друг, який потрапив у дуже скрутне становище, в біду, кричить: «Простягніть мені руку, дайте зв'язок, і я багато чого вам розповім. Ми хочемо відчувати вашу увагу... Ми потребуємо зв'язку...» Це дуже багатозначно сказано. Може, саме так Закіпна використала мікрофон?

П о л к о в н и к. Дуже сумнівно.

Г е н е р а л. А ви не сумнівайтесь, а перевіряйте. Сказати, що людина зрадила, — дуже легко, а до того ж дуже зручно — закреслити, і не треба про неї більше піклуватися. А коли вона не зрадила? А коли вона з останніх сил, перебуваючи в середовищі ворога, несе свою бойову службу і кричить на весь світ: «Допоможіть мені!» А ми на підставі інформації шпигуна її в зрадники записали і навмисне не чуємо? Що тоді?

П о л к о в н и к. Скільки зрадників виявилось...

Г е н е р а л. А скільки героїв? Навіть порівняти неможливо. Так, наказую послати в Київ групу, надавши їй всі необхідні ресурси, а головне, забезпечивши надійним радіозв'язком. Доповідати мені раз на три дні про хід операції. Пошліть туди досвідчених, бувалих чекістів. Наказ розуміли?

П о л к о в н и к. Так точно.

Г е н е р а л. Можете йти.

П о л к о в н и к. Слухаю! (*Вийшов*).

Г е н е р а л (*включив приймача, чути голос Кармен*). Ми вже близько, ми скоро прийдемо. Тримайся, Кармен!

З а в і с а

ДІЯ ТРЕТЯ

КАРТИНА ОДИНАДЦЯТА

Кімната Ганни Кламан. Тут повний передвід'їздний розгардіяш. Сила чемоданів, розкидані речі. На сцені — Майєр і Ганна.

М а й є р. Так, перейдемо до роботи. Картина Левітана.

Г а н н а. (*відмічає у списку*). Є.

М а й є р. «Паризькі сутінки» Коровіна?

Г а н н а. Є.

М а й є р. Антокольський — «Дівчина»?

Г а н н а. Є.

Заходить Глушко.

Г л у ш к о. Антоне Івановичу, до телефону вас просять.

М а й е р. Іду. (*Вийшов разом з Глушко*).
Г а н н а (*сама*). От ще ніколи не жила в музеї! Ну що ж, і до музею звикнемо!

Стук у двері.

Зайдіть!

Заходить Ніна.

Н і н а. Пап Майєр наказали...

Г а н н а. Так-так, він зараз повернеться. Сідайте...

Н і н а (*сіла*). Далеко від'їжджаєте?

Г а н н а. Тепер до Мюнхена. В замку жити буду.

Н і н а. А що ж тут — не сподобалося?

Г а н н а. Там спокійніше.

Н і н а. І то правда, і то правда.

Стук у двері.

Г а н н а. Зайдіть!

Заходить Семен Заграй.

С е м е н. За наказом папа Майєра...

Г а н н а. Почекайте, зараз покличу. Сідайте. (*Виходить*).

С е м е н. Дякую. (*Сів недалеко від Ніни, та глянула — і відвернулася*). Здрастуйте...

Н і н а. Ми, здається, незнайомі!..

С е м е н. Пробачте, мені здалося... дуже дивно...

Н і н а. Що?

С е м е н. Зима дуже холодна цього року.

Н і н а. Так, дуже.

С е м е н. А у вас навіть парове опалення працює.

Н і н а. Так, наш будинок добре постачається.

Заходить М а й е р.

М а й е р. Прийшли? Чудесно. Мій любий кербуде, спочатку з вами... Прохання таке — квартиру після від'їзду Ганни Карлівни замкнути і мати за нею нагляд.

Н і н а. Не турбуйтеся, Антоне Івановичу, — крихітка не зникне.

М а й е р. Ключі після від'їзду Ганни Карлівни віддасте черговому в моїй головній квартирі, щоб і ви, і я могли їх одержати в разі потреби. Є запитання?

Н і н а. Все ясно.

М а й є р. Дуже дякую, мій любий кербуде, всього найкращого.

Н і н а. Всього найкращого. (*Озирнулася на Семена і вийшла*).

М а й є р. Тепер з вами, Заграй. Вчора біля Борисполя скинуто двох парашутистів. Одного забили поліцаї, другий, це жінка, дали можливість втекти. Рацію, живлення, медикаменти забрали. Документів ніяких. Слідкування за цією жінкою візьміть на себе. Вона напевно буде шукати зв'язок. Ясно?

С е м е н. Так точно, пане Майєр!

М а й є р. Все.

С е м е н. Слухаю! (*Вийшов*).

М а й є р. Ганно Карлівно, де ви?

Заходить Г а н н а.

Картина Полєнова «Шейзаж»?

Г а н н а. Є.

Заходить Г л у ш к о.

Г л у ш к о. Пробачте, Антоне Івановичу, знову вас...

М а й є р. От біда! Пробачте. (*Вийшов*).

Г а н н а (*взяла шубу, накинула на плечі*). Красиво, тітко?

Г л у ш к о. Дуже.

Г а н н а. От пройдуся по Мюнхену... Одверто кажучи, їду з задоволенням. Ану вас усіх під три чорти! Один в один бік тягне, другий — в другий! Поїду і буду жити до смаку.

Г л у ш к о. А не засумуєш?

Г а н н а. Мабуть, ні. Хоча... Коли вже дуже засумую, приїду сюди на тиждень-другий на тебе глянути...

Г л у ш к о. Щось таке в думках Антона Івановича сталося? То так Україну любив, як кіт сало, а то — на тобі — вирішив усі свої картинки й пожитки до Німеччини везти! Та й тебе посилає... Чого б це?

Г а н н а. Ой хитра ж ти, тітко, все розумієш.

Г л у ш к о. Ніби і на фронті справи у них не такі кепські...

Г а н н а. Не прикидайся, тітко,— це тільки видимість сама на фронті.

Глушко. Це Майєр тобі сказав?

Ганна. Від нього діждешся! Скажи! Він того й Україну розлюбив. Прийдуть сюди наші, це вже — як два по два... Прийдуть і мене повісять...

Глушко. Тепер уже дивися, щоб німці тебе не повісили.

Ганна. Німці? Ха! Вони мене більше бояться! Всі махінації у мене ось де! (*Вдарила себе долонею по долоні*). Ану вас під три чорти, в Мюнхен приїду — всіх вас назавжди забуду!

Глушко. Ні, Ганнусю, не забудеш...

Ганна. А це що значить?

Глушко. Ну як ти можеш свою рідну тітоньку забути? Коли до тебе прийде хтось і скаже: «Кланялася вам Марія Василівна», — зроби для цієї людини все, що вона накаже.

Ганна. Значить, і там ти мене не відпустиш?

Глушко. Не відпущу, Ганнусю, дуже ти нам потрібною в Мюнхені будеш...

Ганна (*вражена*). От ніколи не думала... Гарзд, хай приходить твоя людина... Страшна ти, тітко...

Глушко. Ні, я не страшна, я правильна...

Заходить Майєр.

Майєр. Пробачте, Маріє Василівно, а я про вас і не подумав. Може, вам рекомендацію треба дати?

Глушко. Буду дуже вдячна, Антоне Івановичу.

Майєр. З великим задоволенням. Я накажу писарю. Так, перейдемо до роботи. Картина «Свята невинність»?

Ганна. Є, Антоне Івановичу!

КАРТИНА ДВАНАДЦЯТА

Явочна квартира Максима. На сцені Ніна і Валя.

Ніна. Ну, Валю, перевіримо востаннє. Номер двадцять?

Валя. Скорикова Марфа Семенівна. Двадцять дев'ять років, очі карі, заввишки сто сімдесят три сантиметри, здоровенна дилда, заслана в район Семипалатинська.

Ніна. Номер сто сімнадцять?

В а л я. Перегоненко Олександр Павлович, шістдесят шість років, народився у Тбілісі, лисий, кривий на ліву ногу, посланий у район Москви.

Н і н а. Номер вісімдесят вісім?

В а л я. Куцак Семен Дмитрович. Народився у Львові в тисяча дев'ятсот дванадцятому. Посланий до Ростова. Брюнет, ліве вухо наполовину одірване, обличчя у віспі.

Н і н а. Номер п'ятнадцятий?

В а л я. Трофимова Пелагея Петрівна. Приблизно сорок років. Бачила її фото.

Н і н а. Номер п'ятдесят?

В а л я. Кадилов Аркадій Петрович. П'ятдесят два роки, музикант, грає на роялі. Довгий ніс, зрізане підборіддя, говорить трохи гугняво. Сто дев'яносто сантиметрів на зріст. Ну, така щогла там довго не вдержиться... *(Глянула у вікно)*. Що це за обоз, Ніно?

Н і н а. А це Ганна Карлівна Кламан від'їздить до Мюнхена. Чотири ваговози везе.

Стук у двері.

В а л я. Хто це?

Н і н а. Не знаю. Вийди в ту кімнату.

Валя вийшла.

Тут все гаразд? Так, все. *(Відчиняє двері)*.

Зайшла Ліда.

Л і д а. Здрастуйте.

Н і н а. Здрастуйте. Ви до кого?

Л і д а. Мені обіцяли здати кімнату на три місяці.

Н і н а. Не знаю. Тут кімната не здається.

Л і д а. Не може бути. Мені точно сказали...

Н і н а. Нічим не можу вам допомогти. Що з вами?

Л і д а. У мене дуже болить нога. Підвернула.

Н і н а. Невдало стрибнули?

Л і д а. Ні, просто спіткнулась на вулиці. Ну, про-
бачте...

Н і н а. Прошу.

Ліда вийшла.

Валю, швидше сюди!

Зайшла Валя.

Негаймо йди звідси. Цю записку передати Максиму! Ну, прощай! Швидко! (*Майже виштовтала Валю у другі двері*). Так, що тут треба знищити? Зошит!..

Двері просто розламуються від несподіваного удару. Вбігає Семен Заграй, за ним — поліцай. Зошит ще лежить на столі.

Семен. Руки вгору!

Ніна вийняла пістолет і вистрілила собі в серце.

(*Узяв зошит*). «Усіх, хто знайде цього зошита. Прошу радянських патріотів зберігати ці записи і у випадку моєї загибелі...»

КАРТИНА ТРИНАДЦЯТА

Руїни Хрещатика в місячну ніч. Серед руїн — несподівана гілка квітучого каштана. З тіні виходить Ліда, сідає на камінь, закриває лице руками. З тіні обережно виходить Семен Заграй.

Семен. Ліда!..

Ліда. Хто це?

Семен. Тихо, це я, Семен Заграй. Пригадуєш? Львівське відділення...

Ліда. Звичайно, пригадую. Звідки ти взявся?

Семен. Я за тобою від самого кафе на Володимирській іду. Тебе коли скинули?

Ліда. Сьогодні вночі, разом із Сашком Стоговим, пригадуєш його? Нас вітром знесло вбік... Його зразу забили... Рация, гроші, медикаменти, — все загинуло... Ти не помітив, за мною ніхто не йшов?

Семен. Ні.

Ліда. Я боюся. Вони мене випустили навмисне, вони хочуть простежити, куди я піду... Я не витримала, пішла на стару явку, там ніхто на пароль не відповідає... І слава богу, що не підвела нікого. Я вирішила переночувати в руїнах, а завтра...

Семен. Ти до кого на зв'язок ішла?

Ліда. До Максима. Суворий паказ знайти його. Сам член Військової ради фронту нас перед польотом приймав...

Семен. А з Максимом зв'язок був?

Л і д а. Ні, я його маю встановити. Де мені його знайти?
Се м е н. Знайдемо, напевне знайдемо. Ми з ним не разом працюємо... Він десь тут, у Києві.

Л і д а. От добре, а то мене просто відчай охопив...

Се м е н. Що з ногою?

Л і д а. Підвернула. Болить неймовірно...

Се м е н. Нічого, завтра тебе підлікуємо, а тоді разом Максима шукати почнемо. Все моє життя зараз від нього залежить...

Г о л о с М а к с и м а (з темряви). Ти правильно сказав, Семене Заграй, все твоє життя зараз від мене залежить.

Се м е н. Стріляю!

Г о л о с М а к с и м а. Куди? Ти навіть не знаєш, де ми. Нас багато!

Г о л о с Д м и т р а. Нас багато...

Г о л о с Г о л у б є в а. Нас багато...

Г о л о с Д і д а. Нас багато...

Г о л о с М а к с и м а. Лідо, не хвилюйся і не бійся. Поруч з тобою — зрадник, агент гестапо. Він цілісінький день ходив за тобою. Ти навела його на стару явку, і там загинула Ніпа Матяш, але вона встигла нас попередити і ми стали стежити за тобою. Встань, Семене Заграй, тебе вже осудили. Слухай вирок!

Се м е н. Стріляю! Стріляю!..

Г о л о с М а к с и м а. Ти навіть не знаєш, де я. Куди ж ти будеш стріляти? Слухай вирок.

Г о л о с Д і д а. Вирок підпільного революційного суду міста Києва: «Зрадника і падлюку, вбивцю радянських людей Семена Заграя присудити до смертної кари».

Г о л о с Г о л у б є в а. Зрадникові — смерть!

Постріл. Семен падає.

КАРТИНА ЧОТИРНАДЦЯТА

Паперть Володимирського собору. Біля входу чекає З і н а.
До храму йде священник Ж у ч е н к о.

З і н а. Здрастуйте, отець Миколай.

Ж у ч е н к о. Здрастуйте.

З і н а. Отець Миколай, мені з вами поговорити треба.

Ж у ч е н к о. Отут? Зараз?

Зіна. Я маю сказати вам щось дуже важливе й термінове. Це стосується Раї...

Жученко. Слухаю.

Зіна. Я подруга Раїси і не можу байдуже дивитися, як вона себе губить. Ви musíte врятувати її, поки не пізно.

Жученко. Пробачте, я не розумію, про що ви говорите...

Зіна. Ви добре знаєте, що Рая не тільки співає в опері...

Жученко. Ні про що таке я не знаю і знати не хочу. Вона людина цілком доросла і самостійна...

Зіна. Але дорослі теж припускаються помилок. Рая зв'язалася з якимись дуже підозрілими людьми. Хто ці люди, що вони роблять, чого хочуть, — ми з вами не знаємо, але вони заволоділи її душею і спаплюжать, коли ви не втрутитесь. Ви певні, що цей Максим, з яким вона так часто зустрічається, не провокатор?

Жученко. Я нічого не знаю.

Зіна. І не хочете знати. А від цього залежить доля вашої дочки!

Жученко. Що я можу зробити?

Зіна. В усякому разі, ви musíte вберегти Раю від цих людей. Мене, на жаль, вона не хоче слухати, але, може, ми щось разом змогли б... Хоча б взнати, хто її оточує...

Жученко. Пробачте, але шпигуном біля власної дочки я не стану.

Зіна. Як ви могли подумати? Ви збожеволіли!

Жученко. Дуже вдячний за турботи... Ваші побоювання даремні.

Зіна. Сподіваюся, наша розмова залишиться між нами?

Жученко. Залишиться. Ідіть...

Зіна виходить. Жученко йде до собору,
назустріч виходить баба Уляна.

Уляна. Благословіть, батюшко.

Жученко. Во ім'я отця і сина... Здрастуй, Уляно...

Уляна. Як здоров'я, батюшко? Дочка ваша як поживає?

Жученко. Облиш мою дочку, Уляно!

Уляна. А хіба що? Я ось їй полуниць принесла...

Жученко. Облиш Раїсу, Уляно!

Уляна. Та що це з вами, батюшко?

Жученко. Облиш!..

Заходять Рая і Максим.

Рая. О бабо Ульяно, як добре, що ви прийшли!

Жученко. Здрастуйте, Максиме! Є у мене до вас велике прохання і прошу поставитися до нього якнайуважніше.

Максим. Прошу, Миколо Васильовичу.

Жученко. Дайте моїй дочці спокій. Не відаю і зна-ти не хочу, чим ви там зайняті, але говорю і попереджаю — дайте спокій.

Рая. Батьку! Що з тобою?

Максим. Ні дружби, ні кохання заборонити не мож-на, Миколо Васильовичу.

Жученко. Кохання?..

Рая. Так, кохання.

Жученко. Прощайте... *(Іде в собор)*.

Рая. Батьку, я пізно сьогодні повернуся.

Жученко мовчки вийшов.

Ульяна. Чому сказали на квартиру не ходити?

Максим. Небезпечно. Довкола багато провалів. До-повідай.

Ульяна. Все знайшла. Була в партизанському загоні товариша Попудренка на Поліссі. Вітання тобі передавав і ліків надіслати просив.

Максим. Зв'язок з Москвою у них є?

Ульяна. Аякже.

Максим. Бабо Ульяно, ви зараз же повернетесь до цього загону і візьмете з собою одну дорогоцінну людину.

Ульяна. Чоловік, жінка?

Рая. Дівчина.

Ульяна. Так це легше. Що вона понесе, поклажі багато?

Максим. Тільки одне — свою власну голову. Треба, щоб вона все, що знає, розповіла у Москві.

Ульяна. Де мені її зустріти? Коли?

Максим. Комісіатський завулок, три. Іван Петрович Мазниченко. Передаси йому привіт від Трохима. Іти туди треба завтра.

Ульяна. А ліки?

Максим. Сьогодні вже там будуть.

Р а я. Ідіть, бабо Уляно. Щасливо вам...
М а к с и м. Комісіатський, три.
У л я н а. Все пам'ятаю. Прощавайте...
Р а я. Щасливо!

Баба Уляна вийшла.

М а к с и м. Так, тут все добре. Тепер треба прибрати все, що пов'язане з листівками...

Р а я. У мене тільки машинка...

М а к с и м. Зараз же йди додому, бери все і йди на Сінний базар.

Р а я. Чекай на розі Житомирської. Щасливо!..

Максим вийшов.

Дзвонить соборний дзвін. Рая озирнулася, спокійно і впевнено усміхнулася, а коли захотіла вийти, опинилася у кільці німецького патруля.

Я актриса Закіппа! Чого вам треба?

Підходить Зіна.

Л е й т е н а н т. Все правильно? Вона?

З і н а. Здрастуй, Раю!..

КАРТИНА П'ЯТНАДЦЯТА

Подвір'я в Комісіатському завулку. Літо.

Баба Уляна на гашку. Швидко заходить Голубєв.

Г о л у б є в. Де Валя?

У л я н а. Спить перед дорогою.

Г о л у б є в. Негайно збудить і збирайтеся.

У л я н а. Що таке трапилось?

Г о л у б є в. Збирайтеся! Швидше!..

Заходить Валя.

В а л я. Голубєв, що сталося?

Заходить Дмитро Коршун.

Д м и т р о. Чого всі такі схвильовані?

Г о л у б е в. Максима заарештували. Раю Закіпну заарештували. Зіна Крейн усіх зрадила. Бабо Уляно, не-гайно йдіть звідси...

В а л я. А ви?

Г о л у б е в. Не гайте часу! Швидше!

Баба Уляна і Валя пішли в дім.

Д м и т р о. Зараз їх випровадити — найголовніше завдання...

Заходить М а з н и ч е н к о.

Д і д. Чого це їм тут треба? Чим вони тут цікавитися можуть, — незрозуміла для мого розуму штука. Летять — ну, просто мухи на мед!

Д м и т р о. Хто летить, діду?

Д і д. На розі двох поліцаїв зустрів. Просто тобі воспна облога міста Севастополя в одна тисяча...

Д м и т р о. Голубев, а вони, мабуть, без бою не пройнуть.

Г о л у б е в. Мабуть, не пройнуть. Складна петрушка.

Д і д. Відволікти увагу треба. Це ваша робота, а я тим часом піду у льох. Коли скінчите, скажете мені, що й до чого. Я тут зайвий. *(Виходить)*.

Д м и т р о. Зразу почнемо чи спочатку тихо спробуємо?

Г о л у б е в. Спершу тихо треба. Але зброю все-таки приготуй.

Д м и т р о. Це вірно.

З будинку виходять баба Уляна і Валя.

У л я н а. Ми готові.

Г о л у б е в. Все пам'ятаєш, Валю?

В а л я. Жодного слова не забула.

У л я н а. От і добре. Сядьмо на хвилиночку...

Г о л у б е в. Я от що вам сказати маю: там поліція стоїть, видно, сліди наші намацали. А може, Семен-покійник навів. Ну так-от, коли ви підете, так тут деяка стрілянина розпочатися може. Не бійтеся, спокійно йдіть, це ми вас прикриваємо...

У л я н а. Ми і без стрілянини пройдемо.

Д м и т р о. Може, пройдете, а може, й ні. Ну, щасливо, бабо Уляно. Щасливо, Валю...

В а л я (*швидко обняла Голубєва, Коршуна*). Ми пройдемо, ми обов'язково пройдемо. Ходімо!

Виходять.

Г о л у б є в. Дмитре, давай зброю.

Д м и т р о. Даю. (*Виходить*).

Г о л у б є в (*причіївся біля паркана*). Не пройдуть так дівчата, ой, не пройдуть!

Входить Д м и т р о з двома автоматами.

Не пройдуть вони там, Дмитре, треба увагу відволікти. Дід правильно сказав. Тільки не тут, далі піти треба, не слід квартиру бруднити...

Д м и т р о. Це вірно. На той квартал перейдемо...

Повертаються В а л я і ба б а У л я н а.

У л я н а. Не можна там пройти, поліція поставили.

Г о л у б є в. Він вас бачив?

В а л я. Ні, ми не показалися.

Д м и т р о. Нічого, зараз пройдете. Через дві хвилини он там почнеться бій. Тільки-но вдарить граната — спокійно йдіть цією вуличкою, там вже нікого не буде. Ясно?

В а л я. Ясно! А ви?

Д м и т р о. А за нас не турбуйтеся, ще не відлито на світі кулю для партизана Калашникова.

Г о л у б є в. До побачення, Валю!..

Голубєв і Коршун виходять.

У л я н а. Присядь, Валю, нам ноги берегти треба...

В а л я. Не можу я сидіти. (*Підійшла до паркана*).

У л я н а. Голову, голову бережи! Відійди від паркана.

З правого боку — часті автоматні черги, потім — вибух гранати.
За парканом швидко пробіг німецький патруль.

Ось тепер час. Ходімо...

В а л я. А їх заб'ють?

У л я н а. Не може цього бути. Ходімо...

Вони виходять. Ще якийсь час лунають постріли, потім — тиша.
На ганку з'являється Д і д (*М а з н и ч е н к о*).

Дід (*позіхає, озирвається*). День який хороший. Тиша стоїть така на світі, господи. (*Сів на ганок, озирвається*).

Заходить Глушко.

Глушко. Вам привіт від Трохима.

Дід. Заходь, заходь, Маріє Василівно. Нікого немає.

Глушко. Що тут за війна була?

Дід. Друзів проводжали.

Глушко. Провели?

Дід. Аякже... Обов'язково провели. Небагато нас залишилося, Маріє Василівно, а все одно живі ми, не знищені, діємо... І силу свою нам, залізничникам, ще показати треба... Візьмеш ти у мене зараз, Маріє Василівно, два-три кілограми і віднесеш на залізничний міст. Васю Путиліна, десятника, там знайдеш... Скажеш, передав Дід гостинця гостей частувати... Він все зрозуміє... А потім підеш ти...

КАРТИНА ШИСТНАДЦЯТА

Кабінет Бергера в гестапо. Це вже пізня осінь. З часу останньої картини минуло чотири місяці. На сцені — Бергер. Швидко входить Майєр.

Майєр. Рано цього року зима починається, Бергер. Хайль!

Бергер. Хайль! Нам-то нічого... От на Волзі... герої наші хлопці.

Майєр. Так, герої. Я отримав дивного наказу, Бергер, і хочу з вами порадитися.

Бергер. Буду радий допомогти.

Майєр. Мені наказали організувати мережу розвідки не за лінією фронту, а в нашому глибокому тилу, не на сході, а на заході. Невже так погано на Волзі?

Бергер. Я теж отримав дивного наказу. Треба будувати рубежі, оборонні рубежі на Дніпрі. Дивно... В наших руках тепер усі найголовніші розвідники, залишені в Києві... Невже так погано на Волзі?

Майєр. Звідки ви знаєте, що всі?

Бергер. В усякому разі, більша частина. Віддамо їм належне, вони відмінно працювали. Між іншим, цікаво знати, в зошиті повний список ваших резидентів?

М а й є р. Ні, менше половини.

Б е р г е р. І того досить. Відмінна робота.

М а й є р. Що вони говорять? Ми мусимо знати, як це їм вдалося. Самого спостереження, напевно, мало...

Б е р г е р. Мовчать, як камінні.

М а й є р. Цього зошита написано рукою Максима. Треба спробувати спровокувати... Зробити очну ставку, повідомити, що він вже в усьому зізнався. Доказ — почерк.

Б е р г е р. Можна спробувати, але тепер я вже ні на що не сподіваюся. Ми застосували сьомий комплекс допиту...

М а й є р. Прекрасний комплекс.

Б е р г е р. Він теж не дав ніякого ефекту. Гаразд, спробуємо ще одну ставку. *(Написує кнопку і сказав у трубку)*. Раїсу Закіпну до мене. Приготуйте і Максима. Зараз вона буде тут. Нам ще повезло, що ми захопили цього зошита. Що було б, коли б ці списки потрапили туди...

М а й є р. Вони туди вже потрапили.

Б е р г е р. Ваші агенти завалюються?

М а й є р. В цьому зошиті проти дев'яноста трьох привищ вже можна поставити хрестика. А скількох ми ще не знаємо.

Б е р г е р. Мовчіть про це, Майєр!

Заходить Раїса Закіпна, за нею — солдат.

М а й є р. Здрастуйте, Раїсо Миколаївно. Я гадаю, наші хлопці не заподіяли вам великої шкоди? Вони милі люди, але інколи падо ретельно виконують накази...

Б е р г е р. Чому ви мовчите?

Р а я. Що я маю сказати вам? Що ви зробили наші ночі кошмаром, нелюдськими тортурами? Це ви хотіли почути?

М а й є р. Ви знаєте, чиєю рукою написано цього зошита?

Р а я. Ні.

М а й є р. Неправда. Цю руку ви знаєте прекрасно. Весь цей список для нас написав Максим. Вам залишається тільки його перевірити.

Р а я. Ні.

М а й є р. Хочете, Максим сам це підтвердить.

Б е р г е р. Він уже в усьому зізнався. Він навіть розповів, як було складено цього списка...

Р а я. Саме цього ви ніколи не визнаєте.

Б е р г е р. Заведіть Максима.

Заходять солдат і Максим.

Це ви писали?

М а к с и м. Я.

М а й с р. От бачите, Раїсо Миколаївно, ваш керівник, як то говорять в радянському кримінальному світі, вже розколовся, а ви так на нього надіялися. Він нікого не пожалів... Вам тепер тільки залишається підтвердити його слова. Це може дещо полегшити вашу участь...

Б е р г е р. Ми навіть можемо запропонувати вам повну свободу в обмін на чесну роботу з нами. Ви можете бути дуже корисною...

За вікном далекий сильний вибух.

М а й с р. Що це?

Б е р г е р. Зараз узнаємо... Чергового по місту. Що трапилося? Доповісти негайно.

М а к с и м. Залізничний міст, пане Бергер.

Заходить солдат.

С о л д а т. Гер оберст, залізничний міст...

Б е р г е р. Уже знаю! Ви, значить, теж про це знали? Значить, ще не всі?

М а к с и м. Заарештовані? Ні, далеко не всі...

Б е р г е р. Ви пам скажете, всі до останнього ймення скажете...

М а к с и м. Ні, не скажемо, і ви це прекрасно знаєте.

Р а я. А чому не скажемо, Максиме? Скажемо. Була в Києві група чесних людей, група чекістів, котрих залишили вести розвідку, все знати про гестапо. Це завдання ми виконали, і ви піколи не визнаєте, як ми це зробили. Прислухайтесь. От тільки-но заарештували в Челябінську вашого шпигуна номер перший, Коваленка Івана Івановича. А ось провалився агент номер п'ятдесят — Аркадій Павлович Кадилов!

М а й с р. Ми примусимо вас сказати, як ви це визнали. Тортури сьомого комплексу здадуться вам розвагою...

Р а я. Ви примушуете нас уже чотири місяці. У мене на тілі немає живого місця. У мене вже немає нерва, який не кричав би від болю... А чого ви домоглися?

Заходить солдат, кладе на стіл пакет і виходить.

Бергер. Цілком таємно. Так, так. Та-ак! (*Передає папірця Майєру*).

Майєр прочитав і тривожно озирнувся, ніби хотів утекти.

Максим. Що написано в цьому листі, пане Майєр? Оточення на Волзі?

Бергер. Мовчати!..

Максим. Ми в своєму місті, ми в Києві, пане Бергер. Тут навіть камені розповідають нам про все, що твориться в світі. Київ — це ми. Київ готує вам ще не такі дарунки..

Бергер. Треба застосувати восьмий комплекс.

Майєр. Це нічого не дасть. Вони не заговорять... Сьогодні вночі ви вмрете.

Зразу пішли у темряву: кабінет, Бергер, Майєр, солдати.
Залишилися освітленими тільки Рая та Максим.

Максим. Ми вмерли в ту ніч, у ніч, коли весь світ довідався про велике оточення німецької армії на Волзі, про величну перемогу радянського народу. Вмираючи, ми думали про ті дні, коли над Києвом знову засяє сонце, і про людей у червоноармійській формі, які пройдуть по його вулицях, проносючи на багнетах відблиски сонячних променів. Не сумуйте за нами, ми зробили все, що могли, для того, щоб Київ був вільним...

Рая. Ми вмерли в темну листопадову ніч, коли заграва вставала над містом, заграва зірваних мостів і пожеж. Київ був чорний, похмурий, але Київ не здався, Київ боровся і залишився непереможним. І коли ви проходите вулицями нашого чудового міста, згадуйте інколи, що на лавочці, де ви вперше поцілували свою кохану дівчину, колись сиділа людина з листівками біля серця і з гранатою у кишені, людина, яка була справжньою душею нашого міста. Їй не поставили пам'ятників, про неї навіть мало хто знає, але вона — Київ, вона — народ, і перемогти її не може ніхто!

Завіса

Далекі вікна

*П'еса на дві дії,
сім картин*

ДІЙОВІ ОСОБИ

Наталка Логвинчук, 23 роки.

Ніна Марченко, 21 рік.

Сашко Марченко, 24 роки.

Федір Федорович Коваленко, 60 років, полковник.

Федір Іванович Коваленко, 55 років, інтендант
III рангу.

Софія Петрівна, 45 років, його дружина.

Федір Семенович Коваленко, 50 років, капітан.

Валя, 25 років, натурщиця.

Федір Олексійович Коваленко, 53 роки, сержант.

Марія Власівна, 48 років, його дружина.

Федір Леонідович Коваленко, 50 років, лейтенант.

Марфа Тихонівна, 35 років, няня.

Дія відбувається у великому світлому місті.

ДІЯ ПЕРША

КАРТИНА ПЕРША

Ідальня великої квартири. Федір Федорович сидить за пивеньким столиком і розкладає пасьянс. Заходить Ніна Марченко.

Ніна. Труддаєшся, полковнику?

Федір Федорович. Працюю помаленьку. А що мені робити? Куди квапитися? Пенсію нараховують, старість наближається... Дуже мені зараз жировий туз потрібен. Знімаю карту... Є жировий туз! Не щастить у коханні, щастить у картах. Все правильно... У тебе що повесьшого?

Ніна. Є новини. Подруга моя приїхала. На практиці разом з нею була. Дзвонила з вокзалу. До міста спочатку подалася, справа там у неї, а тоді у нас об'явиться.

Федір Федорович. Вродлива?

Ніна. От, дивися: наше фото разом.

Федір Федорович. Відна дівка. А що то за організація поруч бовваніє?

Ніна. Наш спільний знайомий.

Федір Федорович. А джигун чий?

Ніна. Джигун? Смішне слово. Мабуть, мій.

Федір Федорович. Не дурний хлопець, знає, де справжня врода.

Ніна. Ви дуже люб'язні, Федоре Федоровичу, але Наталка стократ вродливіша за мене.

Федір Федорович. А чого ж він все-таки до тебе...

Ніна. Слухай, полковнику, ти на якусь іншу тему розмовляти можеш?

Федір Федорович. Не пирхай, не пирхай. Можу й на іншу. Чого вона приїхала, твоя подруга?

Ніна. У відпустку.

Федір. Федорович. У нас жити буде?

Н і н а. Я була б рада.
Ф е д і р Ф е д о р о в и ч. І я радий був би. Гість у хаті — це приємно, а така вродлива дівчина, так і зовсім добре.

Заходить Сашко Марченко.

С а ш к о. Здрастуйте, родичі.
Ф е д і р Ф е д о р о в и ч. Чого зажурився, соколику?
С а ш к о. Відчепись, діду!
Ф е д і р Ф е д о р о в и ч. Скільки я разів говорив тобі не звати мене дідом? Я тобі не дід, а вітчим. Ясно?
С а ш к о. Ясно.
Н і н а. Щось трапилося? На роботі?
С а ш к о. Як тобі сказати... На роботі все гаразд. І трапилося, і не трапилося... Сам зрозуміти не можу. Дівчину зустрів...
Ф е д і р Ф е д о р о в и ч. Ну, тоді трапилося...
С а ш к о. Ні, нічого особливого. Не можу збагнути, чому вони такі, наші дівчата...
Н і н а. Які?
С а ш к о. Отакі.

На мить погасло світло і висвітилася лава на садовій алеї. На лаві Сашко, сидить, читає газету «Советский спорт». Підходить Наталка, сідає на ту ж лаву. Це вродлива, модно одягнена дівчина. Дивиться у блокнот, робить якісь позначки, щось пише, потім сховала блокнота, задумалась, не звертаючи уваги на Сашка, який не може відірвати від неї погляду.

П а у з а.

С а ш к о. Пробачте...
Н а т а л к а. Прошу.
С а ш к о. Пробачте, де я вас міг раніше бачити?
Н а т а л к а (*зі щирим здивуванням*). Ви, до речі, не забули, що ми з вами існуємо в кінці шістдесятих років двадцятого століття? В такий спосіб тільки в минулому столітті знайомилися.
С а ш к о. А тепер як?
Н а т а л к а. Тепер? Тепер треба запрошувати просто до ресторану, а потім вести у свою парубоцьку квартиру. Ніколи з'ясовувати, де, коли хто кого бачив. Час — гроші. У вас є парубоцька квартира?
С а ш к о. Парубоцька квартира?
Н а т а л к а. Ходімо?
С а ш к о (*розгублено*). Ні, квартири в мене немає...

Наталка. Тоді про що ж говорити? *(Засміялася, підвелася, озирнулася й пішла)*.

Знову засвітилося світло у кімнаті,
де сидять Федір Федорович, Ніна й Сашко.

Сашко. У мене аж п'яти з сорому почервоніли. Вияткової вроди дівчина! Чому ж вона така?

Ніна. Яка?

Сашко. Чому знущається з себе? Чому така різка, одверта, доступна?

Федір Федорович. Ти думаєш — доступна?

Сашко. А що ж я маю думати? Адже так і сказала: «Ходімо...»

Федір Федорович. Не знаю, не знаю...

Ніна. Чого ти не знаєш, полковнику?

Федір Федорович. Нічого не знаю. А може, й неправда, може, щось і знаю.

Ніна. Ну гаразд, ви тут самі свої проблеми вирішуйте, а мені плаття випрасувати треба. До театру йду.

Сашко. З ким?

Ніна. Багато знатимеш — швидко зістарішся, так, брате мій!

Сашко. От, прошу, той же стиль.

Ніна. Ні, це не той стиль. Не поспішай з висновками. *(Вийшла)*.

Федір Федорович. Це вона правильно сказала: не поспішай з висновками. Давай-но ми з тобою, любесенький, поки є час, про жінок побалакаємо. А то здається мені...

Сашко. «Після кави заговорили про жінок». Так у Чехова?

Федір Федорович. Приблизно.

Сашко. Від наших дівчат Чехов, напевне, збожеволів би. Все змінилося з того часу.

Федір Федорович. Це, звичайно, так. Все змінилося... Немає вісімки червоної — не вийшов пасьянс. Все змінилося, а жінка лишилася жінкою, навіть, коли б їй будьонівку надіти, у Президію Верховної Ради посадити чи в космос заглибити.

Сашко. Слухай, діду, а ти випадково не пошляк?

Федір Федорович. Хто його знає. Не думаю. Іноді мені здається, що навіть зовсім навпаки. Розумієш, багато що у наш час спростилося...

С а ш к о. Що спростилося?

Ф е д і р Ф е д о р о в и ч. Все. Серенади зникли і дуелі теж. Шкода. Звичайно, є у нас вірні до смерті дружини і чоловіки-однолюби... Все правда. А є і начальники, що живуть із секретарками, і дівчата, для котрих любов не проблема, а так щось на зразок смачного тістечка або відвідання театру, і хлопці, які, не замислюючись, беруть усе, що трапиться, все, що найлегше... А чи можна засуджувати їх — не знаю. Газети засуджують і, мабуть, правильно, тільки нічого від того не змінюється...

С а ш к о. А ти, виявляється, моралізатор? От кому-кому, а тобі ця поза не пасує.

Ф е д і р Ф е д о р о в и ч. Що правда, то правда. Не пасує. Та не про те мова. Було в мене у житті багато жінок. Добре це чи погано — не знаю, як то кажуть — війна все спіше. Так вже склалося... Змінити тут уже нічогоісінько не можна, але деякі висновки зробити треба. Слухаєш?

С а ш к о. Слухаю.

Ф е д і р Ф е д о р о в и ч. Я бачу, що слухаєш. Так-от запам'ятай перший висновок: коли є в тебе якісь стосунки з жінкою — мовчи про це, як камінь, з двох причин: по-перше, для того, щоб не зашкодити собі, по-друге, щоб не зашкодити їй. Схоплюєш?

С а ш к о. А себе ти, значить, на перше місце поставив? Джентльмен!

Ф е д і р Ф е д о р о в и ч. Так, поставив себе на перше. Уявити важко, скільки я шкоди собі накоїв своїм базіканням і бахвальством. А взагалі від перестановки місць додапків сума не змінюється.

С а ш к о. Для арифметики це так, а для життя? Не певен... Який другий висновок?

Ф е д і р Ф е д о р о в и ч. І другий не приховую. Ніколи не будь певний, що якась жінка сьогодні ж тебе покохає, навіть коли це здається очевидним, — таке може ніколи не трапитися. Також не будь певний, що жінка ця ніколи твоєю не буде, якою б неприступною вона не здавалася б. Це може статися через півгодини.

С а ш к о. Не знаю, діду, якийсь ти дивний нині. Мені б не слухати тебе, а от чомусь цікаво...

Ф е д і р Ф е д о р о в и ч. Тому, що життя... А тепер серйозно. Слухай третій висновок, мій любенький: де б ти не був з жінкою — вдома, в гостях, у театрі, в ліжку...

С а ш к о. В ліжку?

Ф е д і р Ф е д о р о в и ч. Так, любенький, в ліжку.

У тебе попереду ще все життя, ще всього буде. Так-от, де б ти з нею не був, думай тільки про те, щоб було добре їй, тільки тоді буде добре тобі. Це найголовніша заповідь життя, найголовніша заповідь щастя. Все лихо в нашому житті від того, що ми цю заповідь порушуємо.

С а ш к о. Не розумію я тебе... Ти хто — пошляк чи лицар?

Ф е д і р Ф е д о р о в и ч. А яка різниця, любенький? Я старий, а цим все сказано. Думай про те, щоб добре було їй, і станеш ти найщасливішою людиною на білому світі...

Заходить Ні н а, вона вже в халатику.

Н і н а. А більше висповків не буде?

Ф е д і р Ф е д о р о в и ч. А ти що, підслуховувала?

Н і н а. Ні, просто все чула. Двері розчинені, вуха не глухі...

Ф е д і р Ф е д о р о в и ч. Сподобалися висновки?

Н і н а. Сподобалися. Тільки ніхто, діду, за твоїми заповідями не живе. А шкода.

С а ш к о. Нішкo, віп пошляк чи лицар?

Н і н а. Мене це чомусь не хвилює. Інше подумай, чому ти ці заповіді слухав, затаївши подих?

С а ш к о. Неправда.

Н і н а. Слухав. Я теж слухала. Тому, що раптом загворив наш полковник не так, як інші люди говорять. Я от недавно спробувала порахувати кількість слів, які один мій знайомий готував спеціально для мене. Відзнач, він до мене залицявся, хотів бути красномовним. Скільки ж ти думашч виявилось? Біля ста слів, звичайно, не рахуючи прийменників і займенників. А говорив він цілий вечір, не замовкаючи...

Ф е д і р Ф е д о р о в и ч. Тобі просто не пощастило.

Н і н а. Це я знаю. Слухай, полковнику, а для дівчат немає заповідей у твоєму арсеналі?

Ф е д і р Ф е д о р о в и ч. Поки що, на жаль, немає. От ще десяток тисяч пасьянсів розкладу і для вас заповіді обнародую.

С а ш к о. Дівчина ця мене просто вразила. Дивовижна краса в ній і сила якась незнапа, і повна впевненість у своєму праві діяти, як вона хоче, і говорити, що хоче. Де я міг її бачити — не збагну. А бачив, факт — бачив.

Ф е д і р Ф е д о р о в и ч. Скоро почнеш писати вірші, математику?

С а ш к о. А це недалеко одне від одного лежить, діду. Теорія відносності і поезія — це мислення образами, майже абстрактними поняттями... Що за телеграма?

Н і н а. Подруга моя, Наталка Логвинчук, приїжджає. На практиці разом з нею були... От дівчина!..

С а ш к о. Так-так, ти мені фото показувала... Нічого особливого...

Н і н а. Свиня ти, Сашко, вона красуня!

С а ш к о. Її поруч з моєю дівчиною поставити — тіні не видно буде.

Дзвінок.

Н і н а. А от зараз порівняємо. Це вже напевне вона, більше нікому... *(Вийшла)*.

С а ш к о. Що ти своїми заповідями хотів сказати, діду?

Ф е д і р Ф е д о р о в и ч. Тільки те, що сказав. Думамай і сам висновки роби, коли у тебе голова, а не порожній глек.

Заходить Н і н а, за нею Наталка.

Н і н а. От, прошу, моя подруга Наталка Логвинчук.

С а ш к о. Все, як у кіно... Адже це вона!

Ф е д і р Ф е д о р о в и ч. Хто — вона?

С а ш к о. Моя дівчина...

Н а т а л к а. Я вже встигла вас завоювати? Ви тільки погляньте, які в мене успіхи! А, справді, я ж вас зустрічала! Над Дніпром? Так? «Здається, я вас десь бачив». Надзвичайно оригінальний спосіб знайомитися.

С а ш к о. Ні, я й справді вас бачив. На фото. Поруч Ніни.

Н а т а л к а. А-а-а! Можливо. Ну що ж, це вже ліпше. Тепер давай знайомитися по-справжньому. Як тебе звуть?

С а ш к о. Олександр Марченко.

Н а т а л к а. Поет?

С а ш к о. Чому?

Н а т а л к а. Вигляд такий.

С а ш к о. Ні, математик.

Н а т а л к а. Схожі професії.

Ф е д і р Ф е д о р о в и ч. Ви теж так думаете?

Н а т а л к а. А хто ще?

Ф е д і р Ф е д о р о в и ч. Він сам. Дозвольте відрекомендуватися: Федір Федорович Коваленко, вітчим оцих представників молодого покоління. Багато про вас чув, але

всі розповіді не здатні передати і сотої часточки вашої вроди.

Н а т а л к а (*уважно на нього дивиться*). Ви ще у минулому столітті вчилися говорити компліменти, Федоре Федоровичу?

Ф е д і р Ф е д о р о в и ч. Ні, вже в цьому. Чого це ви мене розглядаєте, як у вітрині?

Н а т а л к а. Нічого, Федоре Федоровичу. Дуже рада з вами познайомитися.

Ф е д і р Ф е д о р о в и ч. Поживете у нас трішки?

Н а т а л к а. Мабуть, поживу.

Н і н а. У тебе справи в нашому місті?

Н а т а л к а. Ні, особливих справ немає. Відпустка. Статтю одну написати хочеться, для цього деяких людей зустріти треба. А найголовніша справа — тебе побачити. Дуже добре ми з тобою працювали.

Н і н а. От що правда, то правда. Жити у нас будеш?

С а ш к о. Відпустка в червні?

Н а т а л к а. А чом ні?

С а ш к о. Не люблю я червня. Війна колись у червні почалася...

Ф е д і р Ф е д о р о в и ч. Війна перемогою закінчилася.

Н і н а. У травні.

Наталка різко встала, пройшлася по кімнаті,
визирнула через вікно.

Н а т а л к а. Гарна у вас вулиця.

Ф е д і р Ф е д о р о в и ч (*наспівує*).

Тугим вузлом зав'язалася

Пам'яті кручена путь.

Колись і мені здавалося,

Що рану можна забуть...

Н а т а л к а. Що це за пісня?

Ф е д і р Ф е д о р о в и ч. Не знаю. По радіо чув.

Н а т а л к а. Ви полковник, Федоре Федоровичу?

Ф е д і р Ф е д о р о в и ч. У відставці.

Н а т а л к а (*різко*). У Десятій ударній армії не служили? Адже вона тут, у цьому місті, формувалась?

Ф е д і р Ф е д о р о в и ч. Так, у нашому місті. Бував у Десятій ударній.

Н а т а л к а. Ганну Петрівну Логвинчук випадково не знали?

Федір Федорович. Одверто кажучи, прізвище ніби знайоме, але... Хто вона? Що робила в армії?

Наталка. Моя мама. Нещодавно померла. В армії була медсестрою і жінкою одного офіцера, а я їхня похідно-польова дочка... Ну, гаразд, про це потім поговоримо. Чи не можна переодягтися, Ніно? Душно мені стало...

Ніна й Наталка вийшли.

Федір Федорович. Бачив?

Сашко. Бачив. Ти її знав?

Федір Федорович. Кого?

Сашко. Ганну Петрівну?

Федір Федорович (*після паузи*). Знав...

Сашко. Я так і подумав. Чому не сказав?

Федір Федорович. Мабуть, не треба.

Сашко. Ти боїшся?

Федір Федорович. Чого мені боятися?

Сашко. І це правда.

Федір Федорович. Дуже я хотів би знати, чого вона справді приїхала?

Сашко. Хіба не ясно? Відпустка в червні.

Федір Федорович. Так, все ясно. Ну, добре, що нам з цього приводу фортуна скаже? (*Нервово починає розкладати пасьянс*).

Заходять Ніна й Наталка.

Наталка. Що прорікають карти, Федоре Федоровичу?

Федір Федорович. А що вони можуть прорікати?

Наталка. Може, майбутнє?

Федір Федорович. Ні, я не ворожка.

Ніна. Шкода.

Сашко. Це дуже добре, що карти нічого не прорікають. Нудно жити, знаючи своє майбутнє. Щось на зразок безпрограшної гри.

Федір Федорович. Схоже на правду. (*Змішав карти*). Піду прогуляюся. Пиво мені час пити.

Ніна (*здивовано*). Пиво?

Наталка. Ви його за розкладом п'єте?

Федір Федорович. Не за розкладом, а за порадою лікаря. О пів на шосту одна повна кружка у компанії добрих друзів. Приємно і корисно. До скорого побачення. (*Вийшов*).

Н а т а л к а (знову пройшлася). Страшно навіть подумати.

Н і н а. Чого це ти злякалася?

Н а т а л к а. Нічого... Я вам зараз усе скажу... Я сюди не так просто у відпустку приїхала.

С а ш к о. Полковник це вже помітив.

Н а т а л к а. Злякався? Стривожився?

С а ш к о. Ні, чого йому тривожитися? Чого боятися?

Н а т а л к а. Чого боятися? Мого погляду. Одного мого погляду.

Н і н а. Подумаєш, яка Горгона знайшлася. Нічого страшного в твоєму погляді немає.

Н а т а л к а. Для тебе немає, а от як для нього — це не знаю. Розумієш, може виявитися таке, що оцей Ф. Ф. Коваленко — мій батько. Мама з фронту повернулася вагітною. Я знайшлася невдовзі після війни. Багато років запитувала маму — хто? Нічого не довідалась. Жили ми бідно, голодно, холодно. Мама з останніх сил мене тягла, а від нього ні копійки, ні листа, ні слова. Не було в мене дитинства, бо це було батька. Суцільний біль, тривога, бідність, а в перші роки після війни — то і справжні злидини. Мама — медсестра, п'ятсот карбованців на місяць, на теперішні гроші — п'ятдесят. От і розкошуй з дочкою. Ну, правда, — ясла, дитсадок, школа — все це було, а от спогадів про щасливе дитинство не залишилося. Війна його закреслила. А все-таки витягли ми з мамою. Світ не без добрих людей, допомогли. Школа, інститут, життя. Мама вмерла зимою. Це, мабуть, пайстрашніше в житті — почуття безпорадності. Все віддав би, щоб допомогти, а допомогти піяк. Перед кінцем я її запитала — хто? Вона ще все розуміла і сказала — Федір Коваленко. Живе...

С а ш к о. У час? Тут?

Н а т а л к а. Так. А більше нічого сказати не змогла. Ну от, пастала моя відпустка, приїхала... Хочу глянути в очі цій людині. Мені від цього нічого не потрібно — ні грошей, ні визнання, ні уваги. Я просто хочу глянути йому в очі. Глянути, зрозуміти маму і піти.

Н і н а. Ти думаєш, це наш полковник?

Н а т а л к а. А чому б не він? Все збігається. У Десятій ударній служив. Маму мою знав. Років двадцять тому, напевно, ще був красень...

С а ш к о. Не може бути. Дід чесний. Він би вас не покинув. Це не він.

Н а т а л к а. Ти певен?

С а ш к о. Так. Певен!

Н а т а л к а. Це дуже добре, коли людина в чомусь глибоко переконана.

Н і н а. А я от сиджу і думаю, чому ти така, Наталко?

Н а т а л к а. Яка?

Н і н а. Отака різка, зухвала, прямолінійна, сама до себе безжалісна. Адже від того важче живеться тільки тобі.

Н а т а л к а. Хочеш знати, чому я така? Тому, що життя... Років зо два тому, ще в інституті, закохалася, заміж вийшла. Син великого директора. Розумний, вродливий. Півроку витримала, більше сили не стало...

Н і н а. Значить, ти його не любила.

Н а т а л к а. Не знаю. Можливо. Тепер це вже не має значення.

С а ш к о. Чого більше сили не стало?

Н а т а л к а. Усього. Годі. Нецікава тема...

Н і н а. Неправда, дуже цікава. Я от зараз піду в театр з людиною, котра мене любить. І я його кохаю. Ще жодного слова між нами про це сказано не було, а я знаю — любить. І все життя любити буде.

Н а т а л к а. Чому ви обоє такі упевнені? Один переконаний у чесності вітчима, друга — в коханому. Чому це? Тому, що завжди добре жили? Так?

С а ш к о. Не треба, Наталко. Батько зразу після війни в шпиталі помер. Мама в п'ятдесят третьому. Нас дід Федір виховував...

Н а т а л к а. Ну, гаразд. Бажаю вам обом великого щастя в особистому житті, як кажуть на зборах. Дивись, Нін, не помилися. І обов'язково посаг готуй. Ох, як це страшно буває, коли на тебе дивляться вперше і думають: а що ти до господи принесла? Яке багатство? Які блага?

С а ш к о. Це в наші часи?

Н а т а л к а. У наші часи, в наші. Годі про це. Набридло. Першим ділом пішла я сьогодні у довідкове бюро міліції. Чотири Федори Коваленки проживають у вашому місті.

С а ш к о. Чотири?

Н а т а л к а. Так. Одного я вже бачила. Пиво п'є зараз, з губів піну витирає. Смачне пиво. З друзями про політику говорить. Завтра пенсію отримає. Все своє життя за сто років наперед знає. Має право на все. А крім нього, є ще трое. Цікаво — хто вони? Що вони тепер — городи копають? Мемуари пишуть? До нашої редакції щодня пака

мемуарів приходить, і кожен себе за найбільшого героя війни вважає. Він перемогу завоював! Тепер слави жадає!..

Ніна. Наталочко, принести водички? Звичайної. Холодної.

Наталка. Ні, спасибі, я вже заспокоїлася. Не звертай уваги. Дурниці, звичайно, плещу.

Сашко. Можна список глянути?

Наталка. Прошу. От вони. Всі четверо. Немає у мене секретів. Дивись, не спізнився до театру, Ніно. І ви не дивуйтеся, що зараз така, ніби трохи несповна розуму. Це від нервів, від напруження. Що не кажи, а один з них — мій батько...

Сашко. Це правда.

Ніна. А не можна припустити, що вони хороші люди, а не падлюки?

Наталка. Хороші?

Ніна. Так, хороші.

Наталка. Ні, цього припустити не можна. Це — неправда.

Ніна. Ну, гаразд. Мені час. Прийду пізно. Лягайте спати, не чекаючи мене. Я обережноенько прийду, тебе не розбуджу, Наталочко...

Сашко. Але ти прийдеш?

Ніна. Не турбуйся, прийду.

Сашко. У нього в репертуарі теж тільки сто слів?

Ніна. Менше. Усього-на-всього три. Ясно тобі? (*Вийшла*).

Наталка. Я теж такою щасливою була...

Сашко. Вона завжди буде щасливою.

Наталка. Можливо. Дуже можливо. Давай про щось інше поговоримо... Розкажи мені про себе, Сашко. Що ти робиш? Чим ти живеш? Кого ти любиш? Що ти любиш?

Сашко. Про себе? Ну що ж тобі сказати? Я математик-теоретик. Це дуже абстрактна галузь науки в наш час — теоретична математика. Закопомірності руху по кривих лініях... Нічого особливого...

Наталка. А орбіту польоту на Марс ти розрахувати можеш?

Сашко. Це просто. Ти розумієш, точні розрахунки робити легко. Найважче знайти свою точку зору в науці, по-своєму глянути на те, що відбувається перед тобою. Вийти за межі сталих, точних понять. Знайти якийсь свій,

досі не відомий, може, навіть і невірний, але свій шлях... Їх дуже важко знаходити, свої шляхи... навіть невірні...

Н а т а л к а. А практичне значення твоя робота має?

С а ш к о. Практичне? Ти знавш, я якось про це і не думав. На основі моїх розрахунків нещодавно побудували електронну машину. Вона тепер на супутнику «Блискавка» літає... Головне не це...

Н а т а л к а. А що?

С а ш к о. Я весь час думаю про тебе, і це для мене найважливіша думка в житті.

Н а т а л к а. Ніколи не перебільшуй.

С а ш к о. Я не перебільшую. Я кажу правду. Щось сталося в світі сьогодні ранком. Сам не знаю що, але все змінилося... Дуже хочу це зрозуміти і не можу...

Заходить Федір Федорович.

Федір Федорович. Ну, христопродавці... Скільки я разів їм казав: не ставте бочку з пивом на сонце — смак не той буде! Як горохом об стіну, не слухаються!

Н а т а л к а. От бачиш, а ти казав, ніби в світі щось змінилося.

Федір Федорович. Ні чорта не змінилося! Інакше, як з протитанкової рушниці, їх не проймеш, клятих торгашів! Ну, чому б їм пиво в холодочок не поставити?

Н а т а л к а. Пробачте, я стомилася. Піду спочину.

С а ш к о. А чай пити?

Н а т а л к а. Може, пізніше. Не хочеться. *(Вийшла)*.

Федір Федорович. Бачив, які ми великодумні. Не хочеться! А от зараз запитасмо долю, кого це вона нам послала? *(Виймає з кишені монету)*. Це, Сашуню, карбованець не простий, а заворожений, в пам'ять перемоги над фашизмом карбований. Орел — добро з нею прийшло. Решка — самі неприємності. *(Закругив монету, потім швидко підняв руку)*. Стережись, Сашко! Самі неприємності!..

З а в і с а

КАРТИНА ДРУГА

Будиночок Федора Івановича Коваленка. Садова лава, квіти, на вікні біля ганку пляшки наливки. Федір Іванович, ще зовсім не старий чоловік, одягнений в майку, армійські штани й чоботи, під команду радіо робить гімнастику. Софія Петрівна, його дружина, йому допомагає.

Федір Іванович. Раз, два! Нахилися! Ну, гни мене, гни до самісіпкої землі! Та куди ж ти гнеш так, що на погах встояти неможливо. Ну, тепер розгинай, розгинай мене! Три, чотири! Тепер знову нагинай, нагинай! Видих! Раз, два! Розпрямляй, розпрямляй, три, чотири, вдих! Куди ж ти розпрямляєш? Так же навиворіт людину вивернути можна. Я літня людина, а не безвідкатна гармата. Зі мною обережно поводитися треба. Ну, давай знову! Ра-аз! Два!

Софія Петрівна. Не можу більше. Стомилася.

Федір Іванович. Кінець кінцем, хто робить гімнастику? Ти чи я? Кому лікарі наказали похуднути? Тобі чи мені? Нагинай, нагинай, раз, два, видих! Розгинай, розгинай, три, чотири, вдих! Ну, так, тепер давай стрибати. Починай! Раз, два! Раз, два! Раз, два! *(Б'є в долоні).*

Софія Петрівна стрибає.

Не поспішай! Раз, два!

Софія Петрівна. Не можу більше, задихаюся.

Федір Іванович *(стоїть весь час на місці)*. А чому я не задихаюся? Скільки стрибків ми вже зробили? Серце трепувати треба...

Софія Петрівна. Не знаю скільки...

Федір Іванович. Треба знати. Двадцять. Ну, ще тричі і, мабуть, на сьогодні з мене досить. Раз, два! Раз, два! Раз, два! Го-оді! Переходимо до водних процедур. Давай рушника. Корисна річ — гімнастика. Дивись — постає у мене, як у молодика стала...

Софія Петрівна. У мене від твоєї гімнастики постає вже скоро зовсім зникне. Заїздив ти мене.

Федір Іванович. Я? Тебе? А хто кого, можна сказати, до землі гне? Відставити розмови. Давай китель.

Софія Петрівна внесла кителя з орденськими колодками.

Почистила? Добре! Ще одну медаль на спогад про перемогу випустили. Ще одна колодочка буде. А то біднуватий іконостасик.

Софія Петрівна. Нічого, з тебе вистачить.

Федір Іванович. Ні, малувато, малувато. Мало нас згадують, мало нас прославляють, героїв минулої переможної війни. Звичайно, ще одна колодочка — дрібниця, а все-таки відзнака... (*Застебнує кітеля, повернувся до Софії Петрівни*). Ну, як?

Софія Петрівна. Красота!

Федір Іванович. Правильно, красаота! Неси справу номер двадцять шість.

Софія Петрівна. Прошу. (*Взяла з вікна папку*). Вона?

Федір Іванович. Вона, любусінька, вона. Ну, кровопивці чортові, ну, бюрократи прокляті, стережіться. Іду на ви!

Софія Петрівна. А повернешся коли?

Федір Іванович. Не раніше повного розгрому бюрократів у райжитловідділі, це значить — не пізніше сімнадцятої години.

Софія Петрівна. Бажаю повної перемоги. Кожного разу повертаєшся, доповідаєш — остаточна перемога, а минуло два дні і знову все з самісінького початку...

Федір Іванович. Тому що бюрократизм, Софі, це гідра тисячоголова. Довго і уперто рубати треба. Ну, вперед — і горе бюкратам!

Стук у хвіртку.

Софія Петрівна. Запрошував когось?

Федір Іванович. Ніби — ні.

Софія Петрівна (*глянула у вікно*). Двоє дівчат.

Федір Іванович. Дівчат? Двоє? Пустити негайно!

Заходять Ніна і Наталка.

Оце так подарунок! Дозвольте взнати, хто ви, звідки, до кого і з якою метою?

Ніна. Тут мешкає Коваленко Федір Іванович?

Федір Іванович. Дозвольте відрекомендуватися, власною персоною.

Ніна. Ми з газети...

Федір Іванович. З приводу моєї статті?

Ніна. Ні. Ми просто довідалися, що під час війни в Десятій ударній армії служили чотири Федори Коваленки...

Федір Іванович. Чотири? Так, звичайно, це загальновідомий, документально доведений факт. І котрого ж ви шукаєте?

Наталка. Усіх чотирьох. Нам цікаво знати, як склалося їхнє життя після війни... Як вони воювали... Розумієте? Чотири тезки, чотири Коваленки.

Федір Іванович. Ну що ж, чудесно, чудесно. Видатна думка. Давно вже слід згадати нас, скромних героїв Вітчизняної війни. Софіє! Дружино! Пригостити кореспондентів!

Софія Петрівна вийшла.

Ніна. Хороше тут у вас. Тихо.

Федір Іванович. Зате на війні погаласували. Але, мушу вам сказати, для мене війна не закінчилася. Як говорять у віршах: «Нам спокій тільки спитьсья».

Наталка. Проти кого ж ви воюєте?

Федір Іванович. Па два фронти! По-перше, проти клятих неповнолітніх хуліганів, які не дозволяють розквітати моїм високим естетичним поривам. Бачите троянди?

Ніна. Бачимо.

Федір Іванович. Рвуть! Перелазять через паркан, нюхають! Хочеш нюхати — нюхай, але навіщо ж куці ламати? Рвуть разом з гіллям для своїх неповнолітніх Дездемон. Я повів з цим явищем рішучу боротьбу. І потрапив у складне становище. Натягнути колючий дріт — це значить подати погалий приклад. А я депутат селищної Ради, людина авторитетна. І взагалі, колючий дріт — це некрасиво. Нагадує концтабір. Де ж вихід?

Ніна. А може, хай рвуть?

Федір Іванович. За тиждень голий садок буде. Доводиться виявляти особисту пильність і вести виховавчу роботу. І коли вже ми доживемо до такого часу, що ростиме троянда серед вулиці і ніхто її не зачепить?

Ніна. Обов'язково доживемо.

Наталка. А другий фронт?

Федір Іванович. Проти бюрократів. За інвалідів! За удовиць! За поліпшення їхніх житлових умов і збільшення пенсій. На війні було легше. Звичайно, страшна небезпека раптової смерті... Але люди були кращими. Ніхто не думав про квартири. Зараз іду в бій за вдову Мірошниченко. Живе з двома дорослими дітьми на двана-

дцяти метрах. Не скінчилася війна для Федора Коваленка, не скінчилася.

Заходить Софія Петрівна з тацею.

Прошу по маленькій чарочці й закусити. Вино власне, фруктове. За наше знайомство. Пробачте, як вас звать?

Ніна. Ніна Марченко.

Федір Іванович. Чудесно. А ваше ім'я?

Наталка. Наталя Логвинчук.

Федір Іванович. Логвинчук?

Наталка. Так. Чому ви перепитали?

Федір Іванович. Прізвище явно знайоме, а от людину з цим прізвищем зразу пригадати не можу. Пробачте— склероз.

Наталка. Шкода.

Софія Петрівна. Чому?

Наталка. Просто шкода, коли у людини склероз.

Федір Іванович. Ага, я і забув відрекомендувати вам мою дружину. Софія Петрівна. Найголовніша людина мого життя.

Ніна. Дуже приємно познайомитися.

Федір Іванович. А тепер поїхали. За знайомство. *(Смачно випив чарку)*. А ви чого ж зволікаєте?

Ніпа. Я не п'ю.

Наталка. А я вип'ю. Ваше здоров'я, Федоре Івановичу. *(Цокнулася, випила)*.

Ніпа. Наталко...

Наталка. Що? Прекрасне вино і відмінна компанія.

Софія Петрівна. Вам сподобалося?

Наталка. Дуже.

Федір Іванович. А тепер переходимо до справи, дорогі мої кореспонденти. Час у мене дуже обмежений. Удова Мірошниченко чекає.

Ніна. Розкажіть нам про свою армію, про те, як ви воювали, про ваші подвиги, про битви...

Федір Іванович. Що ж тепер розповідати? Кожен стояв на своєму посту. На війні, мої любі молоді журналісти, найголовніше — стояти твердо на своєму посту і виконувати свої обов'язки. Що б не трапилося — виконувати. Іншим разом бомби рвуться, снаряди нікого не жаліють, а я на посту. Це найголовніше, дівчата,— бути на своєму посту. Не буду хвалитися, я не знищив жодного фріца, але я робив так, що наші офіцери й генерали

нищили їх, перебуваючи у прегарному настрої, свіжі, чисто поголені...

Ніна. Пробачте, я чогось не розумію...

Федір Іванович. Софіє! Альбом!

Софія Петрівна вийшла.

Наталка. Пробачте, а Ганну Петрівну Логвинчук ви в Десятій армії не знали?

Федір Іванович *(глянув, ніби намагаючись згадати)*. Га... Ганну Логвинчук? Ну, як же, звичайно, пригадую!

Наталка. Це моя мама.

Федір Іванович. От кого ви мені нагадали. А то все думаю, думаю... Мушу зазначити: красуня у вас мама.

Наталка. Вона пещодавно померла.

Федір Іванович. Біда. Біда. Це все ми за війну розплачусмося. Біда. Ну, то де ж той альбом?

Наталка. А більше я вам нікого не нагадую?

Федір Іванович. Не розумію запитання.

Наталка. Пробачте...

Заходить Софія Петрівна.

Софія Петрівна. От він, літопис подвигу.

Федір Іванович. Прошу. От я з генералом Кончаловським на КП армії. На задньому плані можна побачити розрив бомби. У мене рука не здригнулася. Самовладання генерала вище усяких похвал — він теж навіть не поморщився...

Ніна. Пробачте, оцей перукар, це ви?

Федір Іванович. Цілком точно. Перукар штабу Десятої ударної армії. Ну що, ви вже розчаровані? Вам здається, ніби це незначна робота?

Ніна. Ні, чому ж?

Федір Іванович. Усяка робота — героїзм, коли поруч рвуться бомби.

Наталка. Це, мабуть, правда. Можна, я ще вип'ю?

Софія Петрівна. Ради бога! Дуже вас прошу!

Наталка. А потім як ваше життя склалося?

Федір Іванович. Відвоювався. Героїчно одружився.

Ніна. В ті часи ви були неодружені?

Федір Іванович. Ні, бог милував. Відслужив свої

календарні роки, вийшов на пенсію, живу. Ну що, мої любі кореспонденти, нецікаво стало, коли взнали, що я звичайний перукар?

Ніна. Ні, чому ж...

Федір Іванович. Ну так, ви чекали почути про героїзм, про подвиг, а у мене всього тільки й збрій, що гостра бритва. Але на війні, любі мої дівчатка, кожен мусть робити свою найголовнішу справу: генерал — розумно командувати, перукар — чисто голити, солдат — героїчно нищити ворога, не шкодуючи власного життя. Всі вони потрібні, і без них ні армії, ні перемоги не буває. Бачу — розчаровані. Не осудіть, чим багатий, тим і радий. Бесіду закінчено. Обов'язки депутата селищної Ради кличуть. Піду в бій за удову Мірошниченко. Софіє, проведеш гостей. До побачення. Бажаю творчих успіхів. І вічний бій, нам спокій тільки спитьсья. *(Повернувся і швидко вийшов)*.

Софія Петрівна. Сидіть, сидіть, дівчата. Вино справді сподобалося?

Наталка. Справді.

Ніна. Дайте і мені покуштувати. *(Випила)*. Смачно.

Софія Петрівна. Ну, а тепер розповідайте, чого прийшли.

Ніна. Ми все сказали... Ми з газети...

Софія Петрівна. Що з газети, це правда. А от чого ви прийшли саме сюди, я ще не збагнула.

Наталка. Софіє Петрівно, адже ми нічим вашого чоловіка не образили.

Софія Петрівна. Не турбуйтеся. Ви тут ні до чого... Це він сам... Самовразлива мімоза. Ну, добре, так чого ж ви прийшли, дівчата? Ви, Ніно, надто часто на годинника дивитесь...

Ніна. Побачення у мене.

Софія Петрівна. Скоро?

Ніна. О сьомій.

Софія Петрівна. Зараз третя. Дуже хочеться, щоб швидше настала сьома?

Ніна. Так.

Наталка. А чого бентежитися? Скажу. Я шукаю свого батька, Софіє Петрівно. Мама перед смертю сказала, звать Федір Коваленко, живе в цьому місті. Ви не турбуйтеся, мені від нього нічого не треба, просто глянути і все.

Софія Петрівна. А по батькові як?

Наталка. Вона не встигла сказати. В цьому місті чотири Федори Коваленки.

Софія Петрівна. І жоден за всі твої два десятки років ні привіту, ні копійки не надіслав?

Наталка. Жоден.

Софія Петрівна. І що ж ти теперки думаєш? Він?

Наталка. Не знаю.

Софія Петрівна. І зараз ти всіх чотирьох обходити будеш?

Наталка. Обов'язково.

Софія Петрівна. Не треба, Наталю. Ну, уяви собі, знайдеш ти свого батька. Припускаю навіть, що це мій перукар. Що далі? Що ти далі робитимеш? Адже ви зовсім не знайомі люди. Я розумію, як це важливо для тебе знати, що на світі є батько, і побачити його. Тільки дуже важко тобі бути суддею, зрозуміти, що таке людина на війні. Зустрічі через чверть століття нічого, крім розчарувань, не приносять. Повір мені. Я вже все бачила.

Наталка. Я нічого у вашому житті порушувати не збираюся.

Софія Петрівна. Та хіба про мене мова? Мені до горя не звикати. Адже мене «Соня-катафалка» недаремно звали. Чотири чоловіки у мене було. Двоє льотчиків, третій танкіст, четвертий — знову льотчик. Усі загинули. Останній, коли ми в польовому загсі розписувалися, як у воду глядів, так і сказав: «Знаю, що загину, але любов сильніша за смерть». От який був хлопець. Збили його за тиждень до кінця війни. Обридло мені все життя слізьми обливатися. Віддалася за перукаря. Він в загсі білий як стінка стояв, так боявся, але вистачило мужності, вистояв. Двадцять років душа в душу прожили. Ми любимо одне одного. Я тепер не про нього, а про тебе думаю...

Наталка. Ви йому скажете?

Софія Петрівна. Може, й скажу... пізніше. А зараз ідіть...

Наталка. Знаєте ви більше, ніж сказали, Софіє Петрівно. Прощайте.

Дівчата вийшли.

Софія Петрівна. Прощайте. *(Зачинила хвіртку)*. Що ж мені для тебе зробити, Наталю Логвинчук?

Завіса

КАРТИНА ТРЕТЯ

Майстерня художника Федора Семеновича Коваленка. На невисокому пєдесталї стоїть натурщиця Валя у купальному костюмї «бікіні». Федір Семенович захоплено малює і розмовляє.

Федір Семенович. Ще древні греки, Валю, любили і знали оголене жіноче тіло.

Валя. Це і в наші часи люблять.

Федір Семенович. Правильно, люблять, але малювати не вміють. Я, може, один з першовідкривачів, що відроджують це мистецтво. Стомилися?

Валя. Ні, нічого. Я звикла.

Федір Семенович. Щось не виходить... От не можу відчутти, схопити... *(Енергійно працює пензлем)*. Ага, здається, зловив! Дуже добре, коли тобі позує така вродлива натурщиця.

Валя. Спасибі за комплімент.

Федір Семенович. А це зовсім і не комплімент. Я констатую факт. Краса завжди викликає натхнення, появу зворотного відчуття прекрасного. На диво гармонійно створила вас природа.

Валя. Дуже добре, що в цю справу не могли втрутитися сучасні художники. Ви не повірите, як інколи буває дивно. Прийдеш до нього, позуєш, позуєш, а потім як глянеш, що він намалював, ну, просто жах один! Ні риба ні м'ясо, а щось наче гриб.

Федір Семенович. Ну, навіщо ж ви так різко, Валю? Адже художник малює не копію натури, а своє уявлення її.

Валя. А ви що малюєте? Мене чи своє уявлення?

Федір Семенович. Не знаю, чи вам сподобається, але я малюю і вас, і свою уяву. Я малюю зовсім оголену дівчину, що вийшла на берег, потягнулася до перших променів вранішнього сонця і застигла в його сяйві.

Валя. Зовсім оголену?

Федір Семенович. Так.

Валя. Пробачте, не розумію. Тоді навіщо ж на мені оце ганчір'я?

Федір Семенович. Ну, як вам сказати... Щоб вам було...

Валя. Що?

Федір Семенович. Зручніше.

Валя. Зручніше? Дивно. Я натурщиця, член профспілки працівників культури, часто по дві години стою

зовсім оголеною перед цілим курсом студентів, і ні в кого ніколи навіть думки не з'являється, зручно мені чи ні. Зараз роздягнуся...

Федір Семенович. Чекайте... Ми з вами наодинці... Роздягнена жінка... Я все-таки чоловік...

Валя. Запам'ятайте, натурщиця для художника не жінка, художник для неї не чоловік. Дивно інше, невже ви думаєте, що хтось купить у вас таку картину?

Федір Семенович. І ви теж?..

Валя. Що — теж?

Федір Семенович. Говорите про гроші.

Валя. А хто ще?

Федір Семенович. Одна людина. Вона була б дуже... незадоволена, коли б узнала, що я малюю вас, а не оформлення нового універмагу. Ну, гаразд, будемо сподіватися, що замовники теж будуть задоволені... Трохи вільніше руку... Між іншим, новий універмаг буде неймовірної краси.

Валя. Так?

Федір Семенович. Так. А що картину цю зараз піхто не купить, то тут ви маєте рацію. Нічого, нічого, картини живуть довго, і, може, колись хтось скаже: «Дивіться, як весело оцей забутий художник Коваленко намалював дівчину, що, мов берізка, потягнулася до сонця. Хороші люди жили з ним поруч у ті часи». Мені радісно, мені приємно малювати вас, Валю.

Валя. Ви... як це зветься... ідеаліст? Так?

Федір Семенович. Ідеаліст? Ні. Я просто дозволив собі трохи помріяти вголос.

Пауза.

Валя. Федоре Семеновичу, ви хороший художник?

Федір Семенович. Дивне запитання.

Валя. Ваші картини десь можна побачити?

Федір Семенович. Звичайно.

Валя. В музеї?

Федір Семенович. Ще ні. На щорічній виставці.

Валя. А-а-а! Але ж ви немолодий художник?

Федір Семенович. За роками — підстаркуватий, а за стажем — юнак. Мій талант, як то кажуть, під час війни прорізався. Дуже здорово я карикатури на Гітлера малював. Після війни хлопці гуртом насіли: іди та йди учитися. От і став я художником.

В а л я. А на війні?

Ф е д і р С е м е н о в и ч. А на війні я був розвідником. Трошки вільніше руку, Валю, напруження дуже відчувається.

В а л я. Мабуть, спочити треба.

Ф е д і р С е м е н о в и ч. Прошу.

Стук у двері.

(В паніці забігає по майстерні). Валю, пробачте, але це моя дружина...

В а л я. Ну то й що? Приємно буде з нею познайомитись.

Ф е д і р С е м е н о в и ч. Валю, я вас дуже прошу, сховайтеся, будь ласка, на п'ять хвилин у цій шафі. Вона зараз же піде!

В а л я. Та що ви, сказилися? Чого б це я ховалася?

Ф е д і р С е м е н о в и ч. Валю! Я благаю... Моя дружина буде дуже... незадоволена, коли довідається...

В а л я. Вона така ревнива?

Ф е д і р С е м е н о в и ч. Ревнива? До чого тут ревності? Замовлення я не виконав! Замовлення! Моя дружина — директор універмагу!

В а л я. Не піду. Нікуди! Сюди може не тільки ваша дружина, а наряд міліції з бригадою дружинників прийти, і то я з місця не зрушу. Я — натурщиця! Це моя робота! А до замовлень ваших мені нема діла.

Ф е д і р С е м е н о в и ч. Ну, я розумію, що це смішно, нерозумно, пришизливо, але я вас благаю...

Стук у двері повторюється.

За час перебування у шафі я буду платити вам потрібну ставку.

В а л я. Не плещіть дурниць!

Ф е д і р С е м е н о в и ч. Валю, зрозумійте, у мене будуть колосальні неприємності, яких я не заслужив... Я вас прошу, як людина людину...

В а л я. Просите? Як людина людину?

Ф е д і р С е м е н о в и ч. Благаю.

В а л я. Дивитися на вас гидко.

Знову стук.

Де ця шафа? О, тут вже, мабуть, хтось жив. Навіть стілець стоїть...

Федір Семенович. Дякую, Валю, щиро дякую. *(Зачинив двері шафи, накинув покривало на мольберт, наперед виставив рекламний плакат, озирнувся)*. Ну, ніби все гаразд. *(Вийшов і зразу ж повернувся з Наталкою і Сашком)*. Хто ви такі і чому вдираєтеся в майстерню художника, коли він працює?

Сашко. Пробачте, ми не хотіли потурбувати...

Наталка. Але в Спілці художників нам порекомендували відвідати саме вас. Я — кореспондентка газети. От моє посвідчення.

Федір Семенович *(глянув на шафу)*. О господи!.. Я дуже радий вас бачити. Чим можу бути корисний?

Сашко. В нашому місті живе чотири Федори Коваленки. Всі вони служили в Десятій ударній армії. Це дуже цікавий збіг обставин. Тепер газета хоче розповісти, як склалися їхні повоєнні судьби. Я все правильно сказав, Наталю?

Наталка. Абсолютно вірно. І ще ми б хотіли знати про ваші подвиги під час війни... Про ваших однополчан...

Федір Семенович. Ну що вам сказати... Повоєнна доля моя уся перед вами. Закінчив художній інститут, тепер маюю. Те, що інші починають у вісімнадцять років, почав у тридцять. Нічого не поробиш — війна. Про роботи мої можете судити самі, мені про них говорити важко.

Сашко. А про війну?

Федір Семенович. Про війну? Що ж про війну? Нічого особливо героїчного я не вчинив і розповідати не вмю. Я тільки точно виконував накази свого командира. От краще почитайте, про нашу розвідгрупу книжку написали. *(Простягнув книжку)*. Там дуже багато перебільшено, але основне — щира правда.

Наталка. Це про вас?

Федір Семенович. Ні, це про розвідгрупу, якою я командував. Факти вірні, а от оцінки дещо захоплені.

Сашко. Все здається більш героїчним на віддаленні часу. Чекайте, я знаю цю книжку. Ви генерала Мольденгауера полонили?

Федір Семенович. Ні, нас ціла група була.

Сашко. Здорово!

Наталка *(вказує на портрет)*. Хто це?

Федір Семенович. Це? Як вам сказати? Це була надзвичайно вродлива жінка, медсестра у нас в армії. Вона з нами в групі була, коли Мольденгауера брали. Не знаю,

як її доля після війни склалася... Я її портрет пізніше, значно пізніше написав... Уже після війни. Напам'ять.

Наталка. Це моя мама, Федоре Семеновичу.

Федір Семенович. Мама?..

Наталка. Так... Вона нещодавно вмерла.

Федір Семенович. Не може бути!..

Сашко. Ви дуже любили її, Федоре Семеновичу?

Федір Семенович. Любив? Як ви смієте ставити мені провокаційні запитання? Я людина найвищої моралі, я не дозволю...

Сашко. Пробачте, мені здалося...

Федір Семенович. Перехрестіться, щоб вам не здавалося!

Наталка. Ви добре знали її, Федоре Семеновичу?

Федір Семенович. Так, добре... Дуже добре...

Наталка. Зараз я розшукую свого батька. Перед смертю мама мені сказала, його звать Федір Коваленко, живе в цьому місті...

Федір Семенович. Та як ви насмілилися? Я не маю ніякого відношення ні до вас, ні до вашої мами! І не пришивайте мені ніяких справ! Я солідна, одружена, багатодітна людина високої моралі. І я не дозволю, щоб хтось кидав тінь на моє минуле. Моя дружина...

Наталка. Не турбуйтеся, вона не довідається. В цьому місті живуть чотири Федори Коваленки. Один з них — мій батько. Мені від вас нічого не треба. Тільки глянути...

Федір Семенович. Це нечувана провокація! Я вимагаю, щоб ви негайно ж пішли звідси. Що скаже громадськість?

У шафі Валя голосно чхає.

Сашко. Хтось чхнув, здається?

Федір Семенович. Ні, ні, це я мольберта по-сунув.

Валя (*виходить із шафи, зачіпає покривало, воно падає з мольберта*). Це я чхнула. Навмисне. Обридло мені сидіти в шафі. Пилюга. Огідно і принизливо.

Сашко. Як ви туди потрапили?

Наталка. Хто ви?

Валя. Валя. Натурщиця. Це він мене, як мишу у пастку, до шафи загнав. Злякався, коли в двері постукали...

С а ш к о. Чому ж ви погодилися?

В а л я. Бо дурна, от чому. Його пожаліла.

Ф е д і р С е м е н о в и ч. Уявляю, що ви всі зараз про мене думаете...

В а л я. І ще от що я вам хочу сказати: не буду я більше з вами працювати. Соромно мені за вас до нестями. Якусь мить мені здалося, ніби ви й справді художник! Боягузи художниками не бувають!

Ф е д і р С е м е н о в и ч. Товариші, зрозумійте...

В а л я. Не турбуйтеся, вони журналісти і все чудово зрозуміють. Я дуже рада познайомитися з вами, товариші журналісти.

С а ш к о. Я не журналіст. Я математик.

В а л я. Ще ліпше. Тільки мені завжди здавалося, ніби математик мусить бути старшим...

Н а т а л к а. Математика помолодшала.

В а л я. На частя. Я зараз вдягнуся і піду разом з вами. Пробачте, як вас звуть?

С а ш к о. Сашком.

В а л я. Сапуною, не подумайте, ніби я й справді злякалася. Це був акт найчистішого гуманізму. Ноги моєї більше тут не буде. Одну мить! Я зараз. *(Зайшла за шафу)*.

Ф е д і р С е м е н о в и ч. Ну що ж тепер сказати?

Н а т а л к а. А хіба треба щось говорити?

Ф е д і р С е м е н о в и ч. Це правда. Дурна якась історія...

С а ш к о. Смішна штука — життя.

Ф е д і р С е м е н о в и ч. Але я можу надіятися...

С а ш к о. Можете надіятися. Ходімо?

В а л я *(вже вдягнена вийшла з-за шафи)*. Я йду разом з вами, товариші. В житті моєму такого сорому не було. От що значить один раз у житті порушити принципову лінію.

Н а т а л к а *(підійшла, глянула на картину)*. Почекайте, люди... Або я кругла дурепа і нічогосінько не розумію, або це здорово намальовано.

В а л я. Уявляю. Уявна дівчина на уявному полотні.

Н а т а л к а. Глянь-но, Сашко.

С а ш к о *(подивився)*. Чомусь хочеться співати і трохи сумно. Хороше вона до сонця потягнулася.

В а л я *(глянула)*. Мене ще ніхто так не малював...

Ф е д і р С е м е н о в и ч. Там ще нічого не зроблено. Там ще роботи вагон.

В а л я. А й справді здорово! Може, я не помилилася,

коли подумала, ніби ви й справді хороший художник? Як дивно! Не може бути — дружини боїться, мене, дурну, до шафи запроторив — і хороший художник? Не може бути! Іти звідси чи ні? Ви як гадаєте?

Сашко. Нікуди не треба йти.

Наталка. Всього доброго, Федоре Семеновичу.

Федір Семенович (*узяв портрет Ганни Логвинчук*). Візьміть.

Наталка. Та ні... що ви!

Федір Семенович. Візьміть!

Наталка. Спасибі...

Федір Семенович. І я попросив би більше ніяких провокаційних розмов про моє минуле... Я глибоко-моральна...

Наталка. Не все я зрозуміла, Федоре Семеновичу, але обов'язково зрозумію.

Сашко. До побачення.

Валя. Залишаюся. Дуже хотілося б поговорити з вами, товариші, але нічого не зробиш — мистецтво вимагає жертв. Умова: хто б не прийшов — не ворухнувся з місця. Дружина, замовники, міліція, пожежа, землетрус — працюємо. Згода?

Федір Семенович. Згода.

Наталка. До побачення.

Сашко і Наталка вийшли.

Федір Семенович. До побачення.

Валя. Ви ще відчуєте всю глибину свого падіння. Такий художник і така ганьба. Я роздягаюся. (*Заходить за шафу*). Будемо працювати!

Завіса

КАРТИНА ЧЕТВЕРТА

Федір Олексійович Коваленко, дякон, сидить біля піаніно і, уперто тикаючи пальцем у клавіші, пробує голос.

Федір Олексійович. До-ля-мі-до! Па-па, пухне! Па-а-па-а-а, пухне! Сів голос, нікуди не годиться! До-ля-мі-до! Жалюгідний звук. Можна сказати: не голос дякона

Михайлівського собору, а мемекання грипозного козла. Па-па, пухне! Ні, так діло не піде. Гряди, голубице! Так найсміливішу голубицю з храму вигнати можна. Кисла справа! Марієчко, Марієчко! Холодного пива!

Заходить Марія Власівна,
ще не стара, модно одягнена молодичка.

Марія. Чого такі крики?

Федір Олексійович. Пивка холодненького мені бажано і миску льоду з холодильника. Ноги опустити туди Прекорисно мені.

Марія. Ти що, збожеволів? Застудився навіки-віків, знову пеніцилін штрикати доведеться.

Федір Олексійович. Не накликай біди. Мені добрий голос сьогодні потрібен. Архієрей дочку заміж віддас.

Марія. За кого?

Федір Олексійович. Люди базікають — інженер-ракетник. Не інакше, глянути хоче, є бог на небі чи немає. А я сьогодні «Гряди, голубице непорочна» так возгласити маю, щоб аж стіни храму содрогнулися. Там, правда, голубиця сильно непорочна, але храм не крампиця, за якість краму не відповідає. Голубиця, так голубиця.

Марія. Дивуюся, як це тебе до святого храму пускають! Адже ти невіруючий, адже ти звичайний дурисвіт.

Федір Олексійович. Ні, Марієчко, я артист. А храм наш — сіє театр — чудесно поставлений, сторіччями перевірений. Є на світі бог чи немає його, до того, мені здається, усім байдужісінько. Зате є театр, справжній, хвилюючий. За душу бере, найсокровенніші струни серця зачіпає. А я в тому театрі найголовніший актор. Його рупор. Його голос. Його душа.

Марія. Десь на найближчих днях я з тобою розведуся.

Федір Олексійович. Добре, Марієчко, добре. Неодмінно розведешся. Сам дивуюся, як ти раніше цього не сотворила.

Марія. А от тепер сотворю. От тоді будеш знати. Це для мене несолідно і нестерпно. Ти мене одурив. Підло. Низько. Я віддавалася за сержанта, а стала дружиною дякона! Розведуся!

Федір Олексійович. Я, мати, ці слова вже двадцятий рік чую.

Марія. А тепер вирішено й підписано. Анкету на роботі заповнити і то соромно.

Федір Олександрович. А ти пиши: чоловік — актор. Або пиши: чоловік — сержант. Хіба сіє неправда?

Марія. Неправда.

Федір Олександрович. Не блюзнірствуй, мати, сіє правда. І годі з мене цього словотворіння. Неси кригу, неси пиво.

Марія. Господи, і за що мені кара така?

Федір Олександрович. За красу, за красу твою, матінко, виняткову. Бог завжди отак карає красунь.

Марія. Правда. Слово честі, істинна правда. До чого важко нам, красуням, живеться, просто передати неможливо. А з тобою розведуся. Досить! Позавчора анкету заповнювала туристичну... Певна була — відмовлять. Мало не плакала з сорому, поки цю графу заповнила...

Федір Олександрович. І що ж?

Марія. Уявляєш, навіть не здивувалися.

Федір Олександрович. Недавно дяконицю пустили за границю... Голос поліпшується. Пивка, пивка мені, матінко, і криги, криги!

Марія. Розведуся! Подумаси — «Волга», гроші. Плювала я на твої гроші! В нашому ательє я скоро бригадиром бригади комуністичної праці стану!

Федір Олександрович. Ти мені, кінець кінцем, пива принесеш чи ні? Довго ще просити?

Марія. Несу, несу. *(Швидко вийшла)*.

Федір Олександрович *(узяв коробку, відкрив)*. Ну, дорогі мої ордени, як ви тут поживаєте? Чорта з два носив би я вас, коли б бога на світі не було, — уже давно в землі зотлів би, і згадували б мене тільки на День Перемоги, та й то, як у тумані, після десятої чари. Ну, йдіть сюди, любі мої. Надраю вас до дзеркального блиску, повішаю на рясу — мертвий ахне! А ви, медалі, почекайте трошки, крім оцієї однієї — «За відвагу». Я тебе, любя моя, яскравіше за всіх начищу і на найвидніше місце вклепаю, така ти мені дорога.

Заходить Марія.

Марія. Скидай пантофлі. Ти не людина...

Диякон опустил ноги в кригу, зіщулився.

Федір Олександрович. Правильно, матінко, я не людина — янгол.

Марія. Я на постій хвилині вмерла б...

Федір Олексійович. Не вмирай, мати, не вмирай. Ти в мене красуня. Трохи балакуча, але це витерпіти можна. Я тебе люблю.

Марія. Правда?

Федір Олексійович. А яка ж інша причина мого довготерпіння? Давай пивка...

Марія. Ну, знає артист, коли яке слово сказати! Правда, любиш? *(Обнялися)*. Федю, переходь до самодіяльності.

Стук у двері.

Федір Олексійович. Не поспішай, почекають. Ще на твоє запитання відповіді не дано — правда, люблю.

Марія. Ну й хитрюга ж ти! *(Вийшла і повернулася з листом)*. Поштар. Знову тобі благочестива прихожанка побачення призначає? Май на увазі, мордяку роздряпаю, а бородою подушку наб'ю.

Федір Олексійович. Подай сюди листа.

Марія. Злякався?

Федір Олексійович. Ну!

Марія. Та бери вже, бери! Омелян Пугачов у відставці. Аж глянути страшно.

Федір Олексійович *(розірвав конверта)*. Дивно. Старий друг Федір Федорович Коваленко до себе запрошує.

Марія. Федір Федорович чи Федора Федорівна?

Федір Олексійович. На, читай.

Марія. Знаю я твої вихилася. Жодному слову не вірю. Чого це тебе полковник Коваленко запрошувати стане? Він тебе, диякона, як таргана, зневажає.

Федір Олексійович. Маріє! Принеси ще пива і не дратуй мене! Мені перед виступом хвилюватися вредно.

Марія. Іду вже, йду.

Стук у двері.

Ще хтось?

Федір Олексійович. Відчини.

Марія вийшла.

(Чистить ордени).

Марія *(заходить)*. Дві красуні. Кажуть — з газети. Ну до чого ж ти хитрий, дияконище! Скоро у вигляді міліціонерів своїх поклонниць маскувати будеш.

Федір Олексійович. З газети? Ану, допусти їх!

Марія. Лід прибрати?

Федір Олексійович. Не треба.

Марія. Май на увазі, під час вашої розмови я за дверима стоятиму.

Федір Олексійович. Знаю. Пусти їх.

Марія виходить і повертається з Наталкою і Ніною.

Ніна. Здрастуйте. Ми з газети.

Марія. У вас, мабуть, є документи?

Ніна. Так, прошу.

Марія. У вас?

Наталка. Прошу...

Марія. Ніби все по закону. Ну, розмовляйте.
(Вийшла).

Федір Олексійович. Ви справді з газети?

Ніна. Звичайно. Ви не вірите?

Федір Олексійович. Вірю. Як вас звуть?

Ніна. Мене — Ніна Марченко, її — Наталка Логвинчук.

Федір Олексійович (після паузи). Дуже приємно. Дивуетесь?

Ніна. Одверто кажучи, так. Ніколи не думала, що офіцер може стати священиком.

Федір Олексійович. Ох, темнота. Не священик я, диякон, і не офіцер, а сержант.

Ніна. Для мене це невелика різниця.

Наталка. Що це ви робите?

Федір Олексійович. Чищу ордени й медалі, заслужені в боях і битвах.

Наталка. А це?

Федір Олексійович. А ноги свої тримаю на кризі. Щоб голос на п'яти сів.

Ніна. Невже ви п'ятами...

Федір Олексійович. Темнота. За старих часів диякона перед великою відprawою на дві доби в льодник, у льох спускали, а в горлянку йому коньяку по склянці щогодини. От і сів голос на п'яти, куди там тому Шаляпіну. У мене сьогодні теж велика відправа. Але, бачите, льодника нема, коньяку теж, голосу якраз нема... Але що ж все-таки вас сюди привело?

Ніна. У нашому місті чотири Федори Коваленки, які служили в Десятій ударній армії...

Федір Олексійович. Чотири?

Ніна. Так, чотири. І от ми вирішили розповісти нашим читачам, як билися вони з ворогом під час війни, як склалася їхня доля після перемоги.

Федір Олексійович. Невдало кандидатуру обрали, дівчата. Ну, хто ж це про мене, диякона, в газеті писатиме?

Наталка. А мені здається, дуже вдало. Було б прикро, якби ми не зустрілися.

Федір Олексійович. Ну що ж, запитуйте.

Ніна. Ким ви були на війні?

Федір Олексійович. Командиром саперного взводу.

Ніна. За що одержали першого ордена?

Федір Олексійович. Моста через Дніпро рвав. Під носом у фрців. Дрягнуло трошки...

Ніна. А цей, Червоного Прапора?

Федір Олексійович. Через тихий Дон переправу наводив. Теж вогиж був...

Ніна. Цей?

Федір Олексійович. Дрібниця. Проходи у мілких полях робив. У повній тиші, ніхто навіть не вистрілів.

Ніна. Цей?

Федір Олексійович. Це вже сталінградський. Мінні поля ставив.

Ніна. А цей?

Федір Олексійович. Теж сталінградський. Переправа через Волгу. Цей — за Курську дугу. Цей, найдорожчий, Леніна, — за форсування Дніпра, ця медаль — за ривок з Вісли на Одер, цей — за мінні поля на Зєсловських висотах, цей — за Берлін...

Наталка. Скільки ж їх усіх?

Федір Олексійович. Як порівняти до генералів, то пебагато — дев'ять, не рахуючи медалей.

Наталка. І після всього того ви стали дяком?

Федір Олексійович. А чому ні? В партії я не був, переконань своїх не змінював, а такому ж голосу чого пропадати? Я дияконом ще до війни був. В армію добровільно пішов. Я актор, а не служитель культу. І слухачів у мене більше, ніж у будь-якому театрі. До консерваторії мене не прийняли, кажуть — запізно прийшов, а в храм — з дорогою душею. Не жалію за тим. Попи, правда, огидні з їхнім блюзнірством божественним; а ви думаете, в театрі блюзнірства менше?

Ніна. Не знаю, не доводилось...

Федір Олексійович. Всюди лицеміри є. Один дяков, уявіть, на мене до консисторії анонімку написав...

Ніна. Здорово!

Федір Олексійович. Життя, дівчата, всюди життя. Ще запитання будуть?

Наталка. Будуть. Ви у Десятій армії Ганну Логвинчук знали?

Федір Олексійович. Медсестру?

Наталка. Так.

Федір Олексійович. Родичі ми з нею. В моїх жилах шістсот кубиків її крові тече. Після Сталінграда.

Наталка. Це моя мама. Вона вмерла...

Федір Олексійович. Надзвичайної вроди була жінка...

Наталка. Вмираючи, вона сказала, що мій батько, Федір Коваленко, з цього міста. Ви не мій батько?

Федір Олексійович *(пауза)*. А яку відповідь ви хотіли б почути? Так чи ні?

Наталка. Я хочу знати правду.

Федір Олексійович. А ви певні, що вона вам потрібна?

Наталка. Так, певна.

Федір Олексійович. А от я не певний. І правди цієї я вам не скажу.

Наталка. А ви самі її знаєте?

Федір Олексійович. Яка різниця, знаю чи ні? Коли хочете, можете кинутися мені на шию з вигуком: «Дорогий татусю!» Влаштовує це вас?

Наталка. Я хочу знати правду. Ви — мій батько?

Вбігає Марія.

Марія. Донечко... Дівчинко моя любесенька! Та що він там тобі голову морочить — знаю, не знаю. Він, він, проклятий, твій батько! В молодості йому жодна жінка опиратися не могла!

Федір Олексійович. Замовкни, Маріє!

Марія. Не замовкни! Не сама я тепер! Донечко моя любесенька, красунечко моя рідна! Тільки тебе для повного щастя мені не вистачало! Федоре, дзвони шофера, за її чемоданом поїдемо. Кімнату зараз звільнимо, слава богу, житлоплощі вистачає...

Ніна. Пробачте, але може бути...

Марія. Нічого не може бути! Та ви гляньте на них, вони ж як дві крапельки води схожі, як викапані!

Наталка. Господи!

Марія. Федоре, клич шофера!

Федір Олександрович. Почекай, Маріє.

Марія. Чого чекати?

Федір Олександрович. Тихо! Ну так от, Наталю, що я тобі скажу: іди і подумай до ранку, влаштовує тебе такий батько, як я, чи ні. Коли влаштовує — прошу до господи, будемо тебе любити, плекати, леліяти. Коли не влаштовує — так тому й бути.

Наталка. А правда як?

Федір Олександрович. Знову запитую: ти певна, що тобі потрібна правда?

Наталка. Певна.

Федір Олександрович. А от я не певний. Давай завтра зустрінемось. Все як на долоні стане.

Наталка. Хіба так важко сказати «так» чи «ні»? Я від вас нічогосінько не вимагаю. На старості літ аліменти вам платитиму...

Федір Олександрович. Спасибі. Державну пенсію одержую. А відповіді інколи буває складно... Ох, як складно!..

Наталка. Ви хочете сказати, що моя мама...

Федір Олександрович. Ні, твоя мама святою була... Ідїть, дівчата. Подумати мені треба. До побачення.

Ніна. Ходімо, Наталю?

Наталка. До побачення.

Дівчата виходять.

Марія. Виродок! Від рідної дитини відмовився! От тепер вже розведуся! Категорично і назавжди! Дня тут не залишуся.

Федір Олександрович. Прибери цю дурацьку кригу. Дай черевики!

Марія. До консисторії анонімку напишу!

Федір Олександрович *(взяв телефонну трубку, набрав номер)*. Отець Ієронім? Не можу я сьогодні службу правити. Голос не звучить, фальшиву ноту потягти можу. А ви, отче, не лякайте мене, не тільки світу що у вікні, не пропаду! Отак уже ліпше. Я вам тоді скажу, коли голос повернеться. Постараюся... *(Поклав трубку)*. Подай мені костюм.

Марія. Який?
Федір Олексійович. Нормальний. Військовий.
Амінь!

Завіса

ДІЯ ДРУГА

КАРТИНА П'ЯТА

Декорації першої картини — їдальня у квартирі Федора Федоровича Коваленка. На сцені всі чотири Федори. Всі вони у своїй старій військовій формі, дякон з орденами, інші — зі стрічками.
Розмова точиться вже, видно, не першу хвилину.

Федір Федорович. Ну, однополчани, крутимося ми, як коза біля пакола, а відповіді так і не знайшли. Говорити правду чи промовчати?

Федір Семенович. Це, товаришу полковник, одне з найкардинальніших запитань нашої сучасності, а ви хочете, щоб ми на нього отак зопалу відповідь дали.

Федір Федорович. Ну, так що ж?

Федір Семенович. Сказати — просто. Її, дуринду, шкода.

Федір Іванович. Я сказав би всю правду. Хай сама свої справи вирішує. Адже вона нас усіх падлюками несусвітними вважає.

Федір Олексійович. Це воістину так. Архіпідлими.

Федір Федорович. Хто у нього був востаннє? Я, чесно кажучи, три тижні тому...

Федір Семенович. Я — днів десять.

Федір Іванович. Добре був пострижений?

Федір Семенович. Пристойно.

Федір Іванович. Я його стриг.

Федір Федорович. А ти, дяче?

Федір Олексійович. Я ж тобі не дякон, а сержант.

Федір Федорович. А ти, сержанте?

Федір Олексійович. Днів зо три тому був. Пісню нову склав. Добра пісня.

Федір Федорович. Настрій у нього який?

Федір Олексійович. Нормальний. Чергових сто кубиків крові з нього вицідили. Донором став і дуже тим пишається.

Федір Іванович. Чудесна шевелюра у тебе, сержанте. Нечувану дамську зачіску зробити можна. Заходь.

Федір Олексійович. Підожду ще хвилинку, а потім прийду.

Федір Федорович. Не відволікайтесь, хлопці. Що ж відповідати?

Федір Іванович. Моя думка відома.

Федір Федорович. А ви як, товариші? Скажемо чи промовчимо?

Федір Семенович. Мені зовсім не байдуже, що буде про мене думати дочка Ганни... Рано чи пізно вона дізнається...

Федір Олексійович. Краще пізніше. Гаразд, хай думає, піби я падлюка. Перекліпаю. Мені не звикати. У твоїх очах, полковнику, я вже давно падлюка.

Входять Наталка і Сашко.

Наталка. Дивись ти, яке вишукане товариство. Добрий вечір.

Усі (*на різні голоси*). Добрий вечір. Добрий...

Федір Федорович. Я пропоную так: доручимо рішення господу богу. Заграємо в орла і решку. Орел — так. Решка — ні. Згода?

Федір Семенович. Дурниця, але хай буде так.

Федір Іванович. Блискуче рішення. Хай бог...

Федір Олексійович. На нього, біднягу, вже не вперше такі справи перекладають. Не я вирішив — бог. Все правильно. Давай, полковнику.

Федір Федорович (*закрутив на столі монету і накрив її долонею*). Ну! (*Підняв руку*). Решка! Ясно?

Федір Олексійович. Ясно. Бог теж вибирає для себе найлегші шляхи. Можна розходитися?

Наталка. А ще раз заграти в орла і решку вам не хочеться? Зі мною!

Федір Іванович. Пробачте, не хочеться.

Наталка. Шкода. Можна попросити вас затриматися на п'ять хвилин?

Федір Семенович. Наталю, ми завжди раді...

Н а т а л к а. Ну, не думаю, щоб зараз ви дуже зраділи. Ви всі знаєте, чому я приїхала сюди. Один з вас— мій батько.

Пауза.

Мовчите? Що ж, ваша справа. Але є одна річ, якої я не розумію. Я вам не все розповіла. Вмираючи, мама сказала ще одне речення...

С а ш к о. Наталю, не треба.

Н а т а л к а. Ні, треба. Вона сказала: «Я перед ним дуже завинила». Я відповідаю за всі мамині борги, і я хочу знати, чим вона перед кимсь із вас завинила?

С а ш к о. Наталю!..

Н а т а л к а. Ти помовч, мій математичний друже, це життя, це не для тебе. Так от я хочу, щоб один з вас написав, не підписуючись, що йому мама заборгувала. Згодні?

Мовчання.

Не хочете заграти в орла і решку? Дайте, будь ласка, вашу монетку, Федоре Федоровичу. Орел — пишете мені листа. Решка — як сміливі й чесні люди — можете мовчати далі. Домовилися?

С а ш к о. Наталю, ти помиляєшся.

Н а т а л к а. Ні в чому я не помиляюся. Гру зроблено. (*Крутить монету, накриває її долонею і зразу ж підносить руку*). Орел! Коли я отримаю листа?

Ф е д і р О л е к с і й о в и ч. Ходімо, однополчани?

Н а т а л к а. Злякалися?

Ф е д і р І в а н о в и ч. Аж коліна затрусилися, так страшно. Ходімо!

Н а т а л к а. Ви завжди так свої програші платите?

Ф е д і р С е м е н о в и ч (*він ледве стримує себе*). Завжди. До побачення.

Ф е д і р Ф е д о р о в и ч. А листа, Наталочко, ти одержиш.

Н а т а л к а. Від вас?

Ф е д і р Ф е д о р о в и ч. Не знаю. До побачення.

Офіцери вийшли. На сцені Наталка і Сашко.

Н а т а л к а. Не стало духу! Покоління переможців називається. Слухай, Сашко, невже це вони справді воювали, наводили переправи під вогнем, стояли на смерть, брали в полон гітлерівських генералів, захистили Сталінград?

Невже це саме за їхнім наказом тисячі людей ішли на смерть? Невже це вони?

Сашко. Вони. І якщо знову буде війна, знову стануть на смерть.

Наталка. А може, ті справді всі загинули, а залишилися тільки перукарі, начпроди, інтенданти?

Сашко. Тобі не здається...

Наталка. Пробач. Звичайно, дурниці говорю. Звичайно, це вони завоювали перемогу. Але невже можуть вживатися разом така велика перемога і підлість?

Сашко. Вони не винні в тому, що постаріли, може, навіть стали дурнішими, старомодними, інколи смішними...

Наталка. Ти любиш усіх виправдувати?

Сашко. Ні, не всіх, але подумати, як можна виправдати людину, — люблю. Це дуже добре, коли хтось думає, як тебе не обвинуватити, а виправдати. Обвинувачів чомусь завжди знаходиться дуже багато.

Наталка. Я належу до їхнього числа. Завжди, коли тільки бачу підлість, зразу кричу: падлюка!

Сашко. Для цього треба бути твердо упевненим, що людина ця — падлюка. Здається, її дуже легко знайти, що упевненість, а насправді нічого складнішого на світі немає.

Наталка. Ти думаєш, я не маю рації?

Сашко. Не знаю.

Наталка. Дивний ти хлопець. *(Пройшлася по кімнаті, наспівуючи).*

Сашко. Що це за пісня?

Наталко. Не знаю. Причепилася до мене, як той реп'ях. Ще, мабуть, днів три співатиму. У мене завжди так.

Стук у двері. Сашко відчиняє і повертається з Ніною, у неї в руках два кошки.

Ніна. Пробач, Сашко, руки зайняті, сама двері відчинити не могла. Такої смакоти накупила, аж подумати солодко. Будемо тебе, Наталочко, приймати, як найдорожчу гостю.

Наталка. Шкодá, поїду я скоро.

Ніна. Коли?

Наталка. Скоро.

Ніна. Нічого, нічого, встигнемо поласувати. *(Глянула на годинника).* Уже спізнююся... А ще плаття відпрачувати треба! Новин немає?

Н а т а л к а. Ніяких.

Н і н а. Ну, я потягла всю цю смакоту в холодильник.

Н а т а л к а. Допомогти?

Н і н а. Спасибі, я сама. *(Вийшла)*.

Н а т а л к а. Щаслива вона. Аж позаздрила...

С а ш к о. А у мене якесь дивне почуття...

Н а т а л к а. Ревнуєш? Власну сестру?

С а ш к о. Ні, це не те. Це тривога. Страшенно хочеться, щоб вона була щасливою.

Н а т а л к а *(пройшлася, наспівуючи)*. От прилипла клята пісня! Вона буде щасливою, Сашко. Вона буде щасливою тому, що вірить, твердо і надійно вірить своєму коханому. А от у мене сталося інакше, нікому мені вірити, ні на кого молитися. А людині, душі людській потрібен не такий бог, як Ісус Христос, аллах чи Єгова, а свій, власний, справжній, міцний. Був і у мене бог. У ранньому дитинстві. Молилася на нього, та, мабуть, не я сама... Коли вмер, уперше в житті ридала до істерики. А потім... Це дуже боляче, коли починаєш розуміти, що бог — не бог. І не мрія мені потрібна, а людина, реальна, люба, вразлива, бажана... людина, на яку, як на гранітну скелю, спертися можна...

Стук у двері. Заходить В а л я.

В а л я. Здрастуйте. Пробачте...

С а ш к о. Здрастуйте.

В а л я. Я — Валя, натурщиця. Ви мене пригадуєте?

С а ш к о. Звичайно.

В а л я. Вам сподобалася?

С а ш к о. Хто? Сідайте, будь ласка.

В а л я. Спасибі. Картина. Ви знаєте, її у Федора Семеновича зразу прийняли. Я думала, ви вже бачили...

С а ш к о. Ні, ще не бачили, але обов'язково подивимося. Де вона?

В а л я. Як — де? В музеї, на виставці. Народу завжди біля неї сила-силенна. Я туди кожную вільну хвилину приходжу. Стану оддалік, дивлюся на себе і слухаю, що люди говорять. І, знаєте, кожен підійде, гляне і зразу усміхається мимоволі — така вона сонячна, та дівчина. І чомусь я сама така горда, ніби я цю картину намалювала.

Н а т а л к а. Обов'язково глянемо. Ви прийшли нас запросити?

В а л я. Ні, Наталю... Я не знаю, може, вам буде неприємно... але я принесла вам листа.

Н а т а л к а. Від кого?

В а л я. Їх було четверо. Очевидно, всі Федори. Листа доручив передати мій шеф. От, прошу. Мені дуже хочеться, щоб це був хороший лист.

Н а т а л к а. Спасибі.

В а л я. Всього найкращого. І подивіться, будь ласка, картину. Прощайте!

С а ш к о. Спасибі. Неодмінно.

Валя вийшла.

Н а т а л к а. Значить, не одурили офіцери. Надіслали листа. Ну що ж, зараз все взаємо...

С а ш к о. Ти певна, що його обов'язково треба читати?

Н а т а л к а. А хіба можливий і другий варіант?

Заходить Ніна.

Н і п а. Ну, як я виглядаю? Плаття хороше?

Н а т а л к а. Красуня ти, Ніно!

Н і н а. А мені зараз неодмінно треба бути красунею. Ви тут без мене не сумуйте. Повернуся пізно. Вся вечерея в холодильнику.

С а ш к о. Пізно... що це значить у цифрах?

Н і н а. Не знаю, Сашко. Ти не турбуйся. Я тепер броньована, від усякої нечисті і зла захищена. До побачення.

С а ш к о. Коли будеш затримуватися, хоч по телефону подзвони.

Н і н а. Обіцяю — коли буду дуже затримуватися, обов'язково подзвоню. Цілую вас усіх міцно, ваша Ніна. *(Засміялася і вийшла)*.

С а ш к о. Пішла...

Н а т а л к а. А ти не турбуйся. Все добре буде. Так що ж мені з цим листом робити? Що в ньому? Як ти гадаєш?

С а ш к о. Розірви конверта...

Н а т а л к а. І довідайся, хто з цих чотирьох ситих, благополучних, самовдоволених егоїстів твій батько? Так?

С а ш к о. Адже ти по це приїхала...

Н а т а л к а. Так, по це. А зараз сумнів у мене на серці. Може, не так все це треба робити? Чим могла завинити перед ним мама? Хто з них мій батько? Може, дямав рацію? Може, не завжди треба розкривати таємницю? А раптом виявиться... Аж подумати страшно... Дай сірники...

Сашко кинув їй сірники.

(Не поспішаючи, спалила конверта). От і все. Завтра я поїду. Скільки я у вас гостювала? Тиждень? Єдина людина, про яку я буду згадувати з ніжністю, це ти, Сашко.

Сашко. Слухай, не від'їжджай, будь ласка. Ти не уявляєш, як мені буде важко без тебе... Я... Я люблю тебе... Це сталося в першу ж мить, коли я тебе побачив. Я прошу тебе, не від'їжджай...

Наталка. Любий ти мій, хороший ти мій. Дуже ти мені до душі, тільки не можу я тут залишитися, одним повітрям з ними дихати...

Сашко. Що ж мені зробити, щоб тобі добре було? Що треба для того, щоб ти була щасливою? Тільки скажи — що? Я все зроблю — навіть коли життя для цього потрібно буде віддати.

Наталка. Нічого не можна зробити.

Сашко. Адже я бачу, як тобі боляче, як тобі трудно. І зовсім ти не така, якою хочеш здаватися.

Наталка. Ні, я саме така. Не дуже добре розумію чому, але мені з тобою легко і надійно. Може, і я тебе люблю? Складно мені зараз про красиві почуття думати.

Сашко. Я хочу назавжди, на все життя. *(Обняв її і поцілував).*

Наталка. Пусти! Не треба!

Сашко. Ні, треба. Не можна тобі зараз самій бути. Не йди сьогодні нікуди, будь ласка.

Наталка. Добре. Я не піду. *(Нахилилася, поцілувала його і вийшла).*

Завіса

КАРТИНА ШОСТА

Та ж декорація. Ранок наступного дня. Федір Федорович заходить з чайником у руці. Ставить на стіл чашки, наливає чай, сідає до столу, п'є. Заходить Сашко.

Сашко. Доброго ранку.

Федір Федорович. Доброго. Чого світишся, як новий п'ятак? Тільки сльоза довкола голови не вистачає.

Сашко. Ранок дуже хороший.

Федір Федорович. А ніч якою була?

Сашко. Спав відмінно.

Федір Федорович. А я погано. Ходіння якесь по квартирі, нічого не зрозумієш, хто йде, куди йде, чого йде. Двері моєї кімнати повстю оббити треба.

Сашко. Це Нінка пізно прийшла, шум підняла...

Федір Федорович. Чаю хочеш?

Сашко. Хочу. Спасибі, діду.

Федір Федорович. Скільки я разів говорив тобі — не називати мене дідом!

Сашко. Ти чого сердитий?

Федір Федорович. Заздрю...

Сашко. Кому?

Федір Федорович. Не має значення.

Сашко. Ти дивися, як дівчата наші заспалися. Час вже їх будити...

Федір Федорович. Їх чи її?

Сашко. А це що значить?

Федір Федорович. Погано в тебе розвідка поставлена. Не почувала сьогодні вдома наша Ніна.

Сашко. Як це не почувала?

Федір Федорович. Отак. Фізично не була присутньою.

Сашко. Не може бути!..

Федір Федорович. Кожен з нас колись уперше не чує вдома.

Сашко. І не дзвонила?

Федір Федорович. Ні.

Сашко. З нею щось трапилось! Вона обіцяла подзвонити, якщо буде затримуватися... Може, до міліції... до швидкої допомоги...

Федір Федорович. Обійдеться без швидкої допомоги... Це рано чи пізно з усіма дівчатами трапляється, за винятком старих дів...

Сашко. Діду, ти пошляк!

Федір Федорович. Ні, я просто старий буркотливий дід, котрому все не подобається і який усім на світі заздрить. Ну, годі, закрутимо іншу пластинку. Де це наша гостя?

Сашко. Не встала ще, мабуть...

Заходить Наталка, вона одягнена, як у першій картині, для подорожі, в руці маленький чемодан.

Наталка. Ні, я вже встала. Доброго ранку.

Сашко. А це що таке?

Наталка. Мій чемодан. Я від'їжджаю.

Сашко. Куди?

Наталка. Додому. Мені в цьому місті робити більше нічого. Налийте мені, будь ласка, чаю, Федоре Федоровичу.

Федір Федорович. Міцного?

Наталка. Так, міцного.

Сашко. Чому?

Наталка. Просто я люблю міцний чай.

Сашко. Їдеш чому?

Федір Федорович. От, прошу. Ну, мені час. Мабуть, повернуся десь у районі обіду. День сьогодні чудесний... (*Іде до дверей*).

Наталка. Давайте попрощаємося, Федоре Федоровичу.

Федір Федорович. Ви справді сьогодні поїдете?

Наталка. Ні, назажди тут жити залишуся.

Федір Федорович. Я саме так і думав. Ви прочитали нашого листа, Наталю?

Наталка. Ні.

Федір Федорович. Шкода.

Наталка. Що там було? Ім'я мого батька?

Федір Федорович. Ні, там було щось значно більше. Там була дружба. Ви весь час шукаєте ворога, Наталю, і саме тому у вас нічого не виходить. Спробуйте пошукати друга. Може, все зміниться?

Наталка. Гучні слова.

Федір Федорович. Ні, не слова. І моє, і ваше, і його життя визначила одна вирішальна подія— війна. Може так бути, що вона знову до нас прийде і до неї треба бути готовим. Але тоді не атомна бомба стане найголовнішою зброєю. Ми виграли минулу війну, бо на смерть стали один за одного. Ми виграємо й майбутню, бо наша дружба стала ще міцнішою. Об неї розбилася вся гітлерівська навала, розіб'ється і воднева бомба. Шукайте друзів, Наталю, у вас їх значно більше, ніж ви думаєте.

Наталка. Може, й усі Федори?

Федір Федорович. Вони в першу чергу.

Наталка. Ви розумієте...

Федір Федорович. Я все дуже добре розумію. Шукайте друзів, Наталю. До побачення. (*Вклонився і вийшов*).

Наталка. Прощайте. Як незвично він говорив... Чого я не збагнула, Сашко?

Сашко. Наталю, я або божевільний, або дефективний, або просто дурень. Ти можеш зараз поїхати?

Н а т а л к а. Можу.

С а ш к о. Після всього, що було?

Відчинилися двері, зайшла Ніна.

Н і н а. Доброго ранку.

С а ш к о. Ніно! Де ти була? Чому не дзвонила?

Н і н а. Просто там, де ми були...

С а ш к о. Ми?

Н і н а. Так, ми. Просто там немає телефонів. Чому вони такі короткі, червневі ночі? Я виходжу заміж. Все вирішилося перед самісіньким сходом сонця. Небо чомусь було яскравим, ізмагадво-зеленим. Ніколи в житті раніше я не бачила такого неба.

Н а т а л к а. І, мабуть, ніколи більше не побачиш.

Н і н а. Не знаю, може, й не побачу. Сашко, ти нічого мені не хочеш сказати? Ти не можеш бути щасливим разом зі мною?

С а ш к о. Ні, можу. Я бажаю тобі щастя. Хто він?

Н і н а. Ввечері прийде в гості.

С а ш к о. Це добре. Це добре...

Н і н а. До редакції мені на першу годину. Я ще трохи встигну поспати. Тільки зараз помітила, як смертельно хочу спати. Добраніч. *(Засміялася і вийшла)*.

Н а т а л к а. Ти проведеш мене на вокзал?

С а ш к о. Ні.

Н а т а л к а. Ти не хочеш ще трохи побути зі мною?

С а ш к о. Ні, я буду з тобою довше, ніж ти гадаєш. Ти не поїдеш.

Н а т а л к а. Цікаво знати, хто це мені перешкодить?

С а ш к о. Ти сама.

Н а т а л к а. Сашуню, любий мій, хороший мій, немає на світі сили, щоб мене зупинити.

С а ш к о. Ні, є. От ти приїхала, зустріла чотирьох смішних пенсіонерів, побачила, які вони відсталі, у минулому, може, й героїчні, а зараз старомодні, комічні. Подумала, хіба може чимсь завинити перед ними моя мама? І ти навіть уявити не могла, що всі вони офіцери у найвищому, найблагороднішому розумінні цього слова. Вони гріли тебе, як пташеня у долонях, берегли твоє серце, твою душу від найстрашнішого, може, навіть смертельного удару.

Н а т а л к а. Вони? Про що ти говориш?

С а ш к о. Я тільки тепер збагнув, як я тебе люблю,

і тому мушу сказати все. Я знаю, що ти проклянеш мене, але інакше не можна...

Н а т а л к а. Сашуню, не перебільшуй. Мелодрами в наш час не в моді. І тебе, і цю ніч я завжди буду згадувати з ніжністю.

С а ш к о. Ні, не будеш. Зараз я все розіб'ю...

Н а т а л к а. Ну, тоді сміливіше! Бий! Я раптом повірила.

С а ш к о. Серед цих пенсіонерів немає твого батька.

Н а т а л к а. Ти збожеволів!

С а ш к о. Ні. В нашому місті є ще п'ятий Федір Коваленко, але адресне бюро не дає про нього довідок. Хочеш його побачити?

Н а т а л к а. Віш... божевільний?

С а ш к о. Ні.

Н а т а л к а. У в'язниці?

С а ш к о. Ні.

Н а т а л к а. Ти брешеш! Ти підло брешеш!

С а ш к о. Ні, я не брешу. *(Видер з блокнота шматочок паперу, щось написав)*. От його адреса. Іди.

Наталка глянула на папірець і вибігла.

(Повільно опустився в крісло).

З а в і с а

КАРТИНА СЬОМА

Палата госпіталю. Федір Леонідович Коваленко лежить на ліжку весь закритий ковдрою. Видно тільки його обличчя. Поруч порожнє ліжка. Довкола нього всі чотири Федори, одягнені у військову форму.

Ф е д і р Л е о н і д о в и ч. Думалося, що ніколи цього не станеться. Не так сталося, як гадалося. У мене до вас прохання: нічого їй не говоріть. Хай усе залишається по-старому. Змінити тут щось неможливо. Мені вже ніхто не допоможе, а їй...

Ф е д і р І в а н о в и ч. Що їй?

Ф е д і р Л е о н і д о в и ч. Дуже їй гірко і важко буде.

Ф е д і р Ф е д о р о в и ч. А тобі?

Федір Леонідович. Я вже сказав — про мене тут думати нічого. В очах цієї дівчини Ганна — свята. Вона й була такою. Це я від неї сховався... Дурень, звичайно, але що зроблено, то вже зроблено... Вона зовсім недавно дізналася, де я... Мабуть, помилку зробив. Думав, зв'яжу її по руках і ногах... А її кохання і пам'ять ще міцніше зв'язали. Так заміж і не вийшла... А могла...

Федір Семенович. А ще однієї помилки ти зараз не робиш?

Федір Леонідович. Це різні речі. Чуєш, пісню мою грають...

З гучномовця чути пісню, яку наспівувала Наталка.

Добре співає Каждан.

Федір Федорович. Так, добре. Це твій твердий рішенець?

Федір Леонідович. Твердий. Хай війна на мепі закінчиться. Не можна примушувати людей страждати через двадцять років після війни...

Федір Олексійович. А тебе, значить, можна?

Федір Леонідович. І мене не можна, але просто іншого виходу немає. Все-таки, здається, пристойна пісня. Вам подобається?

Всі на різні голоси. Подобається.

Федір Леонідович. Скоро її надрукують.

Федір Федорович. Куплю і буду вголос розучувати. Ну, добре, друже, не подобається мені ця політика, але хай буде по-твоєму — промовчимо. Щось тобі треба?

Федір Леонідович. Ні, нічого. Все є.

Федір Семенович. Дуриш?

Федір Леонідович. Навіщо?

Заходить няня.

Няня. Кореспондентка прийшла.

Федір Федорович. З газети?

Федір Леонідович. Ні, з дитячого садка. Ти постарів, Федоре.

Федір Федорович. Не гнівайся, це я від несподіванки. Невже Сашко заповідь мою порушив? Не приймай її. Не треба.

Федір Леонідович. Хай заїде.

Няня вийшла.

Федір Семенович. Тоді ми, з твого дозволу, зникаємо.

Федір Леонідович. В оці двері.

Федір Федорович. Щасливо. Держись, друже!

Федір Леонідович. Добре, зникайте.

Всі Федори вийшли.

Ну, якою ж вона буде, ця нова пісня?

Заходить Наталка.

Наталка. Здрастуйте.

Федір Леонідович. Здрастуйте.

Наталка. Це ви Федір Коваленко?

Федір Леонідович. Так.

Наталка. Я з газети...

Федір Леонідович. Вже знаю. Сідайте. Чим можу бути корисний?

Наталка. Ми хочемо написати статтю про старих друзів-однополчан Десятої ударної армії. Ви там служили?

Федір Леонідович. Так.

Наталка. Ми знайшли чотирьох офіцерів, котрі воювали разом з вами і яких звать Коваленками Федорами, ви п'ятий.

Федір Леонідович. Дуже цікаво.

Наталка. Мені б хотілося знати, як ви воювали, як склалася ваша доля після війни, після Перемоги, що привело вас у цей госпіталь?

З гучномовця лунає пісня.

Яка дивна пісня... Один раз почула її і вже кілька днів співаю...

Федір Леонідович. Вона вам подобається?

Наталка. Не можу сказати. Просто співаю, і все. Пробачте, ми відволіклися від теми...

Федір Леонідович. Так, ми відволіклися. Ну що ж, розповідь буде недовгою. Був танкістом. Спочатку воював нормально, в кінці війни не пощастило. Горів у танку, хлопці витягли... З тих пір лежу в госпіталі.

Наталка. Більше двадцяти років? Так довго?

Федір Леонідович. Так довго. Більше двадцяти років.

Наталка. Чому?

Федір Леонідович. Чому? Хворий. Нас у цій палаті троє таких, в госпіталі — сто, в Радянському Союзі — багато тисяч. Вони на прогулянку поїхали, мої сусіди.

Наталка. Поїхали?

Федір Леонідович. Так, поїхали. Гадаю, що писати про мене не слід, нічого цікавого в тому немає. Пишіть краще про людей героїчного подвигу. А я нічого героїчного не вчинив — просто не встиг вискочити з палаючого танка.

Наталка. Людина, яка опинилася в палаючому танку, — вже герой. Пробачте, ви в Десятій армії Ганну Логвинчук знали?

Федір Леонідович. Ганну Логвинчук? Ні, не знав. Що вона там робила?

Наталка. Медсестрою була в штабному армійському госпіталі.

Федір Леонідович. Ні, не знав. Де вже нам, простим танкістам, до штабного госпіталю.

Наталка. Напевно не знали? Пригадайте!

Федір Леонідович. Ні, не знав. Вам справді сподобалася пісня?

Наталка. Чому ви запитуєте?

Федір Леонідович. Так.

Наталка. Можете розповісти мені якийсь бойовий епізод? Як загорівся танк, який це був бій?

Федір Леонідович. Що ж розповідати? Давно все було і моріячком поросло, вже й могили не пізнаєш...

Заходить няня.

Няня. Чув, Федоре, знову пісню твою передавали по радіо, на весь світ оголосили...

Федір Леонідович. Чув.

Наталка. Це ваша пісня?

Федір Леонідович. Моя.

Няня. Наш Федір скоро на весь Радянський Союз знаменитим стане.

Федір Леонідович. Замовкни, нянько!

Няня. Подумаєш, який важний став. Не встигли по радіо пісню передати, так уже й зазнався, на людей став кричати. Може, її вперше і востаннє передавали.

Федір Леонідович. Можливо.

Няня. І нічого зазнаватися. От і все. Подумаєш! (Вийшла).

Наталка. Ви написали і слова, й музику?
Федір Леонідович. Так.
Наталка. А граєте ви на чому?
Федір Леонідович. А тут одного інваліда з акордеоном привозять. Він на голос ноти підбирати вміє.
Наталка. А самі ви не граєте?
Федір Леонідович. Ні.
Наталка. Чому?
Федір Леонідович. Нічим. У мене, люба кореспондентко, немає ні рук, ні ніг. Згоріли в танку.
Наталка. Що?
Федір Леонідович. У мене немає ні рук, ні ніг.

Наталка похитнулася.

Покликати няньку?

Наталка. Ні... спасибі...
Федір Леонідович. Здужаєш?
Наталка. Здужаю. *(Встала, пройшлася по палаті, глянула на тумбочку біля ліжка)*.
Федір Леонідович. Я вас попрошу сісти.
Наталка. Мені так легше.
Федір Леонідович. Сідайте!
Наталка *(знову глянула на тумбочку)*. Це...
Федір Леонідович *(кричить)*. Сядь!

Вбігає няня.

Няня. Чого кричиш, Федоре, що трапилось?
Федір Леонідович. Нічого. Хай вона сяде...
Няня. Ти що, збожеволів?
Федір Леонідович. Хай вона сяде. А ти йди звідси!
Няня. Ну, присядь, моя любенька, ну, що з нього, повного інваліда, візьмеш? Сядь, будь ласка.
Наталка. Сіла.
Няня. А тепер спокійненько, без крику, продовжуйте вашу прес-конференцію. Спокійненько. Нерви берегти треба. *(Виходить)*.
Наталка. Не гнівайтесь на мене, але я зараз встану і гляну на портрет, який стоїть у вас на тумбочці.
Федір Леонідович. Я забороняю.
Наталка. Ні, це вже не допоможе. *(Ворухнулася)*.
Федір Леонідович. Сидіти!
Наталка. Я не собака, не послухаюся. *(Встала)*.

Федір Леонідович. З біди моєї користуєшся? Знаєш, що перешкодити тобі не можу? Соромся!

Наталка. Інакше мені не можна. Не кричіть — інакше не можна. *(Швидко підбігає до тумбочки)*.

Федір Леонідович. Не смій!

Наталка *(глянула на фото)*. Мама!.. Навіщо ти говориш неправду, батьку?

Федір Леонідович. Який я тобі батько?

Наталка. Рідний. Навіщо ти говориш неправду?

Федір Леонідович. Так-от слухай. Зараз ти підведешся і назавжди підеш з мого життя. Мені тут добре, звично і ніхто мені не потрібен. Мені не потрібні співчуття, клопоти і зітханья. Тягарем ні для кого не стану...

Наталка. Перед смертю мама сказала: «Я дуже перед ним завиншла».

Федір Леонідович. І ти прийшла сплачувати борги?

Наталка. Так.

Федір Леонідович. Мені ніхто нічого не винен, і я теж з усіма розплатився. І не смій нічого змінювати в своєму житті. Я знаю, ти не тільки обличчям на маму схожа. Ти така... ще, чого доброго, і жити сюди переїдеш... Думати про це не смій!

Наталка. А це вже мені вирішувати.

Федір Леонідович. Тепер іди. Зустрілися, побачилися і попрощалися. Іди. Бажаю тобі щастя.

Наталка. Ні, я вже так просто не піду.

Федір Леонідович. Так, вже, мабуть, не підеш... *(Пауза)*. Мама тяжко вмирала?

Наталка. Дуже.

Федір Леонідович. Ти заміжня?

Наталка. Була.

Федір Леонідович. Тепер сама?

Наталка. Та-ак. Сама... Що ж нам робити, батьку?

Федір Леонідович. Ще не знаю. І ти не знаєш. Звідси я нікуди не піду. Це місце саме для таких, як я...

Наталка. Тут не буває страшно, батьку?

Федір Леонідович. Тут завжди страшно. Людина не знає, що з нею трапиться завтра, післязавтра, через рік, і в цьому її щастя. А ми всі точно знаємо, що з нами буде і завтра, і через рік. Ночами тут ніхто не спить. Особливо зимою. Темрява, мороз, хурделиця за вікном. В усьому світі війна скінчилася, і тільки тут бій ще в повній силі. Нечутний, невидимий, безнадійний...

Н а т а л к а. Розумію.

Ф е д і р Л е о н і д о в и ч. І ще буває страшно на Новий рік і на День Перемоги, коли ми всі збираємось разом, обрубані, обгорілі. Надівають на нас гімнастерки з погонами й орденами, сідаємо біля стін, плечем до плеча, щоб не впасти. Випиваємо чару і співаємо старі пісні. З одного боку — «Солов'ї, солов'ї...», а з другого — «В Німеччині, в Німеччині, в проклятій стороні...». Ми ще воюємо... А потім приходять піонери і дають урочисту клятву... Ми всі добре знаємо, що таке життя...

Н а т а л к а (тихо). І кожен дуже добре знає, для чого він жив.

Ф е д і р Л е о н і д о в и ч. А тепер іди. Мені до цієї думки звикнути треба. Сам не розумію, що у мене зараз на душі. Все змішалось, все переплуталось. Подумати треба. Іди. І, мабуть, найліпше буде, коли підеш ти звідси назавжди.

Н а т а л к а. Вже пізно, батьку.

Ф е д і р Л е о н і д о в и ч. Не знаю, може, й пізно. Шкода, що прийшло-таки до тебе кінець кінцем це горе.

Н а т а л к а. Горе?

Ф е д і р Л е о н і д о в и ч. Так, горе. Ми з тобою зовсім чужі люди. Хіба це не горе?

Н а т а л к а. Чужі?

Ф е д і р Л е о н і д о в и ч. Так, і ніхто не знає, чим станемо ми рідними колись. Ну що ж, не забувай мою пісню...

Н а т а л к а. Я... я більше не можу... Я зараз піду, батьку... (Іде до дверей).

Ф е д і р Л е о н і д о в и ч. Почекай.

Н а т а л к а. Я обов'язково повернуся.

Ф е д і р Л е о н і д о в и ч. Почекай. Встигнеш піти... Сядь отут біля мене, поруч. Посидь трохи. Не дивуйся, коли несподівано засну. Стомився я сьогодні дуже... Зі мною таке буває... Засну трохи... (Закрив очі і захих).

Н а т а л к а. Батьку...

Заходить С а ш к о.

С а ш к о. Наталю!

Н а т а л к а. Тихо! Він спить! (Відвела Сашка на другий бік сцени, посадовила на вільне ліжко). Ти ще любиш мене? Хоч трошечки, хоч малюсіньку крапельку?

С а ш к о. Так, дуже.

Н а т а л к а. Таку?

С а ш к о. Яку?

Н а т а л к а. Отаку.

С а ш к о. Що мені зробити, щоб ти була хоч трохи щасливою?

Н а т а л к а. Мені зараз, як ніколи, треба, щоб хтось мене хоч тропечки любив. Інакше не можна жити, дихати, інакше не можна себе людиною відчувати... Він сказав — у твоє життя прийшло горе... А може, це найбільша радість прийшла в моє серце?

С а ш к о. Я знаю тільки одне: що б з тобою не трапилося, якою б ти не стала — я тебе люблю...

Н а т а л к а. Сашко, слухай, адже це знову починається війна, непомітно, страшно... Він її ще не закінчив, а до нас вона вже наближається... Скільки ж горя від неї на землі. Я зараз можу закричати. Вони всі лежать тут більше двадцяти років...

С а ш к о. Ти не заплачеш.

Н а т а л к а. Ні, не заплачу! Я закричу (*майже пошепки*): «Люди, пам'ятайте про війну!» Це в мене перетяглися нерви. Під Новий рік вони надівають гімнастерки з орденами, сідають біля стін плечем до плеча і співають старих воєнних пісень... Тепер я добре знаю, де я буду зустрічати цей Новий рік. Ходімо... Я їду... Мені ще треба так багато зробити... Звільнитися, все влаштувати... І до тебе величезне прохання: думай, певідступно думай про мене. Ти в мене зараз — шіби якір на землі. Я скоро повернуся. Назавжди! (*Поцілувала його*). От і все. Батько хай спить... (*Глянувши на Федора Леонідовича, вийшла разом з Сашком*).

Ледве чутно стукнули двері. Федір Леонідович здригнувся, розплющив очі.

Ф е д і р Л е о н і д о в и ч. Наталю! Невже наснилося? Ні, не наснилося. Якою ж ти будеш, пова пісне?..

З а в і с а

Голосіївський ліс

П'єса на три дії

ДІЙОВІ ОСОБИ

Софія Петрівна Грушко.
Віра Грушко.
Падія Грушко.
Любов Грушко.
Семен Іванович Лихолай.
Рудольф.
Михайло Кіндратович Коновод.
Вася Скориков.

ДІЯ ПЕРША

Кімната у будиночку на околиці Києва. На задньому плані — образ Голосіївського лісу. Ліс шумить, і на фоні цього шуму виникає музика. На підвіконні стоїть Надя Грушко, протирає вікно. Її сестра Віра сидить біля столу, читає. Порив вітру колихнув фіранки.

Надя. Чому я завжди так хвилююся, коли дивлюся на Голосіївський ліс?

Віра (*не відриваючись від книжки*). Нерви...

Надя. Тепер у нас ліхтарі, асфальтовані доріжки, тиша... А тут же йшли бої за Київ, кожен метр землі кров'ю политий...

Віра. І завжди хвилюєшся?

Надя. Так.

Віра. Піди до невропатолога або просто прийми триоксазин. Двічі на день, після їжі. Мине.

Надя. Пробач, я забула, що говорю з лікарем.

Віра. Додай — без п'яти хвилин.

Пауза.

Надя. Слухай, чому всі лікарі такі циніки?

Віра. Професійне... Між іншим, сьогодні загальну хірургію прийматиме Матвій Іванович.

Надя. Що це значить?

Віра. Звір, а не екзаменатор. Глянь-но, Василів чорний кіт сидить на паркані?

Надя (*висунулася у вікно*). Сидить.

Віра. Значить, здам.

Надя (*протирає вікно*). Божевільний вітер сьогодні... Ліс — як живий... Скільки людей тут пройшло і зникло... Скільки радісних зустрічей і гірких розлук він бачив...

Віра (*одірвалася від книжки*). Що це з тобою?

Надя. Не знаю. Весна, мабуть, впливає. Чуєш — ш-ш-ш... Це зовсім як у нас на телефонній станції. Інколи зв'яжешся з Владивостоком і слухавш... Абонент мовчить,

а в трубці — ш-ш-ш... Потім — «Алло! Алло!». І пішло, і пішло! Бюджет, проект, креслення, план, прокат, арматура, змагання... І раптом тонесенько-тонесенько: «Люба моя, я страшенно скучив за тобою», а звідтам, далеко-далеко, з другого кінця світу, густий жіночий бас: «Любий мій, я теж страшенно скучила».

В і р а. Це злочин.

Н а д я. Що — злочин?

В і р а. Підслуховувати чужі розмови.

Н а д я. А я не підслухую... Ніколи...

В і р а. Одним словом, де ви познайомились?

Н а д я. Ми вже дуже давно знайомі.

В і р а. Тільки знайомі?

Н а д я. Як тобі не соромно!

Пауза.

(Підійшла до Віри). Можна з тобою пошухукатися?

В і р а. Можпа.

Н а д я. А я тобі не заважатиму?

В і р а. Все одно, вище лоба не підскаочиш. Здається — все знаю. (Захлонула підручник). Давай, виливай свою душу.

Н а д я. Скажи, хто кому у коханні освідчився: ти Павлові чи Павло тобі?

В і р а. Одночасно. Як тепер говорять — синхронно.

Н а д я. Ти йому до весілля... належала?

В і р а. Належала? Надійко, що це з тобою?

Н а д я. А ти не запитуй. Ми ж шушукаємося, — належала?

В і р а. Смішне слово... І, здається, — дурне...

Н а д я. А ти скажи...

В і р а. Що сказати?

Н а д я. До весілля...

В і р а. Так.

Н а д я. І не боялася?

В і р а. Чого?

Н а д я. А коли... а коли дитина...

В і р а. Дуже шкода, що цього не сталося ні до, ні після весілля...

Н а д я. Шкода?

В і р а. Звичайно. Дитинчаті вже рік-минув би.

Н а д я. Рік? Так ти...

В і р а. Надійко, що з тобою? Тобі часом не потрібна моя медична допомога?

На д я. Не говори дурниць! (*Майже в істериці*). Як ти смієш? Як ти могла подумати! Яка ти гидка, погана, підла! Я... (*Запнулася на півслові*).

Без стукну, так, як заходять до себе додому, заходить В а с и л ь
С к о р и к о в, у нього в руді плетінка з продуктами.

В і р а. А, молодіжна журналістика прийшла. Здрастуй, Вась, Вась, Вась!

В а с я. Здрастуйте. Софія Петрівна вдома?

На д я. Вона підлогу там миє. Здрастуй, Васю.

В а с я. Дріжджів немає, ніде не знайшов.

В і р а. Василю, зроби так, щоб твій чорний кіт сьогодні цілий день не злавив з паркану.

В а с я. Здаєш?

В і р а. Здаю.

В а с я. Тоді все буде зроблено. Я його там приклею.

Виходить у сусідню кімнату.

В і р а. Ну, що тобі сказати, Надійко? Не знаю, хто він, але я тебе вітаю.

На д я. Ні з чим вітати.

В і р а. Ні, е. Тихоня Надійка нарешті виходить в люди.

Заходить В а с и л ь.

Ну, що чути на фронті журналістики, Вась, Вась, Вась?

В а с я (*сідая*). А чим може займатися сільськогосподарський відділ газети? Сівба, прополка, заготівля кормів, жнива, потім знову все з самісінького початку.

В і р а (*з пафосом*). Виключно цікаво!

В а с я. Не зпущайся. Бувають і провіти...

На д я. Знайшлося щось новеньке?

В а с я. Ти знаєш, пишу нариси. Ви колись чули про ферму, де розводять перепілок?

В і р а. Перепілок? Це вони співають: «Підь-підьом, підь-підьом, підь-підьом»? Так?

В а с я. Саме вони. Ви знаєте, виявилось, що це, ну, прямо таки золоте пташеня. М'ясо його ніби має нечувані лікувальні якості. Правда, це ще не доведено... Воно несе триста штук яєчок на рік, куди там тій курці...

На д я. Отакусіньких?

В а с я. Це правда, вони малесенькі, але є чутки, ніби цілющі. У ферми колосальні прибутки. Але вразило мене не це. На фермі тисячі перепілок і всі співають...

На д я. От чудесно!
Ва с я. Це такий неймовірний хор, якого ніде на світі
більше не почувеш.
В і р а. Цікаво.
На д я. Обов'язково піду послухати. Поведеш?
Ва с я. Звичайно.
В і р а. Ти свого нариса у віршах напиши...
На д я. А я його вивчу напам'ять і буду читати з ест-
ради...

Ва с я засміявся.

В і р а. Сподобалося? Приготуйся. Зараз ти ще не так
сміятимешся.
Ва с я. Вже готовий. Люблю сміятися.
В і р а. Дай-но сюди вухо. Наша Надійка — закохалася.
Ва с я (*вражений*). Закохалася?
На д я. Віро!
Ва с я. В кого? (*Запитально глянув на Надю*). Не може
бути...
В і р а. На світі все може бути. Поживеш — побачиш.
На д я. Віро, облиш!

Заходить Софія Петрівна Грушко з відром і шваброю.
Всі замовкли.

Софія. Ну, чого ж ви затихли? Тайни мадрідського
двора?

Всі мовчать.

Хитруєте? Гаразд, як сказано в священному писанні — все
тайне, рано чи пізно, стане явним. Васю, будь ласка, ви-
плесни воду...

Василь узяв відро і вийшов.

На д я. Мамо, скажи Вірі, щоб вона себе так не пово-
дила...

Софія. Посварилися?
В і р а. Наша Надійка — перестраховщиця. І взагалі не
нападайте на мене. Я сьогодні недоторкана.
Софія. На всі білети відповіла?
В і р а. До останньої крапки.
Софія. Так що ж трапилося?

В і р а. Надійка, мабуть, образиться... але я скажу...

Заходить В а с и л ь з відром.

В а с я. Ні, це я скажу... (*Поставив відро, приготувався*).
Я вам скажу дуже важливу річ.

Віра хмикнула.

Не збивайте мене, будь ласка. Так от, я вам зараз мушу сказати...

В і р а. Говори вже, не жуй мичку...

В а с я. Я мушу вам сказати, що я...

Пауза.

За сценою — гуркотіння мотоцикла.
Влітає Л ю б а у штаях, кофті і шоломі.

Л ю б а. Слухайте, люди, кому це спало на думку преміювати мене мотоциклом?

С о ф і я. Ти вже незадоволена?

Л ю б а. Це хуліганська машина, яка зовсім не до лиця такій розкішній дівиці, як я. Грім, блискавка, ноги — як відбивні котлети, руки в бензині! Неподобство!

В і р а. Так ходи пішки. Хто тебе примушує гапати на мотоциклі?

Л ю б а (*не слухає*). А честь? Що йому, молодому кухареві, давати? Ясно, мотоцикл, для розтрясіння жирів. От і пошуся по місту, перехожих своїми габаритами дивую. (*Біжить на веранду, звідти чути плюскотіння води і її голос*). Ну, гаразд, це якимсь переживемо. Слухайте мене, дружочки мої. Довго кріпилася, довго таїлася і, коли б не надзвичайні обставини, невідомо ще скільки б часу мовчала.

С о ф і я. Ну, починаються новини.

Л ю б а (*заходить з веранди*). Дружочки мої! Настала урочиста хвилина. Сідайте зручно і добре тримайтеся. (*Розставляє стільці*). Держіться міцно, бо впадете.

В і р а. Сіли. Вмираємо від зацікавлення.

Л ю б а. Готові? Оголошую! Я зустріла людину!

Пауза.

От і все! У-у-уф! Гора з пліч!

Софія. Коли?

Люба. Що — коли?

Віра. Коли зустріла?

Люба. Давно. Ще тиждень тому!

Софія. Хто він?

Люба. Михайло Кіндратович. В мотоциклах розбирається, як бог...

Віра. І де ж ви познайомилися?

Люба. На Хрещатику. Перехрестя вулиці Леніна. Заглухло в мене все... Ні тпру ні ну... Васю, чому це машини глухнуть завжди на перехрестях?

Вася. Не знаю.

Люба. Журналіст все мусить знати.

Надя. Далі, давай далі.

Віра (*з пафосом*). І раптом біля нашої Люби спинається «Чайка».

Люба. Відгадала. Блищить — дивитися боляче. Клацнули дверцята, і виходить він. Я, здається, аж гикнула від несподіванки. Міністр. Комірець крохмальний, краватка скромна, штани відпрасовані так, що рубчиками голландський сир різати можна. «Вам допомогти?» — «Допоможіть, — кажу, — коли можете». Він зробив рукою так, отак і отак. Все. Завівся мотоцикл. Уявляєте?

Віра. Уявляємо, уявляємо.

Люба. Я вже сідаю на мотоцикл, коли цей маг, ворожит і чародій вимовляє: «Пробачте, чи не можу я з вами побачитися?» От тут мене зло взяло. Ага, думаю, сподіваєшся, що я татова донька, яка від нудьги мотоциклетним спортом розважається? Зараз у тебе личко витягнеться. «Прошу, — відповідаю, — тільки боюся, що дуже ви розчаруєтеся». — «Чому?» — «Професія у мене не дуже видатна». — «Інтересно, — говорить, — яка ж саме?» — «Кухар я на харчовому комбінаті». Навіть оком не моргнув. «Прекрасна професія, — говорить, — і дуже мені підходяща». — «Тобто як підходяща?» — «Отак, — каже, — прекрасна професія». Одним словом, виявився не міністром, а шофером майже міністра.

Пауза.

Віра. Як зветься?

Люба. Михайло Кіндратович.

Віра. Ні, як зветься американська картина, де ти все це бачила?

Вася. Терпіти не можу вуличних знайомств.

Софія. Васю!

Люба. А тобі яке до того діло?

Вася. Я все-таки друг вашого дому...

Віра. Ти своїм мотоциклом переїхала серйозну розмову.

Люба. А моя, значить, не серйозна?

Вася. Так, але все мусить мати відповідний порядок.

Софія. Годі сваритися. Що це найшло на вас сьогодні?

Ти що хотів сказати, Васю?

Вася (*рішуче, майже одчайдушно*). Ми з Надійкою кохаємо одне одного і скоро поженимося. Ясно?

Віра. Надійко, правда?

Надя кивнула згідно.

Люба. Оце так!

Віра. Боже, яка ж я дурна. Шукаю рукавиці, а вони за поясом. От тобі і друг дому!

Вася. Так, я завжди був і залишуся другом вашого дому. І саме тому знайомство Люби з якимсь шофером на вулиці здається мені несерйозним.

Люба. А хто тобі сказав, що це серйозно?

Софія. Стоп! Стоп! Стоп! Давайте все по черзі. Спочатку одна пара, потім друга. (*Кладе руки на плечі Надії й Василя*). Мені залишається вас тільки привітати. Бажаю щастя. Я дуже рада. Будьте щасливі.

Вася. Спасибі, Софіє Петрівно.

Люба. А от я не розумію, чому це всі знайомства мусять відбуватися за стандартом? І взагалі, мені треба перевдягтися. Вась, одвернися! Осліпнеш!

Софія. Не встигла прилетіти, вже відлітаєш?

Люба (*перевдягається біля шафи*). Нікуди я не відлітаю. До нас прийде Михайло Кіндратович.

Віра. І саме тому ти вирішила нас попередити? Так?

Люба. Так. (*Риється у шафі, дістає плаття, вішає назад, дістає зелений кітель*). Слухайте, скільки оцей кітель може тут валятися? Викинути його... А то візьму зараз і надіну... (*Прикладає кітеля до плечей*). Худорлявий був лейтенантик... Чий це кітель?

Софія. Повісь. Нікому він не заважає. Я колись його купила... після війни...

Біля дверей постукали.

(*Пішла відчиняти*).

Люба (*перевдягаючись, говорить по-змовницькому*).
Я мамі на день народження готую торта. Пальчики облизувати будете. П'ятдесят п'ять свічок з пивної соломки, а зверху мигдалини — гнотиками. Горіти буде — куди тій ілюмінації!

Вася. П'ятдесят п'ять? Бути не може!

Надя. А ти не знав?

Вася. Якось не уявляв...

Віра. Жах! Мама виходить на пенсію!

Вася. Почекай! Є ідея. А що, коли про неї нариса до газети написати?

Віра. А перепілки?

Вася. Почекають.

Надя. Не погодиться вона. Приходив уже один журналіст. І розмовляти не схотіла.

Люба. А по-моєму, це фальшива скромність.

Вася. По-моєму — теж. Це їй буде дуже хороший сюрприз рядків на дев'яносто. Давайте разом все обмірковуємо...

Надя. Дуже хороша ідея.

Люба. Тихо! Мама йде.

Заходять Софія з поштою.

Віра. Ма, мені лист є?

Софія. Обов'язково і навіть від Павлуся.

Віра вихоплює листа і,
аж підстрибуючи на одному місці, читас.

Люба. А мені?

Софія. А до тебе міністр прийде.

Люба. Не насміхайся.

Надя. А все інше тобі?

Софія. Уявіть собі — так. (*Одягає окуляри, переглядає пошту*). Зворушливо... Завчасно згадали... Подружки, сестри з Жовтневої лікарні... Дивись ти, Клава Погосова, стара знайома, обізвалася...

Софія читає листа,
Віра теж, Люба чепається біля дзеркала,
Вася щось записує в блокнот, Надя біля нього.

Ой Клаво, Клаво, сьорбнула ти солодкого до сліз. (*Склала листа, взяла іншого*). От ще один старий знайомий мене згадав...

На д я. Хто?

Со ф і я. Гвідо Фернандес.

В і р а *(одірвала погляд від листа)*. Іспанська рапсодія.

Л ю б а *(пританцьовуючи, наспівує)*. Тореадори! Бандерильери! Сегеділья! Манзанілья!

На д я. Клава Погосова — це та, що розвідницею була?

Со ф і я. Так. Страшно доля її складалася. Її у Львові залишили... Всім забезпечили — квартирою, документами, рацією... А коли відступали, самі висадили в повітря все це господарство. Нічого не зробиш — відступ... І залишилася дівчина напризволяще...

На д я. Я хотіла б стати розвідницею. Виховання волі, мужності, спритності...

Софія розриває пакета,
витагає звідтіля листа і коробочку з медаллю.

В а с я. А цей Гвідо... Гвідо...

На д я. Фернандес.

В а с я. Іспанець?

Со ф і я *(читаючи листа, краєчком вуха почула Васи-
леве запитання)*. Я цього хлопчика в тридцять восьмому
врятувала... Він тепер на московському заводі ведучий
конструктор... Дивіться, діти, лист з Комітету ветеранів
війни прийшов і оця медаль. Хіба це не подарунок на день
народження?

Вася бере медаль, довкола нього згромадилися Віра, Надя й Люба.

В а с я. «Учаснику боїв у Іспанії 1936—1938 року».

В а с я, В і р а, На д я, Л ю б а *(скандують)*. Вітаємо!
Вітаємо! Вітаємо!

Софія зворушена.

В а с я *(до Надії, тихо)*. І цей матеріал згодиться.
(Щось записав).

Со ф і я. Іспанія. *(Милується медаллю)*.

В і р а. Мамин укоханий мозоль.

Со ф і я. Так, ти маєш рацію. Це був дивовижний час.
Гвідо пише: «Чи пам'ятаєте ви Перпіньян?»

Вася записує.

Чи я пам'ятаю Перпіньян? Добре пам'ятаю, Гвідо. Це біля
самісінького кордону. Мадрид розгромлений. З Валенсії

останні пароплави йдуть... Задушили фашисти революцію... Ущелина на кордоні... Праве урвище — Франція, ліве — Іспанія. Через ущелину місток. На містку цілий потік біженців... І раптом все спинилося, обірвався потік. Фашисти на гору вийшли, б'ють по містку, вже не пройдеш... І раптом бачу — хлопчисько... Років чотири йому, босий, обірваний... Спотикається... Та-та-та, фонтапчики з куряви біля його ніг. Б'ють! Б'ють! Б'ють! Скинув руки хлопчисько і впав...

На д я. Маму поранило тоді...

Ва с я. А хлопчисько?

Со ф і я. Ведучий конструктор...

Ва с я. Надзвичайно цікаво.

На д я. А господи, хіба мама тільки його одного врятувала...

Ва с я. Кого ще? Говори, мені все треба знати.

На д я. Нас усіх.

Ва с я. Як це так?

В і р а. Ти не знаєш?

Ва с я. Ні.

Л ю б а. Слухай.

Лунає музика. Та ж кімната.

У лісі гримлять гарматні постріли, триває бій. На фоні музики бою чути голос Софії.

Г о л о с С о ф і ї. Це було в сорок першому році, на околиці Києва, отут, у Голосіївському лісі, в цьому ж будинку, де я живу і сьогодні. Німці наступали, наші відходили з боями... Передова проходила зовсім близько. Одного дня хтось сильно вдарив чоботом у мої двері і...

Вбігає Семен.

С е м е н. Є тут хто живий? Дайте води. Поховалися, як хробаки в землю. Є тут хто живий?

Со ф і я (*визирає*). Чого розриваєшся?

С е м е н. Ти дивись, поява з коробочки. Подай, бабо, водички, в горлі пересохло.

Со ф і я. Яка я тобі баба? Мені ще й до сорока далеко. Це від переляку...

С е м е н. Що від переляку?

Со ф і я. Нічого.

С е м е н. Правильно. Тебе почистити, причесати, причепурити, так з тобою ще жити можна.

Соффія. Ану, давай звідси! Нахаба!

Семен. Відставити розговорчики! Мені тут вогневу точку встановити наказано.

Соффія. Тут? Значить, і сюди німець прийде? Значить, і Голосіївський ліс здасте?

Семен. Плани командування мені не відомі. Подай водички. Скільки разів повторювати?

Соффія. Зараз, зараз. *(Метляється по кімнаті, шукає кухля).*

Семен. Ти тут давно живеш?

Соффія. Давно.

Семен. А де вода не знаєш?

Соффія. А ти що за слідчий такий? *(Подала води).*

Семен. Спасибі.

Соффія. Доброго здоров'я.

Семен. Ти звідси вибирайся.

Соффія. Куди?

Семен. Найліпше в місто. Тут бій буде. У вікні кулемети поставлю.

Соффія. Ну і дурень.

Семен. Бабо! Придерж язика. Ану повтори — хто дурень?

Соффія. Ти.

Семен. Я?

Соффія. Так, ти. У званні старшого сержанта.

Семен. Тітко, у мене розмова коротка...

Соффія. А я тебе чомусь не боюсь. Ти Гітлера йди стріляти, а не мене. А дурень ти тому, що дім дерев'яний. Кулю трасуючу в стіну вліплять, от і згорів ти разом з кулеметом.

Семен. Ти диви, яка освічена.

Соффія. Встигла просвітитися. Вогневу точку на розі поставити треба. І будівля кам'яна, і сектор обстрілу хороший.

Семен. Звідки ти, бабо, слова такі знаєш?

Соффія. Тобі що до того? Довго на світі живу, навчилася. Давай звідси.

Семен. В кам'яному будинку живуть?

Соффія. Раніше жили, а зараз не знаю...

Семен. Викликаєш ти у мене, бабо, неясні підозри. Може, тебе в особливий відділ приставити?

Соффія. Ти Гітлера в особливий відділ пристав. Давай звідси.

Вибух.

Семен. Ховайся в льох!

Софія. Роби своє діло, командир. Не полізу в льох. Вмирати, так щоб сонце було видно. Давай звідси, живо!

Семен. Ну, одчайдушна тітка! Ти б причепурилася, припудрилася. Ввечері, коли бій затихне, сюди почувати прийдемо...

Софія. Я тебе прийду! По лобі качалкою!

Вибух.

Стій! Слухай, невже Київ здадуть?

Семен. Не може цього бути. Стоїмо на варті столиці України і будемо стояти. Умрем, а не відступимо. Но пасаран!

Софія. Но пасаран. Багато ти знаєш.

Семен виходить.

«Вмиремо, а не відступимо». *(Розкрила вікно, воно не зразу відчинилося)*. Де тут гачок? Замки якісь чудні...

Кулеметна черга, вибух.

Вбігає Семен.

Семен. Ти що брехала, чортова кочерга!

Софія. Що я брехала?

Семен. Діти там.

Софія. Де — там?

Семен. В будинку на розі.

Софія. Які діти?

Семен. Звичайнісінькі. Немовлята. В конвертах. Ти що, не знала, що там ясла?

Софія. Чому ж їх не вивезли?

Семен. Чому? Чому? Ти це знати мусиш, а не я. Мабуть, через таких, як ти, їх не вивезли... Няньки побиті лежать, діти мертві...

Софія. Всі?

Семен. Тож-то й діло, що не всі. Ходімо! Живо! Ти що, остовпіла? Ворушись!

Софія. Ноги не йдуть.

Семен. Зараз як піддам тобі коліном, так підуть. Німців, мабуть, стрічати бігцем побіжиш?

Софія. Побіжу. Від сорому побіжу!

Семен. Брешеш, не встигнеш! Ходімо!

Кулеметна черга, вибухи.

Музика тривожна і зловісна.

Семен і Софія виходять і зразу ж повертаються.

У кожного на руках по двоє дітей.

Софія. Неси їх у ту кімнату. Біжи швидше, там ще двоє живих залишилося.

Семен побіг.

Як же бути? Як же бути? Що ж мені тепер робити? Адже вони мене по руках і ногах зв'яжуть...

Заходить Семен з двома немовлятами.

Хлопчики?

Семен. Звідки мені знати?

Софія. Сині конверти. Хлопчики.

Семен. А то, виходить, дівчата? В рожевих? Що ти з ними будеш робити?

Софія. Звідки я знаю?

Семен. Ну, не заздрю я тобі. Щасливо! Іду вогневу точку встановлювати. *(Пішов)*.

Софія. Побіг. Що ж робити? Куди ж їх подіти? Може, в дитячий будинок?

Вибух бомби.

Який там дитячий будинок!

З другої кімнати чути дитячий плач.

О господи! Ну, от і почалося сімейне життя. Тримайтеся, дітки, тримайтеся! Іду!

Затемнення

Знову музика близького бою,
і на фоні музики чути голос Софії.

Голос Софії. Німець наступа. Бій точився вже біля самісінького будинку. Роботи в мене було по горло, а тут ще на руках тільки-но відірвані від материнського лона діти... Одного вечора, коли особливо грізно гули літаки, а все небо перехрестилося прожекторами, дуже важко захворіла Маринка... Я вже кілька днів голодувала. Як їх рятувати, дітей?

Знову музика, кімната освітлюється, на мотузці розвішані пелюшки. Софія, з дитиною на руках, ходить по кімнаті, наспівуючи колискову.

Вечір.

Софія. Сплять ведмеді і слони. Дяді сплять і тьо-о-ті... Ох, яка ж ти гаряча... Що мені робити з тобою? Як тебе рятувати?

Чути одинокий вибух.

Гранати б'ють.

Стук у двері.

Хто?

Семен *(за дверима)*. Я... Не бійся, бабо...

Софія *(прочиняє двері)*. Я вже нічого не боюсь... Що там?..

Семен. Погано.

Заходить Семен.

Семен. Погано.

Софія. Дуже?

Семен. Дуже. В оточенні ми. Відтягаємо на себе багато сил супротивника, тільки й втіхи. Безумству хоробрих піснi співаєм. Коли в книжках читали про героїв, які стояли на смерть, помирали невідомими, все здавалося романтичним. А коли все це на своїй шкурі спробувати доводиться,— тьмяніє романтика.

Софія. Вже злякався?

Семен. Ні. Трудно, бабо, вижити, ох, як трудно...

Софія. Ти до війни що робив?

Семен. До війни я був водієм трамвая у Курську. Хороша робота. Контролер під рукою. Блищить. Дзвінки — як оркестр. Кондукторка прийде, глянеш на неї — цариця! Зараз чомусь щемить на серці... Не вмiли ми цінувати ті часи... Ну, гаразд, годі рюмсати...

Софія. Ти одружений був?

Семен. Так... Саме так треба сказати — був. Розійшлися ми з дружиною моєю через несхожість характерів. Де вона тепер — не знаю і знати не хочу. Досить про мене говорити. Давно минулий час. Я і сам десь уже в далекому минулому, був — і немає... Дітлахи як? Живуть?

Софія. Погано. Згорає дівчинка.

Семен. Лікаря треба.

Софія. Хто сюди під кулі піде?

Семен. І то правда. А може, з медсанбату...

Софія. А де медсанбат?

Семен. Не знаю. Може, ще десь є у місті... Заснула?

Софія. Затихла. *(Пройшлася по кімнаті)*. Сплять ведмеді і слони. Дяді сплять і тьо-о-ті...

Семен. Та-ак. Сплять ведмеді і слони... Я ось тут тобі

трохи консервів і аптечку нашу притягнув... Бери, бери, згодиться... Дай-но сюди дівчинку. (*Бере дитину на руки*). Сховай все це добро. Там три банки конденсованого молока знайшлося...

Софія. А далі що я з ними робити буду?

Семен. Не знаю, бабо, нічого не знаю. І не запитуй ти мене, бо я вистрілити можу...

Софія (*ховає медикаменти й консерви, бере у Семена дитину*). Це я знаю, що ти можеш... Сплять ведмеді і слони...

Семен. Ти ким до війни була?

Софія. Медсестрою.

Семен. У Києві?

Софія. В Жовтневій лікарні.

Семен. Ясно. У якому відділенні?

Софія. Хірургічному.

Семен. Я думав, ти скажеш — у дитячому.

Софія. А яка різниця?

Семен. І то правда.

Софія. Сплять ведмеді і слони...

Семен. Перестань співати!

Софія. Ти що? Здурів?

Семен. Перестань співати!

Софія. Ну, чистий псих.

Семен. Для чого ти брешеш, бабо?

Софія. Що я брешу? Я тобі й слова не сказала.

Семен. Все брешеш. І медсестрою ти ніколи не була, і живеш ти тут недавно. Ти хто така?

Софія. Іди ти, знаєш куди! І живу я тут давно, і медсестрою була. Просто...

Семен. Що — просто?

Софія. Просто дітей у мене ніколи не було. Треба вчитися матір'ю бути... Спізналася я в житті.

Семен. Чому?

Софія. Так склалося. Ніколи було. Сплять ведмеді і слони...

Семен. Перестань співати!

Софія. Ти що, сказився?

Семен. Не потрібна їй більше твоя пісня. Вмерла дівчинка.

Софія. Неправда! (*Глянула на дівчинку і застигла*).

Семен. На жаль — правда. Страшна штука війна. От на руках просто вмерла людина і нічого... Все нормально... Вроді так і годиться.

Софія (*шепоче*). Не може бути... Не може бути! (*Вийшла і зразу повернулася вже без дитини*). Слухай, я не витримаю... Адже вони немовлята, навіть пожалітися не можуть... Ну, говори, що мені робити? Що робити?

Семен. Ранком, коли хоч найменша передишка буде, прийду, поховаємо її. А ти тримайся. Он скільки їх у тебе... Коли чогось істинного дістану — принесу. Не зможу або просто не прийду — не гнівайся. Це значить і справді, що тільки був я на землі. Дим, прах і пам'ять про мене залишиться. Ну, кріпись, візьми себе в руки. Скільки ще залишилося живих?

Софія. П'ятеро.

Семен. Всі мають бути живими в день нашої перемоги. Збагнула? Всі! Прощавай!

Відкрив двері, вийшов, і зразу кулеметна черга, вибух гранати. Софія вибігла, втягла його назад до кімнати, вже безсило, пораненого.

Софія. Де? Де поранило?

Семен. Не знаю... Голова...

Софія. Лежи спокійно. Я зараз. (*Схопила бинт, вміло перев'язала голову*).

Семен. Пробач мені... (*Гірко посміхнувся*).

Софія. Що?

Семен. Ти все-таки медсестра. (*Слабнучи*). Відвоювався я...

Софія. Прізвисьце твоє як?

Семен. Лихолай Семен колись звали... Дітей бережи... Мене б до... сан... батю... (*Втратив свідомість*).

Софія (*кинулася до дверей, розкрила їх, за дверима картина нічного бою*). Куди ж тут іти? Де той медсанбат? (*Вернулася, схилилася над Семеном*). Що ти мені ще подаруєш, Голосіївський ліс?

Знову освітілася кімната, де сидить Софія, її дочки й Вася.

Вася. От ніколи не знаєш, де лежить найцікавіший матеріал.

Софія. Для чого?

Вася. Це я так...

Люба (*глянула у вікно*). Товариші, настає урочиста хвилина. Ви мене пробачте, але він іде!

Віра. Твій міністр?

Люба. Так. І я вас дуже прошу... Самі розумієте...
Перший візит. Поставтеся до нього добре.
Віра. Добре, добре, поставимося.

Стук у двері.

Софія. Зайдіть!

Заходить Михайло Кіндратович Коновод.

Михайло. Здрастуйте.

Пауза.

Михайло Коновод.

Софія. Здрастуйте, Михайле Кіндратовичу.

Михайло. Ви вже знаєте, як мене звать?

Софія. Звичайно. Люба нам все розповіла. В нашій сім'ї не існує секретів, Михайле Кіндратовичу. Сідайте. Ми раді вас бачити.

Люба. Ну от і познайомтеся з нашою сім'єю. Це моя сестра Віра, це Надійка, це Василь — друг нашого дому з дитинства...

Віра. А в нього є чорний кіт...

Надя. ...який завжди сидить на паркані...

Вася. ...коли Віра здає іспити...

Люба. Ну, а це, як ви самі розумієте,— мама. Звать її Софія Петрівна. Здається, все, нікого не забула...

Михайло. Дуже приємно. Дуже радий з вами познайомитися.

Пауза.

Надя. А тепер ми підемо...

Вася. Щасливо.

Надя й Василь прощаються за руку з Коноводом і виходять.

Михайло (*првів їх поглядом*). Чудесна погода.

Софія. Так, погода надзвичайна.

Михайло. За повідомленням шоферів — літо обіцяє бути дуже врожайним.

Віра. Вони у вас синоптики?

Михайло. Уявіть собі — так. Мотаються щодня по областях, і повідомлення їхні завжди найточніші.

Люба (стоячи в глибині кімнати). Інтелігентна розмова пішла. Зовсім як у парламенті.

Всі ніяково засміялися.

Михайло. До речі, сьогодні повідомлення про розгін парламенту у Болівії...

Софія. Так, я читала...

Михайло. Дивно. Як правило, жінки газет не читають... Або тільки останню сторінку.

Софія. Звичайно — так. Але у нас в сім'ї я не тільки жінка. Як у тій давній пісні співали: «Закінчилася війна, і лишилась я одна. Я й коняка, я і бик, я і баба, і мужик...»

Всі сміються трохи ніяково, Михайло найголосніше.

Михайло. Відмінна пісня. А взагалі, мушу сказати, — міжнародне становище посміхається.

Софія. Це приємно чути.

Михайло. Так, приємні повідомлення завжди кращі за неприємні. (Засміявся сам один). Ха-ха-ха! Ви знаєте, я йшов сюди і дуже хвилювався. Якось не знав, що буду говорити, куди подіти руки, на кого дивитися... Такі ситуації не кожен день трапляються... От думаю, іду незваний, дасть біг, піду недраний... А у вас все так затишно, так просто...

Віра. А як же може бути інакше?

Михайло. Так, так, звичайно... (Уважно глянув на Віру).

Софія. Хочете чаю, Михайле Кіндратовичу?

Михайло. Що? Чаю? Хочу... А втім... як товариство...

Софія. Любочко...

Люба. Сей секунд. (Вийшла).

Михайло. Довкола вашого будинку дуже хороший ліс... Така тінь, прохолода, дятли — тук-тук-тук...

Софія. Ви поет?

Михайло. Ні, я не поет, хоча завжди був дуже мрійною людиною. Але в нашому житті мріяти необгрунтовано, на мій погляд, не дуже розумно. Треба мріяти про реальні речі. Скажімо, не про те, як потрапити до раю, виграти сто тисяч, чи стати американським президентом, а ставити перед собою здійсненні завдання. Для мене мрія — це як драбина, де кожен щабель треба скорити, подолати...

Софія. Дуже точно сказано...

Михайло. Звичайно, кожному у міру своїх можливостей. Але здійснення мрії, як і все на світі, треба організувати.

Віра. Організувати мрію?

Михайло. Пробачте, може, я не так висловився, але я мав на увазі не кар'єру, не життєві блага, а інші, високі, ідеальні матерії...

Софія. Михайле Кіндратовичу, у вас яка освіта?

Заходить Люба з підносом.

Люба. Товариші, прошу до столу.

Софія, Віра і Михайло сідають до столу.

Печиво домашнє, фірма моя.

Михайло. О, тепер я бачу, що ви і справді відмінний кулінар.

Софія. Вам міцного?

Михайло. Помірного. Боюся зіпсувати колір обличчя.

Віра. Цукру?

Михайло. Два шматочки.

Віра. Прошу.

Михайло. Дякую. *(П'є чай)*.

Софія *(дивлячись у чашку)*. Михайле Кіндратовичу, ви не відповіли на моє запитання...

Люба. Про що таке, цікаво, ви розмовляли?

Віра. Наш гість розповідав про організацію мрії.

Люба. Ну от, а я все пропустила!

Михайло. Вища. Незакінчена. Я пішов з третього курсу. Помер батько. Мати на утриманні, треба було заробляти гроші. Подався у шофери.

Софія. В якому ж інституті ви вчилися?

Михайло. Економічному.

Люба. Так про що ви мрієте, Михайле?

Михайло. Я, як вам відомо,— шофер, а професія завжди накладає відбиток не тільки на людину, але і на її мрії. Один мріє купити «Волгу» чи телевізора, другий дачу чи шифоньєр...

Віра. Пробачте, це я вже чула. Мені пора. *(Встала)*.

Софія. Ні пуха ні пера.

Віра. До біса!

Софія. Настрій?

В і р а. Бойовий.

Л ю б а. Ні пуха ні пера.

В і р а. І тебе під три чорти. *(Взяла сумку, підійшла до вікна, глянула)*. Василів кіт на місці. Що він його справді приклеїв до того паркану? *(На мить присіла)*. Ну, можна їти. Привіт. *(Вийшла)*.

С о ф і я. Пробачте, Михайле Кіндратовичу, нас перебили, але... напружений час. Віра пішла здавати державні іспити.

М и х а й л о. Фізик?

С о ф і я. Ні, медик. Загальна хірургія.

М и х а й л о. Так, хвилинка відповідальна. Які у вас хороші дочки, Софіє Петрівно. Вродливі, розумні, справжні...

С о ф і я. Спасибі. В них все моє життя.

М и х а й л о. Це примушує мене ще більше хвилюватися. Адже я прийшов з дуже важливою розмовою.

С о ф і я. Налити вам ще чаю?

М и х а й л о. Спасибі. *(Встав, пройшовся по кімнаті)*. Ми з Любою знайомі недавно... І, може, не прийнято освідчуватися при свідках, може, те, що я зараз скажу, здасться дуже дивним... Пробачте, я хвилююся... *(Підійшов до столу, налив чаю, зробив один ковток і звернувся до Люби)*. Любо... Любонько, я люблю вас і свого життя без вас не мислю... Я люблю вас, Любонько, і дуже радий, що можу сказати це при мамі. Мама у вас мудра, вона все правильно зрозуміє...

Люба вражено дивиться то на Михайла, то на маму.

С о ф і я. А що думає про це Люба?

Люба рвучко встала.

М и х а й л о. Ні, ні, я дуже прошу вас залишитися.

Люба вибігла.

Софіє Петрівно, ви — мати, і від вас дуже багато залежить.

С о ф і я. Але ж ви не мені освідчуєтеся. З Любою ви говорили?

М и х а й л о. Не наслідуював. Адже ми недавно знайомі.

С о ф і я. Чому ж ви так поспішаєте?

М и х а й л о. Тільки не засуджуйте мене, а вислухайте уважно.

Софія. Слухаю.

Михайло. Я шофер найвищого класу. Людина, в розпорядженні якої моя машина, відома в усьому Радянському Союзі. З міркувань скромності прізвище її я називати не буду. І от нещодавно з'явилася обставина, яка стала предметом моєї мрії.

Софія. Яка ж це мрія?

Михайло. Поїздка до капіталістичної країни.

Софія. Дуже цікаво.

Михайло (*захоплюючись*). Дуже, дуже цікаво, Софіє Петрівно. Уявіть собі — капіталістична країна перед вами. Столиця — навіть уявити неможливо. І от по головній вулиці іде машина. На металевому стрижні — державний прапор Радянського Союзу. В машині — посол. За кермом — я. Довкола автомобілі, сум'ятиця, конкуренція, вар'єте, стриптиз. (*Все більше захоплюючись*). Нічого не зробиш, — гине клятий капіталізм. Посол виходить, а я стою біля під'їзду, непорушний, як камінь. Всі довкола дивляться тільки на мене і на червоний прапор. Посол затримується, я хвилююся, і десь зовсім близько від мене відбувається подія світового значення. Посол виходить і сідає в машину. Ми їдемо назад, але щось змінилося в світі. Навіть автомобілі спинилися. Рухається тільки наша машина, і пливе над її крилом червоний прапор. От про таку хвилину я мрію.

Софія. Красива мрія. Тільки я не зовсім розумію...

Михайло. Зараз зрозумієте, Софіє Петрівно. Мене запрошують працювати до нашого посольства.

Софія. Ну і прекрасно. Ідьте.

Михайло. Рада душа в рай, гальма не пускають.

Софія. Які ж у вас гальма?

Михайло. На три роки треба їхати. І становище у мене дуже складне, Софіє Петрівно. З Любочкою я знайомий мало, з вами ще менше. А розмова мусить відбутися саме зараз.

Софія. Чому саме зараз?

Михайло. Я кохаю вашу дочку...

Заходить Люба.

І, як говорилося в старі часи, прошу її руки.

Софія. Це може вирішити тільки Люба.

Михайло. Так, я розумію, але ваше слово... Ці дивовижні закони... Їхати треба на три роки... Довгий тремін...

Неодружених туди не беруть... Слово честі, у вас буде не-сокрушимий ансамбль... Кухар і шофер посольства! Уявляєте?

Л ю б а. Уявляю. Воістину несокрушимий.

М и х а й л о. Любонько, я знаю, що людина, яка пропонує руку й серце, завжди виглядає трохи комічно...

Л ю б а (*підійшла до Михайла, поклала руку йому на плече*). Михайлику, любий мій, хороший мій, не піду я за вас заміж.

М и х а й л о. Я... Я вражений... Я щось не так сказав? Не так зробив?

Л ю б а. Ні, ви все правильно сказали.

С о ф і я. Хочете ще чаю, Михайле Кіндратовичу?

М и х а й л о. Що?

С о ф і я. Чаю?

М и х а й л о. Чаю? Ні, спасибі. Любо, я вас дуже прошу не виносити остаточного рішення. Будь ласка, подумайте, зважте... Спробуйте зрозуміти мене... Мої наміри найблигородніші...

Л ю б а. Добре. Остаточного рішення я зараз шукати не буду. Чому все так скороспішно? Адже все було красиво. Хороші благородні стосунки... Хай вони такими і залишаться...

М и х а й л о (*схвильовано*). Спасибі, спасибі, Любонько. Я певен, що через дуже короткий час ви переконаєтеся в чесності і благородності моїх намірів. Я дуже радий, що маю можливість сказати це при Софії Петрівні...

Л ю б а. От і прекрасно... Ви дуже милий...

М и х а й л о (*цілує їй руку, ніяково усміхаючись*). Мені здавалося... Така перспектива... Я, звичайно, поспішив... Недобре вийшло...

С о ф і я. Чому ж? Ви любите?

М и х а й л о. Так.

С о ф і я. А хіба це не найголовніше в житті? Ми завжди будемо раді вас бачити, Михайле Кіндратовичу.

Л ю б а. Частіше приходьте до нас.

М и х а й л о. Спасибі. До побачення, Софіє Петрівно. До побачення, Любонько.

Л ю б а. До побачення.

М и х а й л о. Роблю висновок — дуже мені не щастить у житті.

Пауза.

Софія ледь-ледь відсторонилася від Коновода і уважно дивиться йому в очі.

Софія. Роблю висновок?

Михайло (*ніби відчуваючи якусь небезпеку, стриво-жився, незграбно усміхнувшись, повторив*). Так, роблю ви-сновок. До побачення. (*Пішов*).

Люба. Мамо, що з тобою?

Софія. Нічого, нічого, доню... Михайло Кіндратович дуже симпатична людина.

Повільне затемнення.
Шумить Голосіївський ліс.

(*Виходить на передній план і, щось із мукою пригадуючи, шепоче*). Роблю висновок... Роблю висновок... Де я чула ці слова?

Музика стає тривожною, бойовою,
і знову лунає голос Софії.

Голос Софії. Настала осінь сорок третього. І знову за вікнами розриви артилерійських снарядів. Для мене це були особливо важливі дні. Я не думала про те, як буду жити далі. Я чекала... Поруч мене були троє чудом врятованих дівчат — Віра, Надія і Любов.

Музика замовкає, тільки чути відгомін далекого бою. Сцена освітлюється. Софія прибирає вбогі іграшки, на мотузці сушиться дитяча білизна.

Софія. Дівчата, сидіть мені тихо, і щоб жодна і поса не витикала. Віро, сховайся. От непосида-дівчисько! Кому я наказала в льоху сидіти? Ну, отак ліпше. (*Розриви все чутніші*). Господи, як же оці останні хвилини пережити?

Чути гудіння мотора і автомобільну сирену, двері розкриваються, швидко заходить Рудольф.

Рудольф (*вихопив пістолет*). Наказую — руки вгору!

Софія. Драпасте, пане Рудольф?

Рудольф. Руки вгору!

Софія. Прощу! (*Піднесла руки*). Ви що, чемериці об'їлися?

Рудольф. Перше запитання — де ваш пістолет?

Софія. Під подушкою.

Рудольф (*узяв пістолет*). Друге запитання — більше зброї немає?

Софія. Немає.

Рудольф. Хай вас не дивує моя поведінка. Наказую сісти на стільця і не ворушитися. Мені дуже не хотілося б замість ніжного прощального вітання одержати кулю в спину. Будемо прощатися.

Софія (з задоволенням). Пробачте... ви... нас покидаєте?

Рудольф. Так. За стратегічними міркуваннями імперська армія залишає Київ, і я, натурально, від'їжджаю.

Софія. А як же я?

Рудольф. А ви залишаєтесь. Ясно?

Софія. Не зовсім.

Рудольф. Пропоную з'ясувати стосунки, Софіє Петрівно.

Софія. Слухаю.

Рудольф. Треба зробити деякі уточнення. Запитую: ви не забули, що саме ви розстріляли радянського офіцера?

Софія. Не забула.

Рудольф. Пам'ятаєте, що саме ви розкрили підпільну типографію Чорнохвоста?

Софія. Так.

Рудольф. Пам'ятаєте, що саме ви викрили Таубе?

Софія. Викрила.

Рудольф. Все про вашу діяльність знає тільки одна людина на світі — це я. Роблю висновок: для вас у таку хвилину, коли ми відступаємо, найприємніше було б побачити мій труп. Саме тому я і забрав у вас зброю. Мого трупа ви не побачите. А Червону Армію, очевидно, побачите. Запитую, що зроблять з вами більшовики, коли визнають хоч десяту частку того, що ви накоїли?

Софія. Повісять.

Рудольф. Роблю висновок: ви вірно оцінюєте перспективу. Це полегшить нашу розмову. Запитання: на що ви розраховуєте в майбутньому?

Софія. На ваше мовчання.

Рудольф. Правильно. Може, я помилявся, оцінюючи вас?

Софія. Не думаю.

Рудольф. Добре. Обмірковувати теоретичні питання ніколи. Я від'їжджаю.

Софія. Рушничком доріженька.

Рудольф. А ви залишаєтесь тут. Мине двадцять, може, двадцять п'ять років, і все почнеться спочатку. Тільки в третій війні все буде зроблено інакше.

Софія. На кого працюєте ви?

Рудольф. Для вас це значення не має. Важливо тільки те, що ви працювали і будете працювати на мене. Не забувайте, одного мого слова вистачить, щоб вас... цитую — щоб вас повісили.

Софія. Цього я не забуваю. Що ще від мене треба?

Рудольф. Тим часом нічого. Сенса завдання: ви мусите сидіти тут на одному місці і чекати. Що б не сталося в світі, сидіти і чекати. Якщо Німеччину зітруть з лиця землі, у вас буде інший хазяїн, і, коли йому знадобиться, до вас звернуться від мого ймення. І ви йому служитимете безвідмовно. Збагнули?

Софія. Збагнула.

Рудольф. Дуже шкодуєте, що у руках ваших немає пістолета?

Софія. Дуже.

Рудольф. Можу вас зрозуміти. Прощайте.

Софія. Як я буду знати, що ця людина справді від вас?

Рудольф. Просто він прийде від мене, і все.

Софія. Він місцевий?

Рудольф. Багато будете знати, скоро постарісте, Софіє Петрівно. Можливі різні варіанти. На жаль, чимало людей, яких ви викрили, зуміли приховатися, і це може мати наслідки. Може трапитися так, що частину ваших справ розкриють, вас будуть судити, може, навіть зашлють. Не думаю, щоб вас скарали на горло. Відбувайте свій строк і повертайтеся сюди.

Софія. Гаразд, все засвоїла. Годі читати акафісти. Принести вам гірчиці?

Рудольф. Навіщо?

Софія. Швидше драпати будете.

Рудольф. Недоречні жарти.

За сценою сирена автомобіля.

Час їхати.

Канонада.

Софія. Коли не хочете гірчиці, то, може, дати вам чаю?

Рудольф. Роблю висновок — прощайте. (*Вибігає*).

Гудіння машини, що від'їжджає.

Софія (*несподівано закрутилась у вальсі*). Наші йдуть! Наші йдуть! (*Раптом спинилася*). Ну, тепер міцно тримайся, Софіє Грушко!

Завіса

ДІЯ ДРУГА

Та ж знайома кімната. Накритий святковий стіл. Біля столу — Віра, Надія, Люба і Василь. Коли заходить Софія, починається пісня.

Як на мамині іменини
Та й спекли ми коровай.
От такої ширини!
От такої вужини!
От такої вишини!
Коровай, коровай,
Кого хочеш обирай!

Усі сміються, веселі вигуки.

Усі. Кого ти хочеш обрати, мамо?

Софія. Усіх.

Віра. Дуже добре.

І знову почався хоровод: «Як на мамині іменини...»

Тихо, люди! Починається урочиста церемонія, — вручення подарунків іменинниці... Любо!

Люба (*заносить величезного торта із свічками*). За старою народною звичкою, іменинниці торт із свічками! Початок схожий на вірші, а продовження я ще не придумала.

Віра. Це нічого. Оплески! (*Аплодують*).

Софія. А свічок, коли не помиляюся, не вистачає.

Люба. Мамо, вродливій жінці зовсім не обов'язково на весь світ оголошувати, скільки справді їй років. Для нас ти завжди будеш тридцятилітньою.

Софія. Спасибі, Любонько.

Цілються.

Віра. Надійко, твоє слово.

На д я. Дорога, кохана мамо. Я довго шукала, що тобі подарувати і, здається, нарешті знайшла. От! (*Розгортає шаль*). Іспанська шаль, і навіть кажуть, ніби справжня. Коли підробка, не гнівайся. Добре?

Со ф і я (*накинула шаль*). Надійко, клянуся, вона справжня!

Л ю б а. Яка ти в нас красуня, мамо!

В і р а. Хоч на бій биків виходь. Усі тореадори замилюються.

Со ф і я. От-от. Знайшли красуню. Шаль справді чудесна, кого хочеш прикрасить.

На д я. Тобі сподобалася?

Со ф і я. Дуже. (*Пройшлася*). Справді гарна?

Л ю б а. Сигеділья! Трафальгар! Компрачікоси!

В а с я. Сюди б ще кастаньети! (*Прикладає пальцями*).

Со ф і я. Ти диви який! Що за кастаньети можуть бути у моєму віці?

Різкий дзвінок телефону.

В і р а. Мам! Ой! Міжнародна! (*Схопила трубку*). Так! Так! Так! Павле! Ти? Так, Павлусю, слухаю! Так, святкуємо! Маму святкуємо! Пу, ще б пак! Страшенно скучила за тобою... Вже скоро... Люди, слухайте, я буду повторювати, що Павлусь передає мамі. Дорога Софіє Петрівно! Всі мої друзі з епської авіаційної частини вітають і бажають бачити мою улюблену тещу у себе в гостях... Мамо! Вони там так кричать, що ти уявити собі не можеш! (*В трубку*). Чому я не кричу? Я не можу кричати так голосно, як ви. От коли ми з мамою приїдемо, тоді й крикнете! Цілую тебе міцно, міцно! Павле! Павле! Роз'єднали. Мамо, вони там так випивають за твоє здоров'я, що пам і не снилось.

Л ю б а. Ні, чому ж, ми теж вип'ємо.

На д я. Вип'ємо, вип'ємо, дайте тільки спочатку Васи́леві слово.

В і р а. Ні, не йому. Тепер моя черга. (*До Софії*). Мам, у мене подарунок дуже скромний, але в ньому твої заслуги, мабуть, більше, ніж мої... От диплом з відзнакою. Там усі п'ятірки. Дарую його тобі. Спасибі, мамо!

Со ф і я. Іди сюди, Віронько! (*Обняла її*). Вітаю.

Л ю б а. Вперше в житті бачу мамині очі на мокрому місці.

В а с я. Ура Вірі! Ура мамі Софії! Качати!

На д я. Василю, чи ти з розумом? Маму качати?

В а с я. Качати! Качати!

Всі, сміючись, кричать: «Качати! Качати!»
Стук у двері.

В і р а. Заходьте.

Заходять М и х а й л о з букетом квітів і гітарою.

Л ю б а. Михайло прийшов! І з гітарою! От доречно!

М и х а й л о. Пробачте за запізнення, але ніяк не міг знайти квітів. (*Витається, вручає букета Софії*). Це, виявляється, складна справа, коли немає відповідної практики. (*Зняв з плеча гітару*). Дорога Софіє Петрівно! На доповнення до букета дозвольте подарувати вам пісню.

С о ф і я. Слухаю, затаївши подих. А ви до того ж поет?

М и х а й л о. Можливо. Слова мої, музика теж моя, і хочеться, щоб ця пісня була схожа на прекрасну людину, якій я її присвячую.

С о ф і я. Пісня схожа на людину?

М и х а й л о. Так, па вас, Софіє Петрівно. (*Настроює гітару*). Не знаю, що воно з того вийшло. Прошу вас бути поблажливими. Адже я не поет. (*Співає*).

Хай хмара збирається гнівна,
А я все співатиму знов:
Щастя вам, Софіє Петрівно
І Віро, Надіє й Любов!

Коли я її пригадаю,
На серці весняний розмай,
Над Києвом сонце палає,
Шумить Голосіївський гай.

Гітара настроєна рівно,
І пісеньку вигадав я:
Хай квітне Софія Петрівна,
В майбутньому теща моя.

В с і (*підхоплюють*).

Щастя вам, Софіє Петрівно і Віро, Надіє й Любов!

Оплески, вигуки: «Браво!»

С о ф і я. Спасибі, велике спасибі. Я зворушена до глибини душі.

Михайло. Я дуже радий, коли вам сподобалося. (*Сідає поруч Софії*). У вашій сім'ї я почуваю себе своїм.

Софія. От і дуже добре.

Люба. Михайле, тобі горілки чи шампанського?

Вася. Йому штрафного.

Михайло. Спасибі за увагу, друзі. Любонько, мені ні горілки, ні шампанського. А от боржому в необмеженій кількості.

Віра. Це що за апостол тверезості з'явився за столом?

Михайло (*сміючись*). В Києві сердита міліція, а я на машині. І за кермом! Так що...

Віра. Могли б і автобусом приїхати.

Люба. Не чіпай його! Все одно душі шофера тобі не зрозуміти!

Надя. Товариші, це несправедливо, адже ви зовсім затерли Василя! А в нього теж є подарунок!

Віра. Вась, Вась, Вась, пробач... Тихо, люди! Ваше слово, товаришу Вася!

Вася. Дорога Софіє Петрівно! Двадцять один рік я спостерігаю ваше життя через паркан... І свої спостереження й думки я виклав у нарисі, який сьогодні надрукувала газета «Молодь України».

Софія насторожилася.

Я хочу подарувати вам цю газету, але перед тим хочу прочитати один абзац. Кха-кха! «Наші дівчата, які запитують себе — як жити, можуть знайти певну відповідь у житті Софії Грушко. Життя її не було щасливим, в ньому було багато трагедій і багато радощів, але я певен, що коли б їй знову запропонували прожити все життя від початку, то вона не змінила б в ньому жодного кроку».

Софія. Спасибі, Василю. Дай-но мені газету.

Вася. Прошу.

Надя. Мам, тобі неприємно?

Софія. Ні, ні, що ти? (*Глянула на нариса*). Дуже добре написано. Потім прочитаю уважніше. Спасибі, Васю! (*Згорнула газету і сховала*).

Михайло. А тепер до столу і в бій! Василю, відкривай шампанське! Я наливаю, всі випивають! За нашу іменниницю, за її душу, за її красу, за її щастя! Ура!

Усі. Ура!

Усі випивають, їдять, йде жвава застілля бесіда. Двері відкриваються, і заходить Семен Лихолай. Роки і життя змінили

його. Озирає стіни, підлогу, стелю, ніби не помічає людей. За столом — замішання. Семен причинив двері, глянув через вікно, пройшовся по кімнаті. Він ледве стримує хвилювання, але зовні виглядає спокійним.

Семен. Дозвольте бути присутнім?

Віра. Хто ви?

Люба. Дідусь, видно, помилився адресою.

Вася. Чому ви заходите, не постукавши, не спитавшись?

Семен. Ти посидь, помовч... (*Озирає кімнату*). Здрастуй, Софіє Грушко... Пізнала?

Софія. Ні.

Семен. Це можна пояснити. У жінок пам'ять коротка... Давненько ми з тобою не зустрічалися.

Михайло. Кінець кінцем, по якому праву...

Семен (*перебиваючи*). І ти помовч! Поправ бантика...

Люба. Чому це він мусить мовчати?

Семен. І ти помовч. Тут старші за тебе є. (*Озирається*). Будиночок міцним виявився... Чого-чого він тільки не бачив, а все-таки вистояв. (*До Софії*). Значить, не пізнала? Зрозуміло... А я до тебе з того світу прийшов...

Софія. Семен?!

Семен (*посміхнувся*). Пізнала, значить. Ну, слава богу, а то я вже злякався, подумав, пам'ять тобі відбило...

Софія (*збентежено*). Сідай. Будеш гостем.

Семен. Постою... Коліно не згинається... А гостем буду... (*Тільки тепер уважно всіх оглянув*). Святкуєте? Ювілей справляєте? Молодці! Маму треба любити, шанувати, леліяти...

Пауза.

Так от же okazія! В командировці я тут... По соцзабезу справи в мене... Підійшов до кіоску, купив газет, сиджу в скверику, київські новини вивчаю... Розкриваю молодіжну газету і бачу: «Софія Грушко — душа Голосіївського лісу»... Е-е-е, думаю, стара знайома, живе ще, вижила, уціліла, дай, думаю, відвідаю її, а заодно і на знайомі місця гляну... (*Знову озирється*). Добре живете... Килимок, телевізор, гардиночки, мебля... (*До Софії*). Живеш?

Софія. Живу.

Семен. Молодець. (*Глянув на Віру, Любу, Надю, Васю, Михайла*). А це ті, що ми їх з конвертиків витягали? Вижили малята?

Софія. Віра, Надя, Люба — мої діти...
Семен. Зрозуміло. А оці (*кивнув на Василя й Михайла*) — треба думати, женихами будуть?

Мовчанка.

Значить, не всіх ти вберегла, не всіх...

Михайло (*вибухнув*). Слухайте, що це за неприпустимий тон, блюзнірські недомовки.

Всі схвильовано підтримують Михайла.

Семен. Ти поправ бантика. (*Сів*). Налий-но мені ліпше чарку. Піднеси старому.

Ніхто не ворухнувся.

(*Налив собі сам, повільно випив, закусив, звернувся до Софії*). І не чіпає тебе ніхто?

Софія. Ні.

Семен. Здорово. Значить, глибоко кінці в воду сховала.

Віра. Це, кінець кіпцем, пестерпно! Може, ви нам все таки розповісте...

Семен (*перербиваючи*). І тебе в конверті носив... Потерпи, потерпи, і тобі все доповімо... (*До Наді*). І тобі. (*До Люби*). І тобі. (*Розгорнув газету, читає*). Гм, де ж це такий герой знайшовся, що отаке восхваління пакатав, та ще з деталями? (*Читає*). Учасниця боїв у Іспанії... Бач, звідкіля прилетіла. (*До Софії*). Скільки заплатила за стейку?

Вася (*схопився*). Це я написав і готовий підписатися під кожним рядком... Там все правда, яспо вам?

Семен (*хмілюючи і злостячись*). От коли тобі дадуть протокол дізнання, тоді і підпинешся. (*Нагужно сміється, вказуючи пальцем*). Спецкор, сімейний борзописець... Бач, як ладно все влаштовано... Ха-ха! Кореспондент її величності... А от щодо правди, так тут, братику мій, я не зовсім певен. Не певен, братику! Багато чого хотіла б змінити в своєму житті Софія Грушко... (*До Софії*). Правду я говорю?

Софія. Не знаю...

Семен. Не знаєш? Сила. А я знаю... (*Повів очима по кімнаті*). Смілива ти, ох, смілива... Вікно засклила... Сама засклила?

Софія. Усяко... І не один раз уже...

Семен. А у льоху, мабуть, тепер вино морозите? Чи ще якісь інші потреби бувають?

Вася. Ви що, спеціально прийшли, щоб зіпсувати нам свято?

Михайло. До яких пір можна терпіти оці загадки, оці знущання? *(Тихо)*. Викинути його звідси?

Софія. Облиште.

Семен *(знову наливає собі горілки, випиває, закушує, говорить до Софії, задоволено посміхаючись)*. Зіпсував я тобі свято.

Софія. Ти мені його зіпсувати не можеш.

Семен. Не чекала ти мене?

Софія. Одверто кажучи — ні. Але гостем будь.

Семен *(хмліючи, звертається до всіх)*. От бачите, не можу я їй свято зіпсувати! Гостем бути просить... *(До Наді)*. А передай-но мені, дочко, ковбаски... Тебе як звати?

Надя. Падія. *(Посунула до нього тарілку)*.

Семен *(заспівав)*. Надя, Надійка, красуня моя... *(Замислено)*. Надія... А я ж тобі вроді батька... А Софія ніби мати твоя хрещена... Няньчив вас, малесеньких... Ковбасою, правда, не годував, а от концентрати носив вам, піженьки ваші відігривав, пісеньки співав — «Сплять ведмеді і слони...». Ах, дівчата, красунечки мої, комсомолочки!

Софія *(з докором)*. Семене! Лихолай!

Семен *(ніби чекав, що його хтось почне стримувати, говорить до всіх)*. Та якби ви тільки знали, що ці стіни бачили, так серця ваші благоуханні содрогнулися б! Стільки підлості, зради, знущань було в цій кімнаті *(розірвав на собі комір)*, що дихати зараз неможливо!

Надя *(майже в істеричі)*. Мамо, та що ж це за катування? Що він говорить?

Люба. Я не можу більше... Михайле! Васю! Це неможливо стерпіти!

Віра. Та поясніть же ви нам, кінець кінцем!

Семен. Пояснити? Пояснити? Маму свою запитайте.

Люба, Віра, Надя. Мамо, скажи, що це таке? Ти знаєш? Говори!

Софія. Знаю.

Люба *(з жахом)*. Знаєш?

Віра. Так говори ж! Це ж тортури якісь!

Софія мовчить.

Семен. Мовчиш, Софіє Петрівно? Може, мені даси слово?

Софія. Говори, Семене!

Семен. Ну, смілива. Схиляюся. Скажи, невже всі оці двадцять років отак таїлася і мовчала... Навіть з дітьми не поділилася?

Софія. Мовчала.

Надя. Мамо!

Вася (*обняв Надію*). Надь, тобі зле? Вийдемо на вулицю...

Надя. Не можу! Не можу! Я нічого не розумію...

Семен (*до Софії*). Думала, розтану? Побачу щасливу сім'ю, донечок твоїх і розтану... Не чекай. Заморожене в мене серце. Кажі, на що сподівалася, коли мене побачила? Здригнулося серце?

Софія. Здригнулося. А не сподівалася я ні на що. Говори, коли вже почав.

Семен. І скажу. Все скажу. Не побоюсь.

Знову затемнення. Музика, ритм ходи кованих чобіт, грім бою, за вікнами вітер, дощ. Затемнення, і в темряві лунає голос Софії.

Голос Софії. Німці зайняли Київ. Настав голод. Голод брав нас за горло. Минали дні, тижні. Смерть ходила поруч. Діти зв'язали мене по руках і ногах, але я не здавалася, працювала, жила, а це було пайголовніше — життя...

Знову освітілася сцена. Софія важкою сокирою рубає стільця. Спишилася, витерла піт з чола.

Софія. Цікаво знати, що я через три дні троцитиму? Стола? Дерево в лісі? Власні руки? Замовчите ви там, погібелі на вас немає! Зараз каші зварю, вас годуватиму, ненажери прокляті! На сьогодні й завтра ще є концентрат... Пюре горохове. А потім що варити буду? Колись говорили — дасть бог день, дасть бог поживу. Хотіла б я глянути на цю поживу.

Стук у двері.

Кого там ще чорти несуть? Заходьте!

Заходить Рудольф, він в цивільному, але військову виправку видно, її не приховаєш.

Рудольф. Навіщо ламаєте меблі?

Софія. Виключно для розваги. Кінчилося життя, скоро здохну, так дай, думаю, порозважаюся наостанку...

Рудольф. Не там треба вдарити, не там... Коли хочете зламати стільця, вдарити треба отут.

Софія. А ви, мабуть, спеціаліст. (*Рубає*). Хто будете?

Рудольф. Мене звуть Рудольф.

Софія. Німець?

Рудольф. У переможців не запитують про національність. Вони переможці, і цим все сказано. А вас як звуть?

Софія. Софія.

Рудольф. А ще як?

Софія. Грушко.

Рудольф. А ще як?

Софія. Петрівна.

Рудольф. А ще як?

Софія. Стане з вас.

Рудольф. Скоро доламаєте стільця?

Софія. Скоро... Скоро... (*Рубає*).

Рудольф. Більше ніхто не живе в цьому будинку?

Софія. Ні. Пане Рудольф, хто ви такий? Якого диявола приходите до незнайомих людей і допитуєте? Ви що, з поліції?

Рудольф. З абвера. Знаєте, що це таке?

Софія. Звідки мені знати?

Рудольф. Військова розвідка і контррозвідка.

Софія. Контррозвідка?

Рудольф. Заспокойтеся. Це не так страшно, як здається на перший погляд.

Софія. Чого ж ви прийшли?

Рудольф (*усміхнувся*). Пожаліти вас.

Софія. Пожалів вовк кобилу, залишив хвіст та гриву.

Рудольф. Значить, ви кобила, а я вовк? Ха-ха-ха! Ця примовка здається мені яскравою перлиною фольклору. Обов'язково її вивчу. Знадобиться. Залишив хвіст та гриву? Ха-ха-ха!

Софія. Чого вам треба?

Рудольф. Ви маєте рацію. Приємні розмови закінчилися, починається служба. Наказую вам спуститися в льох і покликати сюди радянського офіцера, якого ви сховали. Скажіть йому, щоб не пробував стріляти, це вже не допоможе.

Пауза.

Софія. Там нікого немає.

Рудольф. Скільки у вас дітей?

Софія. П'ятеро.

Рудольф. Скільки ж вам років?

Софія. Скоро сорок.

Рудольф. Соромно брехати в такі роки.

Софія. Це не мої діти.

Рудольф. Чиї ж вони?

Софія. Врятовані. З ясел.

Рудольф (*на мить замислився*). О, це дуже приємна обставина. Зараз я заарештую вас. Двері й вікна заб'ють. І діти, й офіцер залишаться тут. Дітлахи вмруть через день-два. Офіцер трохи пізніше — на ляду льоху ми навалимо щось важке. Обирайте.

Софія. Та в тебе совість, душа в серці є? Та як же таке може бути на світі?

Рудольф. Відповідаю: під час війни ніяких розмов про серце і совість бути не може.

Софія. Брешеш! Може! Я тобі зараз баньки твої безсоромні повикарябаю!

Рудольф (*вийняв пістоleta*). Зауважую: переможці стріляють без попередження.

Софія. Ірод проклятий, чого ти від мене хочеш?

Рудольф. Я наказую привести офіцера.

Софія. Немає в мене нікого.

Рудольф. Софія Грушко, попереджаю — буде гірше.

Софія. Гірше бути не може!

Рудольф. Буде.

Заходить Семен.

Семен. Перестань мучити жінку, гад. От він — я.

Рудольф (*до Софії*). От бачите, виявляється, хтось є. (*До Семена*). Руки вгору!

Семен підвів руки.

Зброя?

Семен. Немає у мене зброї.

Рудольф (*обмацав кишені Семена*). Роблю висновок: зброї немає.

Семен. Куди ж ви мене тепер? До гестапо чи в табір військовополонених?

Рудольф. Ви вже не військовополонений. В Києві війна закінчилася. Роблю висновок: ви злочинець, який

порушив наказ коменданта про явку та реєстрацію, і тепер підлягаєте розстрілу.

Софія. Та ти що, сказився? Він же ні в чому не винний...

Рудольф. Він порушив наказ і буде розстріляний. *(Навіз пістолет на Семена і звернувся до Софії)*. Ви заміжня?

Софія. Ні.

Рудольф. Були?

Софія. Так.

Рудольф. Помер?

Софія *(пауза)*. Заарештували.

Рудольф. Це дещо змінює справу.

Пауза.

Ви можете врятувати себе і дітей.

Софія. В який же це спосіб, дияволе?

Рудольф *(виймає з кобури пістолет, подає Софії)*. От вам зброя. Попереджаю — будинок оточений.

Софія. Навіщо вона мені?

Рудольф. Виведіть його у двір і застрельте.

Софія *(довго дивиться на Рудольфа, тоді на Семена, тоді на пістолет, безвільно опускається на стільця, потім рвучко підводиться)*. Та хай в мене очі повилазять!

Рудольф. Можете бути певні, що я бажаю вам тільки добра, і більше нічого. Інакше мені доведеться його розстріляти, а вас заарештувати як посібницю і приховувачку злочинця і спровадити до Бабиного яру.

Софія *(з жахом)*. А діти?

Рудольф. А діти залишаться тут.

Пауза.

Виконуйте свій обов'язок.

Софія. Ні! Ні! Ні!

Пауза.

Чому я це мушу робити? Виродок ти, виродок!

Рудольф. Я хочу мати юридичні підстави для вашого прощення.

Софія. Брешеш, падлюко!

Рудольф. Будемо живі — побачимо. Ну?

Софія (*пауза*). Все зрозуміла. (*До Семена*). Іди!

Софія виходить за Семеном. Чути постріл.

Пауза.

Софія повертається, втрачаючи сили, падає на стільця.

Рудольф наливає кухоль води, підходить до Софії.

Рудольф. Прекрасний постріл. (*Простягає їй кухля і забирає в неї пістолет*). Випийте водички і заспокойтеся.

Софія машинально п'є воду.

Я дуже радий, що не помилився у вашому характері.

Софія (*заспіває*). «Сплять ведмеді і слони...» (*Плаче*). І ти думаш, що після цього я зможу жити?

Рудольф. Зможете, Софіє Петрівно, будете жити довго й щасливо.

Софія. Для чого це ви? Для чого?

Рудольф. Так треба, Софіє Петрівно, так треба. Ми ще колись повернемося до цього питання. (*Простягає їй руку*).

Софія ривком вивернула її так, що Рудольф мало не впав.

Побережіть вашу силу для іншого випадку. Можливо, у майбутньому згодиться. До побачення. (*В дверях*). Наказую взяти лопату і закопати це падло.

Софія і Рудольф виходять.

Пауза.

Через мить Софія втягає закривавленого Семена.

Софія. Що ж я наробила? Що ж я накоїла?

Чути плач.

Іду вже, йду, чортенята прокляті, загібелі на вас немає! Йду!

Загриміла музика, тривожна, буряна, знову освітілася кімната, де всі сидять біля столу.

Семен (*до Софії*). Чого в шаль закуталася? Холодно тобі? Тремтиш?

Софія. Ні.

Семен (*здивовано*). Слухай, що ти за людина? Ти з бетону, чи що?

Софія. Ні, я не з бетону.

Віра. Мамо, мамо, це правда?

Пауза.

Софія. Правда.

Надя. Ти в нього стріляла?

Вася. Це неправда! Не повірю! Ніколи не повірю! Це якийсь божевільний наклеп, тут напевне змова! (*До Семени*). Чуєте, ви — шантажист! Чуєте?

Софія. Пробачте мене. Я піду. (*Встала з-за столу і вийшла*).

Семен (*мотнув головою*). Пішла. Образилася. Ну-у! Смілива. (*Кричить їй услід, вже зовсім хмільний*). Гей, Софіє! Ще на статейку твого спецкора люди відгукнуться! Не одного мене ти замордувала! Почекай-но...

Михайло (*підійшов до Люби й Віри*). Його так звідси випустити не можна. Він може угробити матір. Справа стане відомою відповідним органам і тоді...

Семен (*обрушився на Василя*). А ти, опеньок висупений, ти легше розкидайся шантажистами. А перед тим, як писати, перевір, про що пишеш... Дуже ти резвий...

Віра. Я не знаю, що робити. Аж в голові паморочить-ся... Але, мабуть, про це і так всі знатимуть.

Михайло. Ні в якому разі. Це треба відвернути.

Люба. Як?

Вася. Я перевірю. Тепер все перевірю!

Михайло. Я беру його на себе.

Надя. Васю, що ти задумав?

Михайло. Він п'яний, первова система порушена, явно, наговорив зайвого. Я піду з ним, спробую його укоськати...

Вася. Все! Все перевірю... Тут щось не те, щось зовсім не те... Пробачте, але мені треба подумати, побути на самоті, в усьому розібратися. І коли... І коли... (*Виходить*).

Семен. Куди ж ти побіг, герой! (*До сестер, зворушено*). Дівчаточка, донечки, красунечки мої, які ж ви великі виростили. Яким же ви чудом вижили? (*Плаче*). Шкода мені вас зараз до сліз, билиноньки мої... Хочете, батьком вам

буду... Всю пенсію віддаватиму... Чорноробом, стружки з верстаків змитати піду... Тримайтеся, дівчаточка... Щастя вам... Я ще прийду...

М и х а й л о (*Viri*). Матір треба врятувати будь-що-будь. Навіть, коли це фатальна правда. До завтраго. Спробую все взнати, перевірити... У мене є можливості. Візьміть себе в руки, Віро, Надю... (*Обняв Любу*). Любонько моя...

Л ю б а (*крізь сльози*). Я постараюсь... Ви дуже хороший... Михайле.

М и х а й л о. Я ж люблю вас... Пора... (*Підходить до Семена*). Ну, друже, рушили додому. Погарячкували, попсували одне одному нерви, побаламутили, пора і честь знати. (*Бере Семена за лікоть*).

С е м е н (*вирвався*). Не брудни рукава, піжон! Поправ бантика! (*Торкнув Михайла за бантик*).

Михайло прийомом самбо скручує Семена і виводить за двері, потім повертається.

М и х а й л о (*голосно шепоче*). Через два-три дні зустрінемося і все проясниться. (*Вийшов*).

За дверима чути неясно його розмову з Семеном, стук одних, потім других автомобільних дверцят, гудок, машина пішла.

В і р а (*після паузи тихо заспівала*). Як на мамині іменини та й спекли ми коровай...

З а в і с а

Д І Я Т Р Е Т Я

Та ж декорація. За столом сидять В і р а, Н а д я, Л ю б а й В а с я.
У кімнаті накурено.

Н а д я. ...Після того випадку вони поводили себе дуже обережно щодо неї.

В а с я. Ти думаєш, вона знала про засідку?

Н а д я. Знала.

В а с я. Їх вела на смерть і сама йшла?

Н а д я. Ні, мами там вже не було.

В а с я. Куди ж вона поділася?

На д я. Не знаю. Все так заплуталося... Мама несла вибухівку... Через Аскольдову могилу... Та перестань ти курити, і так голова розколюється!

В а с я. З ранку засідаємо, от і розколюється... І не донесла?

В і р а. Михайло коли обіцяв прийти?

Л ю б а. О другій.

В а с я. Почекаєм. (*До Наді*). І не донесла?

На д я. А що ти зі старої Яковенчихи візьмеш? Говорить різні дурниці.

В і р а. Які?

На д я. Ніби їм дорогу чорний кіт перебіг. Мама поклала вибухівку і сказала — далі не піду, погана прикмета.

В а с я. А що потім?

На д я. Потім була перестрілка... На мосту чекала засідка...

В а с я. Група залишилася цілою?

На д я. Так, але операція зірвалася...

В а с я (*розвів руками*). І нічого заперечити неможливо.

В і р а. А що заперечувати, коли вона все сама визнає?

Л ю б а. Ми весь час крутимосся, як у зачарованому колі. Мама все визнає, факти всі підтверджуються, а ми не віримо й не віримо... Детективи-самоучки... Що ви, кінець кінцем, хочете взнати?

На д я. Кінець кінцем? Кінець кінцем, ми навіть її нерідні діти!

В а с я. Що ти хочеш цим сказати?

На д я. Що ми мусимо бути цілком об'єктивними.

Л ю б а. Нерідні діти. Ого, куди хватонула!

В а с я. Почекайте, почекайте, давайте все від початку. Отже, Семен у нас живий свідок. Раз. Зрив операції на мосту — два. Розгром типографії — три...

В і р а. Ні, з типографією не все ясно.

Л ю б а. Знову все з початку?

В а с я. Не поспішай, Любо, не поспішай. Може, ще не раз, а сто разів з початку починати доведеться. (*До Наді*). Що тобі не ясно?

В і р а. Неясний хлопчина, який попередив Чорнохвоста за дві години до розгрому.

Л ю б а. Ну, чорти б вас забрали, слухайте знову все від самісінького початку! Ми вже всі, мабуть, побожеволіли... Диктую: вчора я була у Чорнохвоста в «Гастрономі».

Сидить така пузата флегма, дивиться на мої коліна, аж слина через губу тече, і цідить (*копіює*): «Пригадую, пригадую Софію Петрівну, втерлася в довіру, а потім... зрадила... Типографія? Яка там типографія? Склограф. Шматок дзеркала, пляшка з реактивами і два валики. Листівки? Та-ак! На всіх парканах теліпалися». Я його запитую: «Як вона вас зрадила?» — «А як, — відповідає, — зраджують: привела гестапо, па двох машинах приїхали пас хашати...» — «А як ви врятувалися?» — запитую. «Хлопчисько прибіг, записку приніс, мовляв — тікайте...» — «А як ви взнали, що гестапо на двох машинах приїздило?» — «А ми там столітню бабку залишили заложницею». — «І ніхто не був заарештований?» Розводить руками: «Ніхто, бог допоміг». — «А хто ж хлопчину прислав?» Знову розводить руками. От вам і все. Бог допоміг, скинув хлопчака просто з неба.

На д я. І знову нічого не доведено.

Дзвінок телефону. Люба бере трубку.

Люба. Алло! Ну, де ж ти? Швидше! Чекаємо. Зараз Михайло приїде.

В а с я. А ви знаєте, чому нам все неясно?

В і р а. Чому?

В а с я. Тому, що ми стоїмо тільки па одній точці зору. От дайте зібратися з думками... Що нами керує в усій цій ситуації? Я не боюся гучного слова — почуття патріотизму. Для нас зараз Софія Петрівна Грушко — зрадник. І почуття відрази до неї перемагає всі інші почуття. Подумайте тільки, — окуповане місто, і в ньому вже немолода жінка, яка не знає, як саму себе врятувати, опиняється раптом з шістьма дітьми. Голод. Злидні. Шибениці. Смертельно поранений боець. І тут з'являється фріц і, спекулюючи на материнських почуттях, примушує її розстріляти Семена. Який у неї вихід? Давайте подумаємо про це!

Знову затемнення, сповнене музикою, і чути голос Софії.

Голос Софії. Зима лютувала того року нещадно. Голосіївський ліс стогнав від голоду, морозу і катувань. Смерть заходила під кожну стріху. Інколи здавалося, вже нічого живого не залишилося на землі.

Пісня Софії починається ще під час затемнення. Висвічується та ж кімната.

Софія сидить посередині сцени і співає. Свідомість її затуманена.

Софія. Ой очі, очі, карії очі... Подайте заради Христа, дітям на шматок хліба... Темні, як ночі, ясні, як день... Подайте, дуже прошу вас, подайте, діти голодують... (*Потягнулася слідом за уявним перехожим*).

Перехожий пройшов, не звернувши уваги на неї.

(*Впала обличчям на простягнені долони*). О господи, коли ти є на небі, зроби так... (*Підвела голову*). Ні, видно, нічого ти не зробиш для мене, господи. Ой очі, очі, очі дівочі... Подайте! (*Знову потяглася за невидимим перехожим*). Невже не допоможе ніхто? Невже... Подайте... Де ж ви навчилися зводити людей...

Заходить Рудольф.

Рудольф. Допоможе, Софіє Петрівно.

Софія. Подайте, ради Христа. (*Дивиться на Рудольфа, повільно пізнає його*). Ви?

Рудольф. Я. Невже не пізнали?

Софія. Рудольф?

Рудольф. Встаньте, Софіє Петрівно.

Софія підвелася.

Софія. Мені треба купити краплину молока. Діти вмирають.

Рудольф. Я дам вам грошей на молоко.

Софія. Кого треба розстріляти?

Рудольф (*усміхнувся*). Сподобалося? Не поспішайте. Треба поговорити.

Софія. Ні про що говорити. Сьогодні вмер Миколка.

Рудольф. Хто це?

Софія. Мій хлопчик.

Рудольф. Останній?

Софія. Ні, ще лишилося четверо.

Рудольф. Дуже добре. Треба його поховати.

Софія. Поховаю. У мене в дворі вже скоро ціле кладовище буде.

Пауза.

Що мені робити? Відповідайте — що мені робити? Я колись читала про птахів, які годують своїх пташенят, відриваючи від грудей шматки м'яса. Коли б можна було

допомогти, я вирвала б не тільки м'ясо, але й душу. Може, комусь потрібна моя душа? Купіть. Продається. Недорого.

Рудольф. Я вже сказав — я дам вам грошей. (*Мить подумав*). Ким ви були до війни, Софіє Петрівно?

Софія. Медсестрою в Жовтневій...

Рудольф. Дані співпадають. Ваше прізвище ми знайшли в списках. У вас багато знайомих в місті?

Софія. Не знаю. Вони всі від'їжджали, від'їжджали...

Рудольф. А чому залишилися ви?

Софія. Не встигла.

Рудольф. Ваші сусіди? Вони вам допомагають?

Софія. Сусіди самі скоро від голоду помруть...

Рудольф. Питання ясне. Слухайте мене дуже уважно. Я беру вас на роботу.

Софія. Мене? На роботу?

Рудольф. Відповідаю — саме вас. Ви будете працювати на мене тут, у себе вдома, серед своїх сусідів, у Києві, всюди, де я накажу.

Софія. На все згодна. Підлоги мити, вбиральні чистити, пляшки вилизувати, на все згодна. Дайте мені грошей!

Рудольф. Тут потрібна повна ясність, ви мене, здається, не зрозуміли. Мова йде про іншу, складнішу роботу.

Софія. Дайте мені грошей на молоко, і я зроблю все!

Рудольф. Навіть мене вб'єте?

Софія. З задоволенням.

Рудольф. Запитую: хто ж тоді даватиме вам гроші? Сподіваюся, ви ясно уявляєте своє становище?

Софія. Яке становище?

Рудольф. Констатую: ви розстріляли офіцера і тепер в очах усіх, хто симпатизує Радам, а такі ще є в Києві, — зрадниця Батьківщини.

Софія. Мені до того байдуже.

Рудольф. А я вас можу щохвилини розстріляти за переховування цього офіцера.

Софія. Розстріляйте, будь ласка.

Рудольф. А діти?

Софія. Мерзотник!

Рудольф. Оголошую: Софіє Петрівно, я не мерзотник, а ваш рятівник. Через десять хвилин я дам вам грошей, ви підете на базар, купите молока...

Софія. Що я мушу зробити?

Рудольф. Вводжу вас у курс справи. Тут, недалеко від вас, живе чоловік, який ходить на протезі. Звуть його Чорнохвіст. У мене немає точних даних, але є припущен-

ня, що він або, може, хтось з його знайомих оперує невеличкою, очевидно, дуже примітивною типографією. В місті з'являються листівки.

Софія. Я з ним знайома.

Рудольф (*насторожився*). Розповідайте.

Софія. Живе поруч. Ходить на протезі. Звуть його Чорнохвіст.

Рудольф (*пауза*). Все?

Софія. Все.

Рудольф. О, ви ще здатні жартувати? Так-от, наказую взнати про нього справді все. Чи є в нього типографія? Чи це плітка? Хто з ним співробітничав? Точні імена й адреси.

Софія. Добре. Все взнаю. Давайте гроші.

Рудольф. Наказую виявити терпіння. Можливо, що вам будуть довірені і інші завдання. Можливо, значно складніші.

Софія. Згодна.

Рудольф. Ви мусите працювати дуже обережно.

Софія. Згодна.

Рудольф. Не викликаючи жодної підозри.

Софія. Згодна.

Рудольф. Я буду вашим частим гостем. Ви мене детально інформуватимете, і тоді грошей у вас вистачить не тільки на молоко.

Софія. Згодна.

Рудольф. Наказую повторити завдання.

Софія. Сам біс рогатий не знає, як я це зроблю, але на все згодна. Давайте гроші.

Рудольф дістає пачку грошей, простягає Софії. Вона хапає гроші і біжить.

Рудольф. Почекайте, куди ж ви?

Софія. По молоко! (*Уже на порозі*). Все зроблю! Будь ти проклятий! (*Накинула хустку і швидко вибігла*).

Знову освітлюється кімната. Сестри і Вася біля столу.

Надя. Значить, виходить, що винуватцями усього є ми?
Вася. Коли хочеш — так. Я певен, що тоді власне життя для неї не мало ніякої вартості.

Надя. Надто дорога ціна — життя за рахунок смерті інших.

Віра. А хто вмер з маминої вини?

Л ю б а. А справді — хто?

Заходить М и х а й л о.

М и х а й л о. Пробачте за спізнення, але мій шеф мене сьогодні просто заїздив. Дозвольте, я помию руки. (*Вийшов на веранду, чути його голос*). Які новини? Є щось вражаюче?

Л ю б а. З ранку воду в ступі товчемо.

М и х а й л о (*входить з рушником в руках*). А в мене, друзі, для вас несподіванка.

Всі насторожилися.

(*Сів, закурив і дістав з кишені папери*). От що я взяв у Святошино. В сорок першому році в Київській комендатурі працював німець Таубе. Як з'ясувалося потім, він був старим німецьким комуністом. Софія Петрівна його викрила. Таубе розстріляли. Я думав, бабка бреше, сьогодні схоже на правду.

Н а д я. От вам і новини.

Л ю б а. Просто аж мороз по шкірі.

М и х а й л о (*до Василя*). От коли тобі написати париса.

В а с я (*сердито*). Іди ти...

М и х а й л о. Навіщо ходити? А на автомашині... Сміхп-сміхи, а це дуже добре, коли є машина і на ній з Семеном Лихолаєм можна у Святошино змотатися. П'яний він був смертельно. Живе в «Золотому колосі», а тягне мене у Святошино. «Чого,— запитую,— що ти там загубив?» — «Довіру до людей»,— відповідає і тягне мене в якийсь будиночок. Відчиняє стара бабуся. Насилу впізнала його... Він їй те та се, через пень-колоду, п'яний лика не в'яже, а все-таки пам'ятає. «От де,— говорить,— мої рятівники, от кому я життям зобов'язаний».

В а с я. Нічого не розумію: хтось бреше. Або мати, або Семен, або ти.

М и х а й л о. Можеш сам перевірити.

В а с я. З Голосіївського лісу у Святошино? Як він туди потрапив? Поранений, стріляний... Більш ніж дивно.

Н а д я. Я більше цього витримати не можу. Піду з дому.

В і р а (*спокійно*). Через паркан, до Василя?

В а с я. Не треба так, Віро.

В і р а (*зігнула*). Гаразд, не буду. Тільки до того йдеться...

Зайшла Софія.

Софія. Фу-у-у! Накурили!

Усі встали, розійшлися по кутках, збентежені, піби захоплені на гарячому.

(Розчинила вікно). Йшли б ви на Дніпро, узяли б човна, покаталися б замість того, щоб матері цілий день кісточки перемивати. Обідати будемо?

Надя *(з викликом)*. Ситі по зав'язку. Ходімо, Васю!

Софія. Ого, скільки агресії.

Вася. До побачення, Софіє Петрівно.

Софія. До побачення, Васю!

Надія й Василь пішли.

Михайло. Софіє Петрівно, можна мені з вами тет-а-тет?

Софія. Прошу.

Михайло. Любонько, Віро, залиште нас вдвох на хвилиночку.

Люба *(підійшла до Михайла)*. Михайле, я тебе дуже прошу... це наша мама... Тримай себе в руках... Я тобі подзвоню. *(І не стримавши себе)*. Ох і дам же я зараз швидкість, на всі сто. Туди й назад до чорта в зуби.

Софія. Любо! Спокійно!

Люба *(вибігаючи)*. Я спокійно! З вітерцем! З вітерцем!

Стукнули двері, чути завивання мотоцикла, що швидко віддаляється. Віра виходить у другу кімнату.

Пауза.

Михайло і Софія сидять одне проти одного.

Софія. Я вас слухаю, Михайле Кіндратовичу.

Михайло. Душа Голосіївського лісу.

Софія. Ви про що?

Михайло. Гуляли? Повітрям дихали?

Софія. Я була в місті.

Михайло. Пробачте. І треба ж було Василеві написати цього нариса.

Софія. От що вас хвилює. І що ж з цього приводу думаете ви?

Михайло. Перш за все, я думаю про вас і про Любу.

Софія. Так, їй треба допомогти.

Михайло. А про себе ви вже не турбуєтеся?

Софія. О, про мене потурбуються, добре потурбуються...

Михайло. Софіє Петрівно, пробачте, але я не розумію...

Софія. Чого?

Михайло. Як ви думаєте жити далі?

Софія. Знаєте, Михайле, в житті бувають події, які не залежать від волі однієї людини. От і зараз я опинилася в становищі, коли від мене самої залежить дуже небагато...

Михайло. Страшенно хотів би я збагнути, як все це сталося? Звичайно, ви були в безвихідному становищі... І коли хочете знати, коли б мені довелося вибирати між життям Лихолая і дітьми...

Софія. Що зробили б ви?

Михайло. Сам застрелився б!

Софія. Де була б тоді Люба?

Михайло. Ви маєте рацію... Виявляється, я — боягуз? Ні, я вчинив би точнісінько, як ви, а потім... Пробачте...

Софія. Я вже не маю такої можливості...

Михайло. Як складно, як все страшенно складно... Ні виправдувати, ні засуджувати вас я не збираюся... Дуже мені важко... У мене до вас велике прохання, Софіє Петрівно, віддайте мені Любу.

Софія. Хіба це від мене залежить?

Михайло. Залежить. Я послав під три чорти поїздку до капіталістичної країни і усякі смішні мрії... Я люблю її і хочу зробити її життя радісним, сонячним... Віддайте її мені... Вдвох нам буде легше переживати цю велику біду...

Софія (повторила). Цю велику біду...

Михайло. Ви можете бути певні, що я нікому не скажу жодного слова. Я просто не маю права судити вас. Але стара Кравченко цокотлива, як сорока. Лихолай теж любить побазікати. Вася з його журналістською етикою теж не стане мовчати...

Софія. Можливо...

Михайло. А Любі зі мною буде легше. Допоможіть мені. Ми кохаємо одне одного.

Софія. Можливо, ви маєте рацію...

Михайло. Роблю висновок...

Софія. Звідкіля у вас ці слова, Михайле?

Михайло. Які?

Софія. «Роблю висновок».

Михайло. Батько мій завжди так говорив, а я за ним повторюю... Не звертайте уваги на слова... Який же буде висновок?

Чути шум мотоцикла, що наближається.

Софія. А от зараз узнаємо, який буде висновок.

Вбігає Люба.

Люба. Мамо!

Софія. Що?

Люба. Я хочу востаннє запитати — все це правда?

Софія (*пауза*). Правда.

Люба. Зрозумій мене правильно, мамо. Я не маю права тебе засуджувати... Я зобов'язана тобі життям... але...

Софія. Договорюю...

Люба. Я вже все сказала.

Софія. Це правда. Тепер я знаю, що в житті можуть бути хвилини, коли хочеться вмерти.

Люба. Мамо!

Софія. Не бійся, донечко, я буду жити. Що б зі мною не сталося, я буду жити... От ваша відповідь, Михайле...

Михайло. Любошюк!

Люба. Почекай ти! Поки на мотоциклі гналася, все вирішеним здавалося, а приїхала... Не можу я звідси піти! (*До Михайла*). Це моя мама! Розумієш? Мама! (*До Софії*). Забудь, прошу тебе, все, що я зараз говорила. Я нікуди не піду.

Софія. Навіть, якщо мене заарештують?

Люба. Передачі тобі носити буду. (*До Михайла*). Ну, будеш зі мною разом до тюрми ходити, носити передачі?

Пауза.

Михайло (*глухо*). Буду.

Люба (*підійшла, поцілувала його*). Ми поженимося восени, Миш!

Михайло. А чи не можна...

Люба. Не можна. А до тих пір...

Софія. Що до тих пір?

Люба. Я дуже люблю тебе, мамо! Чому так буває?

Софія. Мабуть тому, що люди — люди.

Л ю б а. Мабуть, так. Ну, слава богу, кінчилися вагання! Мамо, ми з Михайлом підемо, походимо. Повернемося до вечері. Спочинь.

М и х а й л о. А ти вже більше не передумаєш?

Л ю б а. Ні, не передумаю. Ходімо.

М и х а й л о. До побачення, Софіє Петрівно.

Пішли. Мить Софія сидить розслаблено і зразу знову підтягається, тільки-но заходить Віра.

В і р а. Може, ти приляжеш?

Со ф і я. Ах, ти мій лейб-медик...

В і р а. І медик, і...

Со ф і я. Що?

В і р а. Твоя дочка.

Со ф і я. А лягти я, мабуть, ляжу. *(Лягає на диван, закриває очі).*

Віра сідає біля її ніг.

В і р а. Потерти тобі скроні?

Со ф і я. Ні, не треба.

В і р а. Включити приймача?

Со ф і я. Включи, якщо музика...

В і р а *(включила приймача, йде лекція англійської мови, виключила)*. Обідати будемо?

Со ф і я. Почекай.

В двері постукали.

(Ніби нічого їй не трапилося, підвелася). Зайдіть!

Віра підійшла до вікна. Заходить Семен Лихолай.

Се м е н. Погарячкував я тоді, наговорив чортзна-чого... Свято вам зіпсував... Незвичний я пити. Не можна мені.

Со ф і я. Сідай, Семене.

Семен сів.

Як ти живеш?

Се м е н. Хворію. Ревматизм. От тут *(показує на скроню)* болить. Усякі спазми...

Со ф і я *(підійшла, взяла рукою за плече)*. А тут болить?

Се м е н. То подряпина... *(Різко глянув на Софію)*. Твоя робота?

Софія. Ти одружений?
Семен. Бобиль.
Софія. Тебе Михайло Кіндратович тоді відвіз благополучно?
Семен. Аж у Святошино. *(Глянув на Віру)*. Студентка?
Софія. Лікар. Вже диплом захистила.
Семен. Хороші вийшли дівчата. Як ти тепер будеш?
Софія. Не знаю.

Пауза.

Семен. Ти стару Кравченко звідки знаєш?
Софія *(не відповідаючи)*. Ти у них скільки прожив?
Семен. До кінця війни. От як я туди потрапив, ніхто не знає. А ти знаєш?

Софія мовчить.

Ти?

Софія. Віро, збирай обід. Нагодусмо гостя.

Віра пішла.

Семен. Незбагнешна ти для мого розуму жінка, Софіє.
Софія. Найзвичайпісінька, Семене. Кожному своє...
Семен *(зронив голову на стіл, плечі його здригаються)*. Ходжу всі ці дні, від горя задихаюся... День на день, ніч на ніч... Залиш мене тут, Софіє... Адже дівчата це наші... Пам'ятасш, з якого пекла ми їх витягли? Як же ти могла... Піду я зараз... А тільки знаю: ще повернуся... Серце приведе...
Софія. Заспокойся, Семене, пу, що ти нюні розпустив...
Семен. Пробач. Кволість це моя... Не гнівайся. *(Підводиться)*. Хай усе уляжеться... Я заспокоюся... *(І вже біля дверей)*. Меші так легко зараз, Софіє... Не можу я... Не можу... Прости... *(Виходить)*.

На дверях з'являється Віра.
Мати й дочка довго дивляться одна на одну.

Софія. Ти що?
Віра. Я чорний кіт, мамо.
Софія. Який ще кіт?

Віра. Звичайнісінький. Той, що колись перебіг тобі дорогу. Я все зрозуміла, мамо. Все. У тебе немає крові на руках. Я захоплююся твоєю силою, мужністю, самозреченням... Ти прегарно розумієш, про що я кажу.

Софія (*стримуючи себе*). Ти часом не збожеволіла?

Віра. Ні, сядь і слухай. Коли людина впала з п'ятого поверху і залишилася жива, то це, звичайно, випадок. Коли ж вона впала вдруге і залишилася жива, то і це ще може бути випадком, в це ще можна повірити. Але коли людина втретє впала з п'ятого поверху і залишилася жива, то у випадок вже ніхто не повірить. Це значить, що людина вміє падати з п'ятого поверху і залишатися живою... Ти дуже добре працювала мамо.

Софія. Що ти вигадуєш? Де я працювала? Мені здається...

Віра. А мені не здається. Я певна. У мене твій характер, і у Люби, і у Надії, коли б тільки вони зараз тут були...

Софія. Не треба, Віро. Не можна!

Віра. Я уявляю, як це було. На початку війни, коли вже всім стало ясно, що Київ доведеться здати, що по Хрещатику будуть ходити німці, в місті залишили офіцера. Це була жінка...

Софія. Віро, я тобі забороняю...

Віра. Чому ж ти не сказала?

Софія. Ти знаєш державне слово?

Віра. Яке?

Софія. «Треба»?

Віра. Чому?

Софія. От тепер, коли ти вже знаєш так багато, я маю право тобі не відповідати...

Віра. Але ж війна вже давно минула. Все закінчилося...

Софія. Ні, для мене вона, мабуть, не закінчиться ніколи.

Віра. Пошунукаємося?

Софія. Пошунукаємося.

Віра (*зовсім тихо*). Ти когось чекаєш? Хтось ще му- сить прийти і побачити тебе підлою, злочинною, достойною його довіри? Так? Чи, може бути, він вже прийшов?

Софія. Про кого ти подумала?

Віра. Михайло Кіндратович Коновод.

Софія. Ти будеш добрим лікарем, у тебе гостре око. Це було дуже схоже, але, на щастя, це не він. Спочатку

і я так подумала. Випадковий збіг слів, які я не раз чула... «роблю висновок». Ні, Михайло Коновод чесна людина, я це точно перевірила. Люба в ньому не помилилася. Справжній ворог, Віронько, ще прийде, і його треба чекати терпляче, спокійно, десять, двадцять, може, навіть, сто років...

Віра. Яка ж ти велика актриса, мамо...

Софія. Ні, я тільки беззмінний вартовий, не більше...

Віра. Стій так, мамо. *(Полізла до шафи, дістала кітель, надягла на Софію).*

Софія. Навіщо?

Віра. Раз у житті хочу побачити тебе справжньою і такою запам'ятати на все життя. Дай мені ключа від шкатулки. Я тепер знаю, що ти там ховаєш.

Софія. Візьми.

Віра *(дістає шкатулку, відкриває її, бере ордени, приколє їх до кітеля)*. Цей за що?

Софія. За порятунок Лихолая і Чернохвоста.

Віра. Цей?

Софія. За чорного кота.

Віра. Цей?

Софія. За знищення провокатора Таубе.

Віра. Цей?

Софія. Довго розповідати. Багато було усякого.

Віра. Цей?

Софія. За вислугу років.

Віра *(повторила)*. За вислугу років... І яких років... Звідки ж в тебе така сила, мамо?

Софія. Чуєш, як шумить Голосіївський ліс? В ньому тисячі і тисячі дерев. Я теж ніколи не була самотньою. *(Обняла Віру за плечі)*. У кожного з нас є ця сила — у тебе, у Надійки, у Люби... Спить непомітно до тієї найголовнішої в житті хвилини, коли треба зустріти ворога... Мій обов'язок зустріти його і зробити так, щоб завжди спокійно шумів Голосіївський ліс, щоб ніколи в ньому не пролунав постріл... Заради цього варто і жити і страждати... А коли ця хвилина віддалиться, коли я помру, ти станеш на моє місце, беззмінним вартовим Голосіївського лісу. Чуєш, як дерева гудуть... Голосіївський ліс жде...

Комендант Берліна

●

*П'єса на дві дії,
сім картин*

ДІЙОВІ ОСОБИ

- Микола Ерастович Берзарін,
генерал-полковник, 41 рік.
- Федір Юхимович Бокарев,
генерал-лейтенант, 39 років.
- Семен Староверов,
ад'ютант, капітан, 29 років.
- Віктор Ляхов, ординарець, сержант, 24 роки.
- Валя Зінченко, зв'язківець, 22 роки.
- Володимир Котик, письменник, капітан 30 років.
- Марта Ландер, актриса, 48 років.
- Хорст Зонненбах, професор, 55 років.
- Отто Вангель, художник, 35 років.
- Фрідріх Торпгайм, робітник, 35 років.
- Ганс Флазер, письменник, 65 років.
- Розамунда Флазер, його дружина, 30 років.
- Герда Баум, швачка, 28 років.
- Гертруда Зінгер, німкеня, 70 років.
- Альберт Кемпке, лікар, 40 років.

*Дія відбувається в квітні—червні
1945 року в Берліні.*

ДІЯ ПЕРША

КАРТИНА ПЕРША

Підвал у будинку на Франкфуртералей в Берліні. Частину стіни завалено, вікно закладено мішками з піском. У підвалі стіл, диван, телефон. Знадвору долинає грім вибухів, усередині промінь сонця вихоплює з темряви постать професора Зонненбаха, який сидить біля столу. Герда Баум лежить на дивані, у неї родові потуги. Гертруда Зінгер намагається їй допомогти.

Зонненбах. Ви не могли обрати якийсь кращий час для дітонародження? У центрі Берліна бій, ні пройти ні проїхати! Води немає ні крапельки... Я вас розумію, ви хотіли подарувати фюрерові ще одного солдата!

Герда. Ідіть під три чорти!

Зонненбах. На мій погляд, це ще надто близько. На вашому місці я вилаявся б сильніше!

Гертруда. От що, пане професор, коли ви настільки нездарні, що не можете допомогти цій жінці, то не заважайте мені.

Вибух над головою.

О господи!

Зонненбах. Дожились! Мені, професорові Зонненбаху, вченому із світовим ім'ям, робить зауваження якась брудна поштарка!

Гертруда. Так, пане професор! Я розносила листи ще за кайзера, за гітлерівських часів і за Радянської влади буду розносити. А ви що?

Герда. Кому воно потрібне ваше світове ім'я, народити допоможіть! Ой!

Зонненбах. Все правильно! Гинуть полки й дивізії, розвалюється імперія, радянські танки в Берліні, а вона вирішила народити і вважає, що на світі немає важливішої події.

Гертруда. Все правильно, пане професор, на світі важливішої події немає. (*Дзвінок телефону*). Телефон працює? Алло, я слухаю.

Голос. Це фрау Зінгер?

Гертруда. Так.

Голос. Говорять із розвідвідділу штабу оборони Берліна, гауптман Бремке.

Гертруда. Звідки ви мене знаєте?

Голос. З телефонної книжки. Скажіть, фрау Зінгер, біля вас уже пройшли червоні танки?

Гертруда. Червоні? Ні, не проходили. Темно-зелені пройшли.

Голос. Ідіотка! Скільки?

Гертруда. Коли не помиляюся, чотирнадцять.

Голос. Дякую, фрау Зінгер! Хайль Гітлер!

Гертруда (*поклала трубку*). Погані у них там справи, коли доводиться запитувати мене, де радянські танки.

Зонненбах. Гірші, ніж ви думаєте, фрау Зінгер.

Гертруда. Я думаю тільки про те, як допомогти оцій нещасній пародити ще одного німця.

Гуркіт.

Танки? Порахувати?

Зонненбах. Зараз це вже не має ніякого значення. На годину раніше, на годину пізніше — війна кінчається. Гітлер — капут!

Гертруда. Дуже ви сміливим стали, пане професор! Учора ви про такі слова і подумати боялися.

Зонненбах. От що правда, то правда.

Гертруда. І взагалі йшли б ви до себе нагору, пане професор. Користі з вас, як з козла молока.

Зонненбах. Учора і ви не наважилися б говорити зі мною в такому тоні. А до себе нагору я не піду. Це моя дружина схибнула! Квартуру боїться залишити, ну, що ви скажете!

Гертруда. Гаразд! Зняли крик на весь світ: велика Німеччина, велика Німеччина!

Вибух снаряда.

От вам і велика Німеччина!

Герда (*встала*). Я піду!

Зонненбах. Куди? Під кулі?

Герда. Не має значення! Я здохну, і він теж хай умре, не народившись! Все одно нічого доброго на світі не побачить!

Гертруда. Лежи! (*Вибухи частішають*). Саме час виходити! Лежи! (*Стала навшпиньки, виглянула з вікна підвалу*). Ой, вони вже йдуть! Вони вже йдуть! Солдати! Не наші! Ті!

Зонненбах. За них ви теж турбуєтесь?

Гертруда. Турбуюся, пане професор! А-а!

У пролом стіни стрибає Ляхов з автоматом.

Ляхов. Хто тут є? Лягай!

Зонненбах і Гертруда лягли на підлогу.

Товаришу генерал, сюди, тут безпечно! Підвал!

У пролом стрибає Берзарін, за ним Староверов.

Староверов. Обережно, товаришу генерал. Ну, дали жару чортів фріци! Нічого, всі цілі!

Берзарін (*вказуючи на німців*). Це хто?

Ляхов. Населення, товаришу генерал.

Берзарін. Чому лежать? Живі?

Ляхов. Так точно, живі! Це я їх поклав. Для певності.

Герда. О господи-и-и!

Берзарін. Що з нею? Це що за вистава?

Староверов. Вахт ауф! Вахт ауф! Вставайте! Що з нею?

Гертруда. Пологи.

Староверов. Пологи, товаришу генерал.

Берзарін. Ну, знайшли час.

Гертруда. Діти народжуються тоді, коли це визнають бог!

Зонненбах. І досвідчений лікар.

Берзарін. Це, між іншим, правда. Ви хто такий? Про медицину маєте уявлення? Народити їй допоможете?

Зонненбах (*вийшов наперед*). Я всесвітньовідомий спеціаліст з операцій на грудній клітці, професор Зонненбах! Це ім'я вам щось говорить?

Берзарін. Нічого.

Зонненбах. У цьому підвалі немає склянки води. Ніхто тиждень не вмивався. Навіть коли я допоможу їй народити, вона помре від сепсису.

Берзаріп. А коли ви востаннє їли?
Гертруда. Не пам'ятаю.
Ляхов. Весела у них житуха, товаришу генерал-полковник. *(Іде в глибину підвалу)*. А тут що?
Герда *(звелась, перегородила йому шлях)*. А-а-а!
Берзаріп *(вихопив пістолет)*. Обережно! Там хтось є!
Ляхов *(кинувся вперед)*. Руки вгору! Виходь!
Герда. А-а-а! *(Впала на підлогу)*.
Ляхов. Ні, товаришу генерал, нікого немає. Тут комірка, якесь дране барахло лежить.
Герда. А-а-а!
Берзаріп. Зараз одним німцем на світі стане більше. Все-таки допоможіть їй, професоре!
Зонненбах. Ні, я не хочу відповідати за її смерть.
Берзаріп. Староверов, що на вулиці?
Староверов. Артналіт припинився.
Берзаріп. Віліс наш цілий?
Ляхов *(визирнув у пролом)*. Наче все гаразд, товаришу генерал.
Берзаріп. Староверов, беріть цю даму. Ляхов, везіть її до пайближчої сапчастини. Скажете, я наказав.
Ляхов. Товаришу генерал, вона розсиплеться в дорозі.
Берзаріп. Хай розсипається. Здайте її і негайно повертайтеся.
Староверов. Ляхов, допоможі.
Зонненбах. Вона помре у дорозі.
Берзаріп. Несіть, несіть!

Ляхов і Староверов винесли Герду.

Ну, панове берлінські німці, які ви є, коли зблизька глянути?

Зонненбах. Шпрехен зі дойч?

Берзаріп. Розумію все, а говорити, проте, ще не навчився. Та, коли буде потреба, заговорю.

Зонненбах. Гітлер — капут?

Берзаріп. Безперечно. Коли не сьогодні, то через день-два.

Зонненбах. Берлін — капут?

Берзаріп. Берлін? Чому? Ні, Берлін буде жити.

Зонненбах. Ні, Берлін теж капут. Епідемія. Групи. Вода. Шпрее. Канали. Мікроби. Тиф. Дизентерія. Холера. Чума. Берлін — капут.

Берзаріп. Не поспішайте, професоре. Все по черзі.

Спершу зробимо капут Гітлерові, потім подумаємо, як рятувати Берлін.

Заходить Староверов.

Староверов. Дозвольте доповісти, товаришу генерал, поїхав Ляхов.

Берзарін. Дуже добре.

Староверов. Тут недалеко полкові тили господарства Антонова. Я наказав біля будинку охорону поставити. На всякий випадок.

Берзарін. Теж добре. А тепер запитай-но у пана професора з повним знанням німецької мови, як він своє життя уявляє, коли Гітлерові капут настане.

Зонненбах. Лікарі потрібні всюди, навіть у вас у Сибіру.

Берзарін. А ви думаєте, ми вас у Сибір пошлемо? Чи не надто багато честі, пане професор?

Зонненбах. Може, переклад неточний? Я вас не розумію.

Староверов. Ні, я перекладаю точно.

Зонненбах. Чому це надто багато честі?

Берзарін. Та тому, що, перед тим як дозволити вам хоч би одним оком глянути на наш чудесний Сибір, ми примусимо вас розкопати і продезинфікувати гнойову купу, яку ви назвали третьою імперією. А Сибір — це не для вас.

Гертруда. Мені байдуже, куди їхати, — в Сибір, до білих ведмедів, тільки подалі від цього жаху. Гірше не буде.

Берзарін. Чули, пане професор?

Зонненбах. Чув і цілком згодний з нею. Гірше не буде.

Заходить Валя з польовим телефоном.

Валя. Товаришу командуючий, член Військової ради наказав дати вам сюди зв'язок для важливого повідомлення.

Берзарін. Невже Гітлер — капут?

Грім вибухів.

Валя. Не схоже, товаришу командуючий.

Берзарін. От що правда, то правда. Давай, Валю.

В а л я. «Тюльпан», «Тюльпан»? Я «Хризантема». Як мене чуєте? Я вас чую прекрасно. Прошу.

Г о л о с. Це перший?

Б е р з а р і н. Так, Федоре Юхимовичу. Перший. Що сталося?

Г о л о с. Вітаю з новим призначенням. Читаю наказ командуючого фронтом: «Враховуючи успішне просування П'ятої ударної армії, а також особливо видатні особисті якості її командарма, Героя Радянського Союзу, генерал-полковника Берзаріна М. Е., призначити його першим радянським комендантом і начальником радянського гарнізону міста Берліна. Маршал Жуков. 24 квітня 1945 року». Ну, сподобалося?

Б е р з а р і н. Сподобалося. Дякую.

Г о л о с. Ще одне. З Москви до нас вилітає товариш Вальтер Ульбріхт з великою групою німецьких товаришів. Також прибуває товариш Вільгельм Пік.

Б е р з а р і н. Це прекрасна новина.

Г о л о с. Ти вже увійшов у роботу коменданта?

Б е р з а р і н. Так. Уже.

Г о л о с. У мене все. Ти в господарстві Антопова?

Б е р з а р і н. Так... хоча ні... Я серед населення...

Г о л о с. Щасливо.

Б е р з а р і н (*передає Валі трубку*). От ніколи не думав...

С т а р о в е р о в. Поздоровляю, товаришу командуючий.

Б е р з а р і н. Відставити поздоровлення.

З о н н е н б а х. Я маю зазначити, що спочатку треба взяти Берлін, а потім призначити коменданта.

Б е р з а р і н. Переклади йому, Староверов, — це вже проблема. Візьмемо. (*Витягнув блокнот, написав кілька слів*). Це пропуск до мене. Судячи з того, що ми знайшли вас тут, професоре, гітлерівцем ви не були. А коли й були, то біс із вами, зараз значення це не має. Я хочу знати ваші міркування про санітарний стан Берліна. І чим швидше, тим краще.

З о н н е н б а х. Ви вже увійшли в роль коменданта?

Б е р з а р і н. Так. Увійшов. Бажаю успіху.

Вбігає Л я х о в.

Л я х о в. Товаришу генерал-полковник, ваш наказ виконав!

Б е р з а р і н. Народила?

Ляхов. Хлопця! Ну, натерпівся я страху. В дорозі. Снаряд як бахнув, вона й народила з переляку. Тут кричала, а там і не кавкнула. В медсанбаті 301-ї зняли з машини. Кажуть, все буде добре.

Берзарін. Добре. Спасибі. Що на вулиці?

Ляхов. Тихо.

Берзарін. Ходімо, Валю, змотуй зв'язок. Професор має рацію — Берлін ще треба взяти.

З а т е м н е н н я

КАРТИНА ДРУГА

Кабінет Гітлера в рейхсканцелярії. Довгий стіл, крісла. Вікна на всю стіну, скло закіптюжене, побите. За вікном обпалений садок. За торцем стола крісло, далі камін. Над каміном розірваний портрет Гітлера. У кабінеті Берзарін, пройшовся, озирнувся. Вбіг
Ляхов.

Ляхов. Товаришу командарм, куди зв'язок поставити?

Берзарін. Давай просто сюди.

Заходить Валя з телефоном.

Валя. Здравія бажаю, товаришу командарм.

Берзарін. Добрий день, Валю. Є зв'язок?

Валя. Зараз буде. «Тюльпан», «Тюльпан»? Я «Хризантема». Як мене чуєте? Є зв'язок, товаришу генерал.

Берзарін. Комендатуру. Чергового.

Валя. «Перевал», дай мені «Ромашку». «Ромашка»? Будете говорити.

Берзарін. Я перший. Викладай новини, товаришу Соколенко.

Голос. Нічого приємного, товаришу комендант міста. Борошна є чотирнадцять процентів потреби. Помічені випадки бандитизму ліквідовані. На розбирання руїн вийшло тисячі три населення. Під час ремонту водогінної шахти у комендатурі Шпандау постраждав солдат Іванов, Сергій Петрович.

Берзарін. Як допустили?

Голос. Надто глибоко пірнув. Великий виграш часу передбачав. Зараз у медсанбаті, стан важкий.

Берзарін. Ну, Соколенко, ще чим порадуєш?

Г о л о с. Радості мало, товаришу комендант, крім...

Б е р з а р і н. Крім?

Г о л о с. Крім перемоги.

Б е р з а р і н. Це правда. У мене все. Ляхов, Староверова до мене!

Л я х о в. Єсть! (*Вибіг*).

Б е р з а р і н. Неправда, радості багато. Дивись, Валю, ось у цій кімнаті була задумана найпідліша в історії людства війна. У цьому кріслі, де ти зараз сидиш, сидів Гітлер...

В а л я. Не може бути!

Б е р з а р і н. Сиди, сиди, може бути. А отут — усі його опричники. Та пі, дурниці, погане порівняння. Опричники Грозного, якщо порівняти з есесівцями Гітлера, янголами були. Он там двері в бункер, шість поверхів униз, бетон і сталь. Там Гітлер жив, а тут вони кричали «хайль», справляючи свої «бліци».

В а л я. Дивно, товаришу генерал. Повна перемога настала, ви комендант Берліна, а чогось наче нерадісний...

Б е р з а р і н. Правду кажеш, Валю. Заклопотаний. Про пімців доводиться думати.

В а л я. Для мене, товаришу генерал, що пімець, що гітлерівець — однаково.

Б е р з а р і н. А от для мене неоднаково.

В а л я. Це ще довести треба.

Б е р з а р і н. Правильно, Валю, і довести це треба не комусь, а насамперед самому собі. Немає у мене тим часом доказів...

В а л я. Та плюньте ви, товаришу генерал. Чи варто переживати...

Б е р з а р і н. Не виходить. На Гітлера плюнути можна, а от на народ не плюнеш. Ми з тобою комуністи...

В а л я. Я позапартійна.

Б е р з а р і н. Ні, Валю, ми всі комуністи. Радянський народ — цим усе сказано...

Заходить Староверов.

С т а р о в е р о в. Товаришу генерал, дозвольте доповісти?

Б е р з а р і н. Давай.

С т а р о в е р о в. У Берліні двадцять два райони, комендантів призначено всюди, вони вже приступили до роботи. Водогінна мережа зруйнована майже вся,— сапери вже

працюють. Електрична мережа — на вісімдесят процентів, роботи почалися. Практично в місті голод. Наші полкові кухні годують дітей, але це крапля в морі. Багато випадків тифу і дизентерії. Під руїнами, за даними комендантів, гниють десятки тисяч трупів...

Берзарін. Весела картина, правда, Валю?

Валя. Товаришу генерал, а може, огородити Берлін колючим дротом, хай вони тут самі розбираються? Хайдохнуть!

Берзарін. А червоний прапор над рейхстагом як почуватиметься, Валюшо?

Староверов. Ну-ну, ти, завжди тебе у повну несвідомість заносить. Це ж люди.

Берзарін. Саме так. Люди. А людей треба обласкувати.

Валя. Я це речення ваше від самого Дністра чую.

Берзарін. І, сподіваюсь, ще не раз почувеш. Що ще?

Староверов. Група німецьких комуністів уже в Берліні. Зустріч з ними о шістнадцятій нуль-нуль. Вільгельм Пік прибуває завтра.

Берзарін. Відмінно. Ти правильно сказала, Валю, вони самі розібратися мусять, а нам треба, ніяких сил не шкодуючи, їм допомагати. Дивно створено людину: якийсь малий фріц голодує, а я його голод у власному животі відчуваю.

Староверов. Це не всяку людину так створено.

Вбігас Ляхов.

Ляхов. Товаришу генерал-полковник, дозвольте доповісти!

Берзарін. Так.

Ляхов. Там якийсь письменник німецький... говорить, начебто його дружину троє наших того... образили...

Берзарін. Весела новина. Як прізвище?

Ляхов. Пробачте, Флазер. Ганс Флазер.

Берзарін. Прізвище відоме. Злочинців затримали?

Ляхов. Ні.

Берзарін. Хай приходить до комендатури. З'ясуємо. Зараз ніколи, та й не місце.

Ляхов. Єсть. Дозвольте йти?

Берзарін. Ідїть.

Ляхов вийшов.

В а л я. А я їх розумію, цих хлопців.

Б е р з а р і н. А от я, Валу, не розумію.

В а л я. Пробачте, товаришу генерал.

Б е р з а р і н. Час доповідати. З'єднай мене з маршалом.

В а л я. Єсть. «Черемха»? Я «Хризантема». Переведи мене на лінію. Спасибі. Єсть, товаришу генерал. Прощу.

Г о л о с. Полковник Марков слухає.

Б е р з а р і н. Добрий день, товаришу полковник. Це Берзарін доповідає. Мені наказали дзвонити...

Г о л о с. Зараз з'єднаю, товаришу генерал-полковник.

Г о л о с. Добрий день, товаришу Берзарін. Ну, як ваші успіхи?

Б е р з а р і н. Добрий день, товаришу маршал. Оглянув приміщення рейхсканцелярії, для підписання капітуляції гітлерівців воно цілком придатне. Навести лад тут можна дуже швидко.

Г о л о с. Ні, товаришу Берзарін. Подумали і переграли ми цю ідею. Гітлерівці підпишуть капітуляцію не в рейхсканцелярії, а просто в штабі вашої армії. Буде простіше і без театральних ефектів. Віддайте наказ. У вас усе?

Б е р з а р і н. Ні. Новин для мене немає?

Г о л о с. Поки що немає.

Б е р з а р і н. Вони голодують, мої пімці.

Г о л о с. З якого часу вони стали вашими?

Б е р з а р і н. З двадцять четвертого квітня.

Г о л о с. Новини будуть завтра. Приїздить о десятій.

Б е р з а р і н. Єсть, о десятій. У мене все.

Г о л о с. Бажаю успіхів.

З'являється Ляхов, затримуючи високу вродливу пімкеню.

Л я х о в. Громадянку! Громадянку! Не можна сюди! Не можна!

Німкеня іде напролом.

Товаришу генерал, що робити?

Б е р з а р і н. Пустить її, Ляхов. Староверов, чого вона хоче?

Л я х о в. Ну, не зустрілася ти мені тиждень тому...

С т а р о в е р о в. Вона каже, що хоче взяти якийсь сувенір з цього кабінету.

Б е р з а р і н. Он як! Староверов, обличчя її вам знайоме?

С т а р о в е р о в. Так точно, товаришу генерал.

Б е р з а р і н. Як її звуть?

Староверов. Ландер. Марта Ландер. Вона актриса. Берзарін. А, все ясно. Бачив фільми. Ну, що ж, призвище, можна сказати, в усьому світі відоме...

Староверов. Не знаю, чи правда, але вона була коханкою і Герінга, і Геббельса. Анекдот навіть ходив, на гри слів заснований...

Берзарін. Відставити анекдоти.

Староверов. Єсть, відставити анекдоти.

Марта. Тим більше, що все це неправда.

Берзарін. Ви знаєте російську мову?

Марта. До першої війни ми жили в Гельсінгфорсі, це місто тепер зветься Хельсінкі. Перший і другий класи я вчилася в російській гімназії.

Берзарін. Але ж ви німкеня?

Марта. Навіть з повною відповідністю арійським нормам вимірів черепа, кольору очей і волосся.

Берзарін. І прийшли сюди взяти сувенір на згадку про фюрера?

Марта. Саме так. Коли вам це не подобається, можете мене застрелити. Ні в моєму, ні у вашому житті від того нічого не зміниться.

Берзарін. Цікаво. Вам доводилося раніше бувати в цьому кабінеті?

Марта. Ні. Але з Герінгом і Геббельсом я була знайома.

Ляхов. Товаришу генерал, може, особистів покликати?

Берзарін. Заждіть, Ляхов. Що ж ви зараз збираєтесь робити, фрау Ландер?

Марта. Вас це цікавить?

Берзарін. Я комендант Берліна.

Марта. Поїду на Захід.

Берзарін. І що ж ви будете робити там? Зніматися в кіно?

Марта. Ні, зніматися мені вже пізно. Буду торгувати.

Староверов. Чим?

Марта. Собою. І не дивуйтеся, не занижуйте плечима, молодий чоловіче! Це образливо. І я попросила б вас, пане генерал, заборонити подібні жести. Мене можна розстріляти чи повісити, це як вам завгодно, але ображати не можна. Я Марта Ландер і, звичайно, як жінка, вже не становлю якогось інтересу, зате, щоб переспати з моїм ім'ям, хоч би в плітці стати поруч з Герінгом і Геббельсом, на Заході деякі люди ще чимало заплачать... Ваші офіцери, на жаль, цього абсолютно не розуміють.

Берзарін. Не знаю, не знаю...

Валя. Найзвичайнісінька... дама!

Марта. Так-так. Найзвичайнісінька... дама! Ви дозво-
лите мені взяти шматочок шкіри з крісла? Я оправлю його
в срібло і носитиму на грудях.

Берзарін. Беріть. Куди ви поїдете?

Марта. Не знаю. Справжнє життя закінчилося після
Сталінграда.

Ляхов. Де крутилося, де змололося!

Берзарін. А сувенір все-таки хочете взяти?

Марта. Так, хочу.

Берзарін (*іронічно*). Ну, що ж, бажаю вам успіхів
там... на Заході!

Марта. Це підло! Ви комендант Берліна і не маєте
права... Переможці відповідають за переможених!

Берзарін. Так, як гітлерівці відповідали за наших
людей у таборах смерті?

Марта. Це пропаганда. Ніяких таборів не було!

Берзарін. Хочете поїхати глянути?

Марта. Коли були якісь поодинокі випадки...

Берзарін. В Освенцімі, по-вашому Аушвітці, лежать
на складі сотні тисяч дитячих поношених черевиків. У цих
черевичках діти пройшли свій останній шлях до газової
камери...

Марта. Можете взяти пістолет і розстріляти мене
за це.

Берзарін. Не кокетуйте зі своєю смертю, Марто Лап-
дер. Ви хочете жити і жити довго.

Марта. У цьому ви помиляєтесь. Жити я не хочу.

Берзарін. Не помиляюся. Беріть свій сувенір і йдіть
звідси. Староверов, накажіть посилити охорону приміщен-
ня. Нічого тут тинятися стороннім.

Староверов. Єсть, посилити охорону!

Валя. Так, я «Хризантема». Слухаю. Вас, товаришу
капітан.

Староверов. Капітан Староверов слухає. Так, това-
ришу полковник. Так. Так. Ясно. Єсть! (*Віддає трубку
Валі*). Товаришу генерал, на станцію Еркнер прибуло два-
дцять шість вагонів з перловою крупною.

Берзарін. Німці її їдять?

Ляхов. Рубатимуть любісінько, товаришу генерал.

Валя. Біда навчить коржі з маком їсти.

Берзарін. Староверов, гайда в комендатуру. Зв'яжіть-
ся з усіма комендантами. Хай кожен бере по вагону. Я ро-

зумію, це мало, але дітям на кілька днів має вистачити. Попросіть німецьких друзів в кожную комендатуру послати своїх людей. Мобілізуйте всі кухні. Годувати тільки дітей. Крупу не роздавати, годувати на місці, щоб жодної зернини не пропало. Це зараз найважливіше. Ясно?

С т а р о в с р о в. Єсть. Дозвольте виконувати?

Б е р з а р і н. І якомога швидше!

С т а р о в е р о в вибіг.

М а р т а. Чи не скажете ви мені, що в такому разі залишається робити дорослим?

Б е р з а р і н. Ви ще тут? Збирати сувеніри. Дорослі почекають. Валю, Ляхов, поїхали!

Вони виходять. На сцені М а р т а.

М а р т а. Залізна логіка. Дорослі почекають. Ну, що ж, гірше не буде. *(Кинула на підлогу свій сувенір і вийшла).*

З а т е м н е н н я.

КАРТИНА ТРЕТЯ

Кабінет коменданта Берліна. Велике вікно, за яким — руїни міста. На сцені Берзарін і член Військової ради генерал-лейтенант Б о к а р е в.

Б е р з а р і н. От тільки після вчорашнього вечора, після підписання капітуляції я по-справжньому зрозумів, що війна закінчилася. Кейтель мав вигляд дурника. Адже добре знає, що все втрачене, а жезлом фельдмаршальським, як в опереті, розмахує.

Б о к а р е в. Ім усім дуже хочеться в історії залишитися кращими, ніж у житті, а історію ні поліпшити, ні погіршити не можна.

Б е р з а р і н. Це питання і мене хвилює. Дуже мені хочеться хорошим комендантом Берліна бути, і щось нічого з того не виходить. Я вимовляю правильні слова, а в глибині душі не вірю німцям. Вони теж правильні слова говорити навчилися, мовляв, ненавиділи Гітлера, боролися проти пацистів. А мені реальні справи побачити треба, щоб

я їм повірив. Ти можеш сказати, був Тельман, є Вільгельм Пік, Вальтер Ульбріхт, їхні товариші. Все правильно, це борці, комуністи, я їм, як собі самому, вірю. Але я хочу побачити рядового німця, який тут боровся проти Гітлера не на словах.

Бокарєв. Ну, що ж, спробую тобі допомогти.

Берзарін. У тебе є така можливість?

Бокарєв. Ще не знаю. Прийом зараз у тебе?

Берзарін. Так. *(Натиснув на кнопку, зайшов Староверов)*. Починаємо.

Бокарєв. Добре. Я не прощаюся, скоро повернусь. *(Вийшов)*.

Берзарін. Щасливо. Давайте, Староверов.

Староверов *(відчинив двері)*. Прошу, фрау Герда Баум.

Заходить Герда Баум з дитиною на руках.

Герда. Добрий день. Це ви?

Берзарін. Так, я. Чому ви здивувалися?

Герда. Я вас знаю.

Берзарін. Тепер усі мешканці Берліна відкрили, що вони друзі мого дитинства.

Герда. Ні... ви показали відвезти мене на джипі...

Берзарін. Значить, це мій хрещеник? Усе обійшлося?

Герда. Спасибі. Усе обійшлося. Йому вже два тижні.

Берзарін. І тепер ви хочете, щоб я подарував йому «на зубок» срібну ложечку?

Герда. Ні, цього мало. Позавчора я вийшла з вашого госпіталю, і на прощання лікар порадив мені оглянути лікарні, точніше підвали, де берлінки родять дітей. Вони не можуть чекати, і це страшно, пане комендант. Там немає лікарів, вони мобілізовані. Там голод. Я вчора бачила, як умирає дитина. У Ліхтенберзі.

Староверов. Товаришу генерал, десяток кілограмів...

Герда. Мені потрібен не десяток кілограмів. У Берліні повинна бути людина, яка відповідає за життя малюків. Вони не були нацистами.

Берзарін. А ви, фрау Баум?

Герда. Я теж не була.

Берзарін. І ви, звичайно, співчували комуністам?

Герда. Зараз усі так кажуть... Навіть бутоньєрки червоні носять... Ні, я не співчувала комуністам. Я швачка, шила комбінезони для гітлерівських льотчиків.

Староверов. От нахаба, товаришу генерал. Хоча зараз вони всі такі. Втрачати їм нічого.

Берзарін. Ні, Староверов, це риса характеру, їй є що втрачати. У неї син. Хто ваш чоловік, ффрау Баум?

Герда. Був робітником. Слюсар-водопровідник. Зник безвісти. Сподіваюсь, що попав у полон. Чекаю...

Берзарін. А як поживає та симпатична бабуся?

Герда. Та симпатична бабуся дере з мене п'ятдесят марок на місяць, і я від неї вже давно б пішла, коли б...

Берзарін. Що, коли б?

Герда. Не має значення. Вона не краща і не гірша за інших, може, навіть краща. Ви не відповіли на моє запитання: хто у Берліні відповідає за життя малюків? Ви?

Берзарін. Так, я насамперед. І ще одна людина.

Герда. Хто?

Берзарін. Ви, ффрау Баум.

Герда. Я?

Берзарін. Саме ви. Зараз у канцелярії вам напишуть посвідчення, що ви відповідаєте за життя усіх немовлят Берліна, і дадуть наказ сприяти вам. Ви знайдете собі подруг, розішлете їх в усі комендатури. Ви будете діяти від імені коменданта міста.

Герда. Це божевілля.

Берзарін. Чому? Ви сподівались, це робитимуть мої солдати? У них і без вас вистачає роботи. Через тиждень я сформую магістрат Берліна. Тоді буде легше. Треба протриматися ці дні.

Герда. Раніше магістрат призначити не можна?

Берзарін. Це не так просто, як вам здається. У вас є ще запитання?

Герда. Н-ні! А коли не тільки немовлят?

Берзарін. Будь ласка. Староверов, накажіть написати посвідчення. Підписати дасте мені. Хто там далі?

Герда. І можна діяти від вашого імені?

Берзарін. Можна.

Герда. Дивіться, пане комендант, я буду діяти.

Берзарін. Бажаю успіху.

Герда вийшла.

Староверов. Товаришу генерал, не надто ризиковано?

Берзарін. Це я буду вирішувати. І відповідати теж буду я.

Входять Бокарев і Отто Вангель.

Бокарєв. Ну, Миколо Ерастовичу, от тобі подарунок. Знаюмся, це художник Отто Вангель.

Берзарін. Добрий день. Сідайте. Чому подарунок?

Вангель. Добрий день. Мені потрібна ваша допомога.

Берзарін. Усім потрібна наша допомога. Староєров, посвідчення.

Староєров. Слухаю! (*Вийшов*).

Вангель. Пробачте, я позавчора вийшов з табору Заксенхаузен. Товариші допомогли мені, але я ще дуже слабкий. У тридцять другому році я був у Москві. Робив там виставку Кете Кольвітц... Мій друг, скульптор Меркуров, подарував мені посмертну маску Леніна... Він зняв її вночі проти двадцять другого січня двадцять четвертого року... Я привіз її до Берліна й сховав. Потім прийшли гітлерівці... Моя дружина накинула на маску шматок полотна, і вони її не помітили... Мене дуже били... Я не сказав ні слова... Маску я доручив надійним друзям... Я знаю, де вона...

Бокарєв. Утішає тебе такий факт?

Берзарін. Надто добре, щоб бути правдою. (*Натиснув на кнопку, з'явився Староєров*). Ляхова сюди!

Староєров. Єсть! (*Зник*).

Вангель. І ще я хотів сказати, склалося вкрай небезпечне становище. Я маю на увазі моїх товаришів — художників, письменників, акторів. Вони дуже голодні. І вони горді. Вони нічого не просили у Гітлера, у вас теж нічого не просять.

Берзарін. Зокрема й ви?

Вангель. Зокрема і я. Я у вас нічого не прошу. Але ми з вами можемо зазнати великих втрат.

Берзарін. Ми з вами?

Вангель. Так. Ми.

Входить Ляхов.

Ляхов. Товаришу генерал, за вашим наказом...

Берзарін. Беріть двох бійців і їдьте, куди накаже товариш Вангель. Будьте дуже обережні... Це коштовність!

Ляхов. Єсть, товаришу генерал! (*До Вангеля*). Прошу!

Вангель. Ми скоро, ми дуже скоро повернемось.

Берзарін. Бажаю успіху.

Вангель і Ляхов виходять.

Бокарєв. Ну, Миколо Ерастовичу, сподобався подарунок?

Берзарін. Складне місто Берлін...
Бокарєв. Ти його вже полюбив.
Берзарін. Полюбив? Не знаю. Дуже хочеться, щоб
це місто стало гідним такого почуття.

Натиснув на кнопку, з'явився Староверов.

Староверов. Товаришу генерал, там цей знаменитий
письменник з дружиною... котру...

Берзарін. А, чорт! Ну, Федоре Юхимовичу, зараз
сьорбнемо...

Заходить Валя.

Валя. Товаришу генерал, Москва викликає.
Берзарін. Давай сюди, Валю! Скажи Староверову,
хай відвідувачі зачекають...

Валя. Єсть! *(Вийшла)*.

Берзарін. Слухаю. Хто? Так, я, Берзарін. Слухаю.
Хто буде говорити? Анастас Іванович? Слухаю.

Голос. Добридень, товаришу Берзарін, це Мікоян по-
турбував.

Берзарін. Добридень, товаришу Мікоян.

Голос. Ми з вами особисто не знайомі, але, сподіваю-
ся, скоро познайомимось. Завтра як особливий уповнова-
жений Радянського уряду вилітаю в Берлін.

Берзарін. Я дуже радий, Анастасе Івановичу.

Голос. Чому ви посміхаєтесь, товаришу Берзарін? Ні-
чого особливо смачного я вам не привезу, але все-таки
чимось допоможу. І мені треба, щоб ви разом з товаришем
Ульбріхтом і його групою приготували дані потреб...

Берзарін. Дані готові, товаришу Мікоян. Одверто
кажучи, вони голодують, мої німці.

Голос. Вони вже стали вашими?

Берзарін. Так. Селяни протримаються, а от робітни-
кам та інтелігенції дуже погано. Їм насамперед допомогти
треба.

Голос. Це правильно. Які ваші попередні дані?

Берзарін. З мінімальними нормами нам треба до
врожаю дев'яносто п'ять тисяч тонн зерна, п'ятдесят ти-
сяч тонн картоплі, п'ятдесят тисяч голів худоби для убою,
жирів...

Голос. Ну, товаришу Берзарін, апетити у вас...

Берзарін. У маршала Жукова я вже п'ять тисяч
тонн зерна випросив, але ж це Берлін, а от у нього апетит...

Г о л о с. Добре, подумаємо. Магістрат створили?

Б е р з а р і н. Політичні переговори між партіями ідуть. Дев'ятнадцятого установчі збори. З моєю доповіддю...

Г о л о с. Це найважливіше, товаришу Берзарін. Найважливіше те, щоб німці самі будували свою демократичну державу. Ви зробите гарну доповідь. Я не з порожніми руками приїду.

Б е р з а р і н. Спасибі, Анастасе Івановичу.

Г о л о с. У мене все. Бажаю успіхів.

Б е р з а р і н. До побачення. *(Поклав трубку)*. Ну, тепер легше буде. Дивна штука — життя. Учора вбивали німців, сьогодні рятуємо. Діалектика.

Б о к а р ь в. Убивали гітлерівців, рятуємо німців. Різниця.

Б е р з а р і н. Гарзд. Досить мене виховувати. *(Написує на кнопку)*.

Зайшов Староверов.

Слухай, Староверов, у нас в армійській газеті письменник с, Володимир Котик. Він живий-здоровий?

С т а р о в е р о в. Живий-здоровий.

Б е р з а р і н. Він талановитий письменник?

С т а р о в е р о в. Книжку з його портретом я на власні очі бачив.

Б е р з а р і н. А читав?

С т а р о в е р о в. Ні, тільки бачив.

Б е р з а р і н. Виклич його до мене. І давай сюди цього німця з дружиною, хай вона сказиться!

С т а р о в е р о в. Єсть! *(Виходить)*.

Заходять Ганс Флазер, його дружина Розамунда і Староверов.

Ф л а з е р. Пане комендант! Я маю заявити рішучий і категоричний протест проти порушення правил поведіння з військовополоненими і цивільними особами на завойованих територіях, встановлених Женевською конвенцією. Моя дружина постраждала.

Б е р з а р і н. Це дуже неприємно. Сідайте, прошу.

Ф л а з е р. Я обурений і не можу прийняти ваше запрошення.

Б е р з а р і н. Як хочете. Хто ви? Прізвище? Професія?

Ф л а з е р. Ви не знаєте чи тільки прикидаєтесь? Я Ганс Флазер, письменник, тисяча вісімсот вісімдесятого року народження, а це моя дружина, Розамунда Флазер, тисяча

дев'ятсот п'ятнадцятого року народження. І хай різниця у віці не викликає ваших посмішок. У нас, у Німеччині, так заведено. Один з моїх романів був перекладений російською мовою. Ви не читали?

Берзаріп. Ні, не читав, але ім'я ваше знаю.

Флазер. У мене совість чиста. З дня приходу Гітлера до влади я сидів, як миша в норі. Фюрер запрошував мене до себе, запитував, чому я мовчу. Я тремтів, як осиковий лист, а все-таки мовчав, ризикуючи життям. А потім приходите ви, визволяєте нас од фашизму, а тим часом двоє ваших солдатів і офіцер так обходяться з нашими жінками!

Берзаріп. Винних буде суворо покарано.

Флазер. Чудесно! Відмінно! (*Розамунда глянула на нього*). Нехай їх розстріляють. Повісять! На площі. Для науки нащадкам!

Берзаріп. Які на них були погони?

Флазер. Зелені. В одного чотири маленьких зірочки.

Берзаріп. Ясно. Капітан. Що ще ви про них знаєте?

Флазер. Я знаю найважливіше — номер машини, на якій вони приїздили. Синя ДКВ, номер 39-12. Цього досить.

Розамунда. Ти помиляєшся, Гансе. Машина була не синя, а блакитна. У тебе дальтонізм.

Флазер. Я не помиляюсь! Сума перших двох цифр дорівнює другій половині номера. Сума двох останніх дорівнює першій цифрі. Перша в квадраті дорівнює другій. Я завжди так запам'ятовую номери!

Розамунда. Ні, ти помиляєшся. Номер був 93-21. Цифри ті самі, тільки в іншому порядку. І не такий колір машини...

Бокарєв (*збагнув щось своє*). Пробачте, мені б хотілось уточнити деталі цієї справи. Подробиці...

Берзаріп. Побійся бога, Федоре Юхимовичу!

Бокарєв. Ні, тут щось не так... Прошу вас, фрау Флазер. Староверов, перекладайте якомога точніше. Розкажіть нам усе...

Розамунда. Ці люди постукали в двері і попросили дозволу пообідати, тобто розігріти м'ясні консерви для обіду, які вони привезли з собою. Я дуже злякалася і, звичайно, дозволила, тим більше, що в нас у самих їсти нічого. Вони принесли флягу з розведеним спиртом, крім того, у мене було півпляшки лікеру «Какао міт нус», це какао

з горіхами, він вироблявся під час війни в Дрездені фірмою Коль...

Берзарін. Де в цей час був ваш чоловік?

Розамунда. Як де? Звичайно, у бомбосховищі. Адже поруч ще снаряди рвалися. Він не має права ризикувати своїм дорогоцінним життям.

Берзарін. Зрозуміло. Далі.

Розамунда. Ну от, ми прегарно пообідали, а потім капітан почав читати вірші. Ви знаєте, створилася якась дивовижна, електрична атмосфера смертельної небезпеки, адже снаряди падали зовсім близько, музики віршів і запаху лікеру «Какао міт нус». Я пройшла до себе нагору в спальню... Мені стало трохи душно... Я трохи роздяглася... і там все сталося... Ах, це було...

Бокарєв. Що саме сталося?

Берзарін. Федоре Юхимовичу!

Бокарєв. Зачекай. Вони що? Тримали вас, ви чинили опір?

Розамунда. Я вас не розумію. Навіщо було мене тримати? Адже я інтелігентна жінка. Досить того, щоб я знала, що це робиться проти моєї волі! Саме в цю мить з бомбосховища вийшов мій чоловік і... врятував мене!

Флазер. О жінки! Так, я прийшов саме вчасно!

Берзарін. Ви змогли їх упізнати?

Флазер. Не знаю. У мене поганий зір, а в хвилини люти я взагалі нічого не бачу. Знаю одне — у них були чорні, неголені обличчя.

Розамунда. Цілком справедливо.

Флазер. Я вимагаю, щоб їх знайшли і розстріляли без усяких помилювань і амністій з приводу перемоги!

Берзарін. Не турбуйтеся, пане Флазер. То який все-таки номер машини?

Флазер. Щоб уникнути непорозумінь, я його записав. На банці з-під консервів. Вона у мене в кишені плаща. Можна піти взяти?

Берзарін. Прошу.

Флазер (*підозріло глянув*). Ні, тут, здається небезпеки немає. (*Вийшов*).

Розамунда. Ви розумієте, що в мене не було іншого виходу? Я мусила кричати...

Берзарін. Розуміємо. Все одно ми їх знайдемо і будемо судити.

Розамунда. І розстріляєте?

Бокарєв. Можливо.

Розамунда. Це ваші гучномовці на всіх площах кричать про демократію та гуманізм? Так?

Бокарєв. Наші.

Розамунда. Паше комендант, якщо буде процес, я розповім усе, як було, і ви опинитесь у найсмішнішому становищі.

Берзарін. Це був капітан чи солдат?

Розамунда. Солдат. Капітан унизу читав вірші.

Берзарін. Ясно. А судити їх все-таки будемо.

Розамунда. Вам нікого буде судити. Я їх не впізнаю. Вони були неголені.

Бокарєв. Навіть коли дасте присягу?

Розамунда. Так. І бог за це мене не осудить.

Заходить Флазер.

Флазер. Отут точно записано. Номер 912.

Бокарєв. На наших машинах чотиризначні номери.

Флазер. Отже, вашим слідчим доведеться шукати втрачену цифру.

Берзарін. Не турбуйтеся, ми її знайдемо.

Флазер. Я певен. Про дату виконання вироку прошу мене повідомити. Ви маєте розстріляти їх на площі.

Берзарін. Обов'язково! Староверов, проведіть.

Розамунда. На все добре.

Флазер, Розамунда і Староверов вийшли.

Бокарєв. Ну, що скажеш, коменданте Берліна?

Берзарін. Завтра о десятій нуль-нуль збираємо всіх командирів частин Берлінського гарнізону і ставимо питання про підвищення дисципліни. Хай наводять у частинах залізний лад. Усіх нас несе на хвилі перемоги, а провокації можуть бути такі, що довіку крутитися будемо. Я дуже сподіваюсь на твою допомогу. Завтра доповідь робитимеш ти.

Бокарєв. Гаразд. І в доповіді як негативний приклад буде згаданий генерал Берзарін. Так-так, саме ти! Що це за приклад дисципліни — комендант міста, генерал-полковник, з самого ранку, як той хлопчисько, стрибає на мотоцикл, лише з ординарцем у колясці, мчить по вулицях, і німці не починають роботи, доки він не пройде!

Берзарін. Знав би ти, як це добре!

Бокарєв. Знаю, що добре, а приклад поганий. Їздиш по Берліну беззахисний, для якої завгодно кулі — мішень.

Берзарін. У мене не стрілятимуть.

Бокарєв. Після пострілу пізно сперечатись. Цих коханців ффрау Флазер шукати будемо?

Берзарін. Як хочеш. (*Напискує на кнопку*). Староверов, я викликав представника метро...

Староверов. Є. Чекає. Новий віце-директор Торнгайм.

Берзарін. Ким був раніше?

Староверов. Слюсар-ремонтник.

Берзарін. Дуже добре. Приси.

Староверов виходить.

Заходить Торнгайм, на лацкані в нього червона стрічка.

Торнгайм. Добрий день, пане комендант.

Берзарін. Добрий день. Сідайте. Радий з вами по-знайомитися. У якому стані берлінське метро?

Торнгайм. У поганому. Із тисячі ста вагонів більш-менш справних чотириста, але всі потребують ремонту. Із сімдесяти семи кілометрів підземних тунелів третина затоплена водою, інші виведені з ладу. Але робітники виявляють величезний ентузіазм у справі відновлення нормального життя, і я вам обіцяю, що чотирнадцятого травня ми з вами зможемо відкрити першу лінію.

Берзарін. Чудово.

Торнгайм. Робітники охоплені радісним поривом вивольнення, але вони трошки голодні.

Берзарін. Знаю і вживу всіх заходів.

Торнгайм. Дякую. Чи не можна конкретніше?

Берзарін. Хліб робітникам метро почнуть видавати післязавтра.

Торнгайм. Я про це їм можу сказати?

Берзарін. Так.

Торнгайм. І ще я з вами хотів поговорити про будучність Німеччини. Сьогодні обнародований наказ маршала Жукова про дозвіл організації антифашистських партій. Це прекрасно! І я думаю, пане комендант, що, спираючись на вашу допомогу, ми негайно почнемо будівництво соціалізму в нашій країні.

Бокарєв. Отак зразу?

Торнгайм. Так, не втрачаючи жодного дня.

Берзарін. Може, спочатку ви налагодите метро?

Торнгайм. Пане комендант, це деталі, не можна втрачати велику, головну перспективу.

Берзарін. Це слушно, але чи не здається вам, що соціалізм не можна побудувати, спираючись на допомогу

військових комендантів? Дозволено створення антифашистських партій, покладено початок створенню німецької демократичної держави. Створіть цю державу, ліквідуйте наслідки фашизму, а потім уже вирішуйте, як будувати у своїй країні соціалізм.

Торнгайм. Мені здавалося, зручніше, коли ви тут.

Берзарін. Давайте, товаришу Торнгайм, почнемо з відновлення метро, нагодуємо робітників і разом з ними будемо думати про майбутнє демократичної Німеччини.

Торнгайм. Але зараз такий зручний момент для введення соціалізму... Досить одного вашого наказу... Забрати заводи у капіталістів, землю у поміщика...

Берзарін. От хай це і зробить німецький народ. Соціалізм не вводиться, а будується. А ми з вами спочатку давайте пустимо метро. Домовились?

Торнгайм. Домовились. Всього найкращого.

Берзарін. Бажаю успіху.

Торнгайм вийшов.

Ну й каша в нього в голові.

Бокарєв. Німецькі товариші вже почали роз'яснювати політику Компартії, але цього мало. П'ятнадцятого вийде перша газета «Тегліхе рундшау», і от тоді стане легше. Через п'ять днів...

Берзарін. Нічого, довше чекали. Староверов!

Заходять Марта Лапдер і Староверов.

Марта. Добрий день.

Берзарін. Добрий день. Сідайте. Ну, вже оправили в срібло шматок шкіри з гітлерівського крісла?

Марта. Ні, я зроблю це пізніше. Виявилось, що з радянської зони не можна виїхати без вашого дозволу. Я прошу дозволити виїзд.

Берзарін. Куди ви хочете їхати?

Марта. Куди завгодно. Аби тільки якомога далі від Берліна... і від вас.

Берзарін. Я вам так не подобаюсь?

Марта. Подобаюсь, не подобаюсь! Яке це має значення? Примушуєте думати. От що погано.

Берзарін. Так, це погано. Ну, що ж, можете їхати.

Марта. Враження таке, ніби вам цілком байдуже, залишуся я в Берліні чи ні.

Берзарін. Ви вгадали. Мені байдуже.

Марта. Я Ландер. Я — Марта Ландер!
Берзарін. Саме так. Що з вами?

Марта повільно сповзає з крісла і непритомніє.

Що з вами? Староверов, медицину якусь сюди! Швидше!
Староверов. Там цей... Зонненбах прийому чекає.
Берзарін. Давай його сюди!

Заходять Зонненбах і Староверов.

Зонненбах. Добрий день. О... А це хто? Слухайте, це ж Марта Ландер! Ви розумієте? Що з нею?

Берзарін. Про це я вас хочу запитати.

Зонненбах. Води! (*Помацав пульс Марти, поляскав її по щоках*). Нічого особливого, пане комендант. Звичайнісінька голодна непритомність. Явище в Берліні досить поширене. Прості німці виживають легше. Інтелігенція не пристосована... Зараз вона оговтається... Ну от, бачите...

Марта (*сіла на дивані*). Пробачте.

Берзарін. Староверов! Проведіть ффрау Ландер в їдальню і накажіть дати тарілку супу з сухарем. Нічого більше.

Зонненбах. Ви медик?

Берзарін. Так, медик-практик. Мій батько до революції на Путіловському заводі робітником був, голодувати навчилися...

Марта. Ви сподіваєтеся, я побіжу до їдальні сьорбати ваш суп? Дуже помиляєтесь. Я не збираюсь облизувати ваші ложки. І можете не турбуватися, пане комендант, з голоду я не помру. Я вже звикла до нього... Мені зовсім інше потрібне. Допоможіть!

Зонненбах. Морфій чи кокаїн?

Марта. Звідки ви знаєте?

Зонненбах. Старий Зонненбах все-таки медик.

Марта. Так, мені потрібен морфій.

Зонненбах. Давно?

Марта. Уже двадцять років.

Зонненбах. Я вам допомогти не можу. У мене не те що морфію, у мене таблетки аспірину немає.

Марта. Пане Берзарін, я вас дуже прошу.

Берзарін. Ви, мабуть, забули, ффрау Ландер, я комендант Берліна, а не гендляр наркотиками.

Марта. Я пічого не можу купити. Я прошу наказати видати мені одну ампулу з вашого лазарету. Вона мені, як життя, потрібна. Хочете, на коліна стану?

Берзарін. Пробачте, розмову закінчено.

Марта. Так, вам цього не збагнути. А я чомусь сподівалася... Хоча ви маєте рацію... Пробачте... *(Вийшла)*.

Берзарін. Професоре, вилікувати її, відучити можна?

Зонненбах. Не думаю. Двадцять років — це багато, дуже багато. Вона була заможною, напевне, колола великі дози... Може, у спеціальній клініці... дуже повільно...

Берзарін. Що ж буде?

Зонненбах. Вона знайде морфій. Не знаю, за яку ціну, але знайде. Морфіністи його завжди знаходять. Не забувайте, вона Марта Ландер.

Берзарін. Чорт! Невже мені треба було... Слухаю вас.

Зонненбах. Я виконав ваш наказ. Можу доповісти, що зараз ми з вами живемо у брудній помийній ямі, де кожному мить можуть спалахнути епідемії, щонайменше сімнадцять — від тифу до холери. Під руїнами гниє більше трупів, ніж думалося...

Берзарін. Так. Багато тисяч.

Зонненбах. Уже тепло. Ми з вами сидимо на бомбі, яка може вибухнути щомиті. Позавчора Вальтер Ульбріхт витягнув мене з ліжка і говорив зі мною цілу ніч. Я погодився стати членом магістрату. Але мені потрібна допомога. Немає лікарів. Де вони? У таборах військовополонених. Відпустіть їх, і я вам гарантую, що епідемії ні в Берліні, ні в усій вашій зоні не буде.

Заходить В а л я.

В а л я. Товаришу комендант! Викликає маршал.

Зонненбах. Я не заважаю?

Берзарін. Ні. Генерал-полковник Берзарін.

Г о л о с. Добрий день, товаришу Берзарін. Завтра, одинадцятого травня тисяча дев'яцсот сорок п'ятого року, о сімнадцятій нуль-нуль засідання Військової ради фронту. Будемо ухвалювати постанову «Про постачання харчами населення Берліна». Наказую з'явитися з усіма розрахунками. Продукти будуть через п'ять днів.

Берзарін. Товаришу маршал, є запитання.

Г о л о с. Так. Слухаю.

Берзарін. У місті небезпека епідемії. Професор Зонненбах пропонує відпустити лікарів із таборів полонених біля Берліна і гарантує спокійне життя.

Г о л о с. Згоден, тільки не всіх підряд. Нехай списки

затверджує сам Зонненбах. Серед лікарів теж гітлерівці були. У вас усе?

Берзарі н. Так. Дякую, товаришу маршал.

Голо с. Бажаю успіху.

Берзарі н. Ну от, пане Зонненбах, лікарів відпусти-мо, але за вашим списком. Не гітлерівців.

Зонненбах. Цілком згодний.

Староверов. Там ця німкеня, з посвідченням.

Берзарі н. Давайте.

Входять Герда Баум.

Прошу вас, ффрау Баум. (*Підписав*). От ваше посвідчення, дійте від мого імені залізною рукою. Коли вмере хоч одна дитина...

Герда. Не вмере, пане комендант.

Зонненбах. Вона хто, лікар?

Берзарі н. Ні, вона мати. Бажаю успіхів, ффрау Баум. Через п'ять днів Берлін матиме постачання по картках.

Герда. До побачення. (*Вибігла*).

Зонненбах. У вас дивовижна здатність знаходити друзів.

Берзарі н. На жаль, не завжди. Марта Ландер моїм другом не стала. Що ще потрібно, пане Зонненбах?

Зонненбах. Все, але насамперед лікарі.

Берзарі н. Староверов! Зв'яжіть пана Зонненбаха з полковником Сазоновим, який відає полоненими.

Староверов. Там письменник Котик з армійської газети.

Берзарі н. Щастить нам сьогодні на письменників. Давай сюди.

Староверов і Зонненбах виходять. Котик заходить.

Котик. Товаришу генерал-полковник, капітан Котик за вашим наказом з'явився.

Берзарі н. Сідайте, капітане. Як вас звуть?

Котик. Володимир Іванович. Взагалі Володя.

Берзарі н. Володя — так і мені зручніше. Ви член Спілки письменників?

Котик. Ось квиток. Горький підписував. Правда, факсиміле.

Берзарі н. Що ви пишете? Вірші? Прозу?

Котик. Тільки прозу. Вірші писав — кинув.

Берзарін. Є книжка з вашим портретом?

Котик. Є. У бібліотеці «Огонька» вийшла.

Берзарін. Дуже добре, Володю. Тримайте її на найвиднішому місці.

Котик. Пробачте, товаришу генерал-полковник, я не розумію.

Берзарін. У мене для вас не зовсім звичайне доручення.

Котик. Слухаю, товаришу генерал.

Берзарін. Склалася делікатна ситуація, і допомогти можете тільки ви. У вас немає знайомих серед німецьких письменників, художників, акторів?

Котик. Ні, немає. Звідки?

Берзарін. Будуть. Розумієте, Володю, ці люди зараз голодують. Я хочу, щоб ви їх погодували кілька днів.

Котик. Пробачте, товаришу генерал, але в мене тільки один офіцерський допайок. Чим я їх годуватиму?

Берзарін. Ковбасою, консервами, смаженою картоплею, супом. Розумієте, Володю, я уявляю, все це, приміром, так: сьогодні ви переселитесь з Карлхорста на околицю Ліхтенберга. Вам дадуть маленький будинок, там їх багато порожніх. АГЧ відпускає вам продукти. Ви запрошуєте до себе гостей і годуете їх. На прощання дасте кілька банок консервів чи бутербродів — у них є сім'ї. Ведете з ними літературні розмови. Читаєте вірші. Ви любите читати вірші, Володю?

Котик. Дуже.

Бокарєв. А машина у вас є?

Котик. Редакційна.

Бокарєв. Синя ДКВ?

Котик. Ні, зелена.

Бокарєв. Номер 39-12?

Котик. Ні, 13-92.

Берзарін. Ви знаєте німецьку мову?

Котик. Це не мова Гете і Гейне, але говорю.

Берзарін. Дуже добре. Ви зрозуміли доручення?

Котик. Пробачте, нічого не зрозумів.

Берзарін. Розумієте, Володю, німецька інтелігенція у мене, коменданта Берліна, тобто у Радянської влади, брати нічого не хоче. Вони, очевидно, бояться, що їх звинуватять у продажності. Хто це може зробити — невідомо, але бояться. Через тиждень буде організовано магістрат, культурбунд, німецькі демократичні організації, з ними вони церемонитися не будуть. Через п'ять днів Берлін

одержить постачання по картках. Значить, днів десять їх треба погодувати.

Котик. От ніколи не думав...

Берзарін. Я теж не думав стати комендантом Берліна. А партія думала. І давно, не поспішаючи, готувала і мене, і вас до цієї роботи. І тому ви прегарно виконаєте моє доручення.

Котик. Товаришу генерал, ну скільки я їх нагодувати можу? Двадцять? Тридцять? Це ж краплина в морі.

Берзарін. А я не тільки вам цю роботу доручу.

Котик. І в мене буде досить продуктів?

Берзарін. Безперечно.

Котик. Тоді треба, щоб хтось мене контролював. Адже я можу ці продукти... сам з'їсти! Це дуже дивне доручення...

Берзарін. Ні, контролювати вас не треба, а допомога справді потрібна. *(Натис на кнопку, з'являється Староверов)*. Валю до мене!

Староверов. Єсть! *(Виходить)*.

Берзарін. І коли, між іншим, ви їм розповісте правду про події у світі, теж біди не буде. Вони зовсім дезінформовані. «Тегліхе рундшау», наша газета, вийде п'ятнадцятого травня. «Берлінер цайтунг» — двадцятого, а вони хочуть знати зараз...

Котик. Ясно, товаришу генерал-полковник.

Заходить Валя.

Берзарін. От що, Валю, з сьогоднішнього дня поступаш у розпорядження капітана Котика.

Валя. В якій ролі, товаришу генерал?

Берзарін. Дружина? Ні. Сестра? Ні. Медсестра? Ні. Куховарка? Ні. Просто телефоністка. Дамо туди зв'язок. Борщ варити умієш?

Валя. Звичайно. До чого тут борщ?

Берзарін. Коли сама не впоравшся, візьмеш на допомогу якусь німкеню...

Валя. Пробачте, я не все розумію. Як це я можу не впоратися?

Заходить Староверов.

Староверов. Товаришу генерал. Ляхов з художником прибули.

Б о к а р є в. Сюди, негайно!

Староверов вийшов. Заходять Ляхов і Вангель.

Б е р з а р і н. Знайшли?

Л я х о в. Ні. Будинок знесено бомбою. Начисто.

В а н г е л ь. Я в розпачі, товаришу Берзарін.

Б е р з а р і н. А взагалі вона існувала, ця маска?

В а н г е л ь. Ви мені не вірите?

Б е р з а р і н. Розумієте, товаришу Вангель, повірити можна, тільки побачивши маску. Словам я не вірю. Володимо, знайомтеся, це художник Отто Вангель.

К о т и к. Радий з вами познайомитись, товаришу Вангель. Я письменник Володимир Котик. Чи не зайдете сьогодні ввечері до мене повечеряти? Поговорити про літературу, мистецтво. Коли у вас є добрі друзі, запрошуйте їх, буду дуже радий.

В а н г е л ь. Спасибі. З задоволенням. Товаришу Берзарін, мені дуже боляче, що ви не вірите...

Б е р з а р і н. Знайдіть маску, і я повірю. Всього найкращого, товариші.

Вангель, Котик, Валя і Ляхов виходять.

Б о к а р є в. Ну, що скажеш, коменданте Берліна?

Заходить Староверов.

С т а р о в е р о в. Товаришу генерал, Прохоров дуже просить...

Б е р з а р і н (*бере трубку*). Слухаю, Прохоров.

Староверов вийшов.

Г о л о с. Товаришу генерал-полковник, тут одна німкеня прийшла з вашим посвідченням, а з нею ще три дами, і мене за горло беруть. Я пропоную її заарештувати. Згущене молоко вимагає.

Б е р з а р і н. А воно в тебе є?

Г о л о с. П'ятсот двадцять банок з трофеїв рейхсканцелярії. Що мені робити? Від вашого імені вимагає.

Б е р з а р і н. Що ж ти можеш зробити? Слухайся.

Г о л о с. Але ж це трофеї наших військ. Оприбутковані.

Б е р з а р і н. Значить, склади акта й спиши.

Г о л о с. Може, заодно забрати в неї посвідчення? Вона зловживає.

Берзарін. Там підпис мій стоїть?

Голос. Стоїть, товаришу генерал.

Берзарін. Значить, це я зловживаю. Май на увазі, Прохоров, коли в твоєму районі помре хоч одне немовля...

Голос. Не допустимо, товаришу генерал. Запитань більше немає. Все зрозумів. Щасливо залишатись.

Бокарєв. Швидко вона обернулася.

Берзарін. Так, молодець. Ти знаєш, я, здається, починаю потроху звикати до цього міста. Молодець Герда Баум. Староверов!

Вбігає Староверов.

Староверов. Товаришу генерал, дозвольте доповісти, в районі Ліхтенберга мародерів зловили. Четверо німців, усі в цивільному. Від імені нашої комендатури грабували. Золото збирали.

Берзарін. Он як! Староверов, передайте голові військового трибуналу мій наказ — судити і розстріляти. З оголошенням по радіо.

Бокарєв. А як же гасло — «Людей треба обласкувати»?

Берзарін. Людей, а не мародерів. Усе правильно: судити і розстріляти! І нічого їх жаліти. Я про нашого радянського солдата все частіше думаю. Відступав він від кордону, вбивали його, ранили, різали, шили, а він воював і вірив — перемога буде за нами. Пройшов через рідне село, труп рідного батька з шибениці зняв, і мати останнім смертельним диханням своїм наказала йому вбивати німців. І він убивав, убивав, бо інакше досягнути перемоги неможливо. І в свідомості його слова «німець» і «гітлерівець» переплелися. І от він приходить у Берлін, здіймає над рейхстагом червоний прапор, спускається вниз, і я йому кажу: «У місті немає води, німецьким дітям пити нічого», — він лізе в шахту водогону, і знаходить пошкодження, і сам тоне вже після війни, після перемоги. Не знало людство такої величі духу, не знало.

Завіса

ДІЯ ДРУГА

КАРТИНА ЧЕТВЕРТА

Декорація першої картини — підвал на Франкфуртералей, в ньому наведено лад, стало світліше, і пролом у стіні закладений. На сцені Гертруда Зінгер з дитиною на руках.

Стук у двері.

Гертруда. Зайдіть!

Заходить Отто Вангель.

Вангель. Добрий день.

Гертруда. Добрий день. Вам чого треба?

Вангель. Пробачте, мені потрібна одна жінка...

Гертруда. Яка ще жінка?

Вангель. Вона живе у вас.

Гертруда. Можете мені не морочити голови. Поліції немає, є комендатура, а з комендантом я особисто знайома. Так що ви зі мною не дуже. Нічого я вам не скажу.

Вангель. Чия це дитина?

Гертруда. Моя.

Вангель. Стидайтесь, фрау...

Гертруда. Мене звуть Гертруда Зінгер.

Вангель. А я художник... Отто Вангель.

Гертруда. У концтаборі довго сиділи?

Вангель. Сім років. Заксенхаузен.

Гертруда. Бачу, але нічим пригостити вас не можу. Багато вас таких, голодних прошаків, ходять.

Вангель. А я зовсім не прошак. Я шукаю одну річ... І жінка, яка з вами живе, може знати, де вона зберігається... Вона жила в Кепеніку... Зараз той будинок знесено бомбою... Річ була закопана в льоху... Ми розкопали льох, там нічого немає... Може, вона знає... Мені сказали, що бачили Герду Баум тут...

Гертруда. Ні, вона не знає.

Вангель. Звідки ви знаєте, що вона не знає?

Гертруда. Знаю, і все. Вона нічого не знає. Вона у нас тепер державний діяч. Йй не до ваших приватних справ.

Вангель. Але побачити її можна?

Гертруда. Сина прийде годувати.

Вангель. Дозвольте почекати?

Гертруда. Не тут, а на вулиці. Багато вас тут ходить, таких художників.

Вангель. Добре, я почекаю на вулиці.

Стук у двері.

Гертруда. Кого там ще чорти несуть?

Заходить Зонненбах.

Зонненбах. Фрау Зінгер, будь ласка, віддайте ключі моїй дружині, коли вона повернеться з розчистки руїн.

Гертруда. Коли це буде?

Зонненбах. Коли по вулицях проїде на своєму мотоциклі комендант Берзарін. Він проїжджає ранком — вони починають роботу, проїжджає ввечері — закінчують.

Гертруда. Можете йти. Ключі віддам. Берзарін — вихована людина, він їх відпустить вчасно.

Зонненбах (*Вангелю*). Пробачте, я раніше не міг вас зустрічати?

Гертруда. Не могли. Доки ви кричали «зіг хайль», цей прошак в Заксенгаузені сидів. Геть звідси!

Зонненбах. Це ви мені говорите?

Гертруда. Вам обом.

Зонненбах. Ви стали неввічливою, ффрау Зінгер.

Гертруда. Стривайте. Ви не знаєте, де Герда Баум? Цей кістяк її шукає.

Зонненбах. Навіщо вона вам?

Вангель. Я шукаю одну річ, яка раніше мені належала і про місцеперебування якої ффрау Баум може знати.

Зонненбах. Золото?

Вангель. Ні, значно дорожче.

Гертруда. Невже діаманти?

Вангель. Ні, ще дорожче.

Гертруда. А дорожче вже нічого не буває.

Зонненбах. Ну, це як сказати. Бажаю вам знайти вашу дороговізначність, пане Вангель.

Вангель. Ви мене впізнали?

Зонненбах. Ми з вами поруч сиділи у приймальні коменданта Берзаріна.

Гертруда. Берзарін, Берзарін, куди не повернись, всюди Берзарін. Ну, в'ївся в Берлін клятий комендант.

Зонненбах. Якраз комендант він дуже гарний.

Гертруда. Я сама знаю, який він. Геть звідси!

Вангель і Зонненбах виходять.

Вангель. Я чекаю на вулиці, ффрау Зінгер.

Гертруда. Чекайте, чекайте. *(Зачинила двері)*. Так, значить, золото? А може, навіть щось дорожче. А прикидається, наче пфеніга за душею не має. Ну, любесенька моя, ти мені тепер за все заплатиш!

Заходить Герда, за нею Вангель.

Герда. Він не плакав?

Гертруда. Ні, спить.

Герда. Ви з ним виходили на свіже повітря?

Гертруда. Ні. Там не свіже повітря, а сморід і пилука. Тут спокійніше. Оцей доходяга вже цілу годину на вас чекає, ффрау Баум.

Герда. Добрий день. Ви до мене?

Вангель. Так, до вас.

Герда. У вас малі діти? Хворі?

Вангель. Ні.

Герда. Тоді ви помилилися адресою. Моя сфера — малята.

Вангель. Ні, адреса точна. Ви жили в Кепеніку. Мортартштрассе, сімнадцять. Цей будинок зруйнований.

Герда. На щастя, ми переїхали до падіння бомби.

Вангель. Під час переїзду ніхто не передавав вам чи вашому чоловікові чималого пакета?

Герда. Н-н-ні... Не пам'ятаю...

Вангель. Згадайте, будь ласка.

Герда. Ні.

Вангель. Може, передали вашому чоловікові, а ви не знали?

Герда. Пробачте, так бути не могло.

Вангель. Може, ви чули розмову?

Герда. Ні, не чула. Пробачте, мені треба йти...

Вангель. Зрозумійте, ви єдина людина, яка може щось знати про цей пакет.

Герда. Я не знаю.

Вангель. Це неправда. Ви знаєте більше, ніж кажете.

Гертруда. А чому це вона зобов'язана говорити вам правду? Не знає вона ні вас, ні вашого пакета. Геть звідси!

Вангель. Ффрау Зінгер, зрозумійте...

Гертруда. Нічого не розумію! Геть!

Вангель вийшов.

Герда. Спасибі, ффрау Гертрудо. Ви будете вдома?

Гертруда. Так.

Герда (*бере дитину*). З табору полонених звільнили дитячого лікаря. Я хочу показати йому Карла...

Гертруда. Ідіть, ідіть, ф́рау Герда. Я буду вдома.

Герда. Спасибі, я повернуся через годину. Страшенно багато роботи.

Гертруда. Я думаю,— ви тепер таке начальство.

Герда. Жодне немовля не вмерло. Берзарін нам машину згущеного молока надіслав...

Гертруда. Знову Берзарін! Тьху!

Герда (*сповила дитину*). Спасибі, ф́рау Гертрудо! (*Вийшла*).

Гертруда (*сама*). Дуже добре. Пішла. Так, замикаємо двері, опускаємо світломаскування і починаємо діяти. Ну, моя дорога ф́рау Герда Баум, що ви ховаєте в комірці? (*Виносить і кладе на стіл пакет*). Так, розгортаємо. Це звичайний ящик з-під патронів. Для золота трохи легкуватий, очевидно, діаманти. (*Злякано відійшла від столу*). А що я буду з ними робити? Це ж певна тюрма! Я не злодійка, я чесна жінка. Ні, я візьму тільки один діамант і скажу ф́рау Баум, що з нею розраховалась. А цей художник де їх узяв? Кого пограбував? Слухай, Гертрудо Зінгер, відійди ліпше від цього столу. Ні, неможливо відійти. Не брати жодного діаманта, а хоч глянути на них можна? Можна. (*Розгорнула пакет, сонячний промінь, що пробився крізь щілину світломаскування, висвітлив гіпсову маску Леніна*). Що це? Що тут написано? Ленін? О господи! Господи! Що я наробила? Зараз нагряне гестапо, це шибепиця, смерть! Та ні, яке гестапо? Немає в Берліні гестапо. Не божеволій, Гертрудо Зінгер! Що ж робити? Що робити? А коли хтось прийде? Не пускати... Все сховати! Ні, не можна! Куди подзвонити? Поліція? Ні-ні, не те! Поліції теж немає! Комендатура? Який номер Берзаріна? Знову Берзарін? Не знаю номера! Куди дзвонити? В пожежну команду? Правильно! (*Набрала номер*). Пожежна команда? Ні, пожежі немає. У вас там є радянський солдат? Негайно приїздить на Франкфуртералее! Негайно! Дуже! Неймовірно важливо! (*Поклала трубку. Стала і застигла біля столу*).

З а т е м н е н н я

КАРТИНА П'ЯТА

Ідальня в будинку письменника Володимира Котика. Посередині великий стіл, з якого вже прибрано посуд. Вечір. Гості п'ють чай. На сцені Вангель, Ганс Флазер, Розамунда Флазер, збоку сидить похмура Марта Ландер, у кріслі — Володимир Котик, який вже звик до своєї ролі господаря.

Вангель. Все-таки дивовижно, як багато мужності, сміливості й самопожертви живе у душах простих людей. Адже, зберігаючи цю маску, вони наражалися на смертельну небезпеку.

Флазер. Тут щось не так. Я пишу романи і не люблю дірок у сюжеті. Чому наша мила Герда Баум сама не принесла маски панові Берзаріну? У неї був чудесний привід відзначитися!

Вангель. Та просто вона чекала й досі чекає повернення чоловіка. Для нього це теж чудесний привід відзначитися. Адже це і його подвиг. Мене захоплює інше: маска змінила сім адрес, семеро робітників переховували її, знаючи, що один необережний крок і — смерть. Вам не хочеться написати книгу про цих людей, Флазер?

Флазер. Я не написав жодного слова за Гітлера, мовчатику й за комуністів.

Марта. Даремне. Це могла б бути гарна книга.

Флазер. Від вас, фрау Ландер, таких слів я не чекав.

Марта. Зараз від мене можна чекати чого завгодно.

Розамунда. Дивний настрій. Думаю, Гансе, що про нову книгу тобі варто подумати.

Флазер. Пробач, це вирішуватиму я.

Заходить Валя.

Валя. Панове, у мене є бутерброди з американським в'яленим язиком. Дуже смачно.

Вангель. Спасибі.

Марта. Американським?

Валя. Я рада, що вам сподобался.

Флазер. Послухайте, колего, отут якась цифра на книжці стоїть. Сто тисяч. Це що — тираж?

Котик. Так, чому ви здивувалися?

Флазер. Дуже великий тираж. Для Німеччини, та навіть і для Америки, це було б дивовижно.

Валя. А нас цим не здивуєш! (*Виходить*).

Флазер. Ви маєте бути дуже багатим, капітане.

Вангель. Скільки гостей у вас було сьогодні, Володю?

Котик. Не так багато. Ну, може, двадцять...

Розамунда. І ви всіх нагодували?

Котик. Це наш звичай. Не нагодувавши гостя, відпустити не можна.

Флазер. Так, але де ви берете стільки провіанту?

Котик. Я захопив як трофей невеличкий продовольчий склад. От і все.

Флазер. У вас не буде неприємностей? Ви musiли все здати... Це і нас може зачепити...

Котик. Але ж ви мене не викажете?

Флазер. Ні, не викажемо. Найважливіше бути ситим. Але не забувайте, не хлібом єдиним... Іноді мені хочеться написати книгу... Про маленьку людину, робітника. Тихий, непомітний, а виходить на двобій з фашизмом...

Розамунда. Це, звичайно, смішно, але Берзарін уже запрошує директорів театрів. Навіть Пауль Вегенер приїшов до нього. Двадцять сьомого травня в театрі Ренесанс буде прем'єра «Викрадення сабінянок» Шентала. Декорації у них були готові...

Флазер. Та-ак! Пауль Вегенер... Ім'я! А ви будете малювати нову картину?

Вангель. Обов'язково. Я хочу намалювати хлопчину, який біля похідної кухні їсть суп з казанка. Постать кухаря можна навіть не зображати, тільки штрих — пілотка й зоря. А на задньому плані рейхсцанцелярія... І ще неприбраний труп радянського солдата на мармурових сходах...

Котик. Колись я теж спробую написати книжку. Про післявоєнну Німеччину.

Флазер. І її теж видадуть стотисячним тиражем?

Котик. Все залежить від того, яка буде книга...

Марта. І трохи від того, яка буде Німеччина.

Розамунда. У тебе завжди перехоплюють найінтересніші теми.

Флазер. Шкода, що у вашому трофейному складі не було питва.

Котик. Я сам дуже шкодую. Прошу, от чай.

Флазер. Чай? Що таке чай? «Вода не вгамовує спраги, я це добре знаю, пив її одного разу»,— сказав грек Соократ.

Котик. Пробачте, не сказав Омар Хайям.

Флазер. Молодий чоловіче, ви ще замолоді мене вчити.

Вангель. Ні, це справді сказав Омар Хайям.

Флазер. Давня історія ніколи не була найсильнішою стороною моєї освіти.

Котик. А я люблю вірші. От слухайте: «Я вас любил, безмолвно, безнадежно, то гордістю, то ніжністю томим, я вас любил так іскренне, так ніжно, як дай вам бог любимой быть другим».

Розамунда повільно розстібає гудзика й знімає кофточку.

Флазер. О господи! Негаймо застібнись! Пробачте, панове, у неї умовний рефлекс: тільки-но почує вірші — зразу починає роздягатися.

Розамунда. Звичайно. Саме таким був мій номер у кабаре. Який успіх! Який був успіх!

Стук у двері.

Котик. Зайдіть.

Заходять Зонненбах і Альберт Кемпке, він у піджаці, але штани й чоботи офіцерські.

Зонненбах. Добрий вечір, панове. Дозвольте відрекомендувати вам мого друга, доктора Альберта Кемпке, який щойно вийшов з табору військовополонених. Запам'ятайте цю хвилину, ви познайомилися з майбутнім світилом німецької медицини.

Кемпке. Мій дорогий метре, ви, як завжди, надто великодушні.

Котик. Приємно познайомитися з вами, пане Кемпке. Чаю? Бутербродів?

Кемпке. Так-так. І чаю, і бутербродів.

Котик. Валю, у нас гості.

Заходить Валья з тарілкою бутербродів.

Валья. Прошу, от чай.

Кемпке. Прекрасно, ви, як грецька богиня Афродіта, щедрою рукою обдаровуєте своїх підданих. *(Глянув)*. Фрау Ландер, ви тут?

Марта. Так. Тут.

Валья. Смачного, панове! *(Виходить)*.

Марта. От не чекала вас тут побачити.

Кемпке. Я теж.

М а р т а. Допоможіть мені, Кемпке.

К е м п к е. Поговоримо про це трохи пізніше. Панове, я хочу сказати, як це приємно, що на світі ще є місце, де можуть зустрітися по-справжньому інтелегентні люди.

В а н г е л ь. Де ви служили, пане Кемпке?

К е м п к е. В науковій лабораторії. Я стояв на порозі великих відкриттів, але зараз...

В а н г е л ь. В якій галузі?

З о н н е н б а х. Управління психікою.

Ф л а з е р. Длубалися в черепах військовополонених?

В а н г е л ь. Ви служили у концтаборі?

К е м п к е. Ні, просто в піхотному полку. Пробачте, це нецікаво.

Котик простягає тарілку.

Дякую, ви дуже люб'язні.

Р о з а м у н д а. Ти вже думаєш над новою книжкою, Гансе?

Ф л а з е р. Так, вже думаю.

Заходить В а л я.

В а л я. Пропшу, панове! Смажена картопля. Кажуть, піби це ваша національна страва.

Ф л а з е р. Все, що можна їсти, зараз наша національна страва! Чудесно!

Усі, крім Марти й Кемпке, перейшли до столу, Валя вийшла.

М а р т а. Я на вашому місці вже мчала б на Захід.

К е м п к е. Ні, в цьому хаосі одній людині загубитись певажко. Крім того, мене захищає тінь Зонненбаха.

М а р т а. Він знає про ваші досліді?

К е м п к е. Ні, а ви йому про них не розповісте. Про ці досліді знає дуже мало людей. А от вас, Марто, як Ейфелеву вежу, здаля видно.

М а р т а. Допоможіть мені, Кемпке.

К е м п к е. Виїхати?

М а р т а. Ні.

К е м п к е. Зараз, Марто, це коштус дуже дорого.

М а р т а. Що ви хочете за три ампули?

К е м п к е. Життя Берзаріна.

М а р т а. Ні! Чому?

К е м п к е. Він страшенно небезпечний, Марто. Він вліз у самісіньку душу Берліна. Якби був на його місці хам,

який щодня ставив би до стіни тисячу німців, усе було б добре. (*Витягнув ампулу*). Згода?

М а р т а. Ні, я цього не зроблю.

К е м п к е. Ви не думаєте про Німеччину, про свою вітчизну.

М а р т а. Я думаю про неї, Кемпке.

К е м п к е. Гаразд, можна інакше. Ви зараз напишете листа про те, що Берзарін на чолі взводу солдатів вас згвалтував. Я знайду місце, де його надрукувати.

М а р т а. Ви мерзотник.

К е м п к е. Це правда, але я образився. Я вам нічого не дам.

М а р т а. Я прошу пробачення, Кемпке.

К е м п к е. Отак ліпше. У мене немає грошей, а за цю сенсацію добре заплатять. Пишіть. (*Простягає блокнота й ручку. Марта пише*). Дуже добре. Я задоволений. Дуже добре.

М а р т а. Давайте ампули.

К е м п к е. А оцей маленький пістолет хай буде у вас.

М а р т а. В кого він має вистрілити?

К е м п к е. Байдуже. Аби вистрілив. У Берзаріна — сенсація: Марта Ландер убила звіра. У Зонненбаха — сенсація: Марта Ландер карає більшовицьких прихвостнів.

М а р т а. А коли я вистрілю в себе?

К е м п к е. Чудесно! Більшовики довели велику Марту Ландер до самогубства! Беріть! (*Передає їй пістолет*).

М а р т а. Давайте ампули, ампули!

К е м п к е. Ох, які вони мені дорогі. Чого не зробиш заради великої актриси. (*Віддає ампули*). І ходімо до столу. Вони не залишать нам картоплі.

Марта швидко вийшла, Кемпке перейшов до столу.

Боже, як давно я не відчував такого аромату!

Ф л а з е р. Пане капітан, от ви, комуніст, як ви уявляєте наше майбутнє?

Р о з а м у н д а. Я сита по горло політичними розмовами!

К е м п к е. Мені вони теж смертельно обридли.

В а н г е л ь. А мені ні.

З о н н е н б а х. Говоріть, говоріть, я буду їсти.

К о т и к. Про це я вам дещо можу розповісти. Слухайте. Весна сорок четвертого року. Наш весняний наступ на Україні. Грязюка така, що чоботи засмоктув. Двоє наших обозників, простих солдатів, везуть патрони. Щось ворух-

нулось у кущах. Пішли, глянули — відсталий німець з автоматом у канаві сидить, відстрілюється. Кинули гранату — здався в полон. Один солдат каже: «Іване, пристрель його, може, це саме він мого батька вбив». — «Ні, — відповідає другий, — полонених стріляти не положено». — «Ну, нехай іде». Отак і сунуться вони: пара коней, за ними віз із солдатами і патронами, за возом німець, потом обливається, ледве ноги з грязюки витягає, блідий, як смерть. Іздовий дивиться, дивиться, тоді каже: «Ну, Іване, коли не стріляти його, то хай на воза сідає. Чого людина даремно мучитися буде?»

Ф л а з е р. Значить, ви думаете, Німеччина колись сяде на людського воза?

Заходить **М а р т а** **Л а н д е р**, дуже збуджена.

М а р т а. Чудесна історія! Дивіться на мене, Я Німеччина! П'яна дівка, яка уявила себе володаркою світу!

З о н н е н б а х. Марто, негайно припиніть цю виставу!

М а р т а. А ви що, обурилися, пане професор? Жалієте, що більше не можете слухати нові анекдоти про амурні пригоди цієї дівки? Повідомлення про її перемоги, розмови про її діаманти?

З о н н е н б а х. Де ви взяли морфій?

М а р т а. Яка вам різниця? А про майбутнє Німеччини можете не турбуватися, воно в надійних руках. Комендант Берзарін їздить по Берліну на своєму мотоциклі, і німці на нього моляться. Все залежить від того, скільки Берзаріних у Радянської влади.

З о н н е н б а х. Думаю, що багато.

М а р т а. Я теж так гадаю. І тому дівці, хоче вона того чи ні, доведеться задуматися над тим, як вона жила і буде жити.

В а н г е л ь. Марто, мені не подобається це слово.

М а р т а. А мені що, подобається? Ми надто довго брехали собі самі. Вища раса! Надлюдина! Панування над світом! Вилазьте з багнюки, панове, і сідайте на воза, якщо вас туди пустять!

Заходить **В а л я**.

В а л я. Товаришу Вангель, вас до телефону просять.

В а н г е л ь. Іду!

Вангель, а за ним Валя виходять.

М а р т а. От він сидів у концтаборі, зберігав маску Ле-
ніна, поки ми вислужувалися перед фюрером, і йому є чим
жити, він може дивитися в очі німцям, а я не можу. Втра-
тила повагу до самої себе, а як її повернути — не знаю.

К е м п к е. Тільки подвигом, тільки великим подвигом.
Ф л а з е р. Я не вислужувався, я мовчав.

Р о з а м у н д а. А тепер він напише книгу...

Заходить Вангель.

В а н г е л ь. Пробачте, я йду. Дзвонили із секретаріату
Вільгельма Піка.

М а р т а. Вас уже запрошують на воза?

В а н г е л ь. Ні, прийшов час організувати спілку анти-
фашистської демократичної інтелігенції — культурбунд.
Марто, їдемо зі мною?

М а р т а. Антифашистської? Демократичної? І запро-
шуюте мене? Ви хочете скомпрометувати свою організацію
в зародку? Ха-ха-ха! Вперше після капітуляції мені так
смішно!

В а н г е л ь. Шкода!

М а р т а. Не піду. Берзарін відпустив мене в Швецію.

В а н г е л ь. Шкода. На все добре, панове. *(Вийшов)*.

М а р т а. Мені теж шкода. Сидимо в гостях у любого
капітана, їмо, розмовляємо, а десь іде справжнє велике
життя...

З о н н е н б а х. Ну, Марто, я не можу сказати, щоб це
життя проходило повз нас.

М а р т а. Ви інша річ. Ви боретеся проти епідемії холе-
ри, шановний член майбутнього магістрату! Ганс Флазер
вже вирішив написати нову книгу, я по його носі бачу, що
вирішив. А я? Що я?

К о т и к. А вашу долю ніхто за вас не визначить.

М а р т а. Що я можу зробити? Я не з цього, я з того
світу. Літня, знеможена морфіністка, колишня актриса, від
якої залишилося тільки знамените ім'я.

К о т и к. Ви могли піти з товаришем Вангелем.

М а р т а. Не могла. Вони могли, а я не могла. Ану, ви
всі, геть звідси! Німеччина чекає!

К о т и к. Фрау Марто, я попрошу вас замовкнути. Це
мої гості. Пробачте, панове.

Марта раптом впала в крісло, ніби в ній щось зламалося, і застигла.

З о н н е н б а х. А нам і справді час іти, Кемпке.

Кемпке. Я вже давно готовий.

Флазер. Розамундо, як ти гадаєш? Пора?

Розамунда. Можна, я візьму з собою бутерброд?

Котик. Прошу, панове, прошу. Валю, принеси, будь ласка, паперу. Беріть, беріть, не вагайтесь.

Зонненбах. Можете бути спокійні, капітане, ми не вагаємось.

Розамунда. У нас так заведено. Марто, ви йдете? *(Марта мовчить)*. До побачення, капітане. Мені було дуже приємно...

Всі виходять, на сцені Марта і Котик.

Марта. Капітане, це підло!

Котик. Що підло?

Марта. Оце все. Будинок. Відкритий стіл. Три десятки гостей протягом дня. Хто це вигадав? Берзарін?

Котик. Пробачте, фрау Ландер, підло, коли я даю жінці шматок хліба і вимагаю за це, щоб вона лягла зі мною в ліжку. Підло, коли я комусь даю кілограм масла і за це вимагаю вбити людину. У чому моя підлість? Я ні від кого нічого не вимагаю.

Марта. Саме оце й найпідліше. Ви нічого не вимагаєте і примушуєте думати, думати, думати. Там усе просто: шматок хліба — лягаю в ліжку, кілограм масла — стріляю. Не треба ні думати, ні виправдовувати свої вчинки. Мене примусили! Все ясно!

Котик. Тут вас ніхто не примушує думати.

Марта. Та неможливо ж не думати! І комендант Берзарін це прегарно знає. А ви теж хороший! Американський язик у німецькому трофейному складі. Не дуріть себе самі, Володю, вони удали, ніби не помітили, але вони все розуміють.

Котик. Так, розуміють. Вони розуміють, що ми допомагаємо їм протриматись. Вони люди, фрау Марто, а людей треба обласкувати.

Марта. Це, звичайно, формула Берзаріна.

Котик. Так, його.

За сценою гуркіт мотоцикла і стук у двері.

Валя *(пробігає через сцену)*. Генерал приїхав!

Марта. Саме зустрічі з ним мені бракувало.

Заходить Берзарін, за ним Валя і Ляхов.

Берзарін. Добрий вечір. Склянку чаю, Валю, будь ласка. Смертельно стомився, замотався в місті. Ви тут, ффрау Ландер?

Марта. Як бачите.

Берзарін. Я думав, ви вже давно в Швеції.

Марта. Неправда, ви цього не думали.

Берзарін. Чому ж ви не поїхали?

Марта. Не знаю. Не поїхала, і все.

Берзарін (*взяв склянку чаю*). Спасибі, Валюшо. Володю, там у колясці мотоцикла ящики. Ляхов, допоможи.

Котик і Ляхов вийшли.

Марта. Поповнення провіанту?

Берзарін. Ви не помилилися, поповнення провіанту.

Марта. Слухайте, генерале, майте на увазі, що я страшно стерво, людина без усяких моральних принципів.

Берзарін. Жорстока самокритика.

Марта. Це не самокритика. Це трагедія.

Берзарін. Можливо. У чому річ?

Марта. Я вас продала.

Берзарін. Кому?

Марта. Покупців у цьому місті можна знайти.

Берзарін. Це правда. Дорого?

Марта. Три ампули.

Берзарін. Стидайтесь! За мене можна було взяти більше! Що ви маєте зі мною зробити? Застрелити? Отруїти? Зганьбити?

Марта. Я вже все зробила. Написала листа, що ви командували взводом солдатів, які мене гвалтували.

Берзарін. Всього-на-всього? Хочете чаю?

Марта. Ні. Будьте обережні. У цьому місті є люди, яким заважаєте ви, ваша політика, ваша популярність.

Берзарін. Так, є. Але пебагато, ффрау Ландер.

Марта. Досить однієї людини.

Берзарін. Ви мені не скажете, хто вона?

Марта. Ні.

Берзарін. Ну, що ж, спасибі за попередження. І не треба метатися по кімнаті. Нічого зі мною не станеться. Ми знайдемо вашу людину.

Марта. І німці говоритимуть, що я її зрадила?

Берзарін. Сказавши «так», ви зразу ж говорите «ні», ффрау Ландер? Чому не йдете по одній дорозі?

Марта. Та тому, що я не знаю її, цієї дороги. У мене в душі страшно сум'яття почуттів, розумінь, усвідомлення

власної мізерності й слави... А ви все це хочете пустити по одній дорозі...

Берзарін. Ні, я хочу значно менше. Просто відповіді на запитання — ви за чи проти? А, відповівши, ви можете ходити по яких завгодно дорогах. Це вже нічого не змінить.

Марта. Чому вас не стурбували мої слова?

Берзарін. Стурбували. Це дуже мало — три ампули. Треба було взяти більше.

Марта. Ви йдете по лезу бритви, генерале.

Берзарін. Ні, ффрау Ландер. Я комендант Берліна.

Марта. Ви просто зневажаєте мене.

Берзарін. Ні, я думаю про вас багато й часто. А ще я думаю про ті тисячі берлінців, відповідальність за життя і будучність яких лягла на мої плечі. От де мої найбільші турботи. Ви звикли бути в центрі уваги і дивуєтеся, як це я не боюсь, що ви мене продали! «Ах, славнозвісна Ландер продала коменданта Берзаріна». Ще одна сенсація? А ви на мить, тільки на одну мить облиште думати про себе, про власне значення і славу, а подумайте про німецьких дітей, які стали прозорими від голоду. І коли ви сильна жінка, коли ви чесна людина, то прийдете до мене в комендатуру і скажете: «Берзарін, я хочу працювати».

Марта. До вас? Ні. Що про мене подумують?

Берзарін. Саме так. Що про вас подумують? Хто подумас? Ваші колишні друзі чи ваш народ? Хто?

Марта. Чому вам завжди потрібна точна відповідь?

Берзарін. Тому, що зараз час точних відповідей. З ким ви, Марто Ландер?

Ляхов і Котик завосять ящики. Валя йде за ними.

Марта. Ваша система працює чудово, тільки майте на увазі — це секрет полішинеля, всі вже здогадалися.

Берзарін. Мені це байдуже, ффрау Ландер. Важливо, щоб люди були ситі й ніхто не міг скористатися з їхнього голоду.

Марта. Як скористалися з мого?

Берзарін. Коли хочете, так.

Марта. Валю, дайте мені на дорогу кілька бутербродів.

Валя. Прошу, ффрау Ландер.

Марта. Ви задоволені, пане Берзарін?

Берзарін. Дуже!

Марта. Не потрібні мені ваші бутерброди! Будьте ви прокляті! Пробачте! (*Вийшла*).

Берзарін. На все добре. Ну, Валю, важка робота?
Валя. Важча, ніж ви гадаєте, товаришу генерал.
Ляхов. Але скінчиться ж вона колись!
Берзарін. Навіть дуже скоро. Завтра перше установче засідання магістрату. Вже сьогодні берлінці починають одержувати хліб по картках. Але дім ваш нехай по-старому буде гостинним, Володю. Гарзд?
Котик. Єсть!
Берзарін. Ідемо, Ляхов. Затишно у вас тут. Дома!
Валя. Товаришу Ляхов, можна на хвилиночку?
Берзарін. На хвилинку можна.

Берзарін і Котик вийшли.

Валя. Хто на моєму місці? Кажі мені зараз же, хто на моєму місці в комендатурі?
Ляхов. Як хто? Зіна Мостова.
Валя. Так от, Ляхов, май на увазі, коли я визнаю, що ти на неї хоч одним оком кинув...
Ляхов. Та що з тобою, Валю? *(Обійняв її, поцілував)*.
Голос Берзаріна. Ляхов, поїхали.
Ляхов. Єсть, товаришу генерал. *(Виходить)*.
Валя. От клятві фрїці! Через них поцілуватись як слід неможливо!

З а т е м н е н н я

Виникає трибуна, на якій стоїть Берзарін при всіх орденах.

Берзарін. Шановні члени магістрату міста Берліна. Мені випала висока честь виступити на ваших перших установчих зборах. На дорогах війни, від Сталінграда до Берліна, часто можна було побачити плакат: обличчя малої дитини, спотворене болем, і прохання: «Тату, вбий німця!» За довгі сорок сім місяців війни у свідомості нашого народу поняття «німець» і «гітлерівець» збіглися, і зараз на наші з вами плечі лягло величезне завдання — довести, що це різні речі. Товариш Сталін сказав: «Гітлери приходять і відходять, а народ німецький, держава німецька залишається». Так-от, зараз увесь світ хоче знати, яким він буде, цей післявоєнний німецький народ, якою буде його держава. Гляньте на Берлін. Он він лежить перед вами у руїнах, і вітер його пахне трупом, порохом димом і га-

ром пожарищ. Зараз він страшний і потворний, а ми з вами маємо збризнути його живою водою, відбудувати його, оживити дитячим сміхом, прикрасити музикою і піснями молоді, мудрими усмішками стариків. За цей сміх, за ці пісні заплатили своєю кров'ю мільйони радянських солдатів, і ми ніколи не маємо права про це забувати. Ваш великий поет Гете сказав: «Поспішай творити добро, і у нас з вами настав для цього найкращий час. Берлін вже не голодує. Але це тільки початок. Будинки відбудувати не важко. Відновити людські душі значно важче. Ми з вами стоїмо на самісінькому вістрі історії, і я закликаю вас працювати так, щоб прийдешні покоління сказали: «Ці люди зробили все для того, щоб Берлін жив».

З а т е м н е н н я

КАРТИНА ШОСТА

Кабінет Берзаріна в комендатурі. Ранок. Заходить Берзарін, за ним Староверов.

Берзарін. Староверов, Герда Баум ще не приходила?
Староверов. У неї ще десять хвилин, товаришу генерал.

Берзарін. Так, правда. Що в місті?

Староверов. Ніяких чепе. Повний лад і спокій.

Берзарін. Добре. Газети?

Староверов. Прошу.

Берзарін. Не було й гроша ламаного, і зразу... Скільки їх уже в Берліні?

Староверов. П'ять, товаришу генерал.

Берзарін. Добре. Кінотеатрів скільки працює?

Староверов. Сто дев'ятнадцять, товаришу генерал.

Заходить Бокареєв.

Дозвольте іти?

Берзарін. Ідіть.

Бокареєв. Добрий ранок. Я з тривожними новинами.

Берзарін. Про кого мова?

Б о к а р ь в. Про тебе. Ти дуже необережно поводишся. Їздиш з Ляховим по всяких трущобах...

Б е р з а р і н. Я комендант міста, повинен всюди бувати.

Б о к а р ь в. Це правда, але береженого й бог береже. А в місті з'явився Альберт Кемпке. Штурмбанфюрер військ СС.

Б е р з а р і н. Ну, він тут не одиє такий. Той самий?

Б о к а р ь в. Так. Той самий, який розколював черепи наших полонених і провадив досліди на живих людях.

Б е р з а р і н. Яке відношення він має до мене?

Б о к а р ь в. Дивно, але має. Його визволив з нашого табору професор Зонненбах.

Б е р з а р і н. Професор знає про розколоті черепи?

Б о к а р ь в. Ні. Вони разом працювали до війни. Потім Кемпке засекретили. Про есесівську роботу його Зонненбах не знає. Він привів його до нашого Котика...

Б е р з а р і н. Капітана попередили?

Б о к а р ь в. Так. Там Кемпке зустрівся з Мартою Ландер, яка, очевидно, знає про нього все.

Б е р з а р і н. Ага, от кому вона мене продала.

Б о к а р ь в. Про що ти?

Б е р з а р і н. Пусте. Що ти пропонуєш?

Б о к а р ь в. Я пропоную негайно заарештувати Кемпке, професора Зонненбаха попередити.

Б е р з а р і н. Коли від'їздить Марта Ландер?

Б о к а р ь в. Сьогодні чи завтра. Коли літак прийде.

Б е р з а р і н. День-другий з арештом Кемпке можна заждати?

Б о к а р ь в. Ні. Він одному покидьку пропонував кокаїн в обмін на твій труп. А ми ж, мабуть, не все знаємо.

Б е р з а р і н. Хай почекають з арештом до від'їзду Марти Ландер.

Б о к а р ь в. Миколо Ерастовичу, ти невірний ідеаліст. Я теж тебе наскрізь бачу. Сподіваєшся, що Марта Ландер сама видасть цього негідника Кемпке? Не буде цього! Її міщанське уявлення про порядність не дозволить їй це зробити.

Б е р з а р і н. Слухай, адже вона все-таки актриса. Невже вона нічого не побачила, ні про що не подумала?

Б о к а р ь в. Ні.

Б е р з а р і н. Не вірю! Не може цього бути!

Б о к а р ь в. Ти завжди хочеш думати про людей краще, ніж вони є насправді.

Берзарін. Так. Коли хочеш знати — хочу. І от моє слово, це вже наказ коменданта міста. До від'їзду Марти Ландер Кемпке не чіпати. Якщо ми його знаємо, то піде він не дінеться.

Бокарєв. Та навіщо вона тобі?

Берзарін. Ти маєш радію. Мені вона непотрібна. Але актриса вона відома, і дуже хочеться вірити в її чесність, в могутність нашої моралі, в переконуючу силу наших справ і вчинків.

Бокарєв. Ні, Миколо Ерастовичу, ідеаліст ти безнадійний. Гаразд, наказ є наказ. З арештом почекаємо. Але будь обережний, дуже обережний. У мене все. Ти ідеш?

Берзарін. Спасибі. Так. От з Гердою Баум поговорю — і в госпіталь. Нашим пораненим солдатам ордени вручати.

Бокарєв. Як вона, твоя улюблениця?

Берзарін. Чудесна жінка! Працює за цілий магістрат.

Бокарєв. Ну, добре, щасливо. Твою охорону я накажу посилити. Бажаю успіху.

Берзарін *(натиснув на кнопку)*. Староверов. Герду Баум.

Заходять Герда Баум.

Герда. Добрий день.

Бокарєв. Щасливо. Будь обережний. *(Виходить)*.

Герда. Пробачте, пане комендант, я спізнилася на дві хвилини, але у мене така подія! Чоловік з полону повернувся.

Берзарін. Вітаю і дуже радий. Попросіть його зайти до мене завтра о десятій сорок. Ваш чоловік зберігав маску Леніна, він справжній німець. А от вами, фрау Баум, я дуже незадоволений.

Герда. Ви незадоволені? Мною?

Берзарін. Так. Ми провели обстеження дітей, виявилось, що середня кількість гемоглобіну у них сімдесят одициць. Фрау Баум, це неподобство. У малих берлінців мусить бути щонайменше сімдесят п'ять одиниць гемоглобіну. Я розумію, норми продуктів суворо обмежені для дорослих, але дітей ви можете харчувати значно краще.

Герда. Пане комендант, я знаю про цей огляд і консультувалася з лікарями. Вони кажуть, що сімдесят оди-

ниць — непогано. За Гітлера було шістдесят п'ять і навіть менше.

Берзарін. За Гітлера! Знайшли орієнтир! Як вам не соромно!

Герда. Пробачте, але що я можу зробити?

Берзарін. Беріть за горло магістрат! Примусьте їх збільшити норми видачі продуктів...

Герда. Може, ви... може, ви їм накажете?

Берзарін. А хто буде міністром у майбутній німецькій державі? Ви чи я, фрау Баум? Звикайте до великих масштабів! Ви дуже добре почали! Розгортайте свою роботу. У вас посвідчення. Користуйтеся ним!

Герда. Зараз скористаюся. У Марієнфельді працює завод консервованого молока. Всю продукцію забирає окупаційна влада. Я прошу передати завод магістратові.

Берзарін. Фрау Баум, ви не надто розгорнули свою роботу?

Герда. Ви самі мене навчили.

Берзарін. Ми зробимо краще. Цей заводик випускає зараз тридцять тисяч банок молока на місяць, і ми їх беремо собі, нашим дітям теж гемоглобін потрібний. Я даю вам гроші і всі повноваження, ви знаходите людей, обладнання, доводите випуск до шістдесяти тисяч банок і половину забираєте для німецьких дітей. Згода?

Герда. Я знаю людину, яка доведе випуск до ста тисяч.

Берзарін. Гітлерівець?

Герда. Ні.

Берзарін. Дуже добре. Половина ваша. Ви будете гарним міністром, Герда Баум.

Герда. Ви все ще незадоволені мною?

Берзарін. Для вас це так важливо?

Герда. Ви знаєте, важливо! Дуже важливо.

Берзарін. Не турбуйтеся. Все йде добре, дуже добре!.. *(Обняв її за плечі)*. Пробачте, мені час. Почекайте тут, вам напишуть усі папери. Ага, ще одне мало не забув. От вам список будинків, які згодом відійдуть під дитячі заклади, ясла для німецьких дітей, дитячі садки, інтернати для сиріт війни...

Герда. Дякую.

Берзарін. Огляньте їх, складіть плани ремонту. Там зараз люди розміщені, але через два місяці все звільнить-ся. Староверов, готуйте документи! Ляхов, поїхали!

Герда. До побачення! До побачення!

Вони потисли одне одному руки, і Берзарін вийшов. Герда підійшла до вікна, махнула хусткою. Чути, як загуркотів мотоцикл, гуркіт його наростає, стає дедалі вищий, розпачливіший, поки не обривається високим жіночим криком і важким ударом.

А-а-а!

З а т е м н е н н я

КАРТИНА СЬОМА

Ідальня капітана Котика. Вечір. На столі кілька склянок чаю. У різних кутках кімнати і коло столу Зонненбах, Кемпке, Вангель, Флазер, Розамунда і Володимир Котик. Після відкриття завіси довга пауза.

Розамунда. Розповідають, він умер одразу.

Зонненбах. Так.

Кемпке. Ах, яка втрата! Яка втрата!

Флазер. Чортзна-що! Не могли поставити регулювальника!

Котик. Там був регулювальник.

Розамунда. А я певна, що його забили. Я певна, що все це влаштували гітлерівські собаки, які багато років цькували мене й мого чоловіка.

Котик. Не слід звипувачувати німців у тому, чого вони не робили. У них на совісті досить інших злочинів.

Вангель. Цілком вірно.

Котик. Прошу, хтось іще хоче чаю?

Флазер. Чай! Чай! Мені зараз хочеться напитись, як боцману! Або повіситися.

Вангель. Не треба дурниць, Флазер.

Розамунда. Він завжди такий...

Кемпке. А ординарець його живий?

Котик. У госпіталі.

Вангель. Професоре, і нічого не можна було зробити?

Зонненбах. Мабуть, ні.

Кемпке. Значить, це звичайна автомобільна катастрофа?

Котик. Так.

Кемпке. І це доведено?

Котик. Так.

Розамунда. І нікого не заарештували?

Котик. Ні.

Вангель. А як шофер військового грузовика?

Котик. У лікарні. Нервовий шок.

Заходить Марта Ландер.

Марта. Добрий день.

Котик мовчить.

Що ви на мене дивитесь, як на привид?

Котик. Добрий день, фрау Ландер. Прошу, сідайте. Раді вас бачити. Я думав, ви вже поїхали.

Марта. Не попросившись? Неправда, ви цього не думали.

Котик. Пробачте, день сьогодні важкий.

Марта. Так, день важкий. Дуже важкий. Через годину я відлітаю в Стокгольм. З аеродрому Шенефельд. Шведи літака прислали, вони, виявляється, ще пам'ятають моє ім'я. Пробачте, але у мене обмаль часу. Машина чекає. Пане Кемпке, мені треба поговорити з вами перед від'їздом.

Кемпке. Знову морфію захотіла. Прошу.

Кемпке і Марта відійшли вбік.

Марта. Як ви насмілились це зробити, штурмбанфюрер СС Альберт Кемпке?

Кемпке. Прошу вас, не так голосно. Я не розумію, про що ви.

Марта. Про Берзаріпа.

Кемпке. Присягаюся, я не маю до цієї справи ніякого відношення. Вам усі підтвердять... Запитайте капітана... Просто нещасний випадок... Це всі знають...

Марта. Мені не треба запитувати.

Кемпке. А щодо мого звання... Невже ви викажете мене? Через два дні я поїду звідси назавжди. Не турбуйтеся...

Марта. Ні, так низько я не опускаюсь, я вас не викажу. Пам'ятаєте, Кемпке, ми говорили про цілі, гідні кулі. Ціль номер один — Берзарін. Номер два — Зонненбах. Ціль номер три — я сама.

Кемпке. Пробачте, я знову вас не розумію. Але ж це був жарт.

Марта. Жарт? А Берзарін?

Кемпке. Повторюю, я не маю до цього ніякого відношення.

Марта. Ви дуже хотіли цього, штурмбанфюрер?

Кемпке. Тихо, ради бога, тихо, Марто! Я приготував для вас сорок ампул. Я піклуюсь про вас... Але давайте вийдемо у садок... Тут незручно...

Марта. Гаразд, вийдемо у садок. Тут справді незручно...

Вони виходять.

Зонненбах. Шкода, що вона від'їжджає.

Вангель. Так, дуже шкода.

Флазер. Чому шкода? Ім'я гучне, але...

Розамунда. А тепер, після смерті пана Берзаріна, пам можна буде приходити до вас у гості?

Котик. Звичайно.

Флазер. Тільки я буду приприсити з собою пляшку. От ніколи не думав, що смерть Берзаріна стане для мене горем.

Котик. Будь ласка.

За сценою негучний удар.

Вангель. Що це? Стріляють?

Котик Ні, не схоже. Мабуть, Валя тарілку розбила. Вічно вона все б'є.

Розамунда. Господи, до того напружені перви, що оплеск пострілом здається.

Вангель. Мабуть, десь пила лопнула.

Флазер. А от я абсолютно спокійний.

Заходить Марта Ландер.

Марта. Ну, от і все, панове. Я від усього серця бажаю вам щастя і, може, колись приїду подивитись на Берлін. Дивно, як в одну мить змінилося місто.

Вбігає Валя.

Валя. У садку німець застрелився!

Флазер. Який? Кемпке?

Валя. Так. Цей. (Вказує на крісло, де сидів Кемпке).

М а р т а. Заспокойтесь, панове. У штурмбанфюрера
військ СС Альберта Кемпке були всі підстави так вчинити.

З о н н е н б а х. Штурмбанфюрер? Брехня! Він видатний
нейрохірург! Це наклеп!

М а р т а. Просто ви не все про нього знали, професоре.
Одне друге не виключає. Я його пізнала, сказала, що не
буду мовчати, і він... застрелився.

З о н н е н б а х. Може, він ще живий? (*Швидко вихо-
дить*).

М а р т а. Ні, мертвий.

В а л я. Товаришу капітан. Чому ви мовчите? Треба
щось робити!

К о т и к. Подзвони до комендатури, Валю. Спокійно.

В а л я. Єсть, подзвонити до комендатури! (*Вибігла*).

В а н г е л ь. Може, професорові треба допомогти? Хо-
дімо.

Р о з а м у н д а. Господи, як це страшно... Мертва люди-
на... Зовсім близько!

Ф л а з е р. Подумавш, подія. Ще один есесівець застрел-
ився. Гарзд, ходімо.

Р о з а м у н д а. Я теж піду... Це ж страшенно цікаво!

Вангель, Флазер і Розамунда виходять.

К о т и к. Вам час їхати, фрау Лапдер.

М а р т а. Ви думаєте, я не встигну?

К о т и к. Це було дуже важко?

М а р т а. Ні. Що?! Берзарін знав?

К о т и к. До сьогоднішнього дня мені ніколи не доводи-
лося бачити вас на сцені.

М а р т а. Йому теж... Шкода... Як усе несправедливо!

Вбігає В а л я.

В а л я. Всі машини в розгоні. Через годину, не раніше,
приїдуть!

К о т и к. Ну, що ж, почекаємо. Спокійно, Валю.

Заходять Зонненбах, Вангель, Флазер і Розамунда.

З о н н е н б а х. Точно в серце.

В а н г е л ь. Малесенький пістолет. Дамський.

К о т и к. Покажіть-но. (*Витер пістолет і поклав на
стіл*).

Марта уважно глянула.

Розамунда. Кемпке справді був штурмбанфіурером СС?

Зонненбах. Я ніколи цьому не повірю! Хоча... Світ збожеволів. Що подумає про мене Берзарін... Ох, пробачте.

Вангелъ (*глянув на Марту*). Так, що подумає Берзарін?

Марта. До побачення, панове. Я заздрю вам. Через багато років, коли ви будете проходити по Берзарінштрассе чи вийдете на площу імені Берзаріна, думайте про першого коменданта як про живу людину. Він живе в серці Берліна...

Вангелъ. Шкода, що саме в цю мить він не може вас побачити.

Марта. А він не вмер. Ми всі ще багато разів у житті зустрінемося з ним у цьому місті і скажемо його слова: «Людей треба обласкувати».

Заходить Герда.

Герда. Пробачте... Здрастуйте...

Котик. Добридень. Ви до кого?

Герда. Я уповноважена магістрату. Комендант Берзарін передав мені список об'єктів, де згодом розташуються дитячі заклади. Ваш будинок є в цьому списку. Він буде вільний через місяць?

Котик. Безперечно.

Зонненбах. Значить, так, Берзаріна нема, а життя триває?

Герда. Саме так. Життя триває. І в цьому житті є все, і руїни Берліна, і щастя весняного сонця, і багато страждань малих дітей. Ми з вами, дорослі, відповідалмо за те, щоб діти щоранку прокидалися з ясними усмішками на устах...

Флазер. Чи не падо велику відповідальність ви берете на себе?

Герда. Ні, не велику. Вона лежить на кожному з нас, ця відповідальність, і ви ще не раз відчуєте її в житті. У цьому будинку буде чудесний дитячий садок. Коли хочете побачити майбутнє Берліна — приходьте в гості. Берлін буде жити.

Завіса

Друге побачення

*П'єса на дві дії,
п'ять картин*

ДІЙОВІ ОСОБИ

Сергій Петрович Бородай, 52 роки.
Ніна Кольвен, його дочка, 24 роки.
Наталі Кольвен, її мати, 46 років.
Роже Кольвен, її вітчим, 50 років.
Шарль Кюба, її жених, 30 років.
Патрік Дюран, її друг, 26 років.
Жоржет Дюран, бабуся Патріка, 68 років.
Марія Кіндратівна Климова, 64 роки.
Люсі Шабер, 50 років.

Діється у Франції, в невеличкому місті.

ДІЯ ПЕРША

КАРТИНА ПЕРША

Літо, перший четвер липня. Скоро настане вечір. Вітальня у невеличкому, але досить багатому будинку, де живе сім'я Кольвев. Очевидно, це околиця міста, за вікном багато зелені. Убранство кімнати — суміш міщанського затишку і кричущого модерну. Абстрактні картини в старих рамах. Великий телевізор. Бар. Рोजе Кольвев, власник парфюмерної фірми і господар будинку, збуджений до краю, швидко заходить до вітальні.

Р о ж е. Наталі! Наталі! Де ти поділася?

Заходить Наталі Кольвев.

Н а т а л і. Чому ти кричиш?

Р о ж е. Я? Кричу? Смішно! Я зовсім спокійний. І сподіваюся, п'яких підстав для хвилювання у мене немає! Сергій Бородай приїхав!

Н а т а л і. Уже?

Р о ж е. Так, уяви собі — уже!

Н а т а л і. Коли ж приходить паризький поїзд?

Р о ж е. О боже, я говорю про подію, яка може потрясти все наше життя, а її цікавить розклад поїздів!

Н а т а л і. Ні, я теж думаю про цю подію. Як дивно, давно знали, чекали, готувалися, а настала вона зовсім несподівано. Мені навіть лячно...

Р о ж е. Не розумію — чого? Це ж прекрасно, що приїздить саме Сергій Бородай. Я буду дуже радий бачити його нашим гостем... Я розумію всі складності... Але ж двадцять п'ять років — величезний час... Хоча... Та ні, все прегарно! Зараз, через двадцять п'ять років, зустріти людину, з якою разом бив гітлерівців...

Н а т а л і. Бив гітлерівців...

Р о ж е. Так, саме так, бив гітлерівців. Мені теж дали ордена, і, клянуся богом, було за що! І ти це прекрасно знаєш... От вже справді всі події до купи зійшлися...

Н а т а л і. Що ще сталося?

Р о ж е. Є неприємності. Великі. Ділові. Але про це потім. Головне — Бородай, це найголовніше, це подія, це свято! Де Ніна?

Н а т а л і. На вокзалі, звичайно.

Р о ж е. І не треба так нервувати. Бери приклад з мене. Все буде добре. Я тобі обіцяю — все буде дуже добре. Ти хвилюєшся?

Н а т а л і. Хвилююся? Ні, це не те... Якесь дивно почуття... Так, ніби мала я в житті зробити щось дуже важливе і не зробила... І от тепер...

Р о ж е. Ти що, може, каєшся?

Н а т а л і. Не знаю. Мабуть, ні... Може, мені теж слід було піти зустріти його на вокзалі?

Р о ж е. Тільки цього ще не вистачало! Ніна — будь ласка! Це її право. Більше того, може, навіть обов'язок. А ти — моя дружина.

Н а т а л і. Так, я — твоя дружина.

Р о ж е. Тон такий, наче ти розчарована з цього приводу.

Н а т а л і. Ні, Роже, не розчарована. Я думаю не про себе... Чому в житті так багато горя?

Р о ж е. Пробач, філософські питання сьогодні цікавлять мене менше... Цей клятий Жан Патен...

Н а т а л і. Що він тобі зробив?

Р о ж е. Нічого, про це потім. Головне — Сергій!

Н а т а л і. Поїзд, мабуть, уже прийшов.

Р о ж е. Він прийшов півгодини тому. Я дуже прошу тебе, Наталі, не забувай, будь ласка...

Н а т а л і. Що я твоя дружина?

Р о ж е. І ще багато чого іншого. Думай про наше становище в місті, про нашу репутацію...

Н а т а л і. Вона під загрозою, наша репутація?

Заходить Ніна.

Н і н а. Ну, от. Вони приїхали.

Н а т а л і. Уже? Приїхали?

Н і н а. Ти говориш так, начебто це несподіванка.

Р о ж е. Сергій Бородай приїхав?

Н і н а. На диво розумне запитання. Що з тобою, Роже?

Р о ж е. Ти могла б назвати мене батьком. Тобі важко вимовити слово «тато»?

Н і н а. Сьогодні важче, ніж учора.

Р о ж е. Так, так, звичайно, я розумію...

Н і н а. Приїхав Сергій Бородай.

Н а т а л і. Змінився дуже? Постарів?

Н і н а. Ще посивів трохи. А так не дуже... Навіть зовсім не дуже... Я запросила його обідати. Ти нічого не маєш проти, Роже?

Р о ж е. Чому це я маю вирішувати, а не мама?

Н і н а. Я вирішила запитати тебе.

Р о ж е. Дивно. Як це можна в демократичній країні дочці заборонити запросити в гості власного батька? До того ж він не тільки твій батько, він колишній...

Н а т а л і. Ти хочеш сказати — коханець?

Р о ж е. Ні. Я хочу сказати, що це твій колишній чоловік. А ще хочу нагадати, що це мій найкращий друг, з яким ми разом лежали під кулями, людина, яка врятувала життя мені і котрій врятували життя ми.

Н а т а л і. Ми?

Р о ж е. Ну, пробач, ти врятувала. Значення не має хто. Я вищий за всякі міщанські заботони на зразок ревнощів, підозр і тому подібних дрібниць. Я буду радий вітати його в нашому домі.

Н а т а л і. Спасибі, Роже. Ти завжди був благородною людиною.

Р о ж е. Так. От чого в мене не віднімеш, так не віднімеш.

Н а т а л і. Ти запросила Шарля?

Н і н а. Звичайно.

Р о ж е. От і прегарно. Нехай Сергій Бородай гляне на твого жениха. Хай оцінить наш хороший смак.

Н і н а. Наш? Хіба це ти підеш за нього заміж?

Р о ж е. Пробач, — твій хороший смак. Коли він прийде?

Н і н а. Він пішов з мадам Дюран в цей Комітет ветеранів домовлятися про церемонію...

Р о ж е. Я не про Бородаю запитую. Я говорю про Шарля Кюба, твого жениха.

Н і н а. А-а... Не знаю...

Р о ж е. У мене до нього справа. Важлива справа. Я остаточно наважився...

Н а т а л і. На що?

Р о ж е. Тим часом це військова таємниця. Ми стоїмо на порозі великих, дуже великих подій. Я буду воювати.

Н і н а. З ким?

Р о ж е. Зараз про це ще рано говорити. Спочатку треба знайти союзників, і я їх знайду. Час перевдягатися до обіду. *(Вийшов)*.

Н а т а л і. Ти його бачила? Як він виглядає?

Н і н а. Ти це запитуєш вже вдруге.

Н а т а л і. Неймовірно хвилююсь. Як дівчисько...

Н і н а. А я ні. Я зовсім спокійна.

Н а т а л і. Воно й видно. Ну, говори ж, говори...

Н і н а. І коли я хвилююсь, то з іншого приводу.

Н а т а л і. З якого ж? Хоча нема різниці, який привід. В житті завжди так буває... Минає час, день за днем, монотонно, без подій. Потім удар, злам, відкриття, і по-старому вже жити не можна. Я дуже постаріла? Дуже погано виглядаю?

Н і н а. Ну що ти, мамо! Тобі не можна дати більше тридцяти п'яти років.

Н а т а л і. Ти завжди була вихованою і ввічливою дочкою.

Н і н а. Інколи мені здається, ніби я даремно їздила до нього туди, в Радянський Союз. Цей клятий Суходол сниться мені ночами. Я зійшла з літака, довкола степ, подув вітер, і я навіть здригнулася... Батько потім назвав мені трави, якими пахне цей вітер. Чебрець, материнка, деревій, полин, любисток, якесь чарівне свшан-зілля. Дивно, я вже знала, як вони пахнуть...

Н а т а л і. Або ти, або твої предки...

Н і н а. Саме так. У нас, в Парижі, тисячу років тому вже була королевою київська княжна... Розповідають, страшенно не хотіла їхати в таку глушину. І все! Вирішено! Це дуже добре, що батько приїхав...

Н а т а л і. Роже чомусь трохи зляканий... Смішно... Ми нуло двадцять п'ять років...

Н і н а. Жити там не дуже зручно, а все одно — спиться. Отак закрию очі і бачу, як яхти пливуть по Дніпру. У нас теж є яхти. Навіть розкішніші значно... Чому ж спяться ті, дніпровські? Я довго шукала відповідь...

Н а т а л і. І знайшла?

Н і н а. Здається — так. Справа не в яхтах... У мене там один капітан закохався...

Н а т а л і. Встигла?

Н і н а. Так, встигла. Йому було тринадцять років... Я його спитала: «Ким ти будеш?» — «Конструктором автомобілів», — відповідає. І найдивніше в тому, що він буде конструктором. Це — як у казці, що побажеш, те й збудеться. Поплинеш на яхті, полетиш на Марс, станеш поетом, робітником...

Н а т а л і. Ну, робітником це просто.

Ніна. Не скажи. Це теж натхнення. Подивилася б ти, як батько варить сталь! Я годинами милувалася...

Наталі. Ти хотіла б там жити?

Ніна. Не знаю... Ні, мабуть, ні... Це не для мене...

Наталі. Шкода, не вдалося мені там побувати... Та де ж він врешті-решт?!

Ніна. Не знаю, але дуже добре, що він тут. Під три чорти! Справжню певність в житті людині дає або Радянська влада, як говорить мій батько, або велике багатство, як твердить Роже Кольвен. Радянської влади в моєму розпорядженні немає, значить, я обираю багатство. Я теж хочу бути певною. Медовий місяць на Гавайських островах. Хвиля вища за триповерховий будинок, і на самісінькому гребені — я. У них цього немає. Хай не задаються.

Наталі. Так, бачила на екрані. У них цього немає.

Стук у двері.

(Стрепенулася). Зайдіть.

Прочиняються двері, заходить Патрік Дюран.

Ніна. Чого ти прийшов?

Патрік. Здрастуйте, мадам Кольвен.

Наталі. Здрастуй, Патрік.

Патрік. Я прийшов дуже невчасно? А ти, Ніно, свого жениха ждеш? Він зараз з'явиться. Здрастуй.

Ніна. Звідки ти знаєш? Здрастуй.

Патрік. Перегнав його на велосипеді. Вони шествують пішки. Через дві хвилини зникну, я у справі.

Наталі. Спочатку зникну я. Мені треба.

Ніна. Будь ласка, не йди... Ти прекрасно виглядаєш!

Наталі. Ні, ні, мені треба... *(Швидко виходить)*.

Патрік. Я до тебе справді у справі. Ні з якої іншої точки зору ти мене не цікавиш.

Ніна. Дуже люб'язно.

Патрік. Так. Дуже люб'язно. Справа така: у неділю відкривають пам'ятника...

Ніна. Ти зв'яєш мені таку таємницю?

Патрік. Зараз не час іронізувати. В цій могилі лежать троє героїв: Іван Клімов, Жак Лефевр і мій батько. Я сьогодні дивився пам'ятник. Там помилка в написі. Мій батько народився на два роки раніше. Не в двадцять п'ятому, а в двадцять третьому... мені дуже неприємно...

Н і н а. Що я можу зробити?

П а т р і к. Ти все-таки скульптор.

Н і н а. Спасибі. Це добре звучить — «все-таки скульптор». Тобі не здається?

П а т р і к. Але ж ти хотіла стати скульптором і навіть вчилася...

Н і н а. Ким я тільки не хотіла стати... актрисою, вченою, скульптором...

П а т р і к. Значить, виправити одну цифру ти напевне зумієш.

Н і н а. Для цього потрібен спеціальний дозвіл.

П а т р і к. Він у мене є. От дивись. Я був у Комітеті ветеранів і в мерії. Дуже неприємно, коли люди помиляються.

Н і н а. А ти певний, що сталася помилка?

П а т р і к. Певний. Може, навіть трагедія. Ти мені допоможеш?

Н і н а. Так, допоможу.

П а т р і к. І знай, я приходив сюди тільки для того, щоб попросити тебе змінити напис.

Н і н а. Я це знаю.

П а т р і к. Без усякої іншої мети. Ти мене добре зрозуміла? Без іншої мети!

Н і н а. Я все дуже добре зрозуміла. Мені було приємно побачити тебе сьогодні.

П а т р і к. Справді?

Н і н а. Справді.

Заходить Р о ж е К о л ь в е ц, він перевдягся.

Р о ж е. Ти що тут робиш, Патрік?

П а т р і к. Прийшов до Ніни у справі.

Ніна віддає Роже дозвіл.

Р о ж е (*глянув*). Так, звичайно, треба виправити. Як страшно, адже в тій могилі міг лежати і я.

Стук у двері.

Н і н а. Зайдіть.

Заходить Ш а р л ь К ю б а.

Ш а р л ь. Здрастуйте.

Р о ж е. Щасливий бачити вас, Шарль. Сьогодні особливо щасливий. Знайомтесь, це син мого загиблого друга, Патрік Дюран.

Ш а р л ь. Ми, здається, вже зустрічалися.

П а т р і к. Можливо. Пробачте, мені час іти. Всього доброго. (*Пішов*).

Ш а р л ь. Здрастуй, моя люба.

Н і н а (*підставила йому щоку для поцілунку*). Здрастуй.

Ш а р л ь. Чому він такий сердитий, цей симпатичний молодий хлопець?

Р о ж е. В наш час по світу ходить багато сердитих молодих хлопців.

Ш а р л ь. Як правило, це люди, котрим нічого робити, нічим зайнятися...

Н і н а. Неправда!

Ш а р л ь. Ні, більш-менш правда, моя люба. Але в світі стільки всяких чудес і несподіванок, що дивуватися тому не доводиться.

Н і н а. Саме так. Пробачте. (*Пішла*).

Ш а р л ь. Моя наречена теж належить до числа сердитих молодих людей. Це втішно...

Р о ж е. Вона була всякою — була сердитою, була доброю, була геніальною, була бездарною, але завжди залишалася чесною.

Ш а р л ь. Я певен того.

Р о ж е. Що ми вип'ємо перед обідом? Портвейн? Вермут? У нас сьогодні буде обідати ще один гість — мій друг з Радянського Союзу Сергій Бородай.

Ш а р л ь. Тоді просто горілки.

Р о ж е. Ви тепер член нашої родини, Шарль, і буде ліпше, коли знатимете все. Я вам хочу сказати, що цей Серж Бородай був хлопцем неймовірної відваги. На Східному фронті він, поранений, потрапив у полон, втік з табору, його зловили, знову втік з тюрми в наручниках, пробрався до Франції, разом з такими ж шибайголовами, і своїми і нашими, організував партизанський загін «Сталінград», в якому були і ми з Наталі. Вчотирьох воли влізли в будинок гестапо, рвонули з десяток гранат, випустили французів, які сиділи в камерах...

Ш а р л ь. Де в цей час були ви?

Р о ж е. В загоні. На бойовому посту. І Наталі теж. Правда, мені не вдалося виконати всіх завдань, але я був у центрі бою...

Ш а р л ь. Відмінно! Браво!

Р о ж е. Всю його групу гестапівці оточили в будинку, де зараз бістро «Корона», трьох забили, а Бородаї прорвався і його, звичайно, стали ловити. Гнали по місту, як зайця. І він опинився недалеко від будинку, де жила Наталі... Вони зустрічалися і раніше, але... не так... Батько її був шофером в нашій фірмі, загинув на початку війни...

Ш а р л ь. І вона його сховала?

Р о ж е. Так, у себе в кімнаті... Гестапівці й поліцаї прочисували місто, не минаючи жодного будинку... Вони наближались, і тоді вона наказала йому роздягтися й лягти в ліжку...

Ш а р л ь. І сама зробила те ж саме?

Р о ж е. Цілком вірно. Це була гра, ризик, нечувана сміливість, точний психологічний розрахунок і знання французького характеру. Коли вони вже лежали в ліжку, вона сказала: «Тепер все залежить від того, хто знайде, німець чи француз». Зайшов француз, клацнув ліхтариком, побачив любовну сцену і зник. У нас це не поєднується — вибух у гестапо, кров, пожежа, вбивство і ніжна любовна сцена.

Ш а р л ь. Нічого не скажеш, оригінальне у них було весілля.

Р о ж е. Куди вже оригінальніше. А потім усім військовополоненим наказали повернутися додому. Наталі була саме вагітна. Він хотів узяти її з собою, не дозволили... Він довго домагався, щоб вона приїхала — безуспішно...

Ш а р л ь. А потім показав свою владу всемогутній час? Так?

Р о ж е. Так. Розповідати не дуже приємно, але я вважав за потрібне це зробити. Щоб уникнути непорозумінь...

Ш а р л ь. Про що мова? Я просто захоплений. До речі, де він живе, мій майбутній тесть?

Р о ж е. Якась глушина. Суходол на Дніпрі.

Ш а р л ь. Суходол? Глушина? Мій любий Роже, ви на небезпечному шляху. Суходольський металургійний комплекс — це одне з найбільших підприємств світу. Він не директор цього Суходолу?

Р о ж е. Ні, просто сталевар. Я розповів вам це для повноти інформації, а не для опублікування. Для вас тестем залишаюся я. Ніна носить моє прізвище.

Ш а р л ь. Він справді ваш друг, Роже?

Р о ж е. Найліпший. Чому ви запитали?

Ш а р л ь. Не знаю... Мені здалося... ви...

Р о ж е. Зробіть знижку на старомодні ревнощі.

Заходить Н а т а л і, вона перевдяглася.

Н а т а л і. Ну, де ж він? Страшенно не люблю, коли гостям доводиться їсти розігрітий суп.

Р о ж е. Не хвилюйся так, Наталі.

Н а т а л і. Хто тобі сказав, що я хвилююсь?

Р о ж е. Твоє вбрання.

Н а т а л і. Воно тобі не подобається?

Р о ж е. Воно... як тобі сказати... воно трохи молодше за тебе...

Н а т а л і. Інколи мені здається, піби французи розучилися бути ввічливими.

Р о ж е. Ні, ні, вони по-старому залишилися найгалантнішою нацією світу.

Наталі глянула на нього і мовчки вийшла.

Ш а р л ь. Воша дуже кохала його?

Р о ж е. Дуже.

Ш а р л ь. І все-таки ви...

Р о ж е. Я люблю її більше за життя. А коли Роже Кольвен сказав, що він чогось доможеться, то так і буде.

Ш а р л ь. Мій американський шеф завжди говорить ці ж слова.

Заходить Н і н а, вона теж перевдяглася.

Н і н а. Ну от, я готова.

Р о ж е. В цій господі всі збожеволіли.

Н і н а. Хто ще, крім мене?

Р о ж е. Твоя мати.

Н і н а. Можу її зрозуміти. Мартель, будь ласка.

Стук у двері.

Р о ж е. Оце вже напевно він! Зустрічаю! (*Виходить*).

Ш а р л ь. Роже все мені розповів. Я і не знав, що у тебе такий родовід.

Н і н а. А ти сподівався, що я російська княжна?

Ш а р л ь. От що ні, то ні! Але провести медовий місяць в Суходолі було б значно цікавіше, ніж на Гаваях!

Заходять Сергій Бородай і Роже.

Сергій. А повернися-но, синку! Ану, який ти став? Нічого не скажеш, цілком самостійний мужчина.

Роже. Ти теж мало змінився.

Сергій. Годі вже тобі, французька ввічливість! (*Обняв його*). А ти ще крепкий хлопець!

Роже. Так, ще тримаюся. Знаюмся.

Шарль. Дозвольте відрекомендуватися... Мене звуть Шарль Кюба. Маю честь бути женихом цієї чарівної дівчини.

Сергій. Нін, а що ж ти не сказала?

Ніна. Ніколи було.

Сергій. Це правда. А де...

Роже. Не турбуйся, зараз прийде. Спеціально для тебе...

Ніна. Роже!

Роже. Прошу пробачення.

Сергій. А ти розкішно живеш, старий.

Роже. Так, після війни мені вдалося чогось досягти... Отримав частину спадщини... Вдало купив і продав німецькі трофеї, не все ж їм нас грабувати... А далі справа пішла...

Сергій. От ніколи не думав, що ти капіталіст.

Роже (*рангом згадав і спалахнув*). Капіталіст! Капіталіст! Отут він мені поперек горла став, твій капіталізм! Підлий світ, підла система, підлі люди, шпигун на шпигуні сидить і шпигуном поганяє, хай воно все сказиться!

Сергій. Що з тобою? Мені завжди здавалося...

Роже. Мені теж здавалося. А коли я оточений зрадниками, мікрофонами, шпигунами...

Сергій. Хто тебе оточив шпигунами? Поліція?

Роже. От він, радянський примітив! До чого тут поліція? Там служать найчесніші люди! Жан Патен оточив мене шпигунами. Я винайшов розкішний запах парфумів і з ними пов'язав усе майбутнє моєї фірми, усі надії на величезні прибутки... І от сьогодні проходжу по рю Богарне, бачу вітрину Жана Патена — і в ній метровими літерами моя назва «Мадам Камю»! Купую флакон, нюхаю, мої парфуми, мій рецепт! Куди я подіну десятки тисяч флаконів, котрі хотів випустити до свят? Усіх оптових торговців уже заграбастав Жан Патен. Хто мене зрадив? Ще два таких удари, і все! Крах! За теорією Карла Маркса. Точно!

Сергій. Ти вже й Маркса читав?

Роже. А що зробиш, доводиться.

Сергій. Як же він вкрав рецепт?

Р о ж е. Не став дурних запитань. Звідки я знаю? Але тепер бездіяльним я вже не буду. У відповідь я так вдарю...

Ш а р л ь. Що ви маєте на увазі?

Р о ж е. Я сам знаю, що я маю на увазі. Саме з вами мені треба порадитись, але трохи пізніше.

Ш а р л ь. Дуже добре. Месьє Бородай, я хотів би дещо ближче познайомитися з вами... Коли у вас будуть вільні хвилини...

Н і н а. У нього буде мало вільного часу, Шарль.

С е р г і й. Знайдемо час. Та де ж Наталі?

Н і н а. Зараз вийде.

С е р г і й. Де ви працюєте, Шарль? Яка у вас професія?

Ш а р л ь. Я інженер по електроніці. Представник фірми «Гудвін і син» у Франції. Ми беремо замовлення на встановлення електронних систем, обчислювальних машин, пристроїв електронної пам'яті. Робота цікава тим, що кожне нове замовлення не схоже на попереднє... Кожного разу доводиться вирішувати зовсім несподіване інженерне завдання... Для мене це найголовніше...

Н і н а. Найголовніше для тебе — це я!

Ш а р л ь. От що правда, то правда. Пробачте, у вас в Суходолі теж застосовуються подібні системи?

С е р г і й. Звичайно. Варити сталь в конверторі мені справно допомагає електронно-обчислювальна машина.

Р о ж е. Спокійно, панове, вона йде!

Н і н а. Не блазнюй, Роже!

Заходить Н а т а л і, вона знову перевдяглася, в першу мить застигає непорушно, потім робить короткий, ледве помітний рух, ніби хоче кинутися до Сергія, і знову застигає.

С е р г і й. Здрастуй, Наталочко!

Н а т а л і. Здрастуй, Сергію!

Р о ж е. Ну, кидайтеся вже, кидайтеся в обійми!

Ш а р л ь. Думаю, ваш дозвіл тут не потрібний.

Н і н а. На твоєму місці, я помовчала б, Шарль.

Пауза.

Наталі все-таки не витримала, кинулася до Сергія, обняла, притулилась, сховала обличчя в нього на грудях.

Р о ж е (*намагаючись виглядати цілком байдужим і навіть хизуючись своїм самовладанням*). Шкода, немає кінооператора. Такі зустрічі треба показувати по телевізору

під заголовком: «Через двадцять п'ять років». Успіх забезпечено. Розчулені глядачі вже витягли хусточки...

Н і н а. Тобі ліпше помовчати б, Роже.

Р о ж е. Мабуть, правда. Ми надто старі люди, щоб починати нове життя.

Н і н а. Хвилині п'ятнадцять до обіду у нас ще є. Тобі не хочеться глянути на наш садок, Шарль?

Ш а р л ь. З задоволенням.

Н і н а. Ходімо, Роже.

Роже, Шарль і Ніна пішли.

Н а т а л і. П'ятнадцять хвилин. Не більше і не менше... Ти не думай про нього погано. Він добрий, він дуже любить мене... і Ніну...

С е р г і й. Так, я знаю...

Н а т а л і. Дивно, коли люди зустрічаються через двадцять п'ять років... Ти знаєш, у нас у садку розцвіли жонкілії...

С е р г і й. В цю пору року?

Н а т а л і. Я теж страшенно здивована, але розцвіли вони не весною, а саме тепер. Правда смішно? Ха-ха!

С е р г і й. Так, на диво смішно! Ха-ха!

Н а т а л і. Просто страшенно смішно. Ха-ха! (*Раптом з нею справжнісінька вибухова істерика*). Ха-ха-ха!

С е р г і й. Наталю, Наталочко! Заспокойся! От, випий...

Н а т а л і. Пробач, не треба... Ха-ха-ха! Ні, ні, не турбуйся, вже все минуло, все буде добре... минуло... Я так чекала, приготувалася, продумала все, що хочу тобі сказати, а час минав, минав, минав, і усі слова кудись розбіглися, розсипалися... Пробач, будь ласка...

С е р г і й. Мені теж думалося,— забулося все, димом розвіялося, травою поросло, а глянув — серце зайшлося. Браження таке, ніби я і не від'їздив нікуди. Ти знаєш, у мене там були важкі роки... Людина мусить в житті за щось триматися. От я і тримався за наше щастя.

Н а т а л і. Так, доки не одружився.

С е р г і й. Не будемо згадувати, хто зробив це перший. В ті дні я зрозумів, що друзі у мене все-таки є. Мені було важко до смерті. Ні, мене не посадовили у в'язницю, я працював на своєму місці біля мартена. Від тебе щотижня приходили листи, я забирав їх на пошті. Це було теж не так просто, як ти думаєш. Але найстрашніше не це. Найстрашніше те, що мені не вірили... Я розповідав про те, як

тікав від поліції з кайданами на руках, а мені не зірили... Я розповідав про наше дивовижне весілля, а мені не вірили!.. Моє життя виявилось надто неправдоподібним... А від слова «брехун» до слова «зрадник» усього один крок... І одного дня я не витримав і крикнув судити, на шахту «Капуцин»: «Хлопці, рятуйте! Адже у вас там на кожній вагонетці сліди моїх долоней залишилися...» І знову мовчання... Так минули місяці, роки... Я посивів... Але одного разу в кінці зміни до мене підбіг, не підійшов, а саме підбіг генерал...

Н а т а л і. Генерал? Не може бути!

Сергій. І ти мені не віриш. Саме генерал! Підбіг і кричить: «Ви Бородай? Є у вас темний костюм? Ми їдемо до Москви». Через день мені у Кремлі вручили орден бойового Червоного Прапора, а ввечері в посольстві Франції висвятили на командора ордену Почесного Легіону. Ніби чарівник паличкою махнув, все змінилося... Був брехуном, а став героєм... Вони, виявляється, аж Сталіну і де Голлю написали...

Н а т а л і. Я дуже раділа за тебе. Ти був такий вродливий в газетах... Нам всім дали ордени... Навіть мені... Тільки в мене все було значно простіше. Я просто не витримала самотності. Просто не витримала. Хто виною тому, що наше щастя тривало менше року? Хто винен, що на світі так багато горя?

Сергій. Винні люди, які бачать зло і мовчать. Зло треба викорінювати всюди, де ти його бачиш, не чекаючи, що це зробить за тебе хтось інший, інакше завжди виявляється, що вже запізно...

Н а т а л і. Слухай, це ж неприродно — в хвилину побачення після двадцятип'ятилітньої розлуки говорити про політику: невже тобі й справді не хочеться мене поцілувати?

Сергій. Ти навіть не уявляєш, як хочеться.

Н а т а л і. Чого ж ти чекаєш?

Сергій. Ти знаєш, це було б страшно...

Н а т а л і. Вмерти без цієї хвилини?

Сергій. Так.

Заходить Роже, за ним Піпа й Шарль.

Роже. Ви не цілуєтесь? Дивно.

Н а т а л і. Ми вже поцілувалися, Роже.

Роже. Я так і думав. А тепер давайте згадаємо про обід.

Н а т а л і. Я зараз... (Пішла).

Вони сидять в різних кінцях сцени, Ніна і Сергій, Шарль і Роже.

Н і н а. До Комітету ветеранів ти ходив з Жоржет Дюран?

С е р г і й. Так. Був ще її онук, тільки він зразу кудись втік. Дуже хороший хлопець і здорово схожий на свого батька.

Н і н а. Тобі подобається Шарль?

С е р г і й. На перший погляд дуже приємний джентльмен.

Н і н а. А на другий?

С е р г і й. У мене не було випадку глянути на нього вдруге. Ти його любиш?

Н і н а. Я його наречена. Потрібна ще якась відповідь?

С е р г і й. У тебе великий посаг?

Н і н а. От чисто радянське запитання. Думаєш, він хоче взяти не мене, а мій посаг? Ти не припускаєш, що він мене просто кохає?

С е р г і й. Цілком припускаю.

Ш а р л ь (звертається до Роже). Ви про щось хотіли зі мною порадитись?

Р о ж е. Розумієте, Шарль, війна є війна. Несправедлива, коли одна сторона б'є, а друга тільки захищається.

Ш а р л ь. Згодний.

Р о ж е. Жан Патен дізнається про мої секрети. Як він це робить — незрозуміло. Він падлюка і злочинець, але спритна людина, і цьому треба вчитися. Ваші спеціалісти перевірили: в моїх лабораторіях немає ніякої проводки, ні мікрофонів, нічого не можна підслухати. І все-таки він все знає...

Ш а р л ь. І тепер ви хочете знати його секрети?

Р о ж е. Так. На моральні міркування мені наплювати, — він почав перший. Ви майже мій родич. Я хочу знати, що вигадує Жан Патен... Це можливо?

Ш а р л ь. Але така система підслухування дорого коштує, Роже.

С е р г і й. Патрік Дюран твій друг?

Н і н а. Друг? Мабуть, навіть більше... Ні, тепер вже не більше.

С е р г і й. Значить, переміг Шарль?

Н і н а. Переміг? Вони не боролися. Вони дуже різні... З Патріком цікавіше, з Шарлем надійніше.

Сергій. Надійніше?

Ніна. Саме так. Ти не розумієш цього. От у Роже вкрали рецепта пахощів. Ще два-три таких удари — і ми злидні. І цей будинок доведеться продати до сплати боргів, а як далі жити — невідомо... Може, цього і не буде, але, ти розумієш, непевність найгірше почуття. Це як на війні...

Роже. Війпа є війна.

Шарль *(вигляг ручку, написав цифру)*. Мабуть, отак десь. Війпа справа не дешева.

Роже. Це занадто. От так. *(Закреслив цифру, написав свою)*.

Шарль. Пів па пів. Фифти-фифти, як говорять англійці.

Роже. Добре. Коли ви почнете?

Шарль. Тільки-но поїде наш гість.

Роже. Чому? Він вам не подобається?

Шарль. Не знаю. Не можу пояснити. Він мене бен-тежить.

Роже. Це найчесніша людина, Шарль.

Шарль. Саме так. І не вдавайте, ніби ви не хочете, щоб він швидше зник.

Роже. Пеправда! Це мій друг, справжній друг.

Ніна. От чому і я, і всі ми гарячково хапаємося хоч би за тіль надійності.

Сергій. А Шарль надійний?

Ніна. Так, він надійний. Через рік ми переселимося до Америки.

Шарль. Я захоплююся вами, вашою витримкою, самовладанням. Вас надовго стане?

Роже. Надовго.

Шарль. Коли б до мене в гості приїхав колишній коханець...

Роже. Він був її чоловіком.

Шарль. Ви прекрасно знаєте, що піколи мій майбутній тесть її закопшим чоловіком не був.

Роже. Годі, Шарль. Це жорстоко і безтактно.

Заходить Наталі.

Наталі. Чекання закінчилося. Пора обідати. Панове, прощу до столу.

Завіса

КАРТИНА ДРУГА

Кафе «Корона». Тут є все — бар, телевизор, механічний біліард, музикальна машина. Установа вже перевищила рівень бістро, але ще не досягла рівня ресторану. За шинквасом височить мадемуазель Люсі Шабер, дуже вродлива жінка, яка недавно відсвяткувала своє п'ятдесятиліття. Столиків небагато, три-чотири. Заходять Сергій Бородай і Марія Кіндратівна Клімова.

Сергій. Здрастуй, Люсі.

Люсі. Сергію! Ти? Живий, здоровий, красивий! Господині, яка я рада! (*Підбігла, обняла*).

Сергій. А ти зовсім не змінилася, Люсі. Така ж молодода, вродлива.

Люсі. Годі, ти завжди вмів говорити компліменти. Час свою справу робить.

Сергій. Знайомся, Люсі, це мати Івана. Марія Кіндратівна Клімова.

Люсі. Мати Івана?

Сергій. Так, Маріє Кіндратівно, це Люсі Шабер. Вона...

Марія. Здрастуй.

Люсі. Здрастуйте.

Сергій. Іван колись дуже кохав.

Марія. Кохав?

Сергій. Так.

Марія. А вона?

Сергій. Так.

Марія. Онуків тут у мене ніде не знайдеться?

Сергій. Оскільки мені відомо — ні.

Марія. Шкода. Ох, як шкода.

Люсі. Я буду дуже рада достойно прийняти вас у нашій старій «Короні».

Марія. Спасибі.

Люсі. Зараз я все приготую. (*Пішла*).

Сергій. Отут, в цій кімнаті, він і загинув, Маріє Кіндратівно.

Пауза.

Нас гестапівці оточили, ми тут три години оборону тримали. Люсі нам патрони принесла, як вона прорвалася, один бог святий відає... Ще одна людина мусила патронів принести, але не принесла... Дотягни ми до темряви — все добре було б... Але патрони скінчилися, і довелося прори-

ватися засвіта... Першими пішли Жак і я. Клод з Іваном нас вогнем прикривали... Жака забили зразу, а я вирвався... Клод з Іваном прорватися вже не змогли... Живою тільки Люсі залишилася... Гестапівці зловили її, катували люто...

Заходить Люсі.

Люсі. От, прошу. *(Ставить тарілки на стіл)*.

Марія. А ти Івана пам'ятаєш?

Люсі. Пам'ятаю. *(І заспівала мотив пісні, потім усмінулася)*. Веселий був.

Марія. А патронів вам хто не приніс?

Сергій. Тепер це вже не важливо. Багато часу минуло.

Марія. Ні, любий мій, важливо. Ні подвиг, ні зрада строків давності не мають. От сьогодні прийшла я на могилу, пригорц землі нашої рідної висипала й подумала: біда, самотній тут Іван Клімов.

Сергій. Ні, друзів тут у нього багато.

Марія. А рідні де? За десятьма кордонами? От я знаю, що треба робити, коли приходиш на місце, де твого сина забито? На землю внасти? Па коліна стати? Помовчати мить? Завити вовчицею?

Сергій. Не знаю.

Марія. Шкода, онучка не залишилося. А по-нашому вона розуміє?

Люсі. Так, так, звичайно.

Марія. Хто ж тебе навчив?

Люсі. Іван навчив.

Марія. Коли ж це він тебе вчив?

Люсі. У перервах, у паузах.

Марія. У яких це ще паузах? Не було у нього ніяких перерв чи пауз, не такий парубок був мій синочок!

Люсі. Так, так, правда, правда. Саме тому я стільки погано знаю російських слів.

Марія. А могла б бути невісткою. Зараз дивно навіть подумати, а будь Ванько живий, напевно, очей з неї не зводила б. Ладні онучата були б. Чим ти його полонила?

Люсі. Веснянками... Для мене свято бачити матір Івана.

Марія. Я теж дуже рада.

Люсі. Я дуже хотіла б запропонувати вам Іванову лубиму страву. Це мій сюрприз. О-ля-ля!

Марія. О-ля-ля! Любиму страву? Обережно, Сергію, обережно. Іван завжди всякі фокуси любив.

Сергій. Це жаб'ячі лапки, оскільки я пригадую, Люсі?

Люсі. Саме так. Він їх ніколи в житті і не бачив. У нас в ті часи навіть хліба не було. Але він завжди повторював, ніби це його найлюбиміша страва. Я зараз принесу. (*Вийшла*).

Марія. Куди вона пішла? Що сказала?

Сергій. Зараз вона принесе, Маріє Кіндратівно, жаб'ячі лапки — любиму страву Івана.

Марія. Кому? Мені?

Сергій. Так, вам. І мені теж.

Марія. Ти що, чемериці об'ївся? Мені, заслуженій колгоспниці, жабу? Та як ти таке навіть подумати посмів? Я з нею зараз не те що лапки, я з неї самої...

Сергій. Тихше, тихше, Маріє Кіндратівно.

Заходить Люсі з підносом.

Люсі. От любима страва Івана.

Марія. Це справді жаб'ячі лапки?

Люсі. Найсправжнісінькі. Але, мушу попередити, не свіжі, а консервовані.

Марія. Невже правда?

Сергій. Люсі нікого не може одурити. Загине репутація ресторану.

Марія. Я тут не для того, щоб мене жаб'ячими лапками годували!

Заходить Патрік Дюран.

Патрік. Добрий день. Добрий день.

Люсі. Добрий день, Патрік.

Сергій. Добрий день.

Патрік. А ви на весілля приїхали? Будете тепер рідичем капіталіста? Це вам не зашкодить там, у Радянському Союзі?

Сергій. Ні, не зашкодить, не турбуйся. Ти його знаєш, жениха Ніни?

Патрік. Звичайнісінький француз, якому страшенно хочеться бути схожим на американця. Я в його фірмі працював... Узнав, що ми з Нінкою дружили, вигнав. Не сам, звичайно, через майстра... А саме велика робота починалася... Добре можна було заробити.

Сергій. Яка робота?

Патрік. Не знаю. Щось Кольвен у своїх лабораторіях переробляв. Та він всюди мотається — і у Патена, і на інших фірмах... Але моя думка об'єктивною бути не може... Він на цю роботу мого друга взяв. П'єра Барзака. Але й ця робота недовго тривала, бос і його вигнав, тількино вони роботу закінчили. Одне слово, сволота. Все це вже не має ніякого значення. Танцюйте собі на весіллі. Мадемуазель Шабер, дайте мені, будь ласка, аркуш паперу і конверт.

Люсі. Будь ласка.

Сергій. Маріє Кіндратівно, все-таки спробуйте.

Марія. Раз в житті такий випадок. Може, й справді...

Сергій. Покуштуйте, Маріє Кіндратівно!

Марія. Ну й покуштую. Подумаєш! *(Взяла виделкою шматочок з тарілки, поклала в рот, проковтнула).*

Люсі. Смачно?

Марія. Дуже.

Люсі. Я дуже рада, що вам сподобалося.

Марія. Так, сподобалося. Наїлася. Спасибі.

Патрік *(подер листа)*. Мадемуазель Шабер, будь ласка, ще паперу.

Марія. Поганий смак був у мого Івана.

Люсі. Візьми і, перед тим як написати перше слово, добре подумай.

Марія. Люсі, йди сюди. Сідай. Ти бачила, як він умирав? Ти йому очі закрила?

Люсі. Бачила.

Марія. Тяжко вмирав? Мучився?

Люсі. Ні, майже зразу.

Марія. Яке останнє слово сказав? Рідну матір згадав?

Люсі. Н... ні.

Марія. А слово все-таки сказав?

Люсі. Так.

Марія. Яке? Ти говори, не тушуйся.

Сергій. Скажи, Люсі.

Люсі. Він сказав: «У тебе на носі веснянки...» — і вмер. Пробачте...

Марія. Нічого пробачатись. Хороший був хлопець... Жив добре і вмер добре. А я от все живу... Жаб'ячі лапки куштую...

Патрік *(подер листа)*. Мадемуазель Люсі, будь ласка...

Л ю с і. Не пишеться? Візьми.

Заходить Ніна.

Ніна. Здрастуй, батьку. Ти ще зайдеш до нас сьогодні?

Сергій. Обов'язково.

Ніна. Ти неодмінно частіше заходь. Мама дуже хвилюється і я... Я чомусь дуже боюся за неї. Обов'язково зайди.

Сергій. Чому?

Ніна. Не знаю. Ти обов'язково приходи.

Сергій. А ти... ти не хвилюєшся?

Ніна. Ні, я вже не хвилююся. Мені байдуже. Кофем, мадемуазель Шабер, за цей столик, будь ласка. *(Вказує на столик, де сидить Патрік)*. Я тобі не заважатиму?

Патрік. Ні. *(Зім'яв листа)*.

Ніна. Ти писав листа?

Патрік. Так.

Ніна. Мені?

Патрік. Так.

Ніна. Цілком даремно.

Патрік. Я знаю.

Ніна. Що ти знаєш?

Патрік. Все.

Ніна. І не думай, ніби я прийшла сюди для того, щоб з тобою побачитись. Мені до тебе байдужісінько.

Патрік. Я знаю.

Ніна. А от до пам'ятника мені не байдуже. Вони були люди, справжні люди. А ми що? Істоти. Вони билися, вмирили і знали, за що вмирають. Я заздрю їм. Мертвим.

Патрік. Я теж знаю, для чого живу.

Ніна. Значить, ти щасливіший за мене. Так для чого ж ти живеш?

Патрік. Для того, щоб збагнути усі красоти твого характеру.

Ніна. Боже, як високопарно і примітивно.

Патрік. Примітивно? Може бути. Тільки я певний, що мій батько, який вмер тут, саме на цьому місці, де ми сидимо, думав так само примітивно, примітивно йшов у бій і примітивно загинув за те, щоб ми з тобою жили. І ти зараз заздриш йому.

Ніна. Невідомо, що сьогодні сказав би твій батько.

Патрік. Ні, відомо.

Ніна. Часи змінюються.

Патрік. Змінюються на краще.

Ніна. Тобі подобаються ці зміни?

Патрік. Так. Все стає на свої місця. Підлі люди знаходять підлих, чесні — чесних.

Ніна. Он як! Пробач, але ця розмова мені вже обридла. Я прийшла не за тим. Мені батька треба було побачити.

Патрік. Дуже добре.

Ніна (*встала*). Візьміть, будь ласка, гроші, мадемуазель Шабер. Батьку, ми тебе ждемо.

Сергій. Одну хвилиночку, Ніно. Сідай. (*Відвів її за інший столик*). У мене до тебе запитання... Може, трохи незвичне...

Ніна. А мене вже ніщо здивувати не може.

Сергій. У тебе дивний голос.

Ніна. Мені хочеться плакати. Що ти хотів спитати?

Сергій. Шарль тебе дуже любить?

Ніна. Так, він мене дуже любить. Я того певна. І, будь ласка, не запитуй, чи люблю його я. Мені вже двадцять чотири роки, і я дуже добре знаю, що таке кохання і чого воно варте. Я вийду заміж і буду щаслива.

Сергій. Чому він живе тут, а не в Парижі?

Ніна. Люди заробляють гроші там, де можуть їх заробити, він мене любить, і він чесна людина...

Сергій. Чесна? Це добре.

Ніна. Так, він чесний. А ти говориш так, ніби знаєш про нього щось погане.

Сергій. Звідки? Я його вчора вперше побачив!

Ніна. От ви, радянські, всі такі. Ви приїздите до нас, і вам здається, ніби знаєте більш за всіх... Вмієте читати чужі думки і відгадувати чужі почуття... А справді ми одне одного зовсім не розуміємо...

Сергій. Так, це правда...

Ніна. Ми з тобою рідні і водночас зовсім чужі люди. І прошу тебе не втручатися в мою долю... Я її вже вирішила, добре чи погано, але вирішила. Пробач, я зараз піду... Мені б не хотілося розриватися отут, у бістро... Приходь, будь ласка... До скорого...

Сергій. До побачення. Дивно складається людське життя.

Ніна пішла.

Марія. Дочка?

Сергій. Так.

М а р і я. По всьому білому світі дітей...

Заходить Ж о р ж е т Д ю р а н, дуже підтягнена жінка, не бабуся, а саме жінка неповних сімдесяти років.

Ж о р ж е т. Здрастуйте. Мадемуазель Шабер, кофе, будь ласка. Ну, Сергію, чимало ми зробили і, мабуть, ще більше зробимо. На відкритті будуть не сотні, а тисячі людей. Патрік, дуже добре, що ти тут... Не тікай, ти мені знадобишся...

С е р г і й. Знаюся, Жоржет. Це мати Івана Климова, Марія.

Ж о р ж е т. Здрастуйте. Я давно чекала цієї зустрічі. *(Сіла до столу)*.

М а р і я. Здрастуйте.

Ж о р ж е т. Мадемуазель Шабер, паперу, прошу.

М а р і я. Вона тут хто така? Начальство?

С е р г і й. Секретар міського комітету Компартії.

М а р і я. Пропала партія. Бабі сімдесят літ, так ще й досі губи маже. Саме час!

С е р г і й. А може, це не заважає?

М а р і я. Йй, може, й не заважає! Це її син поруч з Іваном ліг?

С е р г і й. Так. *(Підійшов до Патріка)*. Уже не пишеш?

П а т р і к. Ні, вже не пишу.

С е р г і й. Правильно робиш. Ти її кохаєш?

П а т р і к. Більше за життя... Під три чорти! Яке вам діло?

С е р г і й. Я все-таки її батько.

П а т р і к. Це правда, але справи не змінює. Кохаю не кохаю... Яка різниця? Вона піде заміж за другого, і все...

С е р г і й. А коли ти її по-справжньому кохаш, коли ти не падлюка і не боягуз, так борись за своє кохання, а не сиди розпустивши нюні!

П а т р і к. Що я можу зробити?

С е р г і й. Придумай. Це твоя справа. Твій батько й твоя мати боролися, воювали за своє кохання до останньої хвилини, до останнього подиху.

П а т р і к. Тоді була війна... Тоді було легше... Вмерти за неї я готовий хоч би й зараз... Йй це зовсім непотрібно...

С е р г і й. Ти переконаний?

П а т р і к. Переконаний.

С е р г і й. А от я не зовсім.

П а т р і к. Ви... ви думаєте, я маю якісь шанси?

Сергій. Я знаю тільки одне: за кохання, за радість, за дружбу треба боротись, навіть коли у тебе один шанс на тисячу, а якщо немає жодного, так треба боротися і вибороти його.

Патрік. Як?

Сергій. Не знаю. Я не француз... *(Відійшов до Марії)*.

Патрік. Всі ви майстри розмовляти...

Жоржет. Патрік, от записка, лети у майстерні Рено, віддай товаришеві Гарбо. Я хочу, щоб на відкритті були присутні всі робітники, а не тільки комуністи. Після зміни Гарбо збере робітників, виступи перед ними і запроси на відкриття пам'ятника своєму батькові.

Патрік. Я зроблю це. Вони всі прийдуть.

Жоржет. Мабуть, не всі, але багато прийде. Потім повертайся сюди. У мене є ще один план.

Патрік. От гроші, мадемуазель Шабер. До скорого. *(Іде до дверей)*.

Сергій. Одну хвилиночку, Патрік. Як ти сказав звуть твого дружка?

Патрік. Якого?

Сергій. Того, що у Роже Кольвена в лабораторії працював?

Патрік. П'єр Барзак. Навіщо він вам?

Сергій. Мені він не потрібний. Просто так... Що він там робив?

Патрік. Уявлення не маю.

Сергій. Це твій хороший друг?

Патрік. Нерозлийвода. Найщиріший.

Сергій *(хотів щось сказати, але стримався)*. Ну от і дуже добре. Біжи.

Патрік здивовано глянув і вийшов.

Марія. А про те, що вона секретар міськкому, так це ти, Сергію, помиляєшся.

Сергій. Чому, Маріє Кіндратівно?

Марія. Щось дуже не схоже...

Сергій. А вони різні бувають, секретарі міськкомів.

Жоржет. Так, з цією справою все. Мадемуазель Шабер, будь ласка, ще паперу і кофе. Сергію, скажи, будь ласка, нашій дорогій гості, що виступати на кладовищі треба хвилини три-чотири найбільше.

Марія. Скільки напишуть, стільки і скажу.

Сергій. Хто ж це вам писати буде?

Марія. Вроді ти не знаєш? От окуляри спеціально на цей случай взяла, вже не всяку літеру бачу. Старість. Я на зльоті кращих свинарок нашого району виступала, так мені все написали. І скільки процентів, і скільки яка свиноматка поросят привела. Добре написали. Так, вроді я сама не знаю. Напишуть і виступлю. Йй, далєбі, напишуть.

Сергій. А от вона сама сидить і пише.

Марія. Сама? Виступ? У забігайлівці?

Сергій. А чим тут гірше, ніж в кабінеті?

Марія. Дивно. А бачиш, все-таки сидить, пише.

Сергій. А говорити буде без папірця. Це ж на кладовищі...

Марія. Гаразд, переклади йй, скажу все, як треба. На чотири хвилини у мене й самої кебети стане. Знайду, що сказати. Хай не боїться.

Сергій. Та вона, мабуть, не дуже й боїться.

Марія. А мабуть, ти не помилявся, — кріпка й жилага баба. Нічого, пічного, ми теж працювати вміємо. Хай не хизується! Мадемуазель Шабер, коли можна, дайте мені, будь ласка, паперу!

Завіса

ДІЯ ДРУГА

КАРТИНА ТРЕТЯ

Декорація першої картини — вітальня в домі Роже Кольвена. П'ятниця. Вечір. На сцені Роже і Шарль Кюба. Тон розмови гарячковий, підвищений.

Шарль. Справа не зрушить з місця, поки не буде грошей, Роже.

Роже. Раніше понеділка зробити це неможливо. Завтра субота, післязавтра неділя. Банк закритий.

Шарль. Сьогодні п'ятниця.

Роже. Я не встиг сьогодні. Наталі страшенно збуджена, і її можна зрозуміти. В домі все договори дригом. Господи, як я хочу, щоб уже настав понеділок, щоб вони поїхали, щоб все стало на свої старі звичні місця...

Ш а р л ь. Ні, Роже, так не буде. На старі звичні місця не стане ніщо.

Р о ж е. Так, це правда, що зрушилося, того вже на старе місце не поставиш. Він приїхав із зовсім іншого світу, дивиться на все зі своєї, зовсім відмінної від нашої точки зору і бачить те, чого за звичкою ми вже не помічаємо. Справа саме в тоці зору, і це страшно незручно.

Ш а р л ь. Більш, ніж незручно, Роже,— небезпечно. Якесь неясне відчуття тривоги. З цими радянськими завжди так.

Р о ж е. Чим заважає він вам?

Ш а р л ь. Та нічим, власне кажучи. Ніна дуже змінилася... А про справи не турбуйтеся, Роже, я вже почав діяти, не чекаючи, доки ви перекажете гроші.

Заходить Наталі.

Н а т а л і. Сергій не дзвонив?

Р о ж е. Ні.

Н а т а л і. Ніна ще не повернулася?

Ш а р л ь. Ні.

Р о ж е. Ви занепокоєні?

Ш а р л ь. Ні, мені ніщо не загрожує.

Р о ж е. Ви хочете сказати, щось загрожує мені?

Н а т а л і. Ти можеш бути цілком спокійний, нікому ніщо не загрожує. *(Вийшла)*.

Ш а р л ь. Ви починаєте втрачати самовладання, Роже. Шкода. Я так захоплювався вами.

Р о ж е. Пробачте, я не потребую вашого захоплення.

Ш а р л ь. От бачите, Бородай вже домігся свого, ми з вами сваримося.

Р о ж е. Ви думаєте, він хоче, щоб ми посварилися?

Ш а р л ь. Не знаю.

Заходить Наталі.

Н а т а л і. Сергій не дзвонив?

Р о ж е. Саме це ти запитувала дві хвилини тому. Ти так хвилюєшся...

Н а т а л і. Так, хвилюююсь. У мене надто мало часу...

Р о ж е. Мало часу для чого?

Н а т а л і. Чотири дні, це як побачення, яке дають ув'язненим. Єдине і, може, навіть останнє в житті.

Р о ж е. Наша господа для тебе в'язниця?

Н а т а л і. Пробач. Я неправа.

За сценою чути голосну українську пісню: «Посідали хлопці коло чари, посідали браття при меду. І хай їдуть турки і татари, а я собі вусом не веду».

Шарль. Що це?

Наталі (*сміється*). Мені здається, він...

Роже. Ну, тепер тримайтесь.

Заходить Бородай.

Сергій (*співає*). «Кришталева чаша, срібная креш,
пити чи не пити, все помреш! Кришталева чаша, срібнее
дно, пити чи не пити все одно!»

Наталі. Сергію! Ти п'яний!

Сергій. Відгадала! П'яний і щасливий! Всіх зустрів!
З усіма друзями випив! Навіть з шахтою «Капуцин» чок-
нувся! Хороше! А ви чого такі сумні? Чого носи на квінту
повісили? Життя прекрасне вже тим, що воно життя, як
любив говорити мій покійний друг Іван Климов. (*Витяг
баклажку*). От я і вам приніс випити нашої, на калгані
настояної... Запорожці пили, допомагає від сімдесяти хво-
роб, від нудьги і від живота. Сідай!

Шарль. Віп збожеволів!

Сергій. Сідай, я тобі кажу! Мала куча невеличка, ще
потрібно чоловічка! Наталочко, йди до нас!

Роже. Сергію! Схаменись!

Шарль. Та це ж дикун!

Сергій. Найсправжнісінький!

Наталі. Ха-ха-ха! Який ти смішний!

Сергій. Наталочко! Іди до нас і давай чарки. Тільки
тебе в цій малій кучі не вистачало!..

Наталі. Правильно!

Все переплуталося на сцені.

Шарль. От чого нам завжди не вистачає! Рішучості!

Роже. Гарзд, згадаємо молодість! Наталі, давай чар-
ки, став на підлогу. Наливай свого зілля, Сергію!

Сергій (*розливає горілку*). І налля! Пам'ятаєш, На-
талочко, у тебе була колись звичка носити за вухом якусь
маленьку квітку — жонкілію, конвалію, фіалку... Нас при-
водили з табору на шахту працювати, а ти нам акумуля-
тори видавала... Я сьогодні глянув на наш старий «Капу-
цин», і раптом на небі, як на екрані, побачив тебе... і ма-
лесенька темно-синя жонкілія за вухом. І мені здалося, ніби

це символ Франції... Так-от, люди, зараз ми вип'ємо за Францію, за її жінок, за тебе, Наталі, за Люсі Шабер, за дівчисько, яке принесло нам патрони. Завдяки їй ми протрималися, ми прожили ще три години. Три години! Це, виявляється, дуже багато три години.

Р о ж е (*скочив*). Не міг я принести вам патрони! Розумієш ти? Не міг! Такий вогонь був, мишеняті не прослизнути!..

С е р г і й. Мишеняті не прослизнути, це правда. А Люсі Шабер кинула гранату... Поки там дим, осколки дзижчать, вона й проскочила...

Р о ж е. Значить... Значить, ти вважаєш мене боягузом? Просто було б не троє забитих, а четверо!

С е р г і й. Вірно! Або четверо забитих, або п'ятеро живих...

Р о ж е. Неможливо там було пройти!

Н а т а л і. А Люсі Шабер пройшла?

С е р г і й. От і вип'ємо за її здоров'я!

Заходить Ніна.

Н і н а. Оце так! Дорослі розважаються! Влаштували пікнік...

С е р г і й. Сідай, Нінок, вип'ємо за здоров'я Люсі Шабер! От тобі чарка.

Н а т а л і. Вип'ємо!

Всі випили.

Ш а р л ь. Мамо рідпесенька! Атомна горілка!

С е р г і й. Та ні, звичайна калганівка. Гарзд. (*Встає, допомагає Наталі підвестись*). Кінчилася випивка... Хороше було!

Ш а р л ь (*до Ніни*). Де ти пропадала? Я тебе так давно не бачив, цілу вічність!

Н і н а. Ну що ж, за довготерпіння завжди пагороджують. Я принесла тобі подарунка.

Ш а р л ь. Страшенно люблю подарунки. Що ти мені подаруєш?

Н і н а. Себе.

Р о ж е. Ніно!

Н і н а. Саме так. Принесла себе в подарунок.

Р о ж е. Звучить, як принесла себе в жертву...

Н і н а. Ні, це приємна жертва. Як говорив старий Вольтер — від цього ще не вмер ніхто. Він, як завжди, мав

рацію. Я відкладала весілля до осені, а тепер хочу зіграти його якомога швидше, тільки-но буде пошите вінчальне плаття.

Шарль. Ура! Я на небі! Я в раю! (*Схопив Ніну, підняв, закружив, потім знову поставив на підлогу*). Ура!

Сергій. Коли весілля?

Ніна. Через два тижні.

Сергій. Дуже добре. Часу вистачить.

Наталі. Для чого?

Сергій. Для весільного подарунка.

Ніна. Вирок остаточний і оскарженню не підлягає. Підлі до підлих, добрі до добрих...

Стук у двері.

Роже. Зайдіть!

Заходить Патрік.

Ніна. Ти? Як ти насмілився?

Патрік. Прошу пробачення. Я прийшов сюди за дорученням Комітету ветеранів. У неділю, об одинадцятій годині, в парку відбудеться відкриття пам'ятника загиблим героям Опору. Маю честь запросити вас усіх! Ще раз прошу пробачення і дякую за увагу. Всього доброго! (*Хоче йти*).

Шарль. Патрік! Одну хвилиночку!

Патрік. Слухаю вас.

Шарль. Давайте вип'ємо!

Патрік. Пробачте, але я маю обійти шість кварталів. Коли я в кожній господі вип'ю хоч би краплину, то не обійду навіть трьох. Пробачте, панове. Всього доброго.

Наталі. А Люсі Шабер пройшла... Патрік, почекайте.

Патрік. Слухаю вас, мадам Кольвен.

Наталі. Скільки кварталів ви маєте обійти?

Патрік. Шість. Від вулиці Богарне до вулиці Бордо.

Наталі. Поділіться зі мною.

Патрік. Чим? Пробачте, не розумію.

Наталі. Кварталами. Віддайте мені два квартали. Скажімо, від вулиці Пастера до вулиці Бордо.

Патрік. Пробачте, знову не розумію.

Роже. Ти божевільна!

Наталі. От бачите, Роже зрозумів. Так, я буду заходити в кожен дім і буду запрошувати людей на відкриття пам'ятника. Ви запрошуєте від імені Комітету ветеранів, а я буду говорити: «Запрошую вас від імені Франції».

Р о ж е. Ти не маєш права запрошувати від імені Франції.

Н а т а л і. Маю.

Р о ж е. Та ти думаєш, що говориш? Ти, моя дружина, підеш запрошувати... Як розсильна на побігеньках. Ти, дружина Роже Кольвена, може, найзаможнішої людини в нашому місті. Ти хочеш зганьбити всіх — себе, мене, пащу сім'ю. Це нечувано! Це ганьба! Що говоритимуть в місті?

Н а т а л і. От це мені абсолютно байдуже!

С е р г і й. Браво, Наталочко!

Н а т а л і. Так віддасте мені два квартали, Патрік?

П а т р і к. Звичайно, мадам Кольвен. І не слухайте того, що говорить ваш чоловік. Це не ганьба, а найвища честь.

Р о ж е (*до Сергія*). Це все ти, це все ти накоїв...

Н а т а л і. Ніно, ти не хочеш піти зі мною?

Н і н а. Ні.

Н а т а л і. Шкода. Ходімо, Патрік.

П а т р і к. Я готовий, мадам Кольвен. Прошу вас.

Наталі пішла.

я мушу сказати — я щасливий.

Н і н а. Ти щасливий?

П а т р і к. Так, я щасливий. І ще одне... пробачте...

Р о ж е. Чого тобі ще заманулося?

П а т р і к. Я хочу сказати вам кілька слів сам на сам, месє Кольвен.

Р о ж е. Говори при всіх. Ми одна сім'я. Від цих людей у мене немає ніяких секретів.

П а т р і к. Пробачте, але ці слова мені хотілося б сказати тільки вам. Для вас вони важливіші, ніж для мене... А втім, як хочете...

Р о ж е. От вже справді турботні настали часи. Гаряд, почекай, Патрік, я йду.

Патрік і Роже виходять.

С е р г і й. Дуже славний хлопець.

Н і н а. І на диво ввічливий, чи неправда?

Ш а р л ь. І мені сподобався. Я поважаю упертих у своїх бажаннях людей. Здається, я вчасно розкусив його характер.

Сергій. Ви з ним були знайомі раніше?

Шарль. Знайомі? Ні. Але він якийсь час щось робив для нашої фірми. Дуже недовго... Потім був якийсь перебіг у замовленнях, скорочення, довелося розлучитись... Але хлопець він хороший... Дуже хороший...

Сергій. А взагалі, Шарль, у вашої фірми багато замовлень?

Шарль. У цьому місті чи взагалі?

Сергій. Ну, в вашому місті?

Шарль. Ні, небагато. Одиниці... Дещо вже зроблено, дещо передбачається... В цьому місті, мій дорогий месє Бородай, мене затримує Ніна, а не замовлення. Після весілля перед нами відкриється цілий світ.

Ніна. І чим швидше це станеться, тим краще...

Сергій. Шарль, вам можна тільки позаздрити.

Шарль. Саме на це я сподіваюсь.

Заходить Роже Кольвен, він дивно змінився, гостро напружився, дивиться тільки на Шарля.

Ніна. Що з тобою?

Шарль. Що це з вами, Роже? Не турбуйтеся, мадам Кольвен прегарно обійде свої два квартали і повернеться героїнею не стільки в очах французького народу, скільки у своїх власних. А герої, ставши визнаними героями, швидко заспокоюються.

Роже обходить його то з одного, то з другого боку і раптом, наблизившись, дає Шарлю два дзвінких ляпаси.

Роже. От! Маєш! Маєш! Падлюко! Щоб ніхто не думав, ніби я боягуз!

Ніна. Батьку! Схаменися!

Роже. Ага, тепер ти називаєш мене батьком? Я його зараз...

Сергій (*схопив Роже, спинив*). Годі, Роже, заспокойся. Що таке сталося?

Шарль. Ви... ви будете гірко каятись! Тільки ваш поважний вік утримує мене...

Роже. Від чого? Від встановлення мікрофона в мене в животі? Чи просто Жан Патен вам за це не заплатив? А я дивуюся, звідки Патену відомі всі мої секрети?! Прошу цього падлюку, жениха моєї дочки, перевірити, чи немає десь мікрофонів, звіряюся на нього, як на рідного! Він перевіряє і говорить — ніде пічого немає, це, мабуть, під-

купили ваших службовців. А мої хлопці, про яких я так погано думав, найчесніші в світі люди! А він... він не може знайти мікрофонів! Звичайно, не може! Йому заплачено гроші і за те, що він їх встановив, і за те, що не знайшов!

Н і н а. Шарль, це правда?

Ш а р л ь. Це підла брехня і наклеп!

Р о ж е. А коли я скажу вам прізвище — Барзак? П'єр Барзак, ви теж будете твердити, ніби це наклеп?

Н і н а. Шарль, відповідай!

Ш а р л ь. Я не збираюся відповідати на образи. І коли ти мене справді любиш, коли ти моя справжня наречена, то зараз же підеш звідси разом зі мною.

Н і н а. Ти не відповів на запитання: це правда чи брехня?

Ш а р л ь. І не збираюся на нього відповідати. Я недовсяжний для таких дурних звинувачень. Ти йдеш зі мною?

Н і н а. Ще подумаю.

Ш а р л ь. Гаразд, всього найліпшого, месьє Кольвен. Прощайте, мій суходольський тесть. Ніно, всі мої пропозиції залишаються в силі. Я тебе люблю. *(Гордо ви-йшов)*.

Р о ж е. Яка падлюка! Га?

С е р г і й. Роже, тут не все ясно. Адже, руйнуючи тебе, він позбавляє Ніну частини посагу, позбавляє досить значних грошей самого себе. Як це зрозуміти?

Р о ж е. Ти б уже помовчав зі своїми паївними радянськими уявленнями про чесність. Просто це значить, що Патен дав йому більше, ніж важить весь посаг Ніни. Але яка неймовірно спритна падлюка! Хотів отримати і посаг, і гроші Патена!

Н і н а. Ти вже захоплюєшся, Роже?

Р о ж е. Батьком ти мене вже не звеш? Коли хочеш знати — захоплююся. І ти не печалься, і не сумуй, для тебе ще нічого не втрачено. Він ще прийде сюди, або я погано знаю цей світ. Не турбуйся, він ще прийде сюди, цей «фіс дю шьєн», що в перекладі на українську мову означає просте й зрозуміле — сукин син!

З а в і с а

КАРТИНА ЧЕТВЕРТА

Миський парк. Недалеко від доріжки, яка проходить майже по авансцені,— пам'ятник героям, закритий полотном. На доріжці лава. Субота. День. Повільно входить Люсі Шабер, в руці у неї темно-червона троянда. Підійшла до пам'ятника, поклала троянду на граніт, стоїть непорушно. Заходить Сергій.

Сергій. Здрастуй, Люсі!
Люсі. Здрастуй.

Пауза.

Завтра тут буде багато людей, багато квітів, а сьогодні лише моя троянда. Він завжди був моїм, тільки моїм, а завтра у мене його заберуть, і належатиме він всім, усій Франції, всьому світу... Я розумію, це смішно і, мабуть, не дуже розумно, але відчуття саме таке... І тому трохи щемить серце...

Сергій. Ні, це не смішно. Він дуже любив тебе. Івана у тебе ніхто не може відняти.

Люсі. І мене у нього відняти неможливо. Він був дивний, незвичний, невідомо, чи були б ми щасливі разом, але, загиблий, він оволодів моєю душею назавжди. Я не пішла заміж, хоч і могла це зробити... Ні, ні, я не свята і не ханжа, за ці двадцять п'ять років у мене були друзі... До сих пір шкодую, що куля, котра дряпнула мое плече, не пройшла трошки нижче, де б'ється серце.

Сергій. Ні, це щастя.

Люсі. Не дуже велике. Все виявляється складніше, ніж думалося... Наше сонне місто прокинулося і гуде, як вулик. Сенсація. Мадам Кольвен, сама мадам Кольвен ходила по домах і запрошувала людей на відкриття пам'ятника. Це ти її послав?

Сергій. Невже ти думаєш, ніби Наталі можна наказати?

Люсі. Так, це правда. Я їй заздрю. Вона завжди була сміливою.

Сергій. А ти боягузливою? Так?

Люсі. Звичайно. Навіть тоді, кидаючи гранату, я трусилася від жаху, як заячий хвіст. Ще й зараз коліна тремтять, як згадаю. Розумієш, була війна, окупація, і ми боролися, хто слабше, хто сильніше, але боролись. Було голодно, холодно, страшно, але жили повним справжнім життям. Потім настав мир, і нас заколисала тиша, спокій, перемога. І все рідше думалося про могили друзів, все

частіше про себе... Слухай, у вас теж так? У вас теж для молодих дівчат і хлопців війна — це щось схоже на давню легенду?

Сергій. Ні, не зовсім, у нас надто багато могил... Але, що гріха таїти, потроху забуваються і вони...

Люсі. Так, приходять нове покоління, яке нічого не знає — ні про війну, ні про бомби, ні про катів гестапо... Добре, що ми відкриваємо цей пам'ятник... Хтось питає... хтось згадає... хтось розповість... І раптом оживуть вони, мертві. Хай тільки в уяві, але все-таки оживуть і скажуть: «Люди, ми дуже любили вас...»

Сергій. Знаєш, є речі, над якими час не владний. Це героїзм і підлість, ні те, ні друге не забувається.

Люсі. Це, мабуть, так, але ті часи потроху відходять, ховаються за туманом пам'яті, а от раптом приїхав ти, і всі згадали молодість, згадали, якими справжніми людьми були, і стало соромно. Розумієш — соромно. Саме тому Наталі й пішла запрошувати людей. А я не пішла. Сміливості не стало. Але вона ще прийде, моя сміливість... Наталі знайшла свій шлях, і я знайду. Не сподівайся, я не поступлю до Компартії...

Сергій. А я думав, зразу підеш записуватись.

Люсі. Може, і в партію піду... От тільки подумаю...

Сергій. Так, подумаєш і підеш. Я тобі дуже раджу... Хочеш, рекомендацію дам?

Люсі. Ти за мене ручаєшся?

Сергій. Так, ручуюся.

Люсі. Ти добре сказав: почуття, над якими час не владний. Коли ти їдеш?

Сергій. Завтра.

Люсі. Ну, значить, ми ще побачимося. Приємно, що ти веселий. Приїзди знову. Б'ється серце. Як це добре, коли у людини б'ється серце. До побачення. (*Швидко вибігла*).

Сергій (*сам*). Так, хлопці, поки у людини б'ється серце, ще нічого не втрачено. Климов, Лефевр, Дюран, четвертий Сергій Бородай. Люди, ми дуже любили вас...

Заходить Ніна з інструментальною сумкою.

Ти чо́го прийшла. Нін?

Ніна. На пам'ятнику треба виправити рік народження Клода Дюрана. Патрік просив.

Сергій. Він прийде сюди?

Ніна. Не знаю. Він мене не цікавить. Чому ти не запитуєш, що я вирішила відносно Шарля?

Сергій. Тому, що вирішити можеш тільки ти сама.

Ніна. Цілком справедливо. Вирішити можу тільки я сама. І я вже вирішила...

Сергій. Зрозуміло.

Ніна. Що тобі зрозуміло?

Сергій. Що ти його дуже любиш. *(Вийшов)*.

Ніна залишилася сама, оглянула пам'ятник, скривилася, все її дратує, все не подобається, потім заходить за пам'ятник, і зразу чути нечесті, впевнені удари молотка по долоту. Заходить Патрік.

Ніна зразу вийшла з-за пам'ятника.

Ніна. Як ти тут опинився?

Патрік. Пробач, тут мають право ходити всі.

Ніна. А от тобі приходиться не слід.

Патрік. Чому?

Ніна. Тому.

Патрік. Чому ж?

Ніна. Ти заважася мені працювати.

Патрік. Подумаєш, складна творча робота, яка вимагає високого натхнення, переробити цифру п'ять на цифру три.

Ніна. Коли ти скажеш ще хоч слово, я все покину.

Патрік. Я обернувся на камінь.

Пауза.

Ніна. Поганий у вас смак. Не могли зробити щось значніше, може, навіть абстрактне, але схоже на політ, повне руху. Надто все звичайне. Просто гранітна брила. Таких пам'ятників тисячі. Чому ти мовчиш?

Патрік. Ти мені наказала мовчати.

Ніна. Колись тут поставлять пам'ятника вищого за піраміду Хеопса, а над вами, людьми, позбавленими фантазії, будуть весело сміятись.

Патрік. Пам'ятника, може, й поставлять, а от сміятися не будуть напевне. Просто у нас небагато грошей. Іди, будь ласка, працюй.

Ніна. Я працюватиму, коли схочу, а не коли ти накажеш.

Патрік. Звичайно. Пробач. *(Повернувся, хоче йти)*.

Ніна. Почекай.

Патрік. Що ще?

Н і н а. Кому мені здати роботу?

П ат р і к. Нікому. Собі. Бажаю успіху.

Н і н а. Почекай.

П ат р і к. Що ще?

Н і н а. Я запрошуюю тебе на весілля. Воно відбудеться в суботу, вісімнадцятого липня у церкві святого Августіна.

П ат р і к. Спасибі. Обов'язково прийду.

Н і н а. Прийдеш?

П ат р і к. Обов'язково. Думаєш, у мене не стане сили прийти? Стане. І сказати все, що я про тебе думаю, теж сміливості стане.

Н і н а. Це мене абсолютно не цікавить.

П ат р і к. А вислухати доведеться. Тебе просто купили за гроші, за діаманти, за Гавайські острови...

Н і н а. Француз! Галантність! Ввічливість!

П ат р і к. Так, француз! Ввічливість! І кохання наше ти продала, а я люблю тебе тільки за життя. І мені здавалося, ти теж...

Н і н а. Замовкни! Я не витримаю!

П ат р і к. Витримаєш. І в церкву з ним підеш, і в ліжку з ним ляжеш, на Гавайські острови поїдеш...

Н і н а. Патрік! Що ти говориш!

П ат р і к. Правду! Бачити тебе несила! *(Повернувся і йде)*.

Н і н а. Патрік!

Патрік не звертає уваги.

Патрік, стій! Підожди, не можна ж так! Почекай!

Патрік швидко виходить.

Патрі-ік!

Заходить шкутильгаючи Сергій Бородай.

Сергій. Ну, довела хлопця?

Н і н а. Що ж тепер? Слухай, Сергій Петрович Бородай, ти мій батько, ти любиш повторювати слова, що відповідаєш за моє життя і за щастя людей на всій землі. Кажі, що мені зараз робити?

Сергій. І ти мене послухавш?

Н і н а. Не знаю.

Сергій. Тоді навіщо ж говорити?

Н і н а. Не знаю. Говори!

Сергій. Коли ти чесна дівчина і хочеш все життя прямо дивитися людям в очі, то підеш до...

Ніна. До кого я піду?

Сергій. Підеш до Патріка Дюрана... І скажеш...

Ніна. ...я довершена ідіотка, кидаюся тобі на шию, тому що кохаю тебе і жити без тебе не можу.

Сергій. Абсолютно точно. Саме так треба сказати. Тому що він тебе теж кохає і жити без тебе не може. Скажеш ти це чи ні — не знаю. Треба бути дуже сильною людиною для того, щоб себе, свою дурість, власне самолюбство переламати. А от чи стане у тебе сили врятувати коханого власним життям, ризикуючи, як мама мене колись рятувала, — мені невідомо. А може, навіть навпаки, до Шарля Кюба підеш...

Ніна. Ти припускаєш і таку можливість?

Сергій. Так, припускаю. З ним надійніше.

Ніна. Правильно робиш. Спасибі, батьку. Ти все розумієш. Я хотіла б бути схожою на тебе. З ним надійніше... А зараз не заважай мені... Мені треба виправити...

Сергій. Що?

Ніна. Цифру на граніті.

Сергій. А-а... я думав характер... *(Повільно пішов)*.

Ніна підійшла до пам'ятника, чути кілька ударів молотка по граніту. Заходить Марія.

Марія. Ти що тут робиш?

Ніна. Цифру виправляю.

Марія. Ну, гаразд, працой. Ти моїй розмові з Іваном на заваді не станеш.

Заходить Жоржет.

Жоржет. Здрастуйте.

Марія кивнула.

Я вам не перешкоджатиму?

Марія рухом руки запросила її сідати.

Спасибі. Шкода, не знаю я вашої мови. Тут лежать наші сини...

Марія. Ох і страшно поріднилися ми з тобою, Жоржет Дюран.

Жоржет. Я думаю, ми і без слів зрозуміємо одна одну.

Марія. Ми жили тоді в селі, недалеко Рязані, а на околиці міста був величезний аеродром, і літаки, заходячи на посадку, пролітали низько над нашою хатою. Ваня, він тоді був ще зовсім маленький і тихий, як дівчинка, годинами на них дивився...

Жоржет. Він був дуже хорошим хлопцем, мій синок. Зараз йому було б уже п'ятдесят років. Коли він прийшов і сказав, що став комуністом, я спочатку страшенно злякалася, а потім збагнула, що інакше йому просто неможливо жити.

Марія. А потім він виріс і став зовсім дорослим, тільки все одно завжди бентежився і червонів, як дівчина, і одного разу сказав: «Мамо, я їду в Рязань, хочу бути льотчиком». І він став літати, і щоразу, заходячи на посадку, пролітав так низько над нашою господею, що аж тарілки на столі дзвеніли... Я його машину знала...

Жоржет. А невдовзі поруч з ним з'явилася дівчинна, трохи руда, конопата, але все одно дуже гарна. Звали її Катрін. Вони не часто бували разом, але я помітила, що вона вагітна. І сказала Клодові: «Жепись негайно, безсовісний спокуснику!» «Ми вже давно одружені!» — відповів він.

Марія. А потім він зник і довго не давав про себе вісток. А одного дня стукнули двері, я дивлюся, а на гімнастерці в нього зоря — орден. «За що тобі дали?» — запитую. «Сам, — говорить, — не знаю, літав трохи над Халхін-Голом». І знову червоніє, як дівчина. «Женився б ти», — кажу йому. «Попереду війна, мамо», — відповідає.

Жоржет. Патрік народився саме в той день, коли фашистів розгромили під Сталінградом, другого лютого. Всюди жалоба, прапори із свастиками приспущені, а у нас подвійне свято. Але мій син Клод завжди був незадоволений і завжди говорив: «Під Сталінградом їх розбили, а що робимо ми?»

Марія. Коли війна грянула, його полк Москву захищав. Приходить одного разу сусід, газету приносить... Дивлюся, мій Ванюшка, він, не може бути помилки... На таран пішов, гітлерівцю гвинтом хвоста відрубав і живий залишився. Листа написав: «Не хвилюйся, мамо, це зовсім не страшно». А потім не стало листів...

Жоржет. Вони стали випускати листівки. Катрін роз-

носила їх по місту. Я знову помітила, що вона вагітна. Їх застрелили просто на вулиці, її і мого другого онука, який ще не народився... Тоді я сказала Клодові, що хочу бути комуністкою... Він був чорний від горя, а потім разом з вашим сином, Сергієм Бородаєм і Жаком Лефевром розгромив гестапо. Вони всі живі, всі разом ведуть бій, і всі вони наші сини...

Марія. Пропав без вісті, тільки портрет його на стіні серед героїв висить. От і стали ми з тобою сестрами, мадам Жоржет, сидимо поруч і слухаємо, як уже багато десятків років плачуть матері біля могил своїх рідних синів.

Пауза.

Стукіт молотка.

Завіса

КАРТИНА П'ЯТА

Декорація першої картини — вітальня в господі Роже Кольвена. Неділя. День відкриття пам'ятника. Десь ще чути відголос урочистої музики. Коли відкривається завіса, сцена порожня, потім заходить Роже Кольвен, витирає хусткою лоба, підходить до бару, випиває ковток вина. Чути дзвінок. Роже прочиняє двері. Заходить Шарль.

Шарль. Здрастуйте, Роже. Здивовані?

Роже. Здрастуйте. Ні, не здивований. Я був певен, що ви прийдете, і навіть говорив про це своїм родичам...

Шарль. Ви ясновидець?

Роже. Ні, просто тверезо оцінюю ситуацію. На вашо-му місці я вчинив би точнісінько так само.

Шарль. Це Бородай вам сказав... про мікрофон?

Роже. Ні.

Шарль. Дюран?

Роже. Яка різниця, хто сказав? Важливо те, що ви їх встановили! Немає чесних людей на світі.

Шарль. Зате є чесно зароблені гроші. Ви були на відкритті пам'ятника? Це була вікопомна перемонія. Мадам Наталі вразила мене.

Роже. Так, її запрошення мало деяке значення.

Шарль. Що таке п'ять тисяч люду? На бейсбольному матчі це до смішного мало. Десятка поліцаїв досить для того, щоб їх розігнати. Але п'ять тисяч організованих людей — це вже страшно, Роже. Тут потрібні батальйони, коли не полки. Але прийшов я сюди, як ви самі розумієте, не за тим, щоб говорити про політику.

Роже. Розумію. Вона ще не повернулася.

Шарль. А що скажете ви?

Роже. Вирішувати буде Ніна. Наказувати їй я не можу. На щастя, ви теж...

Шарль. Як все безглуздо вийшло! Доля цілого життя залежить від дурної випадковості. Ненавиджу події, якими не можна керувати...

Роже. Справді, це не той випадок. Скільки вам дав Жан Патен?

Шарль. В усякому разі, більше, ніж обіцяли ви. Де ж вона? У мене немає часу займатися психологічними етюдами.

Заходять Ніна, Сергій, Натаці, у неї за вухом маленька блакитна квітка.

Наталі. Шарль, ви тут? От уже не чекала...

Шарль. А, власне кажучи, що сталося? Невеликі професійні певдачі можуть трапитися з кожним.

Наталі. Ви були в парку?

Шарль. Був.

Наталі. Я ніколи не думала, що це буде так вражаюче сильно... Дивовижне відчуття. От живе людина, здається, нічого їй не треба, все в неї є, а приходять якась хвилина. і виявляється, що в житті її не було нічого справжнього, і розуміє вона це несподівано, раптом... Це як політ, стрімкий, яскравий...

Ніна. Я думала, ти там виступиш...

Наталі. Ні, цей час ще не прийшов, але він прийде, він прийде, мій час.

Роже. Ще тільки не вистачало, щоб моя дружина виступала на мітингах.

Наталі. Пробач, Роже, але вирішувати це будеш не ти.

Роже. Як це не я?

Наталі. Отак. Не ти.

Роже. Хто ж тоді? (Вказує на Сергія). Може, він?

Наталі. Ні. Тільки я сама... І більше ніхто на світі...

Бувають хвилини, коли людина робить саме те, що мусить робити. Коли вона чесна людина...

Шарль. Пробачте, все це дуже цікаво, але я прийшов сюди не для філософських досліджень. Ніно, я хочу тебе запитати, чи залишається в силі рішення відсвяткувати весілля через два тижні, чи у зв'язку з учорапніми, обурливими з точки зору кожної вихованої людини, подіями, воно змінилося?

Ніна. Зараз мені важко відповісти на це питання.

Шарль. А відповідь може бути і «ні» і «так»?

Ніна. Може бути і «ні» і «так».

Шарль. Коли ж її можна буде почути?

Ніна. Сподіваюся, хвилини через десять.

Роже. Що може змінитися за десять хвилин?

Ніна. Дізнаємось, прийде чи не прийде моя доля.

Шарль. Прошу, я готовий чекати десять хвилин. Ви дозволите?

Наталі. Звичайно.

Шарль. Щиро дякую.

Всі сидять по різних кутках.

Пауза.

Ніна *(думає вголос)*. ...Розповідають, на Гавайських островах хвилі ізмагадово-зелені... Адаже я люблю його, по-справжньому люблю... Кого? У тебе великий вибір, Ніно. От і настала найважливіша хвилина твого життя... Як це важко — бути чесною... Батьку, невже ти мені не допоможеш? Ні, я сама все маю вирішити... Сама...

Шарль. Ідіотизм! Сидимо і чекаємо невідомо чого! Ти брешеш, моя люба, розігруєш комедію, користуєшся з того, що я тебе люблю, набиваєш собі ціну і брешеш... Від Гавайських островів не відмовляються... Але яка ж він небезпечна людина... все зрозумів... все побачив...

Наталі. Цього року дуже пізно зацвіли жонкілії... Зло треба викорінювати, де б ти його не побачив, не чекаючи, доки за тебе це зробить хтось інший... Господи, про що я думаю, адже вирішується доля Ніни. А моя доля? Ні, моя доля вже, здається, вирішилася... Сергій поїде сьогодні... Як добре, що воно було в моєму житті, це друге побачення... Шарль Кюба за гроші продасть навіть рідного батька, чому ж Ніна цього не розуміє? Адаже вона моя дочка...

Р о ж е. Як дивно, приїхав Бородай і все змінилося, всі стали іншими. Що думає тепер про мене Наталі? Вона моя дружина, і ми одне ціле. Я чесна, дуже чесна людина... Я не міг, не міг тоді принести патрони... Хоч би швидше він поїхав...

С е р г і й. Нінко, люба моя Нін, знайди сили, зламай себе, зрозумій, це не твоя доля вирішується, це вирішується доля правди, чесності, віри в людину... А ти не помилився, Шарль Кюба, я вірно відгадав. Вся справа в точці зору на падлюку... Сьогодні я поїду... Чи побачу я знову тебе колись, Наталі? Коротким воно було, наше друге побачення...

Ш а р л ь *(встав, пройшовся)*. Одного не можу збагнути, месье Бородай, як ви здогадалися?

Р о ж е. А ви певні, що це саме він здогадався?

Ш а р л ь. Певен.

Р о ж е. Пам'ятає нашу розмову про різні точки зору? От він глянув на вас зі своєї точки зору, відмінної від нашої, і зразу все зрозумів...

С е р г і й. Пробачте, про що ви говорите? Що я зрозумів?

Р о ж е. Правильно, старий. На твоєму місці я говорив би точнісінько так само.

Н і н а. А діяв би як?

Р о ж е. Недоречно запитання, Ніно.

Ш а р л ь. Чорти б забрали усі точки зору разом узяті! Скільки хвилин минуло?

Н а т а л і. Три.

Ш а р л ь. Чого ж ми чекаємо, кінець кінцем?

Н і н а. Вирішення моєї долі.

Довга пауза.

Н а т а л і. Пробач, Ніно, але я теж не розумію, що може змінитися за ці хвилини?

Н і н а. Дуже багато.

Р о ж е *(до Сергія)*. Що ти ще надумав? Признавайся! Що ти ще надумав? Що ще мусить трапитися?

С е р г і й. На жаль, я нічого не придумав.

Ш а р л ь. Скільки хвилин минуло?

Н а т а л і. П'ять.

Довга пауза.

Сергій (*різко встав, пройшовся по кімнаті*). Довго вони тягнуться, ці хвилини...

Шарль. Не витримують нерви, месье Бородай.

Сергій. Не турбуйтеся, витримають.

Дзвінок.

Роже. Хто це?

Ніна. Мабуть, моя доля.

Наталі. Я відчиню.

Вийшла і повернулася з Люсі Шабер.

Роже. Оце твоя доля? Ха-ха-ха! Оце так доля! Ха-ха-ха!

Шарль. Оце доля? Ха-ха!

Люсі. Пробачте, я, мабуть, дуже невчасно... З Парижа приїхала несподівано господина «Корони»... Я не зможу бути на вокзалі... І я дозволила собі вас потурбувати... Мені захотілося попроситися...

Сергій. Спасибі, Люсі, я дуже радий, що ти прийшла. Ти завжди з'являєшся в найпотрібнішу мить!

Роже. Так, вона завжди приходиться в найпотрібнішу хвилину. Обережно, панове, обережно!

Наталі. Що з тобою, Роже?

Роже. Дивіться, у неї... у неї в руці...

Люсі. Схаменися, Роже! Це просто маленька баночка консервів. Жаб'ячі лапки. Сергію, це для мадам Марії, візьми, будь ласка... Вони їй так сподобалися...

Сергій. Спасибі, Люсі, за все спасибі.

Люсі. І приїзди частіше, будь ласка, так хороше, коли ти тут... Молодо якоесь дуже... (*Обняла його, поцілувала*). До побачення. Я розумію, що перешкодила... Всього найкращого! Держись, міцно держись, Наталі! (*Вийшла*).

Шарль. Бачили? (*До Ніни*). Ти її чекала? Оце твоя доля?

Роже. Вона знову візьме до рук гранату! Ха-ха-ха!

Ніна. Замовкніть ви, поганці. Ви не помилилися, — це була моя доля. Вісімнадцятого весілля. Я йду заміж за Патріка Дюрана...

Шарль. Що?

Ніна. За Патріка Дюрана. І хай ви своє знаєте — я вже його дружина. Минулу ніч я провела з ним!

Р о ж е. Шарль, це неправда! Вона була вдома!

Ш а р л ь. Навіщо ти брешеш, Ніно?

Н і н а. Щоб ти зрозумів — ніяких шансів у тебе немає.
А до того ж, це щира правда. Він був у мене ..

Р о ж е. Ти брешеш! Нікого в тебе не було!

Н і н а. А яка різниця, був він у мене сьогодні вночі, чи я буду у нього завтра? Важливо тільки те, що я припустила таку думку. А коли жінка припустила таку думку, то випадок знайдеться...

Р о ж е. От воно... покоління...

Н і н а. Не таке погане, як тобі здається, Роже Кольвен.

Ш а р л ь. Господи, як безглуздо. Звичайний електромонтер, до того ж комуніст...

Н а т а л і. Ну так що з того? І в нашій сім'ї буде комуніст.

Ш а р л ь. Ні, важко повірити! Звичайний електромонтер...

Р о ж е. А бути таким інтелектуалом, як ви, це краще? Так? Дуже добре, що ми не продаємося!

Ш а р л ь. Не радійте, Роже Кольвен. Ми з вами сидимо в одній калюжі. Хто просив мене підкупити хіміків Жана Патена? Хто замовляв установку мікрофонів у його лабораторіях? Не вам читати мені нотації і моралі! Ніну я любив і люблю... Зараз я піду, але через якийсь час і ви, і Жан Патен приповзете до мене на колінах. Мені замовляли, я ставив мікрофони, і вони працювали бездоганно... Я ні в чому не винний!

В той час, як він це говорить, заходить П а т р і к і стає біля дверей, але на нього ніхто не звертає п'якої уваги.

С е р г і й. Колись у нас судили гітлерівського ката. Він виправдовувався точнісінько так само: мені наказували, я вбивав, я ні в чому не винний...

Р о ж е. Не треба перебільшувати, Сергію.

Ш а р л ь. Дякую за порівняння і сподіваюся вам колись його пригадати. Я не заздрю вам, Роже, ви в складній ситуації. Коли стане зовсім непереливки, шукайте мене, ми порозуміємося, ми однієї крові. Бажаю вам щастя, майбутня мадам Дюран!

П а т р і к. Годі! Ви надто розбазікалися, Шарль!

Ш а р л ь. Дивіться, він вже тут! Ви господар у цьому домі?

П а т р і к. Ні, просто господині вигнати вас незручно.

Шарль. Роже!

Роже. Все владпається, Шарль, все владнається... Не поспішайте... Всього вам найкращого.

Шарль. Я вам це пригадаю, Роже Кольвен! У мене будуть можливості...

Роже. Тільки не робіть дурниць, Шарль, не поспішайте... Я ще спробую...

Сергій. Замокни! Одного разу ти вже показав себе боягузом...

Роже. Ви можете йти звідси, Шарль Кюба. Мені нахати на ваші погрози.

Шарль. І це учасник Опору! Ганьба нашого міста! Пробачте... *(Вийшов)*.

Ніна. Ти задоволений мною, батьку?

Сергій. Так.

Роже. Ми обійшлися з ним трохи різкувато... Він, мабуть, кращий, ніж ми думаємо... Увійдіть в його становище...

Наталі. Дуже добре, що він пішов. Я дуже рада за вас, діти. Ви будете дуже вродливими і щасливими у церкві святого Августіна. Шкода, не довелось мені там стояти поруч твого батька...

За вікном — короткий гудок автомобіля.

Сергій *(глянув на годинника)*. От і все. Чому для щастя ніколи не вистачає часу? Пора прощатися, мої хороші.

Наталі. Уже?

Сергій. Так. Це друзі приїхали по мене.

Ніна. Ми поїдемо провести тебе на вокзал, правда, Патрік?

Патрік. Обов'язково. І спасибі за пораду.

Роже. Он як! Він давав тобі поради?

Патрік. За щастя треба боротись, пане Кольвен. Запам'ятайте — боротися. От його порада.

Ніна. Мамо, дай мені твою квітку.

Наталі. Візьми.

Ніна *(поклала квітку за вухо)*. Так добре?

Сергій. Дуже добре.

Наталі. Ми теж поїдемо на вокзал, Роже.

Роже. Звичайно, як же інакше? Наша сім'я проведе Сергія Бородая. Але я хочу, щоб він зрозумів, — неможливо було тоді пронести патрони! Я не боягуз! Неможливо!

Сергій. Частіше згадуй Люсі, старий, частіше думай про неї. Ми вже поїхали, ми вже попрощалися. Дивіться, з аеродрому Бурже злітає літак. У дев'ятому ряду крісел, біля вікна, сивий чоловік. У нього крило справа, крило зліва, він старий, але все ще в польоті. Це я. Мені добре видно цей пам'ятник. Відкрийте його, піднесіть якомога вище, щоб люди знали: над пам'яттю про героїв час не владний. Люди, думайте про забуті могили. Пам'ятники не мовчать. Літак вже майже розтанув у синяві неба. Я, може, прилечу коли-небудь, а може, вже не з'явлюсь ніколи, але, здасться мені, ніби від щастя, нашої зустрічі, діти, трохи-трохи теплішою і ласкавішою стала наша су-вора, траншеями порита, бомбами скалічена, планета Земля.

З а в і с а

З М І С Т

БАГРЯНА ОСІНЬ	5
ЗА ДРУГИМ ФРОНТОМ	59
ОСТАННІЙ ВЕЧІР	116
КИЇВСЬКИЙ ЗОШИТ	175
ДАЛЕКІ ВІКНА	231
ГОЛОСИВСЬКИЙ ЛІС	283
КОМЕНДАНТ БЕРЛІНА	336
ДРУГЕ ПОВАЧЕННЯ	391

Вадим Николаевич СОБКО

П Ь Е С Ы

Киев,
издательство
художественной литературы
«Дніпро»,
1982

(На украинском языке)

Редактор *Г. І. Таран*
Художник *В. М. Флакс*
Художній редактор *І. М. Гаврилюк*
Технічний редактор *Л. І. Ільченко*
Коректор *Л. Г. Лященко*

ІБ № 1739.

Здано до складання 25.XI.81

Підписано до друку 08.04.82.

БФ 46274.

Формат 84×108¹/₃₂.

Папір друкарський № 1.

Гарнітура звичайна нова.

Друк високій.

Ум. друк. арк. 23,1.

Ум. фарб.-відб. 23,1.

Обл.-вид. арк. 24,211.

Тираж 15 000.

Зам. № 1-345.

Ціна 1 крб. 80 к.

Видавництво

художньої літератури

«Дніпро».

252601, Київ-МСП,

вул. Володимирська, 42.

Київська книжкова фабрика

«Жовтень»

252053, вул. Артема, 25.

Собко В. М.
С54 П'єси.— К.: Дніпро. 1982.— 437 с.

В книзі відомого українського радянського письменника вміщено кращі, найпопулярніші п'єси, більшість яких присвячено подіям Великої Вітчизняної війни.

В п'єсах розповідається про бойові подвиги радянських людей, розкривається їх мужність, героїзм, відданість Соціалістичній Батьківщині.

С $\frac{70600-155}{M205(04)-82}$ 155.82. 4702590200

У2

Книга 80 руб.

Вағим СОБИҲО | **м'яси**